

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਾਠੀ ਚੌਥੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਨੰਬਰ 1562

~~Handwritten text, possibly a title or header, mostly obscured by ink blots.~~

254

240

1306

200

280

60

330/0

Handwritten numbers and symbols, possibly a calculation or list.

200

400

1100

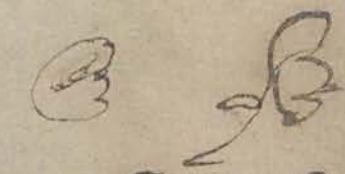
14

~~Large section of the page is heavily obscured by dark ink blots and smudges, rendering the text illegible.~~

~~Handwritten text, possibly a name or title, with a large initial 'F' or 'D'.~~

~~Handwritten text at the top of the right page, possibly a name or title.~~

~~Handwritten text at the bottom of the right page, possibly a name or title.~~

~~Handwritten text at the bottom right of the right page.~~

P H I L O S O -
P H I A E T O T I V S
H U M A N A E I N T R E S
P A R T E S , R A T I O N A L E M ,

*scilicet, Naturalem & Moralem, dige-
stio: earundemq. partium luculentis-
sima descriptio, libris tribus
primarijs consummatam
notitiam comple-*
Etens.
*

Multo quam antea castigatior, in lucem edita.

Hieronymo Vuildenbergio Aurimonta-
no dissertore.

VINCEN-
TI

37086

Bibliotheca
ult. Philosophiae
Provinciae Loysiensis S.I.

L Y G D V N I,
Apud Antonium Vincentium

1562.

PHILOSO
PHIAE TOTIVS
HUMANAE IN TR
AD I O P T I M A I N D O L I S

adoleſcentem D. Valterum Reid. abbatem à
Kynlos deſignatum, Ioannis Ferrerij
Ped. Octoſtichon.

Non mea ſunt, noſtro ſed pumice verſa decenter,
Quæ Sophia trado munera culta Deæ.
His etenim libris digniſſima cuncta videbis,
Quæ tibi conueniant ingeniùque tuo.
Hæc ubi cognorſ, nullo ſudore ſequetur
Quod reliquum eſt: properes, dona beata ſeres.
Unica nobilitas hæc eſt, ſunt cætera face
De vulgi prorsus quæ placuere, Vale.

3
TIDEMANNI CVL-
menſis Episcopii, in totius Philo-
ſophiæ humanæ libellos
iudicium.

Gregie, doctiſſimèque vir, ac
amice chariſſime, libellù quem
ante pluſculos dies dono à te ac-
cepimus, fuit nobis multis nomi-
nibus gratus. Inter quæ non in-
fimùm hoc, quòd non ſine voluptate recor-
dationem nobis refricuit eorum, in quibus
olim pueri ſudauimus: videmùſque indu-
ſtriam hanc tuam, omnibus Ariſtotelica phi-
loſophiæ ſtudioſis, vtilem, atque authori ho-
neſtamento non paruo, futuram eſſe: neque
decrunt gratiæ, pro merito. Quod autem ci-
tius non reſpòdimus, effecit quod nobis prius
lectione emetiendus erat liber, quàm iudi-
cium noſtrum de illo proferremus. Valeat
excellètia tuà, noſque diligat. Ex arce noſtra
Lubomenſ. die xvij. Auguſti: Anno Do-
mini X L V I. Vale.

2 2

REVE

4
REVERENDO IN CHRIS-
 to Principi, & Domino, D. Tidemanno, Uuar-
 mensis Ecclesie Episcopo, Hieronymus
 Vuildenbergius Aurimonta-
 nus S. D.

Um totius humane philosophie partes pri-
 ma natura, rationis ac morum principia,
 que omnes artes, quibus iuuentus eru-
 dienda venit, continent, summam descri-
 psissem, atque tribus libellis particulari-
 bus singulatim, seiunctimque exaratos (audax facinus)
 complexus essem, Presul indulgentissime: cohortata est
 me colendissima Paternitas tua, cum adhuc Culmensis
 ecclesie episcopatum gessisses, quo eos libellos in unum li-
 brum comprehensos, sine tamen nuncupatorum patrono-
 rum iniuria & derogatione immutatis pristinis libello-
 rum titulis abeneis typographorum formulis conscribere
 iuberem. Quod & nunc, gratificaturus tua innocentis-
 sima Paternitati, denique pro operatu tuo libenter confici-
 eo, que Amplitudini tue, tanquam primario omnium isto-
 rum librorum patrono & auctori nuncupatos, admitten-
 dos suscipiendos, emandendosque speciatim committo, &
 offerendo conficere: quos ut ab vniuersis vitiligato-
 rum meorum morsibus, tanquam tutor ma-
 gnificentissimus grauissimisque Achil-
 les, defendas te etiam at-
 que etiam rogo &
 oro. Va-
 le.

VNI

5
VNIVERSAE PHI-
LOSOPHIAE RATIO-
NALIS IN DIALECTI-
CAM ARISTOTELIS
 EPITOME, LIBRIS
 OCTO AB SO-
 LVTA.

HIERONYMO VVIL-
DENBERGIO AVRI-
MONTANO DIS-
SERTORE.

CATALOGUS LIBRO-
 rum octo Dialectices.

Pradicabilium, siue Uniuersalium, Liber	I.
Categoriarum, seu Pradicamentorum, libri	II.
De Definitione, seu artificio definiendi, & diuidendi,	III.
De Enunciatione, siue interpretatione,	IIII.
De Syllogismo, & reliquis Argumentationis speciebus,	V.
De Syllogismo demonstratio Analytico,	VI.
De locis Dialecticis,	VII.
De locis Sophisticis,	VIII.

4 3

REV

6
REVERENDISSIMO

IN CHRISTO PRINCIPI, ET

*Domino, Domino Tidemanno, Culmensis
Diocesis Prussiae Episcopo, eius nomi-
nis primo, Hieronymus Vuil-
denbergius Aurimon-
tanus S. D.*

*

Vemadmodum superiori anno bonarum artium studiosis prima naturalis philosophiae iecimus principia, Innocentissime Praesul: ita quoque nunc Dialecticae initiatis, in Rationali philosophia sedulo praestare curavimus. Primum itaque diuini numinis opem gratiamque implorantes, sine quibus nihil recte agitur in rebus mortalibus: subinde rem ipsam arduam difficilemque aggrediamur, necessum est: super qua re multi pusillanimes ac meticulosi lectores, non paucos a praecclaris Dialecticae studiis remorati sunt, eo quod ipsi propter obscuram & intricatam traditionem praecceptionum, sine usu, ea studia infeliciter attigerunt: aut quia perperam & frigidè ab imperitis literatoribus sunt eruditi: aut quia contemnere, vel negligere conati sunt, no-
bile

EPISTOLA

7
bile omnium aliarum artium & totius philosophiae instrumentum, eis plane incognitum, quo sine reliquarum artium studia casta sunt, & vana. Ideo nos hanc praecclaram philosophiae de ratione disserendi facultatem, ex Aristotele & aliis doctissimis philosophis erutam, quam brevissime poterimus, perspicue tractabimus, quae non tedium, sed solatium, & animi voluptatem, pauca adhibita opera, legentibus praestabit, cum viderint sese cum delectamento & iucunditate facile & succincta quadam oratione, dicere posse, quod multi antehac Herculeo labore vix consecuti sunt. Hanc itaque lucubratiunculam nostram longa experientia, multaque difficultate a nobis partam, nemini rectius dedicare debui, quam tibi vni, Praesuli clementissimo, multis nominibus venerando: qui non minus in universa Prussia eruditissimum, quam prudentissimum Ecclesiae pastorem agis, & patronum, maxima pietate, religione, summamque rerum experientia praeditum, qui literarum studia amat, doctos colit, & (ut par est) observat, atque veneratur: quo vno pro usu Reipublicae literariae, in restituendis scholis, apud nostrates anteriorem habemus neminem. Admit-
a 4 tat

N V N C V P A T O R I A .

rat itaque indulgentissima Celsitudo tua, mu-
nusculum hoc nostrum chartaceum, in vsum
& gratiam iuuentutis Culmensis Gymnasij
susceptum ac conditum, quò egregio nomi-
ne tuo eat in publicum, vt accepto iuuentus
ex eo sui studij incremento, perpetuam gra-
tiam sit Amplitudini tuæ habitura: in quo-
rum laude & veneranda memoria, apud
futuram posteritatem, præclarum

nomen tuū viuet annis sem-
piternis. Vale Pontifex

optime, in longa
secula felix:

& me

Reuerendæ Paternita-
ti tuæ vnice com-
mendatum
habe.

DE RE RATIONIS

Q V I D P H I L O S O P H I A

Rationalis, & qua eius partes.

Philosophia Rationalis est scientia, ratione
humana inuenta: qua ita eandem moderatur:
ac regit, ne in principijs aliarum quarum-
cunque artium errare contingat. Ipsa enim
docet modum, quomodo ex principijs conclu-
siones inferuntur: & quomodo contra negantes principia
Dialecticus possit disputare, definire & diuidere. Cuius Phi-
losophiæ pars præcipua, Dialectica nominatur: quam dili-
gentem de omni themate rationem definiuit Cicero. quæ
satis est iuuetuti, si cognitis partibus, & definire, & diuidere,
& colligere sciat, colligendique facultatem triplici diuersi-
tate tractare. Nam uel ueris, uel necessarijs, uel tantum pro-
babilibus, aut apertissime falsis, omnis disputatio decurrit.
quæ libris octo, & quidem breuiusculis hic contenta est: quod
Catalogo præmisso cernere licet.

Sunt autem totius philosophiæ rationalis partes tres: sci-
licet Grammatica, quæ à literis nomen habet. est enim certa
loquendi & scribendi ratio, qua pueri in primis erudiendi
ueniunt, eo quòd fundamenta iaciat reliquis artibus omni-
bus, quam alijs absoluius libellis: Dialectica que res nudas
& intricatas proponit, quam hic docemus: Rhetorica, que
omnibus scientijs addit ornatum, hæc pueris nequaquam ne-
gligenda est, habitis his principijs: quam partem, si nobis
Deus uitam suppeditabit, non negligemus.

I N O C T O D I A L E C T I C A E

traditionis libros præfat inuicula.

DE Dialectica, quæ est de quolibet themate diligens dis-
serendi ratio, ut diximus locuturi: primum eius defi-
nition

tionem, quid sit Dialectica, & unde dicatur: quomodo docemur, & quibus comparatur scientia: quomodo definimus, diuidimus, & argumentamur: quod sit Dialecticæ officium proprium: quot argumentationis partes, quot sint primæ questionum genera, & quomodo tractentur: quomodo diuidatur Dialectica: quis sit Dialecticæ finis, & materia, siue subiectum: quò pacto differat Dialectica à Rhetorica: quare quoque difficile existimetur Dialecticæ studium: deum quid in singulis totius dialecticæ libris tractetur, dicenturi sumus. A quibus omnibus ut me paucis absoluaui, ad ipsam hanc subsequenter enarratiunculam, hoc modo.

PRÆFATIONIS BREVIS

Enarratiuncula.

Quid est Dialectica, & unde dicitur.

Dialectica est ars ac uia, rectè & ordine docendi, quæ certam argumentandi rationem tradit. Omnis autem docendi uia ac ratio, consistit in definiendo, diuidendo, & argumentando.

Et dicitur Dialectica, à græca dictione διαλεκτικός, quod est differere, hoc est, ordine & distinctè de aliqua re dicere. Significat enim colloqui & conferre cum aliquo, aliqua de re: ut sit Dialectica, diligens differendi scientia, id est distinctè explicandi. siue scientia, quæ respondeat appositè ea de re, de qua queritur. Est itaque Dialectica, ars, quæ de quaque re proposita probabiliter & in utranque partem differit. & hæc est propriè uis eius. Nam hæc, nostra probamus, & quæ contraria sunt, refellimus: id enim uerè est argumentari.

Quomodo

Quomodo docemur, & quibus rebus acquiritur scientia?

Docemur itaque definiendo, diuidendo, & argumentando, ut iam diximus. Nam omnis perspicua docendi uia, seu differendi ratio, uel habetur per definitionem, aut diuisionem, uel per argumentationem. Hæc enim tria sola docet Dialectica. Ergo per solam Dialecticam habetur perspicua docendi scientia. Quare dicitur omnium scientiarum Methodus. Ad hæc enim dicta tria capita, ceu fontes, omnis de differendi ratione præceptio referenda est.

Consequens est, Dialecticam definiendi, diuidendi, & argumentandi esse scientiam, sine qua philosophia non potest esse consummata.

Quomodo definimus, diuidimus & argumentamur?

Definimus, cum aut nomen interpretamur, aut quid sit res exponimus.

Diuidimus, cum membra, aut partes, enumeramus.

Argumentamur, cum aliam sententiam ex alia ratiocinamur.

Definitione itaque obscura enodantur, & patefiunt: ambigua, diuisione explicantur: dubia, argumentatione probantur, aut improbantur.

Quod est officium Dialecticæ, & quot eius partes?

Officium proprium Dialecticæ est, docere. Cuius species, siue partes sunt definire, diuidere, & argumentari. quarum duæ, definitio, & diuisio, simplicis thematis, hoc est questionis, instrumenta sunt: Argumentatio, compositæ, siue coniectæ, quæ duabus partibus continetur.

Vna

Vna est, inueniendi argumenta, dicta Inuentiua, quæ monstrat locos, à quibus sumuntur argumenta. Cuius tria sunt elementa, scilicet Prædicabilia, Prædicamenta, & ratio definiendi & diuidendi. Altera Iudicatiua, quæ iudicat de inuentis, & inuenta digerit in orationem, de quibus libro quinto commentabimur.

Quot sunt prima questionum genera?

Vt ante dicta liquidius intelligas, scias duo esse prima questionum genera. Aliæ enim sunt questiones simplices ut, cum quærimus, Quid sit uirtus? Quid penitentia? Aliæ sunt questiones coniuictæ, siue compositæ: ut cum quærimus, an liceat Christiano bella gerere? Vtrum C. Casar iure sit interfectus?

Quomodo tractantur questiones simplices, & compositæ?

Simplices questiones tractantur per definitionem, & diuisionem, ut dictum est. Compositæ uerò, per argumentationem, uel per Enthymema, uel per Syllogismum, & exemplum.

Quomodo diuiditur Dialectica?

Vniuersa dialectica, auctore Platone, diuiditur in definitiuam, diuisiuam, & Analyticam, id est resolutoriam: de quibus postea in suis locis dicturi sumus.

Alij diuidunt Dialecticam, in ueterem & nouam. Vetus est, quæ de partibus argumentationis, scilicet de terminis & propositionibus tractat. Noua est, quæ de tota argumentatione differit, nempe de syllogismo, & reliquis argumentationis speciebus.

Quis est Dialecticæ finis, & materia?

Totius dialecticæ finis & materia, quàm alij hypotheseos, siue subiectum uocant, est argumentatio. Vnde facile coniect

coniectura assequi queas, quæ sit materia siue argumentum omnium librorum totius Dialecticæ: quoniam de argumentatione, siue partibus ipsius, tractant singuli. Ideo libri Prædicabilium, materia est, prædicabile: libri Prædicamentorum, prædicamentum: Enunciationum, enunciatio: & sic aliorum librorum materiam secum important reliqui Dialecticæ libri, de quibus paulò post fusius dicemus.

Quo pacto differt Dialecticæ à Rhetoricæ?

Nihil interest inter Dialecticam & Rhetoricam, quòd ad materiam attinet. Nam eandam materiã utraque ars complectitur, scilicet questiones omnium rerum, tanquam idem obiectum. Differunt autem in modo tractandi. Nam Dialecticæ rem nudam, breuiter & simpliciter ostendit. Inquirit enim, quid propriè dici debeat de qualibet causa. Rhetoricæ autem, addit elocutionem.

Quæ uidetur Dialecticæ difficultatis causa?

Quòd multis difficile uidetur Dialecticæ studium, causa est ignauia & inscitia docentium, eo quòd ignoranter tractant auditoribus Dialecticæ prima principia. Sunt enim complures uoces, siue nomina, quæ in Dialecticæ traditione, à prima significationis impositione multum distant, & secundarias significationes important: quas Dialecticorum uulgus primæ & secundæ intentionis nomina appellat: quarum ignarus, non parum hallucinari uidetur, & infeliciter docere iuuentutem. ut Genus in prima eius significatione generalitatem significat, in secunda prædicabile: Species uerò, primò formam, secundò speciem sui generis. Sic quoque in Grammatica quedam orationis partes uariè significant, ut Nomen, quo aliquid nominatur, primum significat: secundo, orationis partem, quæ genere & declinatione dignoscitur. Sic uerbum, primò oris, secundò orationis partem, quæ modis &

dis & temporibus inclinatur. Et multa his similia, ac longè maiora, quæ præceptis sine idoneis exemplis, uix discuntur: in quibus instituendis, præceptor puerorum, dum per ætatem licet, non parum introspicere habet, ut probè doceantur pueri. Nam præceptorum ignorantia iuuentus facile à literarum studijs auocatur, & propter obscuram traditionem artes aspernatur: fingitque ideo indoctum uulgus Dialecticam à Christiana professione esse alienam, quod percipiendæ ueritati præbeat impedimentum, euentens, quia hereticorum figmenta ope Dialectica dissoluuntur.

Quid in uniuersum in singulis totius Dialecticæ libris octo tractetur, Annotationiuncula.

Dialectica tractatio, Aristotele authore, recto ordine à simplicibus ad composita proficiscitur. Primum quidem circa simplices uoces, & incomposita uocabula uersatur, quæ Dialecticæ considerationis pars, libris duobus absoluitur: quorum alter, scilicet primus, est de quinque uocibus, seu generibus uniuersalium, siue prædicabilium: alter uero secundus, de decem Prædicamentis, quem quoque de definitione, seu artificio definiendi & diuidendi, subsequitur liber Tertius: in quo per definitiones essentiae rerum, & per diuisiones partes & potentie earundem explicari docentur. Post quæ rursus ad simplicium contemplationem redeundum est. Proximum enim est, ut quæ prius separatim considerata sunt in completas euunciationes atque propositiones componantur, quibus uerum aut falsum pronunciat: quæ liber Quartus, qui est de Enunciatione, interpretatione, seu propositione, enarrabit. Hunc sequitur de Syllogismo, quem simpliciter dictum uocant, & reliquis argumentationum speciebus, liber quintus.

quintus. Tandem sexto libro, de Syllogismo demonstratio Analytico breuiter, utiliterque acturi sumus. Deinde necesse est, ut loca certa designentur, ex quibus argumentationum sumatur materia, & ad conclusionem quamlibet congrua adferantur argumenta: atque hæc septimus liber, cui de locis Dialecticis, siue de Syllogismo Dialectico, titulus designabit. Postremo aduersus Sophisticas captiones, liber octauus erit, de confutatione seu dilutione argumentorum apparentium, qui inscribitur de locis sophisticis, seu de syllogismo sophistico, in quo latens illorum falsitas, & apparentis causa deceptionis manifestabitur. Nunc itaque ad id, quod primum est propositum, id est de quinque uniuersalium seu prædicabilium determinatione agendum, quæ sunt totius argumentationis elementa, à quibus tantquam à simplicissimis, principium faciendum est.

Finis præfationis. Sequitur liber Dialecticæ tractationis primus.

E L E N

ELENCHVS, SIVE INDEX

authorum, quorum Minerua vsi
sumus, in his Diale-
cticæ libris.

*

Plato. Aristoteles.	Porphyrius.
Boetius Seuerinus.	Rodolph. Agricola.
Georg. Valla.	Fran. Titelmannus.
Georg. Trapezuntius.	Ioannes Casarius.
Gasparus Rodolphi.	Iodocus Vuillichius.

*Hi omnes, & complures alij Neoterici, rem Diale-
cticam nauiter tractantes.*

DE PRAEDICABILIBVS,

seu quinque vocibus, siue vniuersali-
bus, Dialecticæ tractationis

Liber pri-
mus.

P R A E F A T I O.

DE Praedicabilibus, siue quinque uocibus sim-
plicibus, seu uniuersalibus disserturi, primò
quid sit praedicabile, & unde dicatur, enar-
rabimus. Deinde, quid sit Vniuocè, & Aequi-
uocè praedicari. Tandem, quot praedicabilia
numero sint, & quis illorū usus. Postremò, quid sit uniuersale,
& quo distet à praedicabili: & quid indiuiduum, hac serie.

Quid

Quid sit Praedicabile, & unde dicatur?

Praedicabile est uox, quæ de pluribus uniuocè praedicari
potest. Et dicitur praedicabile, à praedicādo: quia indicat, quæ
uox de qua commodè dici possit: ut genus de specie, species
de suo indiuiduo. Exēplum primi: ut homo est animal. Exēma-
plum secundi: Petrus est homo. & sic de reliquis praedica-
bilibus.

Quid est uniuocè, & equiuocè praedicari.

Vniuocè praedicari, est communi nomine, & eadem sub-
stantiæ ratione, dici de pluribus: ut homo, animal, atque bos.
nam singula animalia nuncupantur.

Aequiuocè autem praedicari, est communi nomine tantum,
substantiæ ratione diuersa, dici de pluribus: ut, Canis in a-
quis, in terris, in cælo, nomine quidem idem, re autem atque
substantia diuersa sunt, quorum indistinctum nullum ponit-
tur in praedicamento, neque in definitione, propter ambi-
guitatem.

*Quot sunt praedicabilia siue uniuersalia,
& quis illorum usus.*

Quinque sunt praedicabilia, seu uniuersalia: scilicet, Ge-
nus, Species, Differentia, Proprium, & Accidens, quæ gra-
dus uocum appellantur. Usus autem praedicabilium est, ut
inquit Porphyrius, praedicabilium auctor, ea non solum ad
praedicamentorum doctrinam intelligendam, uerum ad alia
quædam necessaria & utilia, nempe ad diuisionem, definitio-
nem, & demonstrationem, quæ tria principalissima sunt, ad
comparandas disciplinas, instrumenta, utpote cuius gratia
hanc artem inuentam esse constat.

*Quid est uniuersale, & quo distat à
praedicabili?*

Vniuersale idem est, quod praedicabile, quod scilicet de
b multis

multis in uniuersum prædicatur. Sunt autē Vniuersalia, siue prædicabilia, termini communes, multas res generali & communi significatione designantes: ut, natura humana, quæ est in multis particularibus hominibus. Et ideo quidam fecerunt differentiam inter Vniuersale & Prædicabile, dicentes, Vniuersalia definiri per, esse in: prædicabile uero per, dici de. Hoc modo,

Vniuersale est, quod aptum natum est esse in multis. Prædicabile uero, quod aptum natū est dici de pluribus. Sed hæc differentia nihil facit. Nam si natura rei alicuius non esset in multis, non posset uerè prædicari de pluribus.

Sunt enim uniuersalia, uerè conceptus communes, pluribus indiuiduis, ac sensibilibus, aut horum similibus, ab intellectu formati, & quasi depicti, quia sunt ideæ collectæ ab indiuiduis.

Quid est indiuiduum?

Est, quod de uno solo prædicatur. Et dicitur prædicabile communitè sumptum, non propriè: quia prædicabile propriè solum dicitur de dictis quinque uocibus. Quare indiuiduum non est uniuersale, sed est fundamentum nominum communium. Est itaque Indiuiduum, nomen proprium indiuisibile, seu (ut uocant) singulare, quod uni rei conuenit: ut, Iouanes, Scipio, Cato.

Interdum describitur per pronomen demonstratiuum: ut, hic equus, hic bos, aut per alias circumstantias ex hypothese: ut, ruffus, claudus, quidam ciuis Lypsicus. Semper enim cum una res singularis significatur, indiuiduū intelligitur. Sunt igitur indiuidua, termini singulares, unam tantum rem singularem, aut particularem significantes. His itaque præfatis ordinem quinque prædicabilium absoluamus necesse est, in genere, primo prædicabili, orfuri.

DE GENERE.

Quid est genus?

Genus est, quod de pluribus differentibus specie, in eo quod quid est, uniocè prædicatur. Est enim nomen commune, quod prædicatur de multis speciebus, in quid, est, ut animal, prædicatur de homine, equo, asino: Virtus, de iustitia, temperantia: arbor, de quercu, pinu, populo: herba, de absinthio, ruta: lapis, de crystallo, corallo, &c. Nam cū quæritur, Quid est homo? respondetur, animal. Cū quæritur, quid sit sima: ragdus? responde, est lapis uel gemma.

Quoruplex est genus?

Duplex. Aliud enim est genus generalissimum, aliud subalternum appellatur. Generalissimum, siue supremū est, quod cū sit genus, non potest esse species. Vel supra quod non est aliud uocabulum commune: quæ sunt decem genera rerum omnium, scilicet Categoria, hoc est, decem prædicamēta, quæ sunt decem rerum principia, seu ordines.

Genus subalternum, siue intermedium est, quod cū sit genus, potest & uicissim species esse. Huiusmodi sunt omnia, quæ inter specialissimas species, & generalissima genera, semper inueniuntur. Et ad superiora quidem relata, hoc est, respectu superioris, species sunt: inferioribus uero accommodata genera: ut, animal, animati quidem corporis, species: hominis uero, aut bouis, genus. Species autem infima, & indiuiduis proxima, uocatur species specialissima, ut patebit.

DE SPECIE.

Quid est species?

Species est, quæ ponitur sub assignato genere. Hæc speciei definitio, tam speciei specialissimæ, quam speciei subalternæ, communis est.

Vel, species est, quæ de pluribus differentibus numero, in

eo quod quid est, uniuocè prædicatur: ut, homo, de Socrate, & Platone. Et hæc definitio tantum conuenit specialissimæ. Est igitur species nomen commune, proximum indiuiduis, quod prædicatur per quid: ut, homo. Nam si quæris, quid est Plato? respondetur, homo. quid est Scipio? homo. hic homo, prædicatur de Platone, & Scipione.

Quid est prædicari in Quid?

Prædicari, phrasi Dialectica, est dici de aliquo, & tribui alicui, quod de eo dicitur.

Prædicari autem in quid, est illud quod respondetur, per quæstionem factam per Quid, ut dictum est.

Quare dicitur species?

Quia à multis indiuiduis sumit, seu abstrahit animus imaginem quandam communem omnibus indiuiduis, quæ cernitur. Aristoteles speciem, Plato Ideam uocat, Cicero formam. Sicut enim animus habet imaginem cerui apud se in mente, unde cognoscit ceruum, ubicunque uiderit. Et tantum sunt specierum tales imagines. Aliarum autem communium nominum, tales imagines concipi non possunt.

Quotuplex est species?

Ea est duplex. Nam aliam specialissimam, aliam subalternam dicimus.

Subalterna est, quæ inter generalissimum genus, & specialissimam speciem posita est. superioris species, inferioris genus semper inuenitur: ut animal. Specialissima est, quæ cū sit species, non potest esse genus: ut homo, bos. Hæ specialissimæ species, non in species amplius, sed in indiuidua scinduntur: ut, Cicero, & Aristoteles.

Quid interest inter Speciem & Genus?

Hoc interest, quia species dicitur de multis tantum indiuiduis. Genus autem dicitur de multis speciebus, & indiuiduis,

uis, cui tribuitur.

DE DIFFERENTIA.

Quid est differentia, & quotuplex?

Differentia est, quæ res inter se differunt. Et est triplex: Communis, Propria, & Specifica, siue magnis propria.

Communis est, quæ separabilis est: ita dicimus album hominem à nigro differre.

Propria est, quæ cum inseparabilis sit, inest tamen per accidens: ita coruus nigredine à cygno differt.

Specifica, siue magis propria, quæ hic definitur, est, quæ de pluribus differentibus specie, uel numero, in eo quod est, quale essentiale, uniuocè prædicatur. ut querendo, quale quid est homo? aptè respondetur: Animal rationale, mortale. Ergo in quale quid prædicatur, per quod aptè respondetur ad quæsitium, quale quid. Vel est, quæ abundat species à genere. Vel, quæ diuidit ea quæ sub eodem genere posita sunt, & quæ cum genere constituit certam speciem, & semper de specie prædicatur, qualis sit: ut, Rationale cum animali constituit speciem, nempe hominem. Est igitur differentia substantialis qualitas, quæ species eiusdem generis, secundum genus inter se discernuntur. Vt rationale, discernit hominem à bove & equo. Euangelium, per gratuitam promissionem discernitur à lege.

Ad quid conducunt differentie?

Ad definitionum assignationem, cum scilicet speciem à specie diuidimus. Nam differentia generalis non perficit definitionem: ut, homo est animal bipes, est definitio imperfecta, cum sint & gallinæ bipedes. Ridicula igitur definitio est. Differentia uero specialis absoluit & perficit definitionem: ut, homo est animal rationale.

Quor modis dicitur Proprium?

Quatuor. Primo, quod soli alicui accidit speciei, etsi non omni: ut, hominem esse medicum, geometram. Secundo, quod omni sed non soli: ut, hominem bipedem esse, quando & aui- bus perinde accidit. Tertio, quod soli quidem, & omni sed non semper: ut, hominem canescere in senectute. Quarto, quod omni, soli & semper, hoc est, naturalem propensionem ad opus significat: ut, risibilitas in homine, & homini posse loqui inest. Et ideo nomina & uerba in definitionibus posita, potentiam, non actum significant: quare proprium hoc quarto modo acceptum, inter quinque uniuersalia connumeratur.

Quomodo definitur proprium?

Proprium est, quod de pluribus differentibus numero u- niuocè in eo quod est quale accidentale, sic prædicatur, ut uer- tere liceat: ut, Omnis homo est risibilis: &, quicquid risibile est, homo est. Vel est proprium officium, quod uni soli speciei, & omnibus indiuiduis conuenit: ut, disciplina susceptiuum, ridens, loquens, numerans, sunt propria hominis.

*Quid inter est inter proprium
& accidens?*

Si usum spectes, nihil differunt. Nam utraque proprias conditiones specierum explicant, quibus illæ inter se disti- dent, paucas enim habemus ueras differentias. Ideo multum utimur propriis officiis, differentiarum loco. Et Aristoteles quidem, differentiam non distinxit à proprio. Ceterum dif- ferentia significat partem rei: ut, rationale significat mens- tem, quæ est pars hominis. Proprium uero significat officium rei: ut, loquens, numerans.

*Quid est accidens, & quom-
odum duplex est?*

Accidens est, quod potest adesse, & abesse, præter subie- ctum corruptionem. Vel, quod contingit inesse uel non inesse eidem: ut, albedo, nigredo, calor, frigus, in corpore: letitia, tri- stitia, in animo. Hæc possunt adesse, uel abesse substantiis: sicut uidemus, aquam eandem manere in substantia, etiamsi aliàs calet, aliàs friget. Et est duplex accidens. Aliud est separabile: ut, dormire, sedere. Aliud inseparabile: ut, calor in igne, gry- phum & simum in naso, nigredo corui & Aethiopis: quæ etsi separatim non inueniuntur, tamen non inferunt coruo, aut Aethiopi, corruptionem. Quod accidens à iunioribus sic defini solet: Accidens est, quod de pluribus prædicatur, in eo quod est quale accidentale, non conuertibiliter.

Quod etiam alij definiunt per abnegationem aliorum præ- dicabilium, dicentes: Accidens est, quod neque est genus, ne- que species, neque differentia, neque proprium, semper est autem in subiecto subsistens.

De usu prædicabilium, in initio huius libri satis dictum est, quorum conuenientiam & differentiam, definitiones & diuisiones sufficienter enarrant, si per quid, aut per quale, es- sentiale, & accidentale, mutuò prædicentur. Nunc autem ad secundum Dialecticæ librū, qui est de decem prædicamentis, quemadmodum instituimus, breuissimè transeamus operæ- precium est.

Finit Liber Dialecticæ Primus.

Sequitur Secundus.

DE PRAEDICA-
MENTIS, SIVE DE DECEM

Summis rerum, seu primis generibus,
Dialecticæ tractationis

LIBER II.

PROOEMIUM.

Ab soluto libro Dialecticæ tractationis primo, in quo de naturis quinque Prædicabilium egimus: librum nunc secundum Prædicamentorum, qui est de decem primis uocibus, decem rerum prima principia significantis, ab soluamus necessum est. Primum itaque procerum loco, quid sit Prædicamentum, unde dicatur, quis eorum usus siue utilitas sit, dicamus, & quot numero sint omnia per quaestiones, quemadmodum in priori fecimus libro, peruestigaturi, à definitione prædicamenti auspicantes.

Quid est prædicamentum, tum unde dicatur?

Trapezuntina definitio
Prædicamentum est terminorum, qui secundum nullam complexionem dicuntur, natura rerum coordinatio: hoc est, series quædam terminorum incomplexorum, quatenus ex his natura (id est, ratione) rerum, alij alijs subiiciuntur, alij de alijs prædicantur. Et ideo Prædicamentum est ordo generum & specierum, quæ ex illis nascuntur, sub uno genere generalissimo secundum ordinem dispositorum.

Dicuntur itaque prædicamenta, à prædicando, sicut prædicabilia, quod ipsa de omnibus alijs generibus & speciebus, atque indiuiduis, singula de sibi subiectis, prædicantur.

Quis

Quis sit prædicamentorum usus.

Usus prædicamentorum consistit potissimum in hoc, ut omnium rerum in natura ordo cognosci queat, ne substantiis, aut internis rerum naturas, confundamus cum accidentibus, quod in fine libri huius fustius dicemus. Sunt enim classes, seu ordines, quibus discrimina rerum naturæ distinguamus.

Quot sunt prædicamenta?

Decem: Substantia, Quantitas, Qualitas, Ad aliquid, Actio, Passio, Situs, Vbi, Quando, Habitus. Quæ non distinguuntur re, sed ratione tantum, in substantiam, & accidentia. Substantiæ unum est prædicamentum, reliqua sunt accidentium, de quibus dici solet.

Summus Aristoteles trutinando cacumina rerum,

In duo diuisit, quicquid in orbe fuit:
scilicet, in substantiam & accidens.

De Diuisione libri Prædicamentorum, Annotatio.

Recentiores quidam nostri dissecant hunc Aristotelis prædicamentorum librum, in Antepædicamenta, quæ præcedunt librum prædicamentorum: & Postpædicamenta, quæ subsequuntur: uocabulis quidem affectatis, & nouis, non tamen improprijs, quæ nos his paucis enarratis, breuitatis gratia, missum facimus, ne cum hic omnia tractare uideremur, iuuentuti ansam legendi reliquos in Dialectica probe scriptentium libros è manibus eripere argueremur, quos maxime legendos esse censeo. Omnia enim hic & ab alijs ommissa, quæ uel ad Antepædicamenta, uel postpædicamenta attinent, apud Ioannem Cesarium studiosè abundèque enarrata comperies, iucundissime lector.

Ioannes Cesarius.

De Antepædicamentorum commentationibus, Purgatio.

b s

Ante

26 PRÆDICAMENTORVM

Antepredicamenta sunt, quædam definitiones, scilicet Vni-
uocorum, & Aequiuocorum, & Denominatorum. Duæ di-
uisiones, & duæ regule, non tam utiles Dialecticæ initia-
tis, quàm difficiles, ad notitiam prædicamentorum utcum-
que seruentes: quas hic breuitatis gratia omisimus, &
ad Aristotelis Antepredicamenta remittimus lectorem. At-
que nos hac unica diuisione non incommoda, ab antepredic-
amentorum commentationibus iurè absoluemus, quæ talis
est. Eorum quæ dicuntur, quædam dici de alijs possunt uti
de subiecto: quædam non possunt. Item, eorum quæ sunt,
alia in subiecto sunt, alia non. In subiecto dicitur esse, quia
quid cum in alio sit, sine eo esse non possit, & tamen non est
pars eius, ut, albedo in corpore. Quare quod in alio non est,
substantia est: quod autem in alio est, accidens dicitur. Quæ
uero de alijs, ut de subiecto dicuntur, uniuersalia sunt. Quæ di-
ci de alijs non possunt singularia sunt. Est ergo, dici de sub-
iecto, de inferiori prædicari: & esse in subiecto, est, esse in ali-
quo, sicut accidens est in suo subiecto.

De veris Prædicamentis.

Prædicamenta uera, non re, sed solum ratione distant, &
diuiduntur: quoniam unum est tantum prædicamentum sub-
stantia amplissimum, ad quod omnia tanquam ad fundamen-
tum referuntur, unde totus ille rerum propè infinitarum or-
do nomen habet.

Alia prædicamenta nouem accidentia sunt. Super omnia
autem prædicamenta, quæ sunt summa rerum genera com-
munissima, quædam sunt uocabula, quæ transcendentia uo-
cantur: & sunt sex numero, scilicet, Ens, res, unum, uerum, ho-
num, aliquid: quæ de omnibus dici possunt, sed id quidem
æquiuocè.

De sub

LIBER II.

27

De substantia primo prædicamento.

Prædicamentum substantiæ, est ordo uocum cognatarum,
significantium res per se existentes.

Quid est substantia, & unde dicitur?

Substantia est, quæ per se subsistit, alio neququam indi-
gens, ut sit: ut, homo. substantia dicta, quod alijs omnibus, hoc
est accidentibus, substet, & non mutetur: accidentia autem
mutantur.

Quomodo diuiditur substantia?

Hæc ipsa ab Aristotele in primam diuiditur, & secundam.
Et primam quidem eam esse dicit, quæ proprie & principa-
liter & maxime substare dicitur, & quæ neque de subiecto
dicitur, neque in subiecto est, ut quidam homo, ut Socrates, ut
Plato, & si quid huiusmodi est, nepe singulare, & indiuiduū.

Secundam uero substantiam, id est, secundæ substantiæ no-
mine appellat species ipsas, in quibus quæ principaliter sub-
stantiæ dicuntur, insunt, & harum specierum genera: ut ho-
mo, ut animal quod in ipsa serie prædicamenti apertius com-
prehenditur, congerendo in hunc ordinem.

Sequitur series prædicamenti Substantiæ.

SUBSTANTIA.

Generalissimum genus.

Differentiæ.	Differentiæ.
Corporea.	Incorporea.
Omne cor- pus ha- bens.	Corpus non habens: ut spiritus, Deus, Angelus, anima.

Corpus.

Compositum.	Simplex.
Omne ex elemene	Incompositum, ut orbis

818

28 P R A E D I C A M E N T O R V M

<i>tis conflatum.</i>	<i>coelestes, & elementa.</i>
<i>Animatum.</i>	<i>Corpus compositum, siue mixtum.</i>
<i>Omne habens animam.</i>	<i>Inanimatum.</i>
	<i>Anima ex pers: ut mixta, metalla, meteora, gemma.</i>
	<i>Corpus animatum.</i>
<i>Sentiens.</i>	<i>Sensus ex pers.</i>
<i>Vt, omne animal.</i>	<i>Omne uegetabile: ut arbor, herba, & frutex.</i>
	<i>Animal.</i>
<i>Rationale.</i>	<i>Irrationale.</i>
<i>Homo solus.</i>	<i>Brutum, uolatile, aquatile & terrestre.</i>

Homo.
Species specialissima: cuius indiuidua sunt, Cicero, Plato, reliqui homines quoque innumeri.

De proprietatibus substantiae.

Habent autem praedicamenta proprietates quasdam, quas narrabimus utiliores, ad notitiam praedicamentorum magis scitu necessarias.

Substantia itaque non suscipit magis & minus: hoc est, una substantia non est magis substantia, quam altera, quoad esse substantiae: potest tamen una altera maior esse: Nulla enim hoc ipsum quod est, magis uel minus dicitur. Nec quicquam ei contrarium ratione substantiae: Licet ratione qualitatum contrarietur, cum una possit esse calida, altera frigida. Praeterea haec ita substantiae propria sunt, ut ei cum quibusdam alijs communia sint. Illud tamen maxime proprium substantiae, cum una & eadem numero sit, ut contraria uicissim suscipiat: ut, homo nunc albus, deinde niger.

LIBER II.

DE Q U A N T I T A T E, s E c u n d o p r a e d i c a m e n t o .

Quid est quantitas, & quotuplex?

Quantitas est, secundum quam in partes quidpiam diuiditur: uel, cui contingit posse diuidi. Est enim magnitudo rei, uel numeri, quibus res magnae, aequales, uel inaequales dissecantur. Et est accidens, quo substantiae immediate uestiuntur, sine quo accidentia non possunt substantiae inexistere.

Est autem duplex quantitas: Continua, & Discreta. Continua est, magnitudo, cuius partes ad eundem terminum communem copulantur: uel est magnitudo corporum, quae longitudo, latitudine, & profunditate mensurantur. Cuius species sunt tres: Linea, superficies, & corpus. quae sic describuntur. Linea est longitudo, sine latitudine & profunditate. Superficies est longitudo & latitudo, sine profunditate, id est, densitate. Corpus autem est longitudo, cum latitudine & profunditate. Et sic corpus intelligi oportet, non substantiam: hoc est, materiam, sed ipsam magnitudinem, cogitatione distinctam a materia, hoc est, subiecto. Vulgo uocant corpus Mathematicum. Mathematicus enim considerat quantitatem, sine materia.

Quantitas discreta est, cuius partes ad nullum terminum communem copulantur: id est, non coherent, sed a se inuicem sunt seiunctae. Cuius species sunt, Numerus & oratio. Numerus est multitudo collecta ex unitatibus. Vnitatis uero est principium numeri. Oratio hic non sententiam significat, sed sonum, seu pronuntiationis seriem, quae non est continua, sed habet diuersas mensuras temporum. Nam aliae syllabae longae sunt, aliae breues: & quia oratio ex longis & breuibus, quasi coaccruatur, ideo collocauerunt eam in hoc ordine.

Proprietates quantitatis.

Quantitati similiter, ut substantiae, nihil est contrarium. Sed illud maxime proprium eius, secundum eam aequale uel inaequale dici.

Ad quid conducit?

Prædicamentum Quantitatis conducit ad uarias uariarum rerum definitiones. Hinc mensurarum numerorum, geographiae, topographiae, cosmographiae, instrumentorum quibus Astronomi utuntur, rerum Arithmeticarum, scansiones pedis poetici, definitiones sumuntur.

DE QUALITATE, TERTIO prædicamento.

Quid est qualitas, & quot eius species?

Qualitas est secundum quam quales esse dicimur: ut secundum albedinem albi: & secundum nigredinem, nigri: à iustitia iusti, à prudentia prudentes. Vel est ordo uocum, significans formas, per quas substantiae agunt, aut efficiunt aliquid. Cuius quatuor sunt species: habitus, & dispositio: Naturalis potentia & impotentia: Passio, & passibilis qualitas: Forma, & circa hoc aliquid constans figura: quae sic describuntur.

Habitus est qualitas corporis, uel animi, usu & assuetudine comparata: qua certius & facilius agimus. Corporis, ut ars scribendi, pingendi, pugnandi. Animi, ut ars canendi, numerandi, uersificandi: crebra exercitatione confirmata, difficulter mobilis à subiecto, in quo est, ut scientiae & uirtutes.

Dispositio, siue affectio, est qualitas facile mobilis à subiecto, in quo est. Est enim habitus inchoatus, & imperfectus, & quaedam accessio ad habitum, ut puer habens principia Grammatices, & non confirmatam notitiam consecutus, dicitur

citur habere dispositionem. Habitus igitur à dispositione distat, quod permanentior quidem habitus sit, & diuturnior dispositio uero facilius mobilis, & citò mutabilis. Et habitus quidem sunt, ut scientiae & uirtutes: Dispositiones uero, ut calor, frigus.

Potentia naturalis est, innata naturae propensio ad aliquid agendum. ut in homine uis discendarum literarum, in equo propensio ad celeritatem, in auibus uis uolandi. Impotentia naturalis est, cum talis natura est denegata: ut, in asino est impotentia discendarum literarum, in homine est impotentia ad uolandum.

Passibilis qualitas, est qualitas permanens, quae sensui passionem aliquam infert, & sensum mouet. ut in melle dulcedo gustum mouet, & reliqua obiecta sensuum, sensus: quia sunt qualitates, quae sensu percipiuntur.

Passio, est qualitas transiens, facileque mutabilis, sensui passionem inferens: ut rubor in facie ex uerecundia, pallor ex metu. Et dicitur latine affectus, seu affectio, uulgo passio. Est enim subita mutatio in animo, aut corpore. Sunt autem animi affectus, Gaudium, Tristitia, Spes, Metus, & quae ex his oriuntur: ut, Amor, Odium, Ira, &c.

Figura, est continui terminis proueniens qualitas: uel, ipsa collocatio partium: ut in triangulo, & similibus figurarum speciebus.

Forma uero est, ex numero, uel numerati proportionem proueniens qualitas: scilicet continua partium compositio, quae artificio constant in structuris, quorum unumquodque duplici qualitate afficitur, scilicet figura & forma.

De proprietatibus Qualitatis.

Inest itaque qualitati contrarietas: ut, iniustitia iniustitiae contraria est, & albedo nigredini. Verum non in omnibus ita habet

namque

nanque rubori & palori, ceterisque eiusmodi medijs coloribus, nihil est contrarium. Magis etiã atque minus suscipit qualitas, sed non omnis, nec enim circulus, aut triangulus, alius alio magis est id quod est, licet alius alio maior sit. Quare id maxime proprium est qualitatis, ut secundum eam simile, aut dissimile dicatur.

DE PRAEDICAMENTO AD
aliquid, siue de Relatiuis.

Quid sit ad aliquid.

Ad aliquid dicuntur, quaecumq; hoc ipsum quod sunt, aliorũ esse dicuntur, uel quomodolibet aliter ad aliud, hoc est, ordo unius ad alterũ. Nam ad aliquid dicuntur, quaecumq; ad aliud referuntur in genitiuo casu, uel alio quouis modo: ut dominus, serui dominus; seruus, domini seruus; uicinus, uicini uicinus; amicus, amici amicus, &c. Sunt enim relatiua rerum comparationes, quae res in praedicamentis superioribus continentur non significant res existentes, sed collationem & respectum rerum inter se: ut, Pater non significat hominem, siue substantiam, de praedicamento substantiae, sed respectu personae quae genuit, uel personam genitam. Haec collatio rerum duarum, uocatur Relatio. Vocabula autem quae ex relatione oriuntur, illa dicuntur Relatiua: ut, pater, filius. Et ideo in praedicamento Ad aliquid, duo sunt spectanda scilicet fundamentum, & terminus. Fundamentum est illud, à quo oritur relatio: Terminus, res, ad quam fit relatio, ut dictum est.

De proprietatibus ad aliquid.

Relatiua magis & minus suscipiunt, non omnia, sed quae secundum qualitatem dicuntur, & quae fortuna uel qualitate consistunt. Item, Contraria nonnulla sunt: ut uirtus uicio. *dis*
scipli

sciplina ignorantiae. Omnia uerò inter se conuerti, manifestum est. Pater enim, filij pater: & filius, patris filius. Sed oportet apte alterum alteri reddere, nam si quis dicit, alam auis, quoniam apte alterum alteri non apte reddit, non poterit conuertere. Non enim in eo quod auis est, sed in eo quod alatum est, ala est. Sunt itaque casus diligenter seruandi: ut, doctrina docti: sed doctus, doctrina doctus.

DE SEX POSTERIORIBVS PRAEDI-
camentis, quae sunt, Actio, Passio, Ubi, Quan-
do, Situs, Habitus, breuis Annotatio.

Actio.

Actio est, secundum quam in id quod subiicitur, agere dicimur: ut secare, uerberare. Est enim applicatio agentis ad patientem ut, Calefactio ignis, est applicatio ignis ad aquam quae calefit. Proprietas actionis est, quod actio actioni nonnunquam contraria est: ut incendere, extinguere: quare magis & minus suscipit. Sed illud, praecipue actionis est, quod in motu sit. Omnis enim actio in motu est, & omnis motus in actione seruatur.

Passio.

Est illatio, effectusque actionis: ut secari uerberari. Vel, est applicatio patientis ad agens, siue effectus actionis: ut, Calefactio aquae, est applicatio ad ignem. Passionum aliae sunt corporum, ut calefacere: aliae animi, ut irasci, expauescere. Huc pertinent omnia quae significant agere & pati. Nam passio est correlatiuum ad actionem.

Ubi.

Est quae à loci circumscriptione procedit corporis locationis: ut, in agro, campo, domi foro esse, in templo esse. Est enim nominum localium genus. Non est tamen idem locus, & ubi.

Nam locus est in eo quod capit: Vbi uerò, in eo quod circum-
scribitur.

Differentiæ loci sunt, superius inferius, dextrum sinistrum,
anticum posticum, siue ante & retrò. Huic Categoriae nihil
est contrarium, quemadmodum nec loco. Et species eius, loci
species sunt, non ut locantis, sed ut locati.

Quando.

Est, quæ relinquitur ex tempore, rerum affectio. Et est ge-
nus nominum temporalium, *Heri, hodie, cras, & aduerbia*
temporis. *Adolescentia, &c.* Comprehendit enim tempus, &
partes temporis.

Situs.

Est, quod positionem habet quoquo modo ad alterum: puta
ad partes corporis, uel sic se habentis ordinatio: ut, *stare,*
sedere, recumbere, iacere. *Situs, siue positio, non suscipit ma-*
gis & minus, quam obrem nec contrarium, nec enim stare &
sedere contraria sunt, ne uni plura contraria sint.

Habitus.

Est ratio uestiendi corpus: ut, *armatum esse, tunicatum esse.*
Nam habitus est corporum, & eorum quæ corpus sunt,
adiacentia: est ergo quiddam extrinsecus adueniens, neque
innatum ei à quo habetur. suscipit autem habitus magis &
minus, quia etiam contrarium, non ut habitum, sed ut priua-
tionem: ut, *armatus inermis.*

Quis est usus Categoriarum?

Prædicamentorum notitia, quemadmodum prædicabile-
lium, confert ad definitiones, ad diuisiones, & ad inuenienda
argumenta, monstrant enim genera, species, & differentias,
atque rerum circumstantias. In definiendo enim ostendunt ge-
nus: ut, *homo est animal.* In diuisione suppeditant species: ut,
animalium aliud homo, aliud brutum. In argumentatione do-
cent,

cent, quomodo sumantur probationes à genere & specie. Po-
stremo præterea prædicamenta quatuor, continent circum-
stantias loci, temporis, gestus, & instrumentorum, idè gi-
gnunt descriptionum amplificationes: ut, *Clodius pugnam fe-*
cit ex loco superiori, & insidiis actis. Item, *uesperi expeditus*
in equo, armatus, & stipatus seruis, barbaris, gladiatoribus.
Ergo uerisimile est, eum habuisse consilium faciendæ cadis.

De Postprædicamentis Conclusio.

De postprædicamentis, quæ item non sunt nisi quarun-
dam uocum ambiguarum interpretationes, ad notitiam ue-
rorum prædicamentorum deseruientes, paucis agamus oportet.
Quarum sunt quinque numero: nempe *Oppositio, prius,*
simul, motus, & habere: quarum descriptiones apud *Aristo-*
telem in Postprædicamentis notificatæ sufficienter compe-
riuntur, quæ & apud *Georgium Trapezuntium* succinctè
& utiliter traditæ sunt. Brevitati itaque incumbentes, cõ-
remittimus uigilantem lectorem, ut nos commodius ad utilio-
ra huius rei studia accingamus, quomodo scilicet definitio-
nes & diuisiones rerum sint constituendæ, contexendæque.

Finit Liber Prædicamentorum. Sequitur de defini-
tione & diuisione Dialecticæ tra-
ditionis Liber Tertius.

DE DEFINITIONE
ET DIVISIONE, EA-
rundemque structura, Dialecti-
carum rationum

LIBER III.

PRAEFATIO.

Vando scientia non comparatur, nisi per defini-
tionem diuisionem, & argumentationem: neces-
sarium duxi, ut post notitiam simplicium thema-
tum, seu uocum seiunctarum, nempe predicabili-
um & predicamentorum, ex quibus tanquam ex generi-
bus & differentiis definitiones struuntur: nunc quoque de
definitione & diuisione coniunctim differamus. Hæ enim ex
uocibus seu thematibus incomplexis siue simplicibus constan-
tur, ut eis appositè cognitis, ad reliquas argumentationum
partes coniunctas accedamus: quæ sunt propositiones, ex qui-
bus argumentatio constat. Postremò de Syllogismis, in qui-
bus totius Dialecticæ finis consummatur, acturi. Primum
itaque, quid sit definitio: deinde, quid diuisio, & quæ earum
partes, definiemus hoc modo.

Quid sit definitio, & quotuplex?

Definitio est oratio, quæ dictionum significata: aut rei na-
turam & proprietatem exponit. Et est duplex definitio, scilicet
nominis & rei. De definitio quid nominis, est qualiscunq;
uocabuli interpretatio: ut, Sacrilegium, sacræ rei ablatio. Id
genus definitiones imperfectiores sunt: neque enim rerum na-
turam explicant, sed tantum originem uocum.

Definitio autem quid rei, ut inquit Aristoteles, est, quæ
quid est esse significat, hoc est, oratio explicans, quæ sit rei
natura

natura, essentiãue. Et hæc sola plena & perfecta finitio, con-
stat genere & differentia: ut homo est animal rationale, mor-
tale. Hæc quoque differt à descriptione, quo opaca pictura
à perfecta.

*Quæ præcepta in definiendo
seruanda sunt.*

Primò, ut finitio non complectatur plura quàm finitum,
& finitum nõ plura quàm finitio: hoc est, definitio non abun-
det, neque deficiat. Secundò, ut definitio, quid sit res hoc est,
substantiam eius explicet. Tertiò, ut aperta sit, hoc est, non
ambiguus nominibus, neque obscuris, aut ex longinquo trã-
latis constet. Sequitur ex dictis, duo esse genera uitiosæ defi-
nitionis: ut si abundat, uel deficit. Exemplum primi, ut, Philoso-
phia est scientia, de sermone, de natura rerum, de moribus,
& de religione. Hæc definitio abundat, nam philosophia ni-
hil certi docet de religione, est ergo uitiosa definitio. Exem-
plum secundi: Pœnitentiã est dolor de peccato commisso, Hæc
deficit: quia altera pars, de fide scilicet, deest.

Quot sunt formæ definitionum rei?

Quatuor $\left\{ \begin{array}{l} \text{Essentiales.} \\ \text{Causales.} \\ \text{Ex partibus.} \\ \text{Ex Accidentibus.} \end{array} \right.$

Quoniam definitio est oratio, quæ exponit naturam, cau-
sas partes, uel accidentia rei,

Prima forma definitionum est essentialis, quia constat ge-
nere & differentia: ut, homo est animal rationale, uel, est de-
finitio sine accidentibus. Et cum ferè impossibile sit constitue-
re definitionem sine accidentibus, ideo paucissimas huius ge-
neris definitiones habemus: fortassis, præter hominis defini-
tionem, nullam, de qua tamen adhuc rixatur apud doctos.

Hic scire licet, quod essentia uocabulo significatur natura per sese, Substantia autem uocabulo natura uestita accidentibus.

Secunda forma. Definitio causalis est, quae constat ex causa, uel, quae causam rei, de qua queritur, reddit, cum scilicet ex causis definitum colligit. Hoc autem definiti generis, quia multiplex est, altius repetamus. scire itaque oportet, Quid sit causa, Et quotuplex.

Causa igitur est, cuius gratia euenit aliquid. Et est quadruplex. Efficiens, Materia, Forma, Finis. Efficiens causa est, persona ipsa, seu res faciens: ut, Architectus est causa efficiens domus. Materia est, ex qua aliquid fit: ut, pannus est materia uestis, lana materia panni ligna & lapides materia domus. Forma est ipsa figura, effigies, seu qualitas, quam indicat materia: ut, figura illa quam habet uestis, est causa uestis, sine qua non diceretur uestis. Finis est usus rei, siue cuius gratia fit aliquid: ut, finis domus est habitatio, ut nos defendat ab inimicis, & caumatibus. Ad causam finalem referuntur definitiones, quae ab effectis, item officiis petuntur. Effectus enim propria cuiusque rei uim demonstrat: ut, Haematites lapis est, qui sanguinem sistit. Smaragdus, lapis est uiridis, impudicitiae impatiens. Luna, sidus est, cuius ui fluunt ac restuunt maria.

Officia etiam magnam uim cum effectis: ut, Iustitia est uirtus, tribuens unicuique quod suum est: Fortitudo est uirtus, contemnens res humanas, & arduas gerens.

Tertia forma est definitio ex partibus, quae ex rei partibus, seu enumeratione partium constatur: ut, Philosophia est scientia de natura rerum, de sermone, & de moribus. Corpus animale est, quod constat ex capite, uentre & pedibus. Patientia, est contritio, & fides. Grammatica, est ars recte scribendi, interpretandi, pronuncianadi, construendi: siue con-

iungendi

iungendi uocabula.

Quarta forma est definitio ex accidentibus, ex genere & accidentibus collecta. Estque haec definitio remota quaedam rei per sua accidentia descriptio. Haec prophetis sanctis, & poetis familiaris est. Sic Dauid psal. 1, ab accidentibus definit uirum beatum, inquit: Beatus uir, qui non abiit in consiliis impiorum. Virg. Ecloga 1. definit uesperum ab accidentibus.

Maioresque cadunt altis de montibus umbrae. Id est, uesperum est tempus, quo umbrae sunt longissimae. Item, Thersites est homo gibbosus, acuminato capite, garrulitate scurrili.

De diuisione.

Expedita de definitionum ratione materia: nunc de Diuisione tractandum erit. Nam ita se habent, ut alter alterius egere uideatur.

Quid est Diuisio?

Diuisio est, rei per partes explicatio. Vel est, communio in minus commune distributio: ut, cum animal distribuitur in hominem, & bestiam. Nam ut natura rei definitione explicatur, ita officia eius per diuisionem. Haec itaque se habent, ut alter alterius egere uideatur, Nec enim, nisi qui recta distributione usus est, definire se unquam intelliget: nec unquam recte distribuere poteris, nisi quid sit quod distribuendum est, conscripseris.

Quor sunt forma seu species

Diuisionis?

Quatuor {
Vocabuli, in sua significata.
Generis, in species.
Totius, in partes, seu membra.
Subiecti, in Accidentia, siue Enumerationes.

Prima forma est. in qua uocabula multa significationis. in sua significata diuiditur ut. Canis nunc est animal terrestre. nunc piscis. nunc astrum. Nepos. nunc consanguineum significat. nunc luxuriosum. Gallus. aliàs auem. aliàs gentem. aliàs eunuchum. uidelicet sacerdotem Cybeles. Sic fides. aliàs ciuilitate accipitur. pro constantia in dictis & factis. aliàs Theologicè accipitur. pro fiducia in promissionem de Christo.

Secunda forma est. Diuisio generis in species proximas: & hæc facilis est. cognitis quinque uocibus. quid genus. quid species sit. ut si animal genus. deducas in hominem. leonem. asinum ut species: Arborem. in ulmum. pyrum. pomum: Elementum. in aerem. ignem. aquam. & terram. Et uocatur hæc diuisio apud Rhetores. Distributio.

Tertia forma est. cum totum in sua membra. seu partes diuiditur: & uocatur partitio. Sic corpus totum diuiditur in caput. thoracem. uentrem. pedes. manus. ut membra seu partes. Item totus homo. in corpus & animam: Euangelium. in prædicationem poenitentiae. & remissionis peccatorum: Peccatum in originale. & actuale: Lex. in diuinam. & humanam.

Quarta forma est. diuisio subiecti in accidentia: ut cum dico. Ciceronem. philosophum. oratorè. & astronomum fuisse. Item. bestiarum alia sunt fera. alia cicures. id est. mansuetæ: hominum quidam literati. quidam uerò illiterati: Scholasticorum alij studiosi. alij nebulones. Hanc formam uocant Enumerationem. id est. cum subiecti accidentia enumerantur.

Annexum de Methodo.

Ex definitione & diuisione. formant nunc neoterici Dialectici suam docendi Methodum. quam aliàs Dialecticam uocant.

Et ap

Et appellatur Methodus. quasi uia directè ducens ad mentem. id est. notitiam perfectam. Est enim Methodus latine uia compendiaria.

Quæ & quot sunt questiones Methodi in simplici themate?

Quinque

}	Quid res sit.
	Quæ cause.
	Quæ partes.
	Quæ officia seu effectus.
	Quæ contraria.

Per has questiones thema ducendum & examinandum est. Nam ita demum res perfectè cognoscitur. cum definitio. causa. partes. officia. & contraria eius inuestigata sunt.

EXEMPLVM METHODI

de fide.

Quid est fides?

Fides est certa fiducia in promissiones de Christo. iustificans omnes coram Deo. qui eam certam & indubitatam habent.

Cause.

Cause fidei sunt. Spiritus sanctus. & uerbum. Nam fides Spiritus sancti donum est: hic uerò non donat fidem. nisi per ministerium uerbi. Ad Rom. 10. Fides ex auditu est. auditus autem per uerbum Dei.

Partes.

Hæc fides. de qua hic loquimur. non finditur in partes. Est enim unus quidam motus animi. intuens in promissiones de Christo. & assentiens illis.

Effectus seu officia.

Iustificare credentes coram Deo. exemplo Abrahæ. Gen. 15. Credidit Abraham Deo. & reputatum est ei ad iustitiam.

6 5 Reddere

Reddere tranquillas conscientias: Ad Rom. 5. Iustificati igitur fide, pacem habemus.

Contraria.

Contraria fidei omnia esse possunt, quæ prædictis aduersantur: ut, adserere, fidem tantum esse notitiam historię de Christo: adserere, uirtutem aut qualitatem in nobis, esse ipsam fidem. Similia exempla de iustificatione, de iustitia, & his similia colligere posset diligens lector ex Erasmo Sarcerio.

Conclusio.

Hic labor maiori eget dissertatione, quam hic paruus libellus præstare queat. Quare hic uigilantem lectorem ad classicos huius rei Authores remittimus. Satis enim est, hæc progymnasmata nouellos Dialecticę tyrones, quasi prima huius rei principia degustasse: qua in re Philippus Melanchthon graphicę,

breuiter, utiliterq; cõmentatus

est, quemadmodũ in uniuersis

libris sue Dialecticę libris

doctissime

me disse-

ruit.

Sequitur liber Dialecticę

Quartus.

DE ENUNCIATIONE, INTERPRETATIONE,

seu propositione, Dialecticę
traditionis,

LIBER IIII.

XACTIS primis duobus simplicium uocum, seu thematum, Prædicabilium, & Prædicamentorum, libris, interiecto de Definitione & diuisione libro tertio: nunc in hoc quarto de Enunciationum rationibus, quæ Syllogismorum (mox tractandorum) elementa sunt, differendum uenit: quod quidem succincta oratione præstare curabimus breuissimè hoc pacto.

Quid est Propositio siue interpretatio?

Propositio est oratio perfecta, indicatiua, uerum aut falsum sine ambiguitate significans. Vel, est perfecta & certa sententia, nomine & uerbo primario constans: ut, Deus seruat omnia, Omnis homo peccat. Neque tamen refert, siue propositio paucis uel multis uerbis constet: ut, Caesar non est iure interfectus: Item, Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.

Quot sunt Propositionis partes?

Duæ: subiectum, & prædicatum. Subiectum est, de quo aliquid prædicatur. Prædicatum uerò, quod dicitur de subiecto. ut in prædicta oratione, Omnis homo peccat: homo, est subiectum: peccat, prædicatum. Est itaque subiectum, prior pars in constructione, nempe nomen, præcedens uerbum: prædicatum, quod tribuitur nomini. Et ideo dicunt logici, tres esse propositionis partes: subiectum esse priorem, prædicatum posteriorẽ: copulam

44 DE ENUNCIATIONE

pulam esse uerbum substantiuum, quod coniungere uidetur subiectum & predicatum: ut, Paries est albus. Porro in uerbis naturaliter inest copula: ut, Cæsar uincit, id est, Cæsar est uictor.

Quot sunt propositionum Diuisiones?

Diuisiones propositionum, penes quas cognoscuntur, sunt quinque.

Prima est substantiæ, in Categoricali, & Hypotheticam.

Secunda qualitatis, in affirmatiuam & negatiuam.

Tertia quantitatis, in Uniuersalem, particularem, indefinitam, & singularem.

Quarta est diuisio propositionis, in ueram & falsam.

Quinta, in necessariam & contingentem.

Ad interrogationes dictarum diuisionum, datur olim memorabile responsum non impertinens.

Quæ Ca. uel Hyp. qualis, Ne. uel Aff. V. quanta Par. III. Sin.

*De substantia propositionis,
Diuisio prima.*

Propositio prima diuisione diuiditur, in Categoricali & Hypotheticam.

Propositio Categoricalis, est una simplex indicatiua oratio, nomine & uerbo constans: ut, Cæsar uicit Pompeium, Aeneas est pius, Clodius iure occisus est. Item, Labor omnia uincit im-probus. Et uocatur latine prædicatoria, accusatoria, uel assertoria, authore Statio.

Hypothetica propositio, est oratio composita per coniunctionem, ex duabus categoricis: ut, si Cæsar bellum inferret Turcis, recuperaret Hungariam: Item, Si uis uitam ingredi, serua mandata. Latine uocatur Suppositoria, siue subiunctiua, uel

LIBER IIII.

45

uel conditionalis: quia non pure, sed conditionaliter enuntiat. Trapezuntius diuidit Enuntiationem, in simplicem & compositam, quod in idem redit.

*De qualitate propositionis,
Secunda diuisio.*

Propositionum alia affirmatiua, alia negatiua.

Affirmatiua est, in qua prædicatum affirmatur de suo subiecto: ut, Cicero est orator, Virtus est finis hominis.

Negatiua est, cum prædicatum negatur de subiecto: ut, Cicero non est orator, Voluptas non est finis hominis. Quæ sitiuum est Qualis: ut si quaeratur, qualis est propositio? responderi debet, Affirmatiua, uel Negatiua, ut dictum est.

De quantitate, tertia Diuisio.

Propositionum alia uniuersales, in quibus subiecto præponitur signum uniuersale: ut, Omnis, nullus, quilibet, ut, Omnis homo mendax, Nemo sine uitio nascitur: Quicquid non ex fide, peccatum est.

Particulares, quando subiecto præponitur signum particulare, nempe, quidam, aliquis, nonnulli, non nemo: ut, quidam pueri sunt studiosi, quidam affectus sunt boni.

Indefinitæ, in quibus in uniuersum de re aliqua dicitur, sine apposito signo, aut uniuersali, aut particulari: ut, Homo currit, Virtus est summum bonum, Dilectio est uinculum perfectionis.

Singulares, in quibus subiectum est nomen proprium, siue indiuiduum: ut, Petrus scribit, Hic est filius meus dilectus.

Signa uniuersalia sunt, Omnis, nullus, nemo, cunctus, quisque, qualisqualis, quantusquantus, quotquot. Signa particularia sunt. Quidam, aliquis, quispiam, quisquam, nullus.

De ue

De veritate aut falsitate propositionis, Divisio quarta.

Propositio aut vera est, aut falsa. Vera est, quæ cum re consentit: ut, Ignis est calidus, Homo loquitur, iustitia est virtus. Falsa est, quæ cum re non consentit: ut, Piscis uolat, canis loquitur, iustitia est uitium.

De materia propositionum, Quinta Divisio.

Triplex est materia propositionum. alia enim est necessaria, alia contingens, alia remota siue impossibilis. hinc sumitur triplex discrimen propositionum: quarum alia est necessaria, in qua est definitio, aut pars definitionis, uel genus, uel differentia, uel proprium: ut, Homo est animal rationale, quod loqui potest: Equus hinnit: Fides iustificat. est enim hinc proprie proprium equi, & fidei proprium iustificare. Contingens propositio est, ubi accidentia prædicantur de subiecto: ut, Cæsar uenatur, Virgilius est poeta, Leges sunt uinculū humane societatis. Remota siue impossibilis propositio est, cum diuersæ species connectuntur, ut homo est asinus. uel quando contraria connectuntur: ut sapiens est stultus.

De passionibus siue proprietatibus Propositionum.

Tres sunt proprietates, siue accidentia propositionum: nempe, Oppositio, Conuersio, & Aequipollentia.

Quid est Oppositio?

Est duarum propositionum categoricarum, eiusdem subiecti & prædicati, repugnantia. Cuius quatuor sunt species, scilicet, Contraria, Subcontraria, Contradictoria, & Subalterna.

Contraria, est uniuersalis affirmatiua, & uniuersalis negatiua: ut, Omnes homines sunt mortales, Nullus homo est mort

mortalis. Hæ nunquam simul ueræ esse possunt, si sunt ex definitionum partibus conflatae. Falsæ autem simul esse possunt, in contingenti materia.

Subcontraria est, particularis affirmatiua & particularis negatiua: ut, Quidam homines sunt honesti, Quidam homines non sunt honesti. Hæ simul ueræ esse possunt in contingenti materia.

Contradictoria, est uniuersalis affirmatiua, & particularis negatiua: ut, Omnis iniuria temeraria est, Quædam iniuria non est temeraria. Aut duo singulares. affirmatiua & negatiua: ut, Omnis iustitia est uirtus, Quædam iustitia non est uirtus. Aut duæ infinite: ut, Aeneas pius est, Aeneas pius non est. Hæ nunquam possunt simul esse ueræ, aut falsæ. est igitur perpetua contradicentium pugna: ut, Nullum opus iustificat, Quoddam opus nostrum iustificat.

Subalterna, est uniuersalis & particularis, utraque affirmatiua: ut, Omnis homo est mortalis, Quidam homo est mortalis. Hæ inter se non dissentiunt. Habes itaque leges & naturas propositionum oppositarum.

QUADRUPPLICIS OPPOSITIONIS Diagrama.

Omnis

48 DE ENUNCIATIONE.

Omnis homo currit. Nullus homo currit.
Omnis homo est iustus. Nullus homo est iustus.

CONTRARIAE

SVBALTERNAE
CONTRADICTIONARIAE
SVBALTERNAE

SVB CONTRARIAE

Quidam homo currit. Quidam homo non currit.
Aliquis homo est iustus. Aliquis homo non est iustus.

DE CONVERSIONE
propositionum.

Quid est conuersio.

Est propositio duarum inter se quantum ad uerborum
structuram attinet, praeposteram mutatio: hoc est, quando sub-
iectum in praedicatum, & praedicatum in subiectum conuer-
titur. Et est triplex: nempe, Simplex per Accidens, & Con-
trapositionem.

Conuer

Conuersio simplex est, quando propositio simpliciter uer-
titur, manentibus eisdem signis: ut, Nullus homo est lapis,
Nullus lapis est homo. Vertitur hoc modo uniuersalis nega-
tiua, & particularis affirmatiua: ut, Nulla uirtus est inho-
nesta, ergo, Nullum inhonestum est uirtus.

Conuersio per accidens est, cum non tantum subiectum &
praedicatum transferuntur, sed etiam signum uniuersale in
particulare mutatur: hoc modo conuertitur uniuersalis affir-
matiua in particularem affirmatiua: ut, Omnis homo est ani-
mal, Ergo Quoddam animal est homo: Omnis Christianus est
studiosus bonorum operum, ergo Quidam studiosus bonorum
operum est Christianus.

Conuersio per contrapositionem est, quando ex subiecto
fit praedicatum, & ex praedicato subiectum, manente eadem
qualitate & quantitate, sed conuersae propositioni interpo-
sitis negationibus, in hunc modum: Omnis homo est animal,
ergo Quodcunque animal non est, nec homo erit: Omnis uo-
luptas est expetenda, ergo, Quodcunque non expeditur, non
potest esse uoluptas.

De equipollentia Propositionum.

Aquipollentia est, propositionum inter se concordia, uel
equiualentia, iuxta negationem praepositam, uel postpositam
tantum: uel praepositam, & postpositam simul. Sunt enim
equipollentiae, mutationes sermonis, alijs atque alijs uerbis
factae: ut, Nemo non trahitur uoluptate: equipollet huic,
Trahit quaeque sua uoluptas. Item, Omnis forma est periculo-
sa ad tutandam pudicitiam, Nulla non forma periculosa est
ad tutandam pudicitiam. Aequipollentiae itaque & conuer-
siones, a Grammaticis petendae ueniunt. sunt enim aliud ni-
hil, quam loquendi rationes.

d

De pro

DE ARGUMENTATIONE

De propositione modali.

Propositio modalis est, quae modo ex his quatuor aliquo determinatur, cuiusmodi sunt: Possibile, impossibile contingens, & necesse. ut, Christianos necesse est multa pati, Possibile est iuuenem cito mori, Impossibile est senem diu uiuere, Contingens est Ioannem frangere gulam. Omnes tales propositiones, & similes, Categoricalae sunt. de quarum disputatione ad curiosum Dialecticum remittimus.

De propositione Hypothetica.

Hypothesica propositio, quae a Categoricala non distinguitur, nisi per accidens, est, cum duae propositiones Categoricalae, per coniunctionem coniunguntur. Graeco quidem nomine hypothetica dicta est, Latine uera non inepte conditionalis appellatur. Cuius species sunt: Couditionalis, ut, Si iustus est, honesti species est. Haec proprie, ac penes sola meretur uocari Hypothesica.

Copulatiua: ut, Sol diurnum sidus est, & Luna nocturnum. Sed de his satis. nam nouellis Dialectica tyronibus haec scripsimus, quibus eos contentos nunc esse uolumus.

*

Finis libri Quarti.

DE AR

DE ARGUMENTATIONE, FORMIS ET

modis argumentandi, Dialecticarum institutionum,

LIBER V

Quoniam superioribus libris de partibus argumentationis, nempe de simplicibus terminis, & propositionibus, quae sunt argumentationis elementa, egimus: restat, ut ad argumentationem ipsam, taquam ad totum, uiam muniamus. Frustra enim partes struuntur, nisi ex eis totum conficiatur. Igitur nunc de parte iudicatiua, in qua tota argumentatio docetur, differendum. Primum itaque, quid sit argumentatio, & argumentari, dicendum: Quo differant argumentum & argumentatio. Quot argumentorum species & partes. Quis usus formarum argumentandi. Quid Syllogismus, & unde dicatur, & quotuplex sit syllogismus, praebandum duximus.

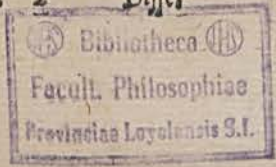
Praefatiuncula.

Argumentatio, est iusta argumenti per orationem explicatio. Est enim ratio, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariò demonstrans.

Argumentari itaque latine est, aliquid ex alio colligere. uel, ex praemis conclusionem ostendere, tanquam ex notioribus minus nota.

Non est autem argumentari, quocunque modo propositiones connectere, sed sic connectere, ut sequatur bona consequentia, id est, consensio propositionum. Ideò si dixeris, Dies est serena, ergo tu es nebulo: non est argumentatio, quia nulla est consequentia. prior enim, non est causa consequentis.

d 2 Differ

Differunt ideo argumentum & argumentatio. nam Argumentum est probabile inuentum, uel ratio, qua inuenitur propositio: id est ratio, qua confirmat propositionem, qua ad faciendā fidem adhibetur. Solertia autem, est animi promptitudo, qua facile argumentum inuenitur. uel est medium & causa, connectens prædicatum conclusionis cum subiecto. Argumentatio autem est oratio, qua probationem rei probandæ accommodamus, per necessariam conclusionem.

Species autem formæ argumentationis sunt quatuor: scilicet, Syllogismus, Enthymema, Inductio, Exemplum. Sed rectè additur Sorites, latine aceruus, siue coagmentatio, de quibus in hoc libro erit tractandum. præcipue tamen omnium maxime de syllogismo, qui est omnium specierum argumentationis præcipua pars, & præstantissima, ad quam & cæteræ quodammodo, ut solent imperfectiora ad perfectiora, reuocantur.

Duæ sunt argumentationis partes, nempe Materia & Forma. Materia est res ipsa, unde sumitur probatio, qua fidem facere conamur. De materia in Topicis tractatur: ubi enim loci inuentionis ostenduntur. hinc autem formæ argumentationis traduntur. Est autem forma argumenti ipsa dispositio, & connexio membrorum in argumentatione.

Ufus autem formarum argumentandi est, profunt enim ad diiudicandam consequentiam, hoc est, recte ne cohæreant aut consentiant membra in argumentatione.

Consequentia, consensio dicitur. Est enim consequentia, connexio & coagmentatio propositionum cum regulis.

Syllogismus est, ex quo necessario conclusio, idque ex duabus propositionibus, colligitur: Latine Ratiocinatio dicitur. Cicero sæpe uocat orationis conclusionem. Et est duplex syllogismus, Categoricalis & Hypotheticus.

Cate

Categoricalis, siue prædicatorius, est cuius utraque propositio sumptarum, pariter & conclusio, Categoricalis est.

Hypotheticus est, cuius uel altera tantum, uel conclusio, hypothetica est.

Categoricalis præterea duplex est, Communis & Expositorius: de quo infra dicemus.

Communis est, cuius medium est terminus communis. Syllogismus categoricalis communis item est duplex: Perfectus, & Imperfectus.

Perfectus est, qui nullius indiget alterius, ad hoc ut appareat necessarius.

Imperfectus, qui indiget unius, aut plurium, ad hoc ut appareat necessarius.

Finis præfatiuncula.

DE SYLLOGISMO CATEGORICO.

Quid est syllogismus categoricalis?

Est argumentatio, in qua e tribus terminis duæ propositiones ita cōficiuntur, ut ex his cōclusio necessario sequatur, ut,

Omnis ueritas parit odium.

Prædicatio Euangelij est ueritas,

Ergo prædicatio Euangelij parit odium.

DE PARTIBVS SEU PRINCIPYS MATERIALIBVS & formalibus syllogismi.

Quadruplicia sunt in uniuersum principia syllogismorum: scilicet, Materialia, Formalia, Canonica, & Reducentia.

Materialia quidem sunt termini, & duæ propositiones. Terminus autem hic pars propositionis est, scilicet subiectum & prædicatum. Constat igitur syllogismus ex tribus uocibus, seu terminis, duabus propositionibus, & conclusione, tanquam

d 3

quam

quàm ex materia. Simples partes, termini uocantur: con-
iuncta uero, propositiones. Terminorum autem tria nomina
seu uocabula, ad syllogismorum compositionem necessaria, uo-
cantur, Maior, Minor, & Medium: quod medium quasi nos-
tus & uinculum aliorum duum terminorum existit, quos
quoque terminos maiores & minores propositionum extre-
mitates uocamus.

Componitur itaque syllogismus ex tribus terminis dictis,
& duabus propositionibus: quarum prima propositio appel-
latur maior, altera minor, siue assumptio: ex quibus sequitur
conclusio, siue complexio. Ex quibus maior & minor, proposi-
tiones, communi nomine Præmissæ uocantur, eo quod ante-
cedunt conclusionem.

Tres uero termini sic discernuntur nominibus. Maior ter-
minus, siue maior extremitas uocatur, qui in prima propo-
sitione tantum ponitur, siue prædicatum conclusionis. Minor
extremitas, siue terminus est, qui in minori propositione tan-
tum ponitur, siue subiectum conclusionis. Medium est ter-
minus bis sumptus, in duabus propositionibus præmissis: sic
appellatum, eo quod hoc uocabulo maior & minor extremita-
tes conueniunt. Vel quod præposita uelut extrema coniun-
git tanquam uinculum.

Conclusio dicitur, in qua maior extremitas prædicatur de
minore.

Principia formalia syllogismorum sunt, Figura & mo-
dus. Principia autem Canonica siue regulatiua, sunt sex re-
gulæ sequentes, principia uero Reducentia, sunt ostensiuæ, &
ad impossibile, de quibus omnibus in suis locis dicturi sumus.

DE INVENTIONE ME-
dy annexum.

Medium probandi ueritatem, uel falsitatem rei propo-
sita

sita, inuenitur per locos Dialecticos. Est autem locus Diale-
cticus, quasi signum quoddam, quo monemur, unde petamus
causam, siue medium, siue argumentum.

Est igitur medium, aut genus, aut causa, aut effectus, aut
pars definitionis, aut repugnans: ut patebit in Topicis.

DE FIGURA ET MO-
do Syllogismorum.

Ad syllogismorum compositionem duo requiruntur, scilicet
Figura & modus: quæ sunt principia formalia syllo-
gismorum.

Figura, est legitima dispositio mediæ, in duabus propo-
sitionibus, ita ut apte subiiciatur & prædicetur.

Modus, est legitima dispositio præmissarum, in debita qua-
litate & quantitate.

QUOT SYNT OMNIUM

figurarum modis?

Modi primæ figuræ quatuor sunt numero: nempe, Bara-
bara, Celare nt, Darij, Ferio. Secundæ figuræ similiter qua-
tuor, Cesare, Camestres, Festino, Baroco. Tertiæ sex: Dara-
pti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison. Ex quibus
omnibus priores quatuor figuræ syllogismos constituunt
perfectos, reliqui imperfectos.

Quid indicant literæ modis figurarum interpositæ?

Vocales passim omnibus modis interpositæ, primum A,
significat uniuersalem affirmatiuam: E, uniuersalem nega-
tiuam: I, particularem affirmatiuam: O, particularem nega-
tiuam.

Secundò consonantes.

B C D F literæ capitales: & minusculæ, c, m, p, s, om-
nibus

nibus alijs, à prioribus & primæ figuræ modis admixta: B significat reduci ad Barbara, C ad Celarent, D ad Darij, E ad Ferio: c, quod non est principium dictionis, ad impossibile duci: m, transpositionem præmissarum: s, simpliciter uertis p, uerò per accidens.

DE FIGURIS SYLLOGISMORUM.

Figuræ syllogismorum tres sunt numero: quæ describuntur diuersa dispositione medijs, in præmissis.

Prima figura.

Est in qua medium subijcitur in prima, & prædicatur in secunda, hoc modo:

BAR	Omne animal est substantia,	
BA	Omnis homo est animal.	Ergo
RA	Omnis homo est substantia.	
BAR	Omnis legit. ma uindicta, quæ fit per magistratum, est licita Christianis:	
BA	Omne legitimum bellum est uindicta, quæ à magistratu exercetur:	Ergo
RA	Omne legitimum bellum est licitum Christianis.	
CE	Nullum honestum est turpe,	
LA	Omnis uirtus honesta est,	Ergo
RENT	Nulla uirtus est turpis.	
CE	Nullus idolatra possidebit regnum Dei,	
LA	Omnis auarus est idolatra,	Ergo
RENT	Nullus auarus possidebit regnum Dei.	
DA	Quicquid meretur gratiam Dei, iustificat:	
RI	Fides meretur gratiam Dei,	Ergo
I	Fides iustificat.	
DA	Omnis ars requirit doctrinam & exercitationem,	
RI	Eloquentia est ars,	Ergo

I Elo

I	Eloquentia requirit doctrinam & exercitationem.	
FE	Nemo malus fert lucem,	
RI	Anabaptistæ sunt mali,	Ergo
O	Anabaptistæ non ferunt lucem.	
FE	Nullus stultus est liber,	
RI	Clodius est stultus,	Ergo
O	Clodius non est liber.	

Secunda figura.

Est in qua medium prædicatur in utrisque, in hunc modum:

CE	Nullus lapis est animal,	
SA	Omnis homo est animal,	Ergo
RE	Nullus homo est lapis.	
CE	Nemo possidebit regnum Dei, qui habet propositum peccandi:	
SA	Omnis scortator habet propositum peccandi, Ergo	
REI	Nullus scortator possidebit regnum Dei.	
CAM	Omnnes mali oderunt iustitiam,	
ES	Nulli boni oderunt iustitiam,	Ergo
TRES	Nulli boni sunt mali.	
CAM	Omnis homo est animal,	
ES	Nullus lapis est animal,	Ergo
TRES	Nullus lapis est homo.	
FES	Nullus Christianus est foenerator,	
TI	Iudæi sunt foeneratores,	Ergo
NO	Iudæi non sunt Christiani.	
FES	Nulli filij Dei contemnunt Sacramenta,	
TI	Phanatici contemnunt Sacramenta,	Ergo
NO	Phanatici non sunt filij Dei.	
BA	Qui ex Deo sunt, uerba Dei audiunt,	

d 5

RO

98 DE ARGUMENTATIONE

- RO Iudaei uerba Dei non audiunt, ERGO
CO Iudaei non sunt ex Deo.
BA Omnis homo est animal,
RO Quidam lapis non est animal, ERGO
CO Quidam lapis non est homo.

Tertia figura.

Est, in qua medium subijcitur in utraque. Nonnulli hanc tertiam figuram negant, eo quod non tam molliter, sicut prima & duae, incedat. Continet itaque haec tertia figura sex modos, scilicet,

- DA Omne ius naturale concedit uim ui depellere:
RAP Omne ius naturae est ius diuinum, ERGO
TI Ius diuinum concedit uim ui depellere.
DA Omnis superbia habet infelices exitus,
RAP Omnis superbia oritur ex rebus secundis, ERGO
TI Aliquae res secundae habent infelices exitus.
FB Nulla uirtus fugienda est,
LAP Omnis uirtus labore paratur, ERGO
TON Quidam labor non est fugiendus.
FE Nulli superbi in caelo locum habent,
LAP Omnes superbiunt propter res secundas,
TON Ergo, Quidam propter res secundas non habent locum in caelo.
DIS Quidam cibus est uenenosus,
AM Omnis cibus nutrit, ERGO
IS Quoddam nutrimentum est uenenosum,
DIS Pauli prouocatio fuit licita,
AM Omnis prouocatio est iudicio contendere.
IS Ergo, Contendere iudicio est licitum.
DA Omnibus magistratibus est obtemperandum,
TIS Quidam magistratus iniqua praecipunt, ERGO

LIBER V.

99

- I Ergo, Aliquibus iniqua praecipientibus est obtemperandum.
DA Omnes authorum libri sunt perlegendi,
TIS Quidam authorum libri sunt mali, ERGO
I Quidam autores mali sunt perlegendi.
BO Quidam docti non sunt boni,
CAR Omnes docti norunt ueritatem, ERGO
DO Quidam qui norunt ueritatem, non sunt boni.
BO Quoddam bellum non est fugiendum,
CAR Omne bellum est calamitosum, ERGO
DO Quaedam calamitosa non sunt fugienda.
FE Ecclesia nunquam fuit sine uero cultu,
RIS Ecclesia multis seculis fuit sine templo, ERGO
ON Templum non est uerus cultus Dei.
FE Nulla eleemosyna delent peccata,
RIS Pleraque eleemosyna sunt opera bona,
ON Ergo, Quaedam opera bona non delent peccata.

Hic Scoti quartam figuram effinxerunt, minus tamen necessariam, & curiose confictam: Ideo omittendam esse censuimus.

DE REDUCTIONE SEU PERFECTI
ctione Syllogismorum.

Tria sunt instrumenta, quibus imperfecti syllogismi ad perfectos reduci possunt: Conuersio, praemissarum transpositio, & syllogismus ad impossibile ducens.

Praemissae tunc transponuntur, quando ambo locum mutant, ita ut ex maiore minor & ex minore uicissim maior fiat: ut est uidere in modis, Camestres & Disamis.

Reductio autem per impossibile, est, quando ex opposito contradictorio conclusionis, cum altera praemissarum infertur oppositum

60 DE ARGUMENTATIONE

situm alterius præmissæ, iuxta hos uersiculos:
Seruat maiorem, uariatque secunda minorem.
Tertia maiorem uariat, seru atque minorem.
Ut est uidere in modis, Baroco & Bocardo.

DE REGVLIS GENERALIBVS

Syllogisticis, quæ ostendunt, sitne conclusio syllogistica argumentatio, hoc est formalis consequentia, nec ne.

Prima regula.

Ex solis negatiuis nihil sequitur: ut,
Nulla uirtus est inhonesta,
Nulla iniustitia est uirtus,
Nulla iniustitia est inhonesta.

Ergo

Secunda regula.

Ex solis particularibus non potest effici Syllogismus: ut,
Quidam homines sunt casti,
Petrus est homo,
Petrus est castus.

Ergo

Tametsi casu nonnunquam, ex particularibus & negatiuis solis sequitur conclusio: hoc tamen non est perpetuum.

Tertia regula.

In Syllogismo non debent esse plures termini quàm tres neque æquiuocatio, siue ambiguitas.

Exemplum primi.

Omnis magistratus debet uim iniustam uide depellere:

Petrus est Apostolus,

Petrus debet uim uide Christo depellere. Hic quatuor sunt termini, Magistratus, uide depellere, Petrus, & Apostolus.

Exemplum secundi ex Amphibolis.

Sacerdotes ueteris Testamenti sacrificarunt externas

animas

LIBER V.

61

animas pro peccatis:

Homines Christiani sunt sacerdotes

Ergo homines Christiani sacrificabunt externas uide

animas pro peccatis.

Hic ex amphibologia quatuor sunt termini. Nam in maiore, sacerdotes ad Mosis regnum spectant, quod nunc cessauit: In minore, sacerdotes noui Testamenti intelliguntur, & sunt spirituales, offerentes spirituales hostias.

Regula quarta.

Medium, non debet usurpari in conclusione: ut,

Omnis homo est animal.

Omnne animal est substantia,

Omnne animal est substantia.

Ergo

Quinta regula.

Conclusio imitatur debiliorem partem præmissarum. Itaque quoties una præmissarum fuerit particularis, conclusio quoque erit particularis. Quod si una præmissarum fuerit negatiua, conclusio erit negatiua. Et ab hac syllogismus nomen accipit. Quod si hæc uniuersalis fuerit, uniuersalis est: si particularis, particularis: si negatiua, negatiuus censendus est syllogismus.

Sexta regula.

Non ualet argumentatio, à non distributo ad distributum: hoc est, cum ex præmissa particulari colligitur conclusio uniuersalis: ut,

Lasciua scripta non sunt legenda pueris,

Poetæ sunt lasciu,

Nulli poetæ sunt legendi pueris.

Ergo

DE REGVLIS SPECIALES

libus Annotatio.

Prim

Prima regula.

Maior, in prima & secunda figura perpetuo est uniuersalis, nunquam uero particularis. Secus est in tertia figura: ibi enim maior potest esse etiam particularis.

Secunda regula.

Minor, in prima & tertia figura semper est affirmatiua, nec unquam potest esse negatiua: in secunda uero figura, potest esse negatiua.

Tertia regula.

In prima & secunda figura sunt conclusiones uniuersales: in tertia tantum particulares, nunquam autem uniuersales.

DE SYLLOGISMO EXPOSITIVO.

positio.

Syllogismus expositorius est in quo medium est terminus singularis, seu indiuiduum, in utraque propositione, & habet dispositionem tertiae figurae. Nihil itaque aliud est syllogismus expositorius, quam id quod rhetores praecipunt, sententiam explicare per exempla & subiecta: ut cum ita argumentamur,

Iste est seruatus a ueneno,

Iste est usus ruta,

Ergo, utentes ruta seruantur a ueneno.

DE ENTHYMEMATE, SEU

syllogismo imperfecto.

Quid est Enthymema?

Est syllogismus imperfectus & mutilatus, cum maior propositio aut minor deest, ut,

Grachi fuerunt seditiosi,

Ergo Grachi iure caesi sunt.

Constat ergo Enthymema duabus propositionibus: prior

uocatur antecedens, altera uero consequens.

Omittitur autem una praemissarum, propter breuitatem, aut planam notitiam. Vnde si praedicatum antecedentis & consequentis idem est, deest minor, ut integer fiat syllogismus: Si subiectum antecedentis & consequentis idem est, deest maior, ut fiat integer syllogismus.

Exemplum primi.

Iustitia fidei est res bona,

Ergo apprehendenda est.

Maior deest: Omnis res bona est apprehendenda.

Exemplum secundi.

Vim ui pellere licet,

Igitur Clodius iure interfectus est a Milone.

Minor deest: Milo uim Clodij repulit.

DE INDUCTIONE.

Quid est inductio?

Inductio est argumentatio, in qua ex multis singularibus colligitur sententia uniuersalis, uel e partibus totum genus e speciebus: ut, Plebs Romana optime de Platone sentit, Equester ordo optime de eodem sentit, itidem senatus: Totus igitur populus Romanus optime de Platone sentit. Item, Vinum Rhbenense calefacit, uinum Creticum calefacit, uinum Rheticum calefacit: Ergo omne uinum calefacit.

DE EXEMPLO.

Quid est exemplum?

Est argumentatio, in qua unum particulare per aliud probatur: id est, in qua e similibus ratiocinamur similia, ubi alterum ex altero, propter similitudinem, qua in utroque reperitur, probamus. Nam similitudo est causa consequentiae in exemplis: ut, Pharao punitus est propter persecutionem Ecclesiae, Ergo & Nabuchodonosor dabit poenas. Item, Si

64 DE ARGUMENTATIONE

Marcus Attilius Regulus vitam amittere, quam à fide discedere maluit: Ergo fides hostibus seruanda.

Hic autem cauendum est, ne aliqua dissimilitudo subsit. Nam ut similitudo est in exemplis causa consequentia: ita dissimilitudo facit, ut consequens cum antecedente coherere nequeat. ut Discipuli Christi bona sua in commune conferebant. Acto. 4. Ergo debemus bona omnia in commune conferre. Hic dissimilitudo est, nam discipuli seruebant tempori, quia tyranni rapiebant possessiones eorum qui profitebatur Christum. nunc uero non est eadem causa.

DE ALIIS QVIBVS DAM
argumentandi formis secundarijs: &
primo de Sorite.

Quid est Sorites sine Coacernatio?

Est forma argumentationis, in qua coacernantur uoces necessario coherentes: ut genera, species, causa, affectus.

Homo est animal,
Animal est corpus uiuum,
Corpus uiuum est substantia.

Et potest redigi in syllogismum accipiendo secundam partem pro subiecto, in hunc modum:

Omne animal est corpus animatum,
Omnis homo est animal,

Ergo, Omnis homo est corpus animatum.

DE DILEMMATE.

Quid est Dilemma?

Est argumentandi ratio, in qua utrum concesseris, reprehenditur. Latini uocant comprehensionem, quod undique aduersarium comprehendat, ne elabatur, hoc modo:

Si improbus est, cur uteris? Si probus, cur accusas?
Item Morere, si casta es: uiuere, si incasta amore.

Reliqua

LIBER V.

65

Reliqua à Trapezuntio petas.

DE SYLLOGISMO

hypothetico.

Hactenus dictum est de Syllogismo categorico, qui ex propositionibus categoricis constat. Iam de hypothetico syllogismo pauca differenda sunt, qui aut alteram praemissarum tantum, aut conclusionem habet hypotheticam. Constat itaque syllogismus hypotheticus ex iisdem, quibus Categoricus, unde robur suum accipit: hoc est, Maiori, Minori, & Conclusionem. Praescribuntur quoque modi de syllogismo hypothetico: sed hoc loco non sunt aliud nisi formae quaedam, & quasi praescriptae leges ipsorum syllogismorum. cuiusmodi sunt:

A positione antecedentis, ad positionem consequentis, rectè procedit argumentum: ut,

Si homo est, animal est.

Atqui homo est, igitur est animal.

A destructione consequentis, ad destructionem antecedentis, ualet consequentia: ut,

Si homo est, animal est,

Atqui animal non est, igitur nec homo.

In repugnantibus posito antecedente, ut consequens toleratur, rectè argumentamur: ut,

Non si dies est, nox est:

Atqui dies est, non est igitur nox.

Sed de his satis non enim est opus diutius hic immorari, nec omnia recensere obscura, usui humano perparum utilia, ne remorentur adolecentes à reliquo utilissimo Dialecticae studio. Satis enim sit incipientibus, haec prima praelibasse elementa.

Finit Liber Quintus. Sequitur Sextus.

c

DE

DE DEMONSTRATIONE, SIVE SYLLOGISMO

*gismo Demonstratio Analytica,
Liber Dialecticæ traditionis Sextus.*

Aboluta ea Dialecticæ parte, qua diximus quid sit Argumentatio, totius Dialecticæ materia, quæ, & quot eius species, quomodo syllogismus categoricus & hypotheticus ex principiis materialibus & formalibus constituitur, in omni modo & figura formandus: Superest nunc alia syllogismi diuisio, quam Aristoteles primo Topicorum in initio constituit, quo diuiditur syllogismus secundum materiam, in Demonstratiuum, Dialecticum, & Sophisticum: quorum omnium definitiones, ne ex ignotis procedamus, in principio huius libri sexti assignando citabimus. Et primum, quid sit syllogismus demonstratiuus Analyticus, & quid demonstratio, de qua hic agitur, enodabimus hoc modo.

Quid est Syllogismus Demonstratiuus?

Est, qui constat ex propositionibus necessariis, sunt autem propositiones necessariae, quando prædicatum necessarium coheret cum subiecto: ut,

Omne animal rationale est capax disciplinae.

Omnis homo est animal rationale.

Igitur omnis homo est capax disciplinae.

Quid est syllogismus Dialecticus?

Est, qui ex probabilibus conficitur. Est autem probabile, quod plerumque euenit, & ita se habet. potest tamen alicubi aliter

aliter accidere, cum attributum est accidens: ut,

Omnis mater diligit filium. Medea est mater,

Ergo diligit filium: hæc autem interfecit filium.

Quid est syllogismus Sophisticus?

Est, qui est ex his quæ uidentur probabilia, non sunt autem: ut,

Exercitia fortitudinis sunt licita,

Furta sunt exercitia fortitudinis,

Ergo furta sunt licita.

Minor est falsa, nam fortitudo, quæ est propugnatrix iustitiæ, non debet pugnare contra iustitiam.

Quid est Demonstratio, tum etiam quid sit scire?

Demonstratio, est syllogismus ex propositionibus necessariis, aut ex principiis legitima consequentia factis: ut cum à definitione uera, à genere, à specie, à differentia, à proprio, à toto, & partibus, à causa propria uel effectu, à natura pugnantium, iuxta regulam consequentiarum rite argumentamur: ut,

Omni ordinatio Dei est licita,

Magistratus est ordinatio Dei,

Ergo magistratus est res licita.

Ergo Aristoteles in Analyticis definit demonstrationem esse ex ueris, & primis, & immediatis, & notioribus, & prioribus, causis que conclusionis. Et idem ait: Demonstratio est syllogismus faciens scire. Scire autem est, causam rei cognoscere, propter quam res est, quoniam illius est causa, & quoniam non est contingere, hoc aliter se habere: hoc est, ex causis & præmissis ueris sequitur conclusio uera. Ideo syllogismus demonstratiuus generat scientiam, quia proficiscitur ex principiis certis & necessariis.

Vnde scientia est notitia, in qua mens propter demonstrationem assentitur dicto.

Opinio uero, est notitia, quae habet tantum propositiones probabiles, non autem demonstrationem.

Vocatur itaque demonstratio Syllogismus necessarius. Nam quemadmodum ea quae ostenduntur oculis, id est sensu & experientia, certa sunt: ita mens non potest non assentiri iis, quae ex principiis ueris demonstrant certitudinem.

DE PRINCIPIIS.

Principia sunt notitiae diuinitus insitae a natura, quae nobiscum nascuntur, & quibus omnes sanae mentis assentimur, quae non indigent probatione, sed alia ex his probantur. Et sunt causae certitudinis in artibus, suntque initia artium omnium. Dicunturque ideo certa, quia dato contrario sequitur naturae corruptio: ut, Societatem seruandam esse, est certum.

Sunt autem principia duplicia. Alia enim sunt Theorica, siue speculabilia, quae regunt cognitionem: ut, physica. Alia sunt principia practica, quae regunt actionem: ut, Ethica.

Exemplum Theorica.

Vt totum est maius sua parte. Item: Quicquid fit, ex aliqua causa fit. Item: Si ab aequalibus aequalia demas, quae relinquuntur, sunt aequalia. Exemplum secundi, ubi principia sunt leges naturae, quae gubernant actiones, pariunt Ethicam scientiam, Politicam, Oeconomicam, & iuris prudentiam: ut, Deum colere, ei que obedire: Societatem civilem conseruare: Magistratum constituere: Flagitia prohibere: Suum cuique tribuere, Neminem ledere, & id genus alia.

Sequitur, quod duae sint causae certitudinis in omni scientia: scilicet, Principia, quae gignunt demonstrationes: & Experientia, quae parit inductionem. Et ideo experientia artem facit, Inexperientia casum. Quare opinio non est scientia, ut dict

ut dictum est.

DE DIVISIONE DEMONSTRATIONIS.

Duplex est demonstratio: scilicet, propter quid & quia est.

Demonstratio propter quid, est in qua medium est causa propinqua. Est autem causa propinqua, quae cum effectu conuertitur. Demonstratio autem quia est, est, in qua medium est effectus, aut causa remota: ut, Credere promissioni, est causa propinqua iustificationis. Illa igitur argumentatio, quae a causa ducitur, uocatur argumentatio a priori: quia causa natura prior est effectu. Argumentatio quia est, dicitur a posteriori, quia effectus natura est posterior causa: hoc est effectus natura sequitur suam causam. Vel, Demonstratio propter quid, est quae ex primis principiis constat. Demonstratio autem quia est, est, quae fit ex propositionibus collectis ex primis principiis, quae habent firmam causam ex principiis ueris.

Exemplum, ubi medium est causa propinqua.

Credentes promissioni sunt iusti & sancti,
Ecclesia credit promissioni, Ergo
Ecclesia est iusta & sancta.

Credere promissioni, est causa propinqua iustificationis, quia conuertitur cum effectu: scilicet, iusti sunt, quia credunt promissioni.

Exemplum Quia est.

Iusti credunt promissioni,
Ecclesia est iusta,
Ergo, Ecclesia credit promissioni.

Hic ex effectu causa colligitur, a posteriori, scilicet credere promissioni.

70 DE DEMONSTRATIONE

Exemplum propter quid.

Lumen propinquum non scintillat,

Planetae sunt propinqui,

Ergo, Planetae non scintillant.

Hic ex causa propinqua effectus colligitur. Longinquitas enim est causa scintillationis.

Ex omnibus iam dictis colligitur, quod demonstratio ex eadem materia & forma constat, quemadmodum syllogismus simpliciter dictus: nisi quod syllogismus demonstratiuus, fit ex causis primò ueris, immediatis, uniuersalioribus, & necessariis, & perpetuis principiis. Et ideo scientia, quae ex eisdem conflatur per syllogismum demonstratiuum, est uerorū, necessariorum, eternorum, & impossibile aliter se habentium. Et illa quidem, ex quibus constat principia, uocantur Axiomata, id est, dignitates, eo quod in scientia eis fides habenda. Dicuntur & rursus Maxima, Loci communes: id est, prima principia, & indubitatae propositiones, siue maxime propositiones. Dicuntur Positiones, Suppositiones, seu potius praecognitiones, quae tanquam uera principia praesupponuntur in omni arte.

DE QUATUOR QUESTIONIBUS SCIBILIBUS.

Postremò autem de questionibus scibilibus hac in parte non nihil dicendum est. Sunt autem numero quatuor, quae sunt: Quod est, propter quid est, si est, & quid est. Quaestiones quidem dictae, quod per has quaerimus de qualibet re, in unaquaque scientia.

Quaerimus ergo aut de simplici, aut de composito. Simplex quidem hoc loco intelligitur, quod seorsum ex uno aliquo decem generum sumitur: ut est, uel Deus, uel homo, uel Centaurus. Compositum autem: ut, Vtrum Luna deficiat: aut

utrum

LIBER VII.

71

utrum iustum natura, aut lege potius, & institutione hominum, constet. Quoties igitur de simplici quaerimus, prima & obuia protinus quaestio est, An sit. Secunda, Quid sit. Primum nanque quaerimus, An sit Deus: deinde, Quid sit Deus. Si autem de composito quaerimus, prima quaestio est, an subiecto praedicatum insit: secunda, quamobrem insit: hoc est, propter quid. Nam simul ac dicimus, lunam deficere continenter, quamobrem deficiat, quaerimus. Et haec de Demonstratione dicta satis sint.

Finit Liber Dialecticae tractationis Sextus.

Sequitur de locis Dialecticis
Septimus.

DE INVENTIONE
LOCORVM DIALECTICORVM.
sive de locis Dialecticis,

LIBER VII.

Atenus de ea Dialecticae parte, quae iudicatiua dicitur, disputatum est, quae aut definit, aut diuidit, & quod ad formas argumentorum attingit, utcumque absoluit. Nunc uerò de Topica, siue de Inuentiua Dialectica, quae locos nobis ostendit & subministrat, à quibus argumenta ad quamlibet quaestionem depromi possint, disputandum est. Primum igitur, quid Topica sit, & unde dicatur: quid locus, & quae ex locis oriuntur argumenta ad causam aliquam probandam. Deinde, quomodo diuidatur locus ipse Dialecticus, describamus oportet.

e 4

Quid

Quid est Topica?

Topica est ars inueniendi argumenta, & res, per locos: unde nomen habet, quia ostendit locos, & tanquam signa, quae admonent, quid de quolibet negotio cogitandum & dicendum sit.

Inuentio autem est medijs, siue argumenti, ad probandum necessarij, peruestigatio. Inuenitur itaque medium, siue argumentum, quo probatur praedicatum conclusionis de suo subiecto affirmari, aut negari, per locos Dialecticos.

Quid est locus Dialecticus?

Est sedes, seu index argumenti: hoc est, quasi domicilium quoddam, in quo delitescit medium illud, seu argumentum, seu materia, de quocunque themate differendi.

Differunt tamen argumentum, & argumentatio: quonia argumentatio est, argumenti per orationem, id est, per uarias rationes, explicatio. Vel est, quae aliud ex alio colligit, & argumentis aliquid ostendit, ut rei, de qua agitur, fides fiat.

Argumentum, est uis illa, item sententia & ratio, id est, medium & causa, quae oratione clauditur: hoc est argumentatione, cum Thema probatur ambiguum.

QUOMODO EX LOCIS ERVEN-
da sunt argumenta: vel, quomodo sunt col-
ligende propositiones, ad causam
aliquam probandam, vel
tractandam.

In omni propositione duo sunt membra praecipua, subiectum & praedicatum. Vtrunque igitur membrum separatim est considerandum, qua parte facilius & commodius argumenta peti possint, an a subiecto, an a praedicato: atque sic ex eius natura argumenta & probationes promendae sunt. Exempli gratia: Philosophia est digna cognitione. Confirma
hanc

hanc propositionem argumento. Sumes igitur argumentum a subiecto,

Philosophia est ueritas Dei.

Ergo est digna cognitione.

Medium scilicet illud est, causa probans & connectens praedicatum cum subiecto in conclusione.

Item magistratus est colendus: a subiecto duces argumentum, id est medium probandi, a causa efficiente, quod Deus ordinauerit. Nam magistratus Dei est ordinatio. Sic ergo argumentaberis:

Dei ordinatio est colenda,

Magistratus est ordinatio Dei,

Ergo magistratus est colendus.

De diuisione locorum.

De diuisione locorum Dialectici non constant, hoc est, differunt: de quo nihil moramur, sed paucis diuisionibus nos sic absoluiamus.

Loci itaque primo diuiduntur in Maximas, & differentias maximarum.

Loci maximae dicuntur propositiones quaedam indubitatae, atque adeo certae, ut ipsae probatione non egeant, atque ob id Enthymematis ex locis dictis tantum confirmandis adhibentur. Dicuntur autem loci, quia continent ceteras propositiones, & per eas fit consequens & rata conclusio. Loci autem dicuntur differentiae maximarum, quibus maxima a maximis differunt, ut, Definitio est differentia maximae huius. Cuicunque non conuenit definitio, nec definitum: quia iam haec maxima ab omnibus alijs differt.

Loci quoque differentiae maximarum diuiduntur rursus in locos internos, & externos.

Loci interni dicuntur, qui in ipsis rebus fixi sunt, quorum
e s argumenta

argumenta uel à subiecto, uel à prædicato, plerunque tamen à prædicato quæstionis sumuntur. Si quidem ijs partibus, quibus propositio & omnis quæstio absoluitur, hoc est, subiecto & prædicato.

Loci externi, qui extra res dicuntur, quorum argumenta à neutro istorum petuntur, sed extrinsecus adsciscuntur, ostenduntur exemplo, proposita quæstione, Vtrum homo sit animal, concludaturque affirmatiue. Probo à subiecto, quia ratiocinatur: à prædicato, quia sentit. Ecce locum internum, qui dicitur differentia. Quia uero consul, professor, &c. Ecce locum externum, qui dicitur ad aliquid. Loci autem interni subdividuntur item in locos in substantia, & concomitantes substantiam.

In substantia loci sunt, e quibus res id ipsum quod sunt, accipiunt: cuiusmodi sunt, Definitio, Diuisio, Etymologia, Genus, Species, Differentia, Proprium, Totum, Partes, Coniugata.

Loci uero qui concomitantur substantiam, sunt, qui singularibus substantijs adhaerescunt: ut, communiter hærentia, usus subiecta.

Loci externi sunt, Causa, hoc est, Efficiens, Materia, Forma: Finis, Effecta, Generatio, Corruptio, Autoritas, Simile, Comparata: hoc est, Par, Maius, Minus, Transsumptio, Repugnancia, Disparata, seu differentia.

Philippus autem Melanchthon consulens breuitati, pariterque difficultati, breuissimam tradit loci diuisionem hanc, quam nos quoque imitati sumus.

Locorum alij sunt rerum, alij personarum. Rerum loci quatuor habent sedes, seu capita, quæ est definitio, diuisio, causa, & pugnancia. Ratio diuisionis est: Quia membra propositionis, uel quæstionis sunt, uel personæ, uel res. Ideo loci alij sunt personarum, alij rerum. Et dicuntur loci personarum, quia tum his demum

demum utimur, cum in propositiones persona aliqua inseritur, & personæ aliquid attribuitur.

Hinc locos personarum, Cicero uocat attributa personarum. Sic enim inquit: His locis argumentatio fit, ex eo quod aut personis, aut negotijs est attributum.

Exempli gratia, sit hoc Thema, Caesar non est iure interfectus. proferatur argumentum: subiectum, persona, præbebit materiam propositionis. Nam sumendum est argumentum à genere uitæ.

Magistratus erat,

Ergo non iure interfectus.

non enim licet priuatis personis, interficere magistratum. Vbi igitur nulla est persona in quæstione, ibi neque utimur locis personalibus: ut in hac propositione, Obedientia est omnis societatis mater.

DE LOCIS PERSONARVM.

Loci personarum sunt,

Patria,	Sexus,
Parentes,	Aetas,
Educatio,	Disciplina uel institutio,
Studia,	Sodalitia,
Mores, seu ingenium.	Res gestæ.
Genus, seu conditio uitæ.	

A locis itaque personarum in hunc modum sumuntur argumenta.

A patria, argumenta.

Germanus est, Igitur integer est.

Testes Græci sunt, Igitur leues & mendaces.

A sexu.

Vir est, Igitur aptior ad bellum.

Mulier est, Igitur non debet loqui in cœtu.

A par

A parentibus sine à natalibus.

Filius meus es, ergo imitare uirtutes parentum.

Carolus Caesar uir cordatus, Igitur & filius cordatus erit.

Ab ætate.

Puer est, Ergo non potest prudenter agere.

Senex est, Ergo ad rem attentior est.

Ab educatione.

Delicatè educatus est Vlysses, Igitur Aiace[m] occidit.

Vlysses obstetricem habuit furiosam: Igitur non mirum est, si & ipse furiosus fuit.

A disciplina.

Ille doctus est, Ergo doctum habuit præceptorem.

Monachi indocti sunt, Ergo indoctos habuerunt præceptores.

A studijs.

Studia sunt, ad quæ natura quisque est propensus: ut, Philosophus est, Igitur non potest odisse amatores Philosophiæ.

Sutor curat corium, Igitur non curat liberalia studia.

A sodalitijs.

Semper uixit cum heluonibus Artophylax:

Igitur quid noui accidit, si & ipse heluo est factus?

A moribus seu ingenio.

Hic locus spectat ad naturalem indolem.

Mali mores sunt indicia prauis animi,

Ergo ille malorum morum est.

Suaues mores, & mites, bonæ mentis significatio est:

Ergo, ille bonorum morum est.

A rebus gestis.

Res gestæ, uel turpes, uel honestæ sunt,

Cesar

Cesar nullum amisit bellum,

Igitur & Gallum uincet.

Andreas de Doria semper feliciter pugnavit,

Igitur & Turcicum bellum ei committendum.

A uitæ genere.

Episcopus est, Doceat igitur.

Scholasticus est, Ergo, Det operam literis.

A morte.

Ad mortem pertinent, quæ circa mortem, in morte, & post mortem, contingunt: ut,

Enoch & Helias sublatis sunt uiui in cælum,

Quare beati sunt facti.

Latro in cruce consecutus est ueniam peccatorum,

Ergo latro ille beatus est.

Plures loci personarum colligi possunt, à circumstantijs, seu accidentibus, quæ cadunt in personas. sed hi commodè ad superiorem referri possunt: ut Virtus, Fortuna, Affectus, Cognatio, Victus, Animi natura, Nomen, Habitus, Generatio, Corruptio.

DE LOCIS RERVM.

Absolutis locis personarum, & locos rerum absoluamus necessum est. Dicuntur autem loci rerum, omnes qui non sunt personarum, quorum argumenta à rebus ipsis ducuntur, non à persona. Sunt autem hi:

Partes { Definitio.
Genus.
Differentia.
Proprium.
Etymologia.

Conis

Cause quatuor.

- Coniugata.
- Efficiens.
- Formalis.
- Materialis.
- Finalis.
- Effectualis.
- Antecedentia & Consequentia.
- Totum & partes.
- Similitudo.
- Par.
- Maius, & Minus.
- Opposita.
- Contraria ex qualitate.
- Contraria ex relatione.
- Contraria propositioinum.
- Diuersa, seu Disparata.
- Exemplum.
- Authoritas.
- Signum.

Hi precipui sunt loci rerum, qui usu & lectione bonorum authorum facilius discuntur, quam preceptis: quae nihil sunt, nisi legendo & scribendo confirmentur. Nam Dialecticam discere uelle ex preceptis, perinde est, ac si quis uelit discere picturam spectando, aut Musicam audiendo. Argumenta itaque à rebus sic deducuntur.

A Definitione.

Locus à definitione primus est ideo, quia inde ducuntur omnia quae necessaria sunt & firma. uel, quia in simplici thesmate precipua questio est, finitio.

Duplicia autem sumuntur argumenta à definitione, negativa & affirmatiua. Idque cum à finitione ad finitum, tum à finito

finito ad finitionem, quia simul conuertuntur.

EXEMPLA AFFIRMATIVA.

Maxima.

Cui definitio conuenit, ei conuenit & definitum: ut,
 Populus Dei sunt, qui credunt in Christum,
 Gentes credunt in Christum,
 Ergo gentes sunt populus Dei.
 Credere in Christum, est definitio: populus Dei, Definitum. Gentibus conuenit definitio, ergo & eius definitum conuenit. Argumentum itaque à definitione ad definitum est, quando medium est definitio.

NEGATIVA.

Maxima.

Cui adimitur definitio, eidem adimitur & definitum: & econtrà, ut,
 Nihil contemnendum est, quod ducit ad Christum.
 Lex ducit ad Christum: est enim pedagogus ad Christum usque.
 Ergo, lex non est contemnenda.
 Item, Pharisei non credunt in Christum,
 Ergo non sunt populus Dei.

A DEFINITO AD DEFINITIONEM affirmatiuè.

Maxima.

Cui conuenit definitum, eidem & definitio conuenit.
 Christianus, sacerdos est,
 Igitur offerre debet.
 Quae uerò sint Christianis sacrificia, Paulus docet 12. ad Ro.
 Item: Christianus, rex est in spiritali regno Christi, Igitur dominari debet super peccatum, mortem, diabolum mundum, &

dum, & infernum.

A DEFINITO NEGATIVE.

Maxima siue regula.

Cui adimitur definitum, eidem & definitio adimitur: ut,

Simia non est homo: Ergo,

Non est animal rationale.

A partibus definitionis.

Que sunt: Genus, Differentia, Proprium.

A GENERE NEGATIVE

tantum.

Maxima.

Cui adimitur genus, eidem & species adimitur: ut,

Euangelium non tollit ordinationes politicas:

Tenere proprium, est ordinatio politica: Ergo,

Euangelium non tollit proprietates possessionum: id est, non prohibet tenere proprium.

Item, animal non est,

Igitur non est homo.

Sic à genere ad speciem tantum negatiuè argumentamur.

Præterea à toto genere affirmatiuè argumentamur, à partibus signis uniuersalibus.

Maxima.

Posito genere cum particula uniuersali, ponitur & species: ut,

Omnis uirtus inclinatur ad rectè agendum,

Ergo iustitia inclinatur ad rectè agendum.

Item,

Omnes ordinationes ciuiles sunt licite.

Ergo contendere iudicio est licitum,

Contende

Contendere iudicio, est species. Ordinatio ciuilis, est Genus.

A SPECIE.

A specie argumentamur ad genus affirmatiuè tantum: ut,

Pyrus in se uitam habet, Ergo & arbor.

Item, Pueri habent peccatum originis,

Ergo habent peccatum.

Maxima.

Cui tribuitur species, eidem & genus tribuitur.

Negatiuè non ualet,

Pueri non habent peccatum actuale: Ergo

Pueri non habent peccatum.

A DIFFERENTIA

& proprio.

A differentia ad speciem, & uicissim à specie ad differentiam, tum affirmatiuè, tum negatiuè ducuntur argumenta.

Maxima siue regula affirmatiua.

Propria differentia semper cum specie conuertitur. Vel, cui tribuitur propria differentia, ei quoque tribuitur id cuius est differentia: id est, species, & contra.

Et negatiuè. Maxima.

Cui adimitur differentia propria, ei & species adimitur, & e contra, modis quatuor: hoc modo,

Habet mentem, Ergo, Est homo.

Non habet mentem, Ergo, Non est homo.

Homo est, Ergo, Habet mentem.

Non est homo, Ergo, Non habet mentem.

DE PROPRIO.

Maxima.

f Prop

Proprium cum sua specie conuertitur. Hoc uerum est si fuerit proprium quarto modo. Et à proprio eodem modo argumenta ducuntur, quo à differentia, in hunc modum:

Homo est, Ergo, Ad uirtutem assuescieri potest.

Item,

Non potest ad uirtutem assuescieri: Ergo, Non est homo.

AB ETYMOLOGIA.

Afirmatiua. Maxima.

Cui conuenit nomen, ei & interpretatio ipsius conuenit: quia Etymologiae argumentum est quod nascitur ex interpretatione uocabuli: ut,

Christus uocatur Emanuel. Ergo est nobiscum Deus.

Benefacit aliis, Ergo, Beneficus est.

A CONIUGATIS.

Maxima.

Cui conuenit unum coniugatorum, ei & alterum conuenit:

Ager est compascuus, Ergo ius est compascere.

Sapienter agit, Igitur sapiens est.

Coniugata, sunt uoces, quae ab una origine cadunt: ut, à compascuus compascere, à sapientia sapiens & sapienter.

A CAUSIS.

Et primum ab efficiente, à qua duo cadunt argumenta, afirmatiua

& negatiua.

Maxima afirmatiua.

Posita causa sufficienti in actu, ponitur proprius eius effectus: ut,

Abraham credit, Ergo est iustus.

Christus resurrexit, Ergo & nos resurgemus.

Maxima

Maxima negatiua.

Remota causa, remouetur & effectus: ut,

Pharao repugnauit Deo,

Ergo Pharao non credidit Deo.

AB EFFECTU AD CAUSAM

Efficientem.

Maxima.

Posito proprio effectu, ponitur & propria causa, uel esse, uel fuisse: ut,

Dies est, Ergo Sol ortus est.

Gladius est, Igitur ferrum est.

A CAUSA MATERIALI

& afirmatiue & negatiue argumentamur, ad esse, & posse.

Maxima afirmatiua.

Posita materia, ponitur & effectus, actu, uel potentia.

Exemplum ad esse.

Corpus humanum constat ex elementis,

Ergo est corruptibile.

Exemplum ad posse.

Ligna sunt arida, Ergo

Facile inflammari possunt.

Maxima negatiua.

Non posita materia, nec effectus ponitur: ut,

Materia non est idonea,

Ergo non potest fieri effectus bonus.

A FORMALI CAUSA,

Afirmatiue, & negatiue.

Maxima afirmatiua.

Posita forma substantiali, res ipsa ponitur: ut,

Rotundum est uas, Igitur uolubile.

f 2

Tunica

Tunica est pannus, Igitur indui debet.
Embryon habet animam, Ergo est homo.

A forma plerunque argumentamur, cum res commendamus
ab arte, qua facta sunt: uel ab externa specie. Est enim forma
illud ipsum, quod regit materiam.

Maxima negatiua.

Non posita causa formali, neque effectus ponitur: ut,
Anima excessit à copore, Ergo,
Corpus illud iam non est homo.

A CAUSA FINALI

seu ab effectibus.

Finis est consilium & intentio agentis de usu rei, qua
efficiens mouetur ad agendum.

Maxima.

Cuius finis bonus est, ipsum quoque bonum est: & con-
trà, Cuius finis malus est, & ipsum quoque malum est: ut,
Virtus honesta est, Igitur expetenda est.
Si pax est bona, Ergo bellum inutile.

AB ANTECEDENTIBVS

& consequentibus.

Ab antecedentibus negatiuè ualet argumentum.

Maxima.

Negato antecedente, negatur & consequens: ut,
Hic non est morbus, Ergo non est opus medico.
Ager non est consitus, Ergo non fructificabit.

Affirmatiuè uerò, ab antecedente non ualet argumentum,
nisi membra necessariò cohæreant: ut, in definitione, & cau-
sa propria.

Exemplum à definitione.

Christus est sacerdos perpetuus, Ergo perpetuò inter-
pellat pro Ecclesia apud Deum.

Exemp

Exemplum de causa propria.

Christus resurrexit, Ergo & nos resurgemus.
Nam Christi resurrectio est causa nostræ resurrectionis.

A consequentibus affirmatiuè.

Posito consequente, ponitur & antecedens: ut,
Leprosus adorat & inuocat Christum:
Igitur prius credidit.

A TOTO AD PARTES.

Maxima.

Posito toto, necesse est poni & partes, quæ sunt necessæ
ria, eas ritè sequitur totum: ut,

Docet pœnitentiam, & remissionem peccatorum,

Igitur & Euangelium docet.

Agit de iustitia, prudentia, &c. Igitur de uirtute agit.

A SIMILIBVS, SIVE

comparatis.

Similia conferuntur trifariam, aut paria cum paribus,
aut maius cum minore, aut minus cum maiori. Et uocantur
comparata.

A PARIB.

A parib. affirmatiuè & negatiuè argumentamur.

Maxima.

Quod in uno similitum ualet, ualebit etiam in alio, &
econtrà.

Affirmatiuè.

Si à Deo maledictus est, qui patrem contempsit:

Ergo & maledictus est, qui matrem contemnit.

Negatiuè.

Vt corpus sine mente, sic ciuitas sine legibus, suis parti-
bus uti non potest. hoc modo ducitur argumentum.

f 3

Corpus

Corpus sine mente non potest uti membris suis,
Ergo ciuitas sine legibus, non potest uti suis partibus.

A MAIORI AD MINVS.

Negatiuē.

Maxima.

Quod à maiori non ualet, nec à minori ualebit. Vel sic: Si id quod magis inesse uidetur, non inest, nec inerit & illud quod minus inesse uidetur; ut,

Si lex diuina non iustificat, Ergo nec humane traditiones iustificat.

A MINORE AD MAIVS.

Affirmatiuē.

Maxima.

Quod in minori ualet, ualeat & in maiori; ut,
Discipulus intelligit hoc, Ergo & præceptor.

Licet bouem sabbato sanare, Ergo licet & hominem sabbato curare.

DE OPPOSITIS, SIVE
repugnantibus.

Ex quo opposita uaria esse constat. quid igitur oppositio, quæ eius species, quid quoque repugnantia & differentia sint, ne ex ignotis procedere uideamur, paucis aperiamus.

Opposita sunt, quorum alterū ita repugnat alteri, ut neq; alterum de altero, neque ambo de tertio dici possint: ut, sapientia & stultitia, calidum & frigidum.

Repugnantia, est rerum per se disidens habitudo: qua fit, ut alterum dici, id est esse, quod alterum, non possit. ut, scientia & ignorantia.

Differentia uerò, siue disparata sunt, cum uni repugnant plura: ut, homo & asinus.

Species autem oppositorum sunt quatuor, scilicet, Contraria:

traria, Relatiua, Priuatiua, & contradicentia.

Contraria sunt, quorum utrumque potest simul existere, & alterum sine altero esse: ut calidum & frigidum. Sunt autem contraria, duæ qualitates pugnantes: ut, sanum, & ægrum: humidum, siccum: rarum, densum: durum, molle, &c.

Relatiua sunt, quæ id ipsum quod sunt, aliorum sunt: ut, pater, filius: dominus, seruus.

Priuatiua autem sunt, ubi alterum deficit alicui rei, in eo quod natum est habere: ut usus & cecitas. Et ideo cecitas non est in lapidæ, quia non est ita conditus ut uideat.

Contradicentia siue contradictoria sunt, duæ propositiones, negatiua & affirmatiua: ut, Plato est homo, Plato non est homo.

Contraria præterea sunt duplicia, mediata & immediata.

Mediata sunt, inter quæ cadit aliqua forma media. ut, inter nigrum & album, cadunt colores medij: ut, flauus, uiridis, &c.

Immediata autem contraria sunt, inter quæ non cadit aliqua forma media: ut, sanum & ægrum: humidum siccum.

A CONTRARIIS TAM MEDIATIS, QUAM IMMEDIATIS, AFFIRMATIUE ARGUMENTAMUR.

Maxima.

Posito uno contrariorum, remouetur alterum, & non contrā.

Exemplum de mediatis.

Corpus calidum est, Ergo non friget.

Nix est candida, Ergo non est nigra.

f 4 Exemp

DE INVENTIONE

Exemplum de immediatis.

Ioannes est sanus, Ergo non est egrotus.

Iustitia est uirtus, Ergo non est uitium.

Item, in contrariis destructiuè etiam ualeat argumentum.

Maxima.

In contrariis immediatis negato uno ponitur alterum, & contrà: ut,

Non est sanus, Ergo est egrotus.

Qui non est mecum, contra me est.

A RELATIVE OPPOSITO.

Relatiuè opposita respectu eiusdem subiecti, affirmatiuè tantum ualent.

Maxima.

Vno subiecto posito uni relatiuorum, remouetur alterum: ut,

Pater est, Igitur non est filius.

Discipulus est, Ergo non est præceptor.

Relatiua autem diuersorum subiectorum, affirmatiuè & negatiuè ualent.

Maxima.

Relatiua posita se ponunt, & perempta se perimunt. Hoc est, Relatiuum & correlatiuum natura simul existunt. Ideo posito uno, ponitur alterum: & negato uno, negatur & alterum: ut,

Simo est dominus, Ergo habet seruum.

Non est dominus, Ergo non habet seruum.

A PRIVATIVE OPPOSITIS

affirmatiuè & negatiuè argumentamur.

Maxima.

Posita priuatione, remouetur habitus, & econtrà. Nam priuatio significat deesse aliquid, quod adesse possit: ut,

Cæcus

Cæcus est, Ergo non uidet.

Inops est, Ergo non est diues.

Lux est, Ergo non sunt tenebræ.

A CONTRADICTORIE,

oppositis.

Argumentamur affirmatiuè & negatiuè. Et talis contradictio simpliciter est in propositionibus.

Maxima.

Perpetua lex est contradictoriarum: Si una est uera, altera erit falsa, & econtrà: ut,

Cælum mouetur, Igitur non stat.

Petrus uiuit, Igitur non est mortuus.

A DIVERSIS, DISPARETIS,

sive differentibus.

Disparata sunt, ut docet Rodolphus, diuersæ species & genera, quæ à se inuicem uniuersaliter negantur: ut,

Nullus homo est lapis,

Ergo nullus lapis est homo.

Valeat itaque argumentatio à disparatis affirmatiuè tantum.

Maxima.

Posito uno disparatorum, tollitur alterum: ut,

Germanus est, Igitur non est Gallus.

Homo est, Igitur non est uacca.

AB EXEMPLO, SIVE A

similibus.

Exemplum est probatio alicuius rei per similia, quæ nobis imitanda proponitur. Dicitur enim illud, quod in oratione adhibetur, rei aut probandæ, aut ornandæ.

Definitur itaque exemplum, quod sit alicuius facti aut dicti propositio, cum certi authoris nomine. Vel particulare

f s propo

propositum, particulare quoddam contens ostendere. Quod
à simili parum aut nihil distat.

Maxima.

Quod in uno similitum aut exemplorum ualet, ualeat quoque
in alio, & e contrario: ut,

Oportet à M. Tullio Consule necari Catilinam, cum à Scipione
Gracchus fuerit interemptus.

Item, Solon profuit Reipub. Vlpianus Alexandro Seuero
profuit in administratione Reipub.

Ergo philosophia uilis est Reipu. quam non tam principes
gubernant, quam philosophi, quibus principes utuntur
consiliaris.

AB AVTHORITATE.

Vocatur & hic locus à pronuntiatis. Sunt enim pronuntiata,
quæ quisque de re aliqua, ut aliquid aut affirmaret, aut
negaret, elocutus est.

Hoc autem argumentum ab authoritate humana, ualet à
firmatiue, negatiue non item.

Maxima.

Cuilibet experto in sua arte credendum est: ut,

Cicero dixit eloquentiam sine sapientia esse non posse.
Ergo uerum est.

Plato dixit Animas immortales esse, Ergo ita est.

Negatiue non ualet argumentatio: ut,

Cicero in officijs tantum quatuor uirtutes numerat, Ergo non
plures sunt.

A SIGNIS.

Hic locus à signis, apud Rhetores à coniecturis, uel à
communiter accidentibus, uulgo dicitur. Sunt autem signa,
notæ, quæ sensu deprehenduntur: aut necessaria, aut
probabilia.

Maxima.

Maxima.

Posito signo necessario, uel probabili, necesse est signatum
poni: ut,

Terra efficit umbram rotundam, in Ecclipsi lunæ:

Ergo terra est rotundæ figuræ.

Latum pectus habet, Ergo est fortis.

Rubescit, Igitur reus est.

Effuse ridet, Ergo stultus est.

CONCLUSIO.

Tantum uolui breuissime dixisse de hisce locis Dialecticis.
de reliquis studiosus lector consulat Aristotelem, omnium
philosophorum principem: Rodolphum Agricolum, Geor-
gium Vallam, Philippum Melancthonem, Iodocum Vuill-
chium Resellianum, & reliquos in hac re nauiter scribentes
uiros clarissimos.

Sequitur liber Octauus de syllogismo Sophistico
seu de confutatione, siue dilutione argu-
mentorum apparentium.

DE SOPHISTICIS

ELENCHIS, SIVE FAL-

lacijs, Dialecticæ traditionis,

LIBER VIII.

NARRATIS priori libro locis Dialecticis
superest modo, ut & locos sophisticos, cau-
sasque apparentiæ, & uarios fucos, & præ-
stigiarum modos sophisticarum argumen-
tationum & sophismatum, hoc est, cauillationum tricas, ar-
gurias, captionesque fallaciarum, quibus apparentijs seu
impo

imposturis fascinantur, fraudanturque persæpe incauti
adolescentes, explicemus, ne inter loquendum aut disputan-
dum decipiantur, falsum sub veri specie apparenter intelli-
gentes, quibus etiam docti Dialectici inopinatio non raro re-
prehenduntur. Ideoque rem paucis aggrediamur necessarium
est, & primum quidem hoc pacto.

Quid sit locus Sophisticus, quomodo diuidantur loci so-
phistici, quid sophistica argumentatio, definiemus. Subinde,
quid sit fallacia, & quibus nominibus appelletur, & cur ab
Aristotele tradita sint fallaciae: tandem, quomodo argumen-
ta sophistica diiudicanda & soluenda sint: demum, qui sint
modi seu genera sophisticorum argumentorum, siue fallacia-
rum, propagabimus, quodlibet ordine suo, & primo,

Quid est locus sophisticus?

Est sedes argumenti sophistici.

Loci autem Sophistici diuiduntur in fallacias, seu locos,
in dictione, & extra dictionem positos: quod paulo post in-
dicabimus.

Quid est sophistica argumentatio?

Est, quæ sit ex his quæ uidentur quidem probabilia, sed nõ
sunt: hoc est, cum pro causa usurpatur falsum aliquod, aut am-
biguum, aut absurdum: aut in forma argumenti uitium est, cõ-
tra regulas, supra in forma argumentandi traditas.

Causa hoc loco significat medium scilicet quod connectit
prædicatum conclusionis cum subiecto.

*Quid est fallacia, tum quibus nomi-
nibus nominatur?*

Fallacia est cauillatio, uel uitiosum argumentum, quo incir-
cumspectus specie recti & apparentiæ decipitur.

Nominantur autem uarijs nominibus fallaciæ ipse. Mo-
dò uocantur Paralogismi, & sunt subdole argumentationes,
ut est

ut est in numeris falsa supputatio, quæ tamen à specie uerita-
tis non est aliena. Modò dicuntur sophisticata, fraudes & com-
menta ex composito ordinata. Est enim σοφισμα, dolose suis
commentis circumuenire. Inde sophistæ dicti calumniatores,
& plane qui ultrò & uolentes calumniam struunt & cauilla-
tur. Modò dicuntur Elenchi, id est, redargutiones, quibus in
iudicijs aduersarios conuincimus, cum sit uocabulum iudicia-
le. His Elenchis cauillatorum fraudes & doli redarguuntur,
& patefunt. Modò imposturæ & præstigia uocantur, quòd
imponant alicui, quæ prima fronte uerissima esse apparent,
sed in recessu falsissima esse experimur.

Sunt itaque ferè idem, Syllogismus Sophisticus, Paralogis-
mus, Syllogismus litigiosus, & falsigraphus. Et tradidit Ari-
stoteles fallacias, ceu aliquas argumentorum formas, quæ oc-
currunt in argumentis, ut errata agnoscere facilius & refela-
lere possimus. Et ideo uocantur confutationes, quæ sunt uia
iudicandi falsa argumenta.

*Quomodo sophistica argumenta diiudicanda
& soluenda sunt?*

In omni sophistica argumentatione primò intuenda est
consequentia, seu forma argumenti. deinde materia, seu res
ipsæ considerandæ sunt. Si in forma uitium est, argumentum
refutatur negatione consequentiæ. Porro uitium in forma
ostendunt regulæ, de formis argumentorum traditæ. Nam
forma, est ipsa consequentia.

Si modò in materia uitium est, tunc soluitur argumētum
aut negatione, aut distinctione. Falsa nanque reijciuntur ne-
gatione: ut cum aut definitio falsa, aut diuisio uitiosa adhi-
betur, aut causa impropria usurpatur, uel signum infirmum,
aut opposita non aptè conferuntur. Ambigua soluiuntur di-
stinguendo, iuxta illud: Qui bene distinguit, bene soluit. Aut
argu

argumentum soluitur per instantiam : ut cum opponitur absurdum aliquid, aut inconueniens.

DE MODIS SOPHISTICORUM

argumentorum, quos recentiores uocant

Fallacias.

Loci itaque Sophistici diuiduntur, in locos in dictione & extra dictionem positos: ex quibus Aristoteles duo facit fallaciarum genera, scilicet fallacias in dictione, & extra dictionem, quod in idem redit.

Fallacia in dictione,

Est, quando uitium oritur ex genere sermonis. huiusmodi sunt sex,

- Aequiuocatio, Amphibologia,
- Compositio, Diuisio,
- Accentus, Figura dictionis.

Fallacia extra dictionem,

Est, quando res ipsa male coherent. Et huiusmodi sunt septem:

- Fallacia accidentis,
- A dicto secundum quid, ad dictum simpliciter.
- A non causa, ut causa.
- Fallacia consequentis.
- Petitio principij.
- Plures interrogationes.
- Ignoratio Elenchi.

Principio igitur fallacias in dictione enarrabimus hoc modo.

Aequi

Aequiuocario,

Est, cum dictio seu simplex uox plura significat, cum nomen est commune multis, res quidem diuersa. ut hoc nomen Gallus, significat gentem & auem: & est nomen proprium: & ideo committitur fallacia aequiuocationis, cum error est in aliqua uoce ambigua, & soluitur distinguendo.

Exemplum.

Quicquid bibit, habet os:
 Pratum bibit, igitur pratum habet os.
 Omnis Christianus est liber,
 Seruus Petri est Christianus, Ergo
 Seruus est liber.
 Hic quis fallitur in uocabulis, quae sunt, bibere, & liber.
 Omnes gemmae sunt preciosi lapilli.
 Atqui sunt in uitibus gemmae, igitur
 Sunt in uitibus preciosi lapilli.
 Hic gemma aequiuocum est, ad lapidem, & palmas.

Amphibologia,

Est, cum oratio ambiguam sententiam in se claudit. igitur fallacia Amphibologiae est, cum in oratione constructio, aut phrasis, parit errorem. Est enim dictum dubium, quod structure fit uitio, quia utrouersum referendum sit, dubitatur, ut,

Aio te Aeacida Romanos uincere posse: Ergo,
 Pyrrhus uincet Romanos.
 Hic constructio ambigua parit errorem: hoc est,
 Pyrrhus uincet Romanos, Vel,
 Romani uincet Pyrrhum. Item,
 Cuiuslibet Christiani est facere iudicium,
 Ergo, Quilibet Christianus est iudex.
 Hic decipit dialectos Hebraica, cum facere iudicium, sit, seip

seipsum condemnare, & non pro tribunali res forenses tractare.

Item,

Zoilus iniuste criminatur, Ergo iure de rupe proieciendus est.

Hic (criminatur) insidias fruit aduersario. Nam nemo pro certo habet, ipse ab alio, an ipse alium criminetur.

Differt autem Amphibologia, ab Aequiuocatione. nam Aequiuocatio ex ipso nomine, diuersas res significante, dolos fruit: Amphibologia uero, ex oratione technas menditatur.

COMPOSITIO.

Fallacia compositionis est, cum male coniunguntur ea que debent diuelli. Et ergo haec fallacia committitur, cum a sensu diuiso uero, argumentamur ad sensum compositum falsum, in hunc modum:

Duo & tria sunt paria & imparia,

Quinque sunt duo & tria, Ergo

Quinque sunt paria & imparia.

Maiores est uera in sensu diuisio, falsa autem in sensu composito.

Quicumque scit literas, nunc didicit illas:

Grammaticae peritus scit literas,

Igitur nunc didicit illas.

Est fallacia diuisionis, & peccatum est in compositione:

DIVISIO.

Cum diuelluntur ea que coniungi debent. Fit ergo fallacia diuisionis, cum a sensu composito uero, itur ad sensum diuisum falsum, hoc modo:

Quocumque uidiisti hunc percussum, percussus est:

Atqui oculo uidiisti hunc percussum, Ergo

Oculo

Oculo percussus est.
Peccatum est in diuisione.

ACCENTVS.

Est, cum dictum alio gestu pronunciatum, aliud significat: ut,

Omne malum est fugiendum,

Pomum est malum, Ergo pomum est fugiendum.

Item, Qui ad aram fugit, liber est.

Ad haram fugisti, Ergo liber es.

Fallacia est in malo prima breui, & prima longa: In ara aspirata, & sine aspiratione.

FIGVRA DITIONIS.

Fallacia figurae dictionis est, cum aliquid uitiose colligitur ex phrasi, & est figura orationis male intellecta, quando scilicet similitudine uocum circum scribitur. ut,

Discere est, circa disciplinam exerceri:

Exercere circa disciplinam, est docere: Ergo,

Discre est docere.

In exerceri & exercere, fallacia est.

Quicquid heri emisti, hodie comedisti.

Crudum heri emisti: Ergo, Crudum comedisti.

Fallacia est in quicquid & crudum. Nam in maiore, quicquid, essentiam significat: in minore, crudum, qualitatem indicat.

Item,

Omne animal fuit in archa Noe,

Cato est animal, Ergo, Cato fuit in archa Noe.

In maiori est Synecdoche: Quia omne animal, pro omni specie accipitur.

Fit quoque haec fallacia, aut similitudine uocis, aut phraeos: ut in Euangelio est, Non exhibit donec ultimum quadrantem soluerit: Ergo nullus nisi ubi soluerit ultimum quadrantem

g tem

tem non exi- bit. Aduerbi- um Donec, more Hebraico, non con- ditionem, sed perpetuum, non tantum hic, sed in multis locis significat. quare imperiti linguarum facile falluntur. Sic Matth. 1. de Ioseph scribitur, quod non cognouerit Mariam, donec peperisset filium suum primogenitum: ubi non sequitur, Ioseph posthac unquam Mariam cognouisse, cuius uirginitatem perpetuam in Deo, & credimus & ueneramur.

DE FALLACIIS, SEV LOCIS extra dictionem, quorum sunt septem.

Accidens.

Hoc loco Accidens est, quando idem assignatur subiecto, siue essentiae. & ideo fallacia accidentis est, cum accidens aliter tribuitur subiecto, quam oportebat: uni enim multa accidunt, sed dissimili ratione. Item, cum causa per accidens pro propria citatur: ut,

Quod ego sum, tu non es:

Ego sum homo, Ergo tu non es homo.

In prima est predicatio accidentalis: In secunda essentialis. Item,

Homo est animal, Animal est genus, Igitur homo est genus.

Item, Dauid est beatus, Dauid fuit adulter, Ergo adulteri sunt beati.

Hic accidens male accommodatur: quia Dauid beatus est, non quia adulter fuit, sed quia resipuit.

A dicto secundum quid, ad dictum simpliciter.

Fallacia a dicto secundum quid, ad dictum simpliciter, est, cum a parte totum, uel a particulari uniuersale uiciose colligitur, uel cum ex signo fit res ipsa. Dictum autem secundum quid, est, cum nomen commune per circumstantiam aliquam

circ

circumscribitur, & contrahitur ad speciem, uel partem: ut, Homo pictus. Homo, est nomen commune: hic per circumstantiam circumscribitur ad certam speciem, scilicet pictus.

Dictum uero simpliciter, est nomen commune, siue circumscriptione usurpatum: ut homo est dictum simpliciter: Albus autem dentibus, est dictum secundum quid: ut,

Aethiops est albus dentibus Ergo Aethiops est albus.

Hic est homo pictus, Ergo est homo.

In antecedente est dictum secundum quid, in consequente est dictum simpliciter.

Beati pauperes spiritu,

Ergo pauperes sunt beati.

Hi sunt pauperes spiritu, qui non fidunt diuitijs, qui habent tanquam non habeant.

A non causa ad causam.

Hec fallacia committitur, cum causa fit, ex non causa impropria, & aliena colligitur argumentatio: ut,

Lippi oculi offenduntur a sole,

Ergo sol corrumpit oculos.

Multae seditiones ortae sunt ex praedicatione Euangelij, Igitur Euangelium autor est seditionis.

CONSEQUENS.

Fallacia consequentis est, quando ex antecedente non recte inferitur consequens: ut,

Virtus est, igitur iustitia est.

Homo non est, Igitur neque animal est.

PETITIO PRINCIPII, SIVE nugatio,

Est ostendere ignotum per a quod ignotum, cum scilicet idem in conclusione repetitur: ut,

Ebrietas nocet, Ergo ebrietas est pernicioſa.
Omnis delator eſt exterminandus, Et hic eſt delator, Ergo
omnis delator eſt exterminandus.

Hic peccatum eſt in forma.

Plures interrogationes, ut una.

Plures interrogationes ut una, eſt, cum plura de uno, aut
unum de pluribus, aut plura de pluribus, interrogamus, in
hunc modum:

Suntne hæc bona, aut mala?

Demonſtratis tam bonis, quam malis, utrumuis respon-
derit aliquis redargutionem, ob falſi uidelicet conſeſionem,
incurrit.

Hæc fallacia facile excluditur aduertenti.

IGNORATIO ELENCHI.

Eſt omnis infirma & uicioſa ratiocinatio. Nam Elenchi
firman probationem ſignificat. Eſt itaque ignoratio Elen-
chi tanquam locus communis, in quem omnes cauillationes re-
ponendæ ſunt, quæ ad superiores fallacias non apte accommo-
dari poterunt. Nam & Ariſtoteles oſtendit, omnes superio-
res modos ad hoc caput referri poſſe. Speciatim uero ad hanc
fallaciam refert uicioſas oppoſitiones & ambiguas, uidelicet
cum pugnantia non conferuntur ad idem, ſecundum idem, ſi-
militer, & ſecundum idem tempus.

Ad idem: ut,

Duo ſunt duplum ad unum,

Et non ſunt duplum ad tria,

Ergo, ſunt duplum, & non duplum.

Aliud.

Cato eſt pater illius, & non iſtius:

Ergo, Cato eſt pater, & non pater.

Quia pugnantia non conferuntur ad idem, ſed ſecundum diuerſa.
Secundum

Secundum idem: ut,

Corpus eſt bipedale ſecundum longitudinem,

Et non eſt bipedale ſecundum craſſitudinem:

Ergo, Eſt bipedale, & non bipedale.

Similiter: ut,

Princeps iuſte imperat,

Et non imperat tyrannice:

Ergo, princeps imperat, & non imperat.

Hic pugnantia conferuntur non ſimiliter, ſed diuerſimode.

Eodem tempore: ut,

Magiſter interſuit diſputationi, & non interſuit:

Ergo, interſuit, & non interſuit.

Hic pugnantia conferuntur diuerſimode: Interſuit, ſcilicet
antemeridiana: Non interſuit, pomeridiana. Ergo non refe-
runtur ad idem. Facile eſt diluere id genus fallaciarum, ſi
conſideratur conſuſio ad contradictionem. Nam in iſtiusmo-
di Sophiſmatibus inferitur. Contradictio apparens ſolum,
cum reuera nulla ſit. Fit enim omnis contradictio reſpectu
eiſdem, & eodem tempore: ut, Si duo unius quidem duplum,
Trium autem non duplum: Ergo idem duplum, & non du-
plum. Hæc Rodolphus. Philippus autem Melancthon in-
quit, Hanc fallaciam recte latinè uocari cauillationem, quæ
poſteſt referri ad fallaciam dicti ſecundum quid, ad dictum
ſimpliciter. Sed de his hæctenus.

AD AEQVVM LECTOREM

concluſio.

Habes ſuauiſime lector, Lucubratiunculas hæc Diale-
ctice meas, habes Dialecticorum libellorum meorum ex pe-
nitentiſſimis Philoſophorum penetralibus breuiſſima collecta-
nea, multijuga lectione à nouis excuſa. Ne autem ſubinde la-
borum

borum meorum amplitudine te obtundam, aut quippiam moleſtiæ citra faſtidium & laſitudinem pariam, canam nunc receptui, & inſtar nautici gubernatoris portum petens, quieti conſulturus, uela colligam, remōſque cohibebo: Deoꝝ que optimo maximo, pro donis nobis gratuito collatis, ut ſemper, ita & nunc, gratiam habituri ſumus perpetuam. Amen.

Octo Dialecticæ traditionis librorum Finis.

PHILOSOPHIAE
NATURALIS IN PHY-
SICAM ARISTO-
TELIS EPITOME,

CVIVSHÆCEST

FACIES.

*

Phyſicorum libri
De Cælo
De generatione
Meteororum
De Anima

VIII.
IIII.
II.
IIII.
III.

HIERONYMO VVIL-
denbergio Aurimontano
autore.

ILLUSTRISS. SIMUL

atque clarissimis iunioribus Silesiæ Principibus &
Dominis, Federico ac Georgio, fratribus ger-
manis, Legnicen. Bregen. Opolien.
&c. Dominis & here-
ditibus.

HIER. VVILDENBERGIUS

Aurimontanus S. D.

Vis non posset non probare, & summis lau-
dibus efferre uestros præclarissimos conatus,
Illustrissimi magnificiq; Principes, qui uni-
uersæ Silesiæ (cui à dijs immortalibus nihil
magnificentius aut foelicius accidere potuit)
summa prudentia, consilio, autoritate, maximæque cum ma-
iestate, honore atque impensis uestris non immodicis, publica
utilitate perspecta bonarum literarum studio Goltberge di-
gnati estis egregiè consulere. Nam si respublica Christi-
ana, huius præsertim temporis iniquitate à scopo suo non pa-
rum delapsa, instaurari debeat, iuuentute ipsa ordiatur ne-
cessum est: quando hæc non modo bonis artibus, uerumetiam
cultissimis moribus ac in primis pietate sedulè erudienda ue-
nit, ut ex bonis adolescentibus meliores ciues, ex meliori-
bus ciuibus optimi Christianæ Reipubl. euadant rectores:
quod non nisi literaria suppellectile, & ingenij cultu, re-
ctissime fieri certum est. quem cultum quidem antiquissimi
Philosophi tanti fecere, ut contemptis omnibus & publi-
cis & priuatis actionibus, exstimarint longè melius nul-
lòque præclarior fore, diuinarum humanarumque re-
rum notitiam inuestigare, quàm aut augendis opibus,

aut cumulandis honoribus operam atque industriam impendere. Hinc est quod Alexander cum Aristotele exposulasse legitur, quod hos de Auditu physico libros (quos Auscultatorios uocauit) in lucem edidisset, quibus ab eo eruditus fuit: existimans se nulla in re magis, quam eruditione reliquis posse antecellere mortalibus: quæ pessundata, homines sine literis obbrutescere cogentur, & rediret ad nostrates prisca barbaries: qua fieret, ut rursus præda efficeremur omnium impostorum. Quibus incommodis uestra singulari prudentia anteuertere conantes, gymnasium omnium laudatissimum uestra liberalitate ac munificentia, in gratiam patriæ, egregijs structuris, annuentibus idem adnitentibusque ciuibus, constituistis: in quo quotannis docti uiri, iam linguarum studijs renascentibus, ingenuas profiterentur artes. nimirum quo non solum uestrorum subditorum, sed etiam reliquarum ciuitatum, atque externorum omnium ordinum adolescentes, literis incumbere uolentes, doctissimi euadere possent. singulari perpendentes prudentia, quod sine exacta rerum cognitione, nul-

Alias, Plala religio, nulliusque Reipub. cultus, status, & administratio to uide inf. de morali philosophia titul. Reipublica fidelix quæ sa pientes regit fol. 90.

la religio, nulliusque Reipub. cultus, status, & administratio quam diutissime consistere queat. Quare Aristoteles non minus recte, quam sapienter, beatas eas esse Respublicas affirmabat, quæ a sapientibus, uel a sapientiæ studiosis administrarentur. Mihi uero qui huius studij, uestri parentis monitu & consensu, autor, & quidem primus, extiti: uestris laudatissimis conatibus, pro uiribus & ex promisso, opem quomodo- cunque laturo, nunc tandem uenit in mentem, suggestitque ultro animi impetus, ut totius Naturalis philosophiæ breuem hanc (rem adiuturam literariam) procuderem Epitomen: quo scilicet omnis conditionis adolescentes candidi, uestro iussu ac instituto, meoque tenui Marte breuiter & utiliter in omni eruditionis genere redderentur doctiores. Magni enim

gni enim refert, in docendo tenere rerum summam, & præcipuos locos in omni arte, rerum ordine & ratione digestos, prælibasse iuuentutem: quod aliàs ex fontibus non nisi ingenti molestia perdiscitur, quæ mihi non mediocri sanè in edendo hoc libro incubuit: quando perpauci in tanta rei difficultate extiterunt, qui huius naturalis philosophiæ instituendæ prima elementa iuuentuti fideliter præscripserunt, quibus breuitate quadam ad naturæ contemplationem perdiscendam inuitaretur felicius. Parum etiam absuit, quin ipse in subeunda hac prouinciola, uelis contractis, consilium prorsus abiicissem. Permotus tamen illustrissimi parentis uestri Federici felicissimo conatu, eiusque in literarum studia benigna propensione: uobis pro officio meo impense me gratificaturum existimans, in edendo hoc. Commentariolo ad optatam usque coronidem constanter perrexi: quod ita excussim, uobis Humanissimis Principibus quos paterno iure tanquam dominos meos hereditarios agnosco, nuncupatum offero, quo uestra autoritate, quantumcunque sit, cognoscatur, eatque in publicum, ut Clarissimis magnificentissimisque uobis Heroibus agatur gratia: me uero toti Aurimontanæ urbis ordinis senatorio commendatiorem redderem: nec non eruditissimo nostro Valentino Trotschendorpio, literarij uestri domicilij præcipuo administratori & Gymnasiarchæ, uiro numeris omnibus absolutissimo, iucunda & nobilis illa iuuentus gratiam esset habitura, & eam quidem immortalem: quam ego etiam clarissimis uestris institutis, bene optans iuuentuti, habeo non mediocrem, qui Reip. Christianæ (quod optimos non dedecet Principes re literaria ita consultum, prospere- tumque statuistis. Pergite itaque illustrissimi Principes, & quemadmodum progenitorum uestrorum maiores pristinis temporibus ecclesias, quas uocant Collegiatis constituere, ita

g 5 & nunc

Et nunc eisdem, aut similibus impensis, laudatissimarum literarum studijs, magna cum pietate uestris Rebus publicis consilere equum existimate. Nam ad ecclesiarum collegiatarum canonicos, gymnasiarum constituendorum, conseruandorum, que ratio iure spectat: in quorum coetu ob id alij Prepositi, alij Scholastici, alij Cantores non abs re appellantur. Non enim, nisi ut delegatis officijs suis, in ecclesia Christianorum abunde respondeant. Quorum omnes prope eximios prouentus, olim principum liberalitate collegijs huiusmodi ideo colatos esse constat, ut pauperibus et doctis uiris, in primis uerbi Dei dispensatoribus et ecclesie ministris dispensentur, quibus sine, Resp. Christiana recte gubernari nequit. Valesite incliti magnificique Principes, et me uobis commendatum iterum atque iterum habete, fortunetque Deus conatus uestris feliciter: idemque faxit florentissime ciuitatum uestrarum Reip. perpetuo floreat, uigeantque. Date Turunij Anno à Christo nato. 1542.

HIERONYMI VVILDENBERGII AVRIMONTANI in Aristotelis Physicam prooemium.

Physica quid.

Philosophia de scriptio.

Physica sit naturalis philosophiae pars, illique affinis et subiecta, quae de naturae et naturalium corporum motu, principijs, causis, effectibus, officijs, partibus et accidentibus corporis naturalis, mobilis, existit scientia: de Philosophia, eiusque partibus et officijs, primum describere operae pretium est. Est itaque Philosophia sapientiae studium.

studium et diuinarum humanarumque rerum notitia, causarum et effectuum, atque uerborum, quibus haec res continetur et explicantur, scientia, quatenus humana ratio potest assequi. Alij sic definiunt: Philosophia est, diuinarum humanarumque rerum cognitio, cum studio bene uiuendi coniuncta. Eamque trifariam diuidi apud uniuersae philosophiae professores in comperto est. Quarum una partium rationalis uocatur, quae alio nomine Logice appellatur, uerborum et orationis cognitio, eo quod uerborum structuram exigit, et argumentationes: partes habens, Grammaticam, Dialecticam, et Rhetoricam. Altera naturalis, rerum naturalium et accidentium secundum naturam scientia. Nam ipsa rerum naturalium rationem contemplatur: partes habens, Mathematicam, sub qua Arithmetica, Musica, Geometria, et Astronomia: Physicam, quae et physiologia uocatur: et Metaphysicam. Tertia moralis, ciuilium morum priuatim et publice notitia, ipsa enim animum componit, et mores. Consequens igitur est, omnem philosophiam in tres diuidi partes. in Physicam, id est naturalem scientiam: Ethicam, seu moralem: et Dialecticam, hoc est rationalem. quae philosophia tota, autore. Simplicio quemadmodum ars siue scientia, diuiditur in Theoricam, id est speculatiuam, siue contemplatiuam: et practicam, hoc est exercitatiuam. Theorica rursus diuiditur in realem, de rebus ueris: et rationalem, de rebus per rationem inuentis, et in solo intellectu existentibus. Practica item diuiditur in Actiuam et factiuam, ut patet liquidius in typo subscripto.

Philosophiae partes
Theoricae finis est scientia: actiua est, agere gubernationem rerum agendarum. Factiua est recta ratio, habitusque rerum fabricabilium. Praxis est exercitatio usque artis.

P A R

108 IN PHISICA ARIST.
PARTIUM ET OFFICIO-
rum totius philosophiæ typus.

Philosophia diuiditur in	Theoricâ, que diuiditur in	Realem, que diuiditur in	Metaphisicam, de rebus incorporeis supra naturam existētibus scilicet de Deo & spiritibus tractantem. Phisicam, de naturæ rebus corporeis disserentem quæ naturalis vocatur philosophia.
		Rationale, que diuiditur in	Mathematicam, de reb. à materia abstractis agentem. Cuius partes sunt Arithmetica, quæ est numerorum disciplina. Musica, canendi ratio. Geometria, quæ est terræ mensura. Astronomia, quæ est de sideribus scientia. hæc cum scientiis rationis 7. art. quas liberales vocant constituunt.
		Practicâ, que diuiditur in	Altiuam, que diuiditur in Ethicam, de morib. vitæque hominum tractantem. Oeconomicam, rei domesticæ gubernationem edocentem. Politicam, Reip. administrationem dirigentem. Factiuam, que diuiditur in Artes operarias, quas manuales & mechanicas vocant, quæ var. & multiplicæque existunt non septem tantum, quæ propriè non merentur partes philosophiæ dici.

TOT

EPITOME. 109
TOTIVS PHILOSOPHIÆ
naturalis in octo libros
digestio.

Aristoteles omnis philosophiæ ueritatis numen, atque sue ætatis facile princeps, rerum naturalium arcana descripturus, hanc philosophiæ partem, quam Phisicam uocant, in uniuersum octo libris consummatâ tradidit, in quibus sane omnibus de ente naturali, siue corpore mobili, quatenus est motui uel mutationi obnoxium, tanquam de eius rei materia seu argumento, quod alij subiectum uocauerunt, exactissime commentatus est. quem nos imitati, uniuersa philosophiæ naturalis libros octo in quinque Epitomata, breuitati indulgentes, partiti sumus: in quorum Primo, scilicet Physicorum, de principijs uniuersalibus rerum naturalium, deque causis, effectibus, passionibus seu affectionibus, proprietatibus, & accidentibus agitur secundo, de Cælo atque mundo, & eius partibus scilicet de corpore mobili ad ubi, seu de motu locali cæli, & quatuor elementorum differitur. Tertio de elementorum ad inuicem ad formam aliquam transmutatione: hoc est de rerum naturalium mutua generatione & corruptione. Quarto de mixtorum imperfectorum generatione, seu metæoris, seu de his quæ in sublimibus generantur, disceptatur: ubi philosophus nominatim de corporibus perfectè mixtis, inanimis uidelicet, librum de Metallariis siue Mineralibus adiecit, quem temporis iniuria intercidiisse aiunt. Quinto de Animæ natura, partibus, uiribus, seu potentijs eiusdem, deque animæ rationalis immortalitate disputatur. Hoc loco Aristoteles librum de Animalibus uegetabilibus & plantis adnectit. Cui de rerum naturalium omnis, seu fragmentis opuscula, quæ uulgo Parua naturalia appellantur,

Phisica
in quibus
libris
com-
prehensa:
Subiectum.
Argumentum.
Materia.
Hypothesis.

tur subiungit. In quibus de animæ potentijs & operationibus
 speciatim agitur, quæ nos hic consulto omisimus, cum in de
 Animalibus generatim de eisdem egerimus. Primus itaque
 philosophiæ naturalis liber Physicorum Aristotelis, de Au-
 ditu physico appellatus, rursus diuiditur in octo libros par-
 ticulares, quorum primo atque secundo de principijs rerum
 naturalium determinatur. Est autem principium hoc loco-
 id, unde primum res naturalis quæque fit, aut constat, ita ut
 corpori naturali hoc ipsum principium insit, tanquam pars
 substantiæ eius, per se, & non secundum accidens. Tertio &
 quarto, de passionibus, seu affectionibus earundem re-
 rum naturalium. Quinto uero, ac sexto, de mo-
 tus diuisione in suas partes. Septimo autem
 & octauo de motoribus, & mobili-
 bus tractatur, & id genus alia,
 de quibus omnibus fu-
 sus liquidiusq; in
 locis proprijs
 enarrabi-
 mus.

Quid octo
 Physic. li-
 bris aga-
 tur.
 Principiū.

Sæper duo
 libri quan-
 dam affini-
 tatem ha-
 bent inter
 e mutuā.

Finis prologij.

DE

DE PRINCIPIIS RE-
 RV M NATVRALIVM,
 Physicorum

LIBER I.

N hoc primo Physicæ tractationis libro, de
 principijs rerum naturalium, & de eisdem
 quidem ueris, ne longior sit declamatio, bre-
 uiter ac perspicue tractabimus: seclusis fal-
 sis antiquorum opinionum improbationibus,
 quas Aristoteles hoc loco curiose enumerat, censet, confutat,
 & mille modis eliminat. quas licet hic referre non magno-
 pere necessarium duxi, cum ob modicam earundem utilita-
 tem, tum ob nullam rei naturalis cognoscendæ necessitatem.
 attamen cum ortum sit inter superciliosos illos philo-
 sophos ingēs dissidium, quæ ueterum naturæ in-
 terpretum fuere opiniones, breuem hunc
 subscriptum adiecimus catalogum.

Nam antiqui loquentes de
 principijs rerum natura-
 lium, posuerunt
 principium
 om-
 nium rerum
 esse.

Antiquo-
 rum philo-
 sophorū de
 principijs
 rerum opi-
 niones.

Immo

Vñ & hoc dupliciter,

 Immobile, Finitum, sicut Parmenides.

 & hoc dupliciter,

 Infinitum, sicut Melissus.

 Mobile, & hoc est quod dupliciter quia uel

 Ignem } Heraclitus

 Aërem } ut Diogenes

 Aquam } Thales Milesius.

 Medium inter aërem & aquam, sicut Leucippus.

 Nullus posuit terram solam propter eius crassitudinem.

 Aut ens

 Finita & illi posuerunt aut

 Duo, sicut Plato, qui posuit magnum & paruum.

 Tria, ut Aristoteles materia, formam & priuationem.

 Quatuor, ut Empedocles quatuor elementa.

 Plura & hoc dupliciter, quia uel posuerunt illa esse

 Infinita, & illi posuerunt illa esse aut

 Eiusdem rationis & speciei, sed differre figura positione & ordine, sicut Democritus: qui posuit infinita atomalia corpora.

 Diuersarum rationum & specierum, sicut Anaxagoras, dicens omnia latuisse prius in confuso Chao.

sed

Sed quia quorundam prædictorum philosophorum opinioniones physica destruunt principia, ideo philosophus ait contra illos non esse disputandum. Rationem addit, quoniam dubitare an sint principia rerum, non est physici, sed negantis principia physices. quonia si aliquid naturaliter fieri debeat, ex aliquo ut fiat necesse est: quando ex nihilo nihil fit, sed omnia ex aliquo existente sunt. Tanquam enim rem indubitata habet physicus, motum transmutationemque naturalem esse, quod uel sensu perspectum est. Cognitum ita habet entium fore multitudinem, ut res naturales, earum partes & affectiones, quod item sensuali perceptioni satis est exploratum. Parmenides autem & Melissus cum asserunt esse tantum unum ens, negant entium multitudinem: & cum id ipsum aiunt esse immobile, interimant motum & generationem & corruptionem necessum est. Manifestum est itaque, ipsos destruere principia huius disciplinæ. Errant enim circa entia & principia, quoniam uno inconueniente dato, alia sequuntur. Hisce itaque opinionibus, quæ ex nugis & meris fabulis poetarum sunt profectæ, omisiss, quæ secundum ueritatem sunt rerum naturalium principia, & quot numero, ex quibus principiis res naturales constantur, disquiramus. Nam & ipse Aristoteles rerum naturalium principia disquirens, maluit ordiri physicam suam a ueris principiis, scilicet a materia forma, & priuatione, quam ab elementis, ut antiqui facere conati sunt. Ea enim cum ad inuicem mutantur, & misceantur, principia huius mutationis querere necesse est. Oportet enim aliquid prius esse elementis, idque est materia prima physica, ex qua res fit naturalis. Itaque elementa, e quibus cuncta componi uidentur, & in quæ omnia resoluuntur, principia mixtorum existunt, & non rerum naturalium.

Cur contra negantes principia non disputandum.

Elementa non rerum naturalium principia.

QVAE ET QVOT RERVM NATV-
ralium uera principia sint.

Tria sunt uera rerum naturalium principia, scilicet materia, id est subiectum: forma & priuatio. quorum duo prima per se sunt essendi & rerum naturalium constituendi principia, quoniam intrinsecè res naturales constituunt, & earum substantiam complent ac perficiunt. Tertium, uidelicet priuatio, est solùm principium extrinsecum, & accidentarium: hoc est, per accidens principium, scilicet transmutationis rerum naturalium tantum, nil enim constituit, cum in re facta non manet. Et ideo per se nihil est priuatio extra materiam, cui inest sicut accidens suo subiecto. quare ratione tantum distat à materia, nõ re ipsa. Nam principium est aliquod primum, ut dictum est, ex quo ut ex materia, fit & nascitur corpus, uel per quod ut per formam consistit corpus, ut horum utrumque rei factæ insit, & indissolubiliter inhaereat, per se, hoc est tanquam pars substantiæ, non tanquam accidens inseparabile, nedum separabile. Et de tali principio rerum naturalium antiqui rerum naturæ interpretes uariè inter se dissentiebant: contra quos Aristoteles operose disputat. quorum secundum ueritatem, ut dictum est, tantum sunt tria. scilicet materia forma, & priuatio, quæ ordine quodam explanaturi sumus.

DE MATERIA PRIMA.

Materia prima. Materia prima, est primum subiectum cuiusque rei naturalis, ex quo fit, ita quod insit rei factæ per se tanquam pars substantiæ, & non secundum accidens. Et cum res naturalis corrumpitur, illud subiectum tanquam ultimum abibit. nam unicuique transmutationi principium est. formæque subiectum: quoniam est primum generationis subiectum, ultimus quoque corruptionis terminus. Cuius officium est, quamlibet in se trans

se transmutationem seu formam indiscriminatim receptare: perinde atque oculus, qui omni colore liber est, ut omnes recipiat: & auris omni sono externo, ne quem excludat. Hinc materia subiectum dicitur. & potentia passiva, siue susceptiua, quod omnes formas & substantiales & accidentarias in se suscipiat. Hæc est omnino imperceptibilis, atque insensibilis, incomprehensibilis sed sola ratione intelligibilis. Quare Aristoteles septimo Metaphysicæ dicit, Materia prima nec est quid, nec quale, nec quantum, nec aliquid eorum quibus res naturalis est de terminata. est enim non ens simpliciter, est propè nihil, est chaos informe. Est igitur non nisi intellectu perceptibilis hoc modo. Nam abstractis à corpore naturali omnibus accidentibus, per intellectum tamen concipit adhuc animus materiam & formam. Quod si & formam abstrahas, remanet quoddam ualde occultum, quod dicitur materia prima. Sic ergo exuere oportet suis accidentibus ipsum corpus, si materiam & formam intelligere uelis. Est præterea materia prima, siue communis, ingenerabilis & incorruptibilis per se, hoc est ex sui natura. Quod autem generatur & corrumpitur, fit per accidens, ratione formæ ei inexistens, id est secundum esse totius compositi. Et hæc est materia secunda, siue particularis. Atque hæc materia secunda, est quælibet res naturalis, ex qua aliquid fit. Est enim materia corporea, sensibilis, iam formata per certam formam, non modo substantiarum, sed etiam accidentarium, sibi inditam: ut farina est materia panis, sic ex semine carne & ossibus fit animal. Sic elementa quatuor, sunt materia secunda mixtorum corporum: & rufus, mixta sunt materia aliorum corporum mixtorum: ut sumi & uapores sunt materia pluuie, niuis, fulminis, &c.

Materia officium.

Materia prima.

Materia secunda quid.

DE FORMA.

Forma quid. Forma est id quod dat esse rei, hoc est materiae. & eam in illo conseruat. Dat enim esse substantiale, si forma fuerit substantialis, ut anima homini: aut accidentale, si forma fuerit accidentaria, ut albedo albo. Ceterum forma quae inter principia rerum naturalium adnumeratur, accidentariam non recipit. Materia enim & forma, ex quibus res naturas les fiunt, substantiae sunt, non accidentia. Est itaque forma principium, dans essentiam ac nomen cuique rei naturali, quoniam est primum principium actiuum, informans & figurans materiam, ita quidem quod totum corpus naturale perficiat & conseruet, atque rei naturali actum suum essentiamque suam adferat, cum sit corporis seu totius compositi pars altera, qua nudata, statim cessat generatio. Nam finis generationis est forma: quae si abeat, res naturalis statim corrumpitur. cuius scilicet formae officium proprium est, agere & efficere transmutationes, non quaslibet sine discrimine, sed suo toto competentes: haud aliter ac sigillum non quamlibet impressionem, sed solum sibi respondentem effigiat. Vt autem fiat utriusque, scilicet materiae & formae manifestius officium atque natura, assumi solet crassa quaedam, sed ad rem accommodata similitudo, hunc in modum. Sicut cere globus ex se nullam habet expressam imaginem, sed secundum uarias sigillarum sculpturas, uarias quoque potest suscipere formas, ita tamen quod successiue qualibet inducatur: ita sane materia ex sese, ad omnem prorsus formam suscipiendam, nullo discrimine adhibito, est constituta. Formas autem, ultimas praeto, impossibile est per naturam simul inesse.

DE PRIVATIONE.

Privatio quid. Privatio est absentia seu carentia formae, cum aptitudine ad illam. Haec enim nil aliud existit, quam materia formae per

per intellectum priuata. Est namque priuatio formae, quae (adueniens altera) materia priuatur. Quo fit, priuationem nihil aliud esse, nisi amissionem formae, siue eius absentiam, quam mox materia suscipere potest. Vt cum ex homine mortuo fit cadauer, ablata forma substantiali, scilicet anima rationali sicut dico in artificialibus pannum nondum esse tuni cam. Consequens est, quod rerum naturalium principium non est tantummodo unum, neque sunt infinita, nec tantum duo, non unum tantum. Quoniam oportet principia rerum naturalium esse contraria. At idem non contrariatur sibi ipsi. Nam ea sunt rerum naturalium principia, quae non fiunt ex aliis, neque ex alterutris, id est ex sese mutuo, sed omnia alia ex ipsis, principia autem contraria talia existunt. Non sunt infinita rerum naturalium principia: quoniam si sic, tunc rerum naturalium tolleretur scientia. Nam scientia non habetur nisi per principia: quae si infinita forent, essent incognoscibilia. Neque erunt tantum duo, quoniam requiritur tertium, scilicet subiectum, in quo se transmutent. Sunt igitur tria tantum rerum naturalium principia, & ea quidem uera. Nam unum subiectum (hoc est materia) quod graeci hylem uocant, sufficit ad patiendum: & duo contraria, scilicet forma & priuatio, ad agendum. Quoniam in factione naturali requiritur id quod fit, & hoc est materia: & id quo fit, & illud est forma: & aliud ex quo fit, & illud quidem est priuatio, quae unum numero cum materia existit, ratione tamen duo sunt. Ex quo item sequitur, rerum naturalium principia esse ut duo, esse ut tria, esse ut contraria. Sunt enim duo constitutionis, scilicet materia & forma: tria uero transmutationis, materia, forma, & priuatio mediatrix, quae proprie nihil constituit, cum in re facta (ut dictum est) non manet. Concluditur igitur corrolarie, quod prima principia physica sunt, quae ex alterius natura

Non tantum rerum naturalium principia

Tria tantum rerum naturalium principia.

Tria sunt principia corporis naturalis secundum rationem distinctam, secundum substantiam uero tantum.

turæ physicis principiis minimè constituuntur: priora enim non habent. Neque unum ex altero constituitur, sed ex ipsis res naturales constituuntur omnes: & hæc sunt materia, forma, & priuatio, ut antea retulimus.

LIBER SECVNDVS, DE causis rerum naturalium.

Physicorum libro secundo de principiis, seu causis scientie naturalis agitur. Nam natura dicitur principium, collatum ad totum copositum: causa autem, ad effectum. Ideo diximus, nos de principiis seu causis hic determinaturos: & hæc quidem sunt cause per se, & per accidens, quas mox de scripturi sumus. Primum autem quid natura, quid res naturalis, non naturalis, & contra naturam, & quid sit res artificialis, & quo ab inuicem distent, aperiamus necesse est.

Natura est principium & causa motus, & quietis, in re naturali, cui primò per se, & non secundum accidens inest, ut materia, forma, & priuatio, de quibus dicitur natura. Hoc est, Natura est principium, & id est causa, scilicet efficiens motus & quietis, & cessationis à mutatione in rebus naturalibus. Primum, hoc est primum, & non secundarium, quemadmodum qualitates primæ & secundæ. Per se, id est substantialiter, & non secundum accidens inest, sicut artes & scientiæ. Nam medicus æger in se habet suæ sanationis principium, medicæ facultatis artem: non tamen est natura, quoniam non est in eo primum, & per se, sed secundum accidens: & accidit ipsum esse medicum, & sanari. Similiter domus, lectus, & alia arte facta, artificiales formas in se habent quæ non sunt cause quæ primum & per se insunt, sed secundum accidens, quapropter hæc dici nequeant naturæ. Ceterum quo dilucidior fiat naturæ definitio, scire cõuenit naturam esse id per quod res in qua existit, inclinatur ad receptionem

Exemplum ab arte.

Liquidior nature declaratio.

ptionem motus, uel quietis, aut formæ alterius, scilicet generationis, corruptionis, aut reliquarum mutationum. Et ut significantius loquar, nihil aliud est natura, quàm uis indita unicuique rei à Deo ad agendum, aut patiendum in materia: ut ignis est calefacere, aquæ humectare. Est itaque natura cuiuslibet substantiæ corporeæ, & incorporeæ, & cuiuslibet quoque accidētis sensibilis & insensibilis essentia. Hoc est, natura est materia & forma, totaque corporis naturalis essentia, mutationi & motui obnoxia. Cuius officium est, sua sponte materia inducere formam naturalem: & forma priori corrupta, eidem materiæ rursus aliam formam indere.

Res naturalis, quæ & corpus physicum uocatur, est, quæ ex naturis constat: ut ex sola substantia corporeæ, quæ artificiali opponitur. Nam res ipsa naturalis propriè est substantia corporeæ, simplex habens intra se principium sui motus, & forma substantiali: ut cœlum & elementa, simplicia corpora omnia: uel composita, ut meteora, metallaria, plantæ, animalia. Dicuntur itaque res naturales, quæ ex duobus principis physicis, materia scilicet & forma naturali constant. Et quia materia & forma naturæ sunt, ex his itaque composita non abs re dicuntur. Sunt quoque idem, res naturalis, hoc ali quid, totum compositum, ens in actu.

Res naturalis est, quicquid nõ est substantia corporeæ simplex, aut mixta, neque pars eius corporeæ: ut sunt, Deus, & substantiæ à rebus corporeis separatæ, quemadmodum omnes spiritus, etiam animæ rationales.

Res contra naturam sunt, quæ contra communem naturam eiusdem generis accidunt, ut res fatales, quæ sunt monstra & miracula. Ceterum res præter naturam dicuntur rursus, ea quæ quemadmodum non repugnant quidem naturæ, ita nec ipsi conueniunt: ut lapidem laterali motu in loco plano ex impetu moueri.

Natura. moueri. Differunt autem, natura, habens naturam, & secun-
Habens na- dum naturam. Nam natura est principium mouendi &c. Ens
tura. habens naturam, est substantia ex naturis constans, sicut to-
tum compositum. Est enim naturarum una semper subiectu.
Secundum altera uero semper in subiecto est. Secundum naturam dicitur,
naturam. aliqua proprietas consequens per se entia naturalia. Exempla
gratia: in lapide forma lapidis, est natura lapidis: species siue
substantia lapidis est habens naturam, & grauitas lapidis est
secundum naturam. Et hoc illud est, quod hac diuisione in-
nuit Aristoteles. Eorum que sunt, quedam natura, quedam
ob alias causas utputa a uoluntate, a forma.

Res artifi- Res artificialis est, substantia corporea, que non habet
cialis. principium sui motus a natura, scilicet a forma substantiali,
sed a figura, per artem uidelicet consilio hominis sibi indi-
tam: ut fulcrum, tunica, & omnes res per artem introducte, in
Quo physi- aliqua materia. & ex hoc liquet illorum differentia.
cus a Ma-
thematico
differat.
Hic de cau-
sis natura-
libus loqui-
mur. ad
quoru essen-
tiam sequi-
tur esse-
tus.
Tum enim
arbitra-
mur, scire
numquid-
que, cu pri-
ma elemen-
ta & cau-
sas cogno-
scimus.

Distat autem Physicus a Mathematico. Nam physicus
res naturales quatenus existunt in materia sensibili, conside-
rat. Mathematicus autem cogitatione a materia abstrahit,
& solum ad figuras & magnitudines respicit, negligendo ma-
teriam, sine qua figurae esse nequeunt, sicut linea, superficies
& corpus.

QUID CAUSA, ET
eiusdem diuio.

Quoniam scire est rem propter causam cognoscere, per
quod unumquodque: igitur de causis hic determinandum est.
Nam sicut rerum naturalium principia sunt cause essendi
rerum naturalium, ita modi causarum sunt principia cogno-
scendi eorundem.

Causa naturalis per se est, per quam suapte natura sequi-
tur, uel natus est sequi, actu uel potentia suis effectus: ut,

OHMM

Quum est, ergo pullus esse potest. Item, pannus est, ergo tuni-
ca esse potest. Et, quia nubes est, ergo pluuia esse potest. Et il-
la uocatur causa per se, habens sub se quatuor causarum ge-
nera, siue species que sunt: Materia, forma, efficiens, & finis.
Alia uero est causa per accidens, que ad effectum non ordi-
natur, ut casus & fortuna.

Diuisio
causarum
in quatuor
genera.

Materia est causa ex qua, cum aliquo, fit aliquid. Nam res
rum naturalium materia est, ex qua cum forma fit composi-
tum, tanquam ex parte substantiali: ut ex corpore & anima
fit homo: & ex lignis, lapidibus, & cemento, fit domus: ex
bordeo, aqua, & lupulo, fit ceruisia.

Causa per
accidens.
Materia-
lis.

Forma est causa, per quam res habet esse, & nomen & Formalis.
formam suam: uel esse substantiale, quod admodum forme re-
rum naturalium. ut ignis a caliditate: uel accidentale, ut per
albedinem nix est alba. Sic quoque in artificialibus per for-
mam aliquid nominatur: ut mensa, tunica, calceus.

Efficiens est causa, a qua res aliqua fit tanquam a mouen-
te primario, producendo, conseruando, corrumpendo: ut a so-
le oritur lux, & dies, a statuario fit statua, a sartore perfici-
tur uestis.

Efficiens.

Finis est causa, propter quam res est, uel gratia cuius ali-
quid fit ab efficiente: ut exercitium & moderata requies, fit
propter sanitatem: & uestis fit ob corporis opertionem, &
propter esum parantur obsonia. Hec enim causa finalis im-
pellit efficientem ad operandum. Effectus autem qui sequitur
suam causam, est quod ad alterius esse consequitur. Effectus
igitur cause materialis est, quod est ex aliquo: Formalis, quod
per aliquid: Efficiens, ab aliquo: Finalis, gratia alicuius. Nam
& res eadem, diuersa ratione diuersi est effectus. Distis
causarum generibus insunt proprietates, seu conditiones que
dam. Prima: Eiusdem rei possunt esse plures cause. Quod
quidem

Finalis.

Effectus
quid &
quod ipsius
genera.

Conditiones
& proprie-
tates cau-
sarum.

h s quidem

quidem tum de uarijs caufarum generibus, tum etiam de eodem accipere licet. Nam & efficientes caufas habet idem homo, Deum ipsum, patrem, matrem: & uniuscuiusque rei tam naturalis quam artificialis caufae sunt, efficiens, finalis, materialis, & formalis. Vt, lapides & ligna sunt materia domus: forma, est figura ipsa: efficiens, edificator: finis, imbruium cuitatio. Secunda conditio. Causae possunt sibi inuicem esse caufae, ut deambulatio quamuis caufa efficiens sit sanitatis, nihilominus interim sanitas ipsa ambulationis caufa est finalis. Labor item caufa est ualeitudinis, & ualeitudo laboris. Tertia conditio: Eadem potest esse caufa contrariorum effectuum: Nam sol suo calore, ob uariam subiecti dispositionem, lutum quidem durum facit, ceram uero mollem. Et idem gubernator nauis, sua praesentia est caufa salutis nauis: qui quidem absens, caufa existit periclitationis. Haec de caufis obiter dicta satis sint: nam curiosa, & parum utilia, hic omisimus.

DE CAUSIS PER ACCIDENS quae sunt casus & fortuna.

Casus & fortuna, cum uideantur caufae a quibus multa fieri existimantur, de his hic breuiter aliquid dicamus necessarium est. Nam euentus fortuitus est effectus non ociosus, propter causas ueniens a fortuna uel casu, praeter consilium hominis, qui effectus gubernatur solius Dei consilio occulto. hunc appellat uulgus fortunam, & casum, quae sic describuntur.

Casus est caufa per accidens, effectus, raro contingentis non secundum propositum: ut si lapis deorsum ruens, laedat praetereuntem: aut si quis equus ex campo stabulum repetens saluatur a lupo.

Fortuna est caufa per accidens effectus raro contingentis, & in his quae per electionem fiunt, absque eo tamen ut frequenter & necessario fiant. Et diuiditur fortuna, nam quaedam

Euentus fortuitus. Solus Aristoteles fortunam & casum inuenit & ponit ex genere contingetium. Casus quid. Fortuna quid.

dam est fors, siue bona prosperaque fortuna, seu euentus, quae aliquod grande bonum, praeter intentionem euenit: ut si quis effodiens ad inferendum arborem, inueniat thesaurum. Quaedam uero est mala fortuna, siue malus euentus, quia ingens malum alicui inopinatum euenit: ut si quis equo cui insidet, delectus, grauiter enormiterque laedatur. Est quoque alius medius euentus inter utrumque horum: ut si de gradu praecipitatus frangat brachium, & non ceruicem. Et est fortuna ratio specialior, casus uero communior. Omne enim quod fit a fortuna, est a casu, sed non e diuerso, nec tamen sunt idem, quoniam unum fit in agentibus secundum propositum, alterum uero minime.

Sunt itaque casus & fortuna caufae per accidens. Casualia enim, quoniam a natura fiunt, & fortuita ab intellectu, ideo ad genus caufae efficientis referuntur.

DE FATO, ET PROVIDENTIA DEI.

Fatum est connexio & perpetuus ordo caufarum & effectuum, dependens a prouidentia primae caufae, imponens necessitatem rebus fatalibus inuitabilem. Et dicitur a fando, eo quod necessario fiunt quae Deus fatat.

Prouidentia autem Dei, est ipsa diuina ratio, quae cuncta, praeterita & futura, uidet & cognoscit. Vel est scientia Dei certa, in eius mente ab aeterno concepta, de his quae olim facta, & post futura sint, necessario, uel non necessario. Ideoque si omnium rerum causalitatem in Deum referimus, nihil est quod fortunatum, casuale, monstruosum, aut miraculosum dici possit. Nihil enim horum fit, nisi uoluntate Dei: licet physiologi hoc alijs caufis, uel ueris, uel proximis tribuere.

Diuisio fortunae. Bona. Mala. Media. Casus & fortuna differunt. Fatum quid. Prouidentia Dei quid. Quicquid naturae forme est, hoc praeter naturam est: & illud si

tu, & eius diuisione: atque infinito.

deficit in necessarijs aut abundat superfluis monstru & res monstru est. Et ergo natura aget propter finem quia sepe deficit a fine. Passiones interne & externe.

Hoc tertio Physicorum libro, de passionibus seu proprietatibus, interaneis siue intrinsecis entis mobilis, quæ sunt motus & infinitum, tractatur. Nam ignorato motu, ignoratur natura. Sunt autem passionis interne, quæ rebus naturalibus insunt, ex eorum principijs, quæ sunt subiectiue in eo cuius sunt. Contra sunt externe, quæ non sunt subiectiue in eo cuius sunt affectiones, &c. ut locus, uacuum, & tempus.

MOTVS DEFINITIO PRIMA.

Motus est actus eius entis, quod est in potentia, quatenus est mobile: hoc est, est actus cuiusque mobilis, ut mobile. hanc definitionem maiores nostri sic efferunt: Motus est actus entis in potentia, in quantum huiusmodi: id est, mobile, quod in idem redit. Est enim motus progressiuus subiecti mobilis, de potentia ad actum continue, & non subito: quo existente, adhuc tamen eius motus aliquid superest.

SECUNDA MOTVS definitio.

Motus est actus imperfectus ad terminum, id est formam substantialem, uel accidentariam, uel ad locum aliquem. Et ideo effectus motus totidem sunt, quot species formarum substantialium, uel accidentalium, quæ indes in hac uniuersitate rerum acquiruntur, ac deperduntur. Et ideo finis motus est, terminum ad quem consequi, & terminum a quo mutari. Ideoq; physici generatim moueri dicunt mutari, aliud ex alio fieri, & non solum aliquid loco ferri. Sic mutatio in substantia, uel quantitatem, uel qualitatem aut ex alio, uel etiam ex nihilo, & cum aliquid abit, & euanescit in nihilum, motus dicitur.

Effectus motus.

Motus generatim dicitur.

dicitur. Et ideo motus hic capitur, prout extendit sese ad omnem mutationem seu speciem motus, quæ fit in aliquo subiecto, quod est in potentia, uel actu. & sic in prædicamentis numerantur sex motus species.

DIVISIO MOTVS.

Motuum alius est instantis, puto qui in momento temporis perficitur, ut est totius aeris illuminatio. Alius uero subiectiue fit tempore: ut cum calefaciens, primum caloris gradum in subiectum inducit. Alius denique successiuus, siue secundum partem siue secundum totum, quando scilicet aperta est in motu successio, cuiusmodi est motus calefactionis, ubi calor totus non in instanti aut subito, sed cum temporis successione in subiectum introducit. Est autem animaduertendum, in quolibet motu quinque requiri, sine quibus fieri non potest subiectum, scilicet mobile, quod mouetur: mouens, quod mouet: terminus, a quo mouetur: terminus, ad quem fit motus: & tempus, in quo fit motus. Exempla gratia: in alteratione a uitijs ad uirtutem, mouens est ipse Deus, mobile homo: terminus a quo receditur, uitium: terminus ad quem receditur, uirtus: tempus denique, illud totum in quo quis conuertitur ac respicit. Consequens est, quod motus subiectiue est in mobile, quia est actus mobilis: non tamen est ipsum mobile, sed est respectus realis, extrinsecus adueniens; ab eo realiter distinctus. Cuius officium est mobile suum deducere ad perfectionem uel corruptionem. Hæc de motu nunc satis dicta sint.

DE INFINITO.

Quoniam finitum & infinitum intrinsecè motum concommitantur, prout est de genere continuorum: Infinitum igitur quid sit, paucis dicamus oportet.

INFINITUM.

Infini-
tum
quid.

Infini-
tum
in quibus

Infini-
tum est cuius quantitatem dimetiens, semper aliquid inuenit, quod ei superest: & tale infinitum actu inuenitur nullum in rerum natura, præter solum Deum, qui est infinitus & immensus. Infinitum nanque proprie, non nisi in quantitate molis, hoc est magnitudinis per diuisionem partium, & numeri per additionem comperitur, & in tempore quoque, & in hominum generatione per successione. Et motum quoque cæli per durationem esse infinitum, credit Aristoteles, non autem magnitudine.

LIBER QVARTVS DE
loco, uacuo, & tempore.

QVarto hoc Physicæ auscultationis libro de affectionibus seu passionibus entis mobilis externis differitur, quæ sunt proprietates seu mensuræ, extrinsecè rebus naturalibus adhibita, & hæ sunt, locus, uacuum, & tempus: quæ omnia suo ordine describuntur, hoc modo.

Loci definitio.

Locus est ultima superficies concava (id est interior) corporis continentis, id est locantis: in se locatum immobilis primum hoc est proximum: de cuius ratione non est ut moueatur cum locato. Vel locus est superficies concava corporis, proxima locato: ut interior illa atq; ultima superficies cæli lunæ, ignis locus est. Cuius loci sex sunt differentia, scilicet: supra, infra, ante, retro, dextrum & sinistrum. Superficies quoque corporis trifaria est, scilicet: Plana, quorum nulla superficies alteri supereminet, ut superficies mensæ superior: Concava, ut interior uasis pars: Conuexa, ut uasis pars exterior.

Loci differentia.
Corporis superficies.

LOCUS

Locus duplex

Communis, qui plurium corporum est contentiuus, ut aer, qui multa uariaque in se recepat corpora. *Locus communis.*
Proprius, qui solum unius adæquate est contentiuus: ut locus uini in fidelia. & ille æqualis est locato, & immediatus illi. *Proprius.*

Vnde sequitur, quod locus continet totum locatum, & nihil est extra ipsum, cum non sit aliud quam locatum. Et quod locus semper est æqualis locato, atque illi contiguus. Est quoque locati conseruatiuus, eoque locatum quiescit, sibi que conaturalis existens. Hic curioso nonnulli inquirunt, An duo corpora possint esse in eodem loco, & An idem corpus possit esse in diuersis locis. Cum nihil prohibeat id fieri posse in finita potentia diuina, seu creatoris: licet potentia creaturæ id fieri sit impossibile. *Loci proprietas.*

Vacuum est locus uerè imaginarius, non repletus corpore, aptus tamen (si foret) recipere corpus locatum, quod in rerum natura esse nequit. Natura enim non admittit errans uacuum, frustra quippiam agens. Neque ob id in cantharo, uino emisso, uacuum existit, cum sit plenus aeris mox subintrantis. Et hæc est causa, quod uinum ex uase non educitur, nisi aer per superius subintret, ne committatur uacuum. *Vacuum quid.*
Vacuum rusticum.

Tempus est numerus primi motus, mensurans motum rerum mutabilium, secundum prius & posterius: hoc est, mensura, quo motus numeratur, seu secundum partes successionis mensuratur. Est enim tempus, spatium ex cæli, solisque uertiginis deductum, quo omnium mobilium agitationem, uicissitudinemque *Temporis definitio, uariaque eius descriptio.*

3 dinemque metimur. Vel est mensura motus, non in eodem momento, sed secundum prius, id est prateritum: & posterius, hoc est futurum. Est namque officium temporis, mensurare motum cuiusque rei mobilis per se, & quietem per accidens, quia motus est mobilium, & non permanentium propria passio.

Triples te pus.

Tempus triplex. { Praesens, est finis prateriti, & initium futuri, quod alioqui instans & nunc dicitur. Prateritu, est tempus quod fuit, & iam no est. Futuru, quod modo non est, sed aliquando erit.

Varia tem peris proprietates.

Partes autem temporis sunt, nunc, tunc, iam, modo, olim, repente, nunc aliud initians, aliud continuans, aliud terminans. Habet autem tempus proprietates quasdam, quae sunt:

- 1 De tempore nihil habemus nisi nunc. est enim unum nunc in toto tempore. Quoniam tempus spatium est in quo aliquid transigi posse consideratur, quia nunc est continuatio, praesentis, adeoque actus & substantia temporis. Nam momenta continuata sine interuallo sunt tempus ipsum: sicut puncto continuata sunt ipsa linea. Nunc non est pars temporis integralis, seu quantitativa, sed definitiva, & essentialis. In tempore inuenitur minimum, quia est numerus in quo est reperiri minimum. Tempus non dicitur uelex, neque tardum, sed longum & breue, multum & paucum: cum nec numerus ullus, nec quantitas ulla talis uocetur. Tempus ipsum, uniuersale putatur, est simpliciter unum numero ubique. Tempus cognoscitur motu, & e diuerso: quoniam unum metitur alterum. Ea quae semper sunt, & quae nunquam existunt, non mensurantur tempore, quia mensurari tempore, est esse in tempore. Omnia quae sunt in tempore, patiuntur aliquid in tempore. Omnia enim quae in tempore sunt, tabescunt in eo, estque causa obliuionis. Praeterea omnis motus habet fieri in tempore, quod per

per se est causa corruptionis, potestque per accidens esse causa generationis. Tempus est mensura motus & quietis. Tempus non est passio cuiuslibet motus, sed primi mobilis tantum, in quo subiectiue existit. Ex quibus colligitur, quod immortalia atque perpetua non mensurantur tempore: nec quicquam patiuntur in eo. Nam aeterna, & ea quae sempiterna sunt, non dicuntur proprie esse in tempore, quia in aeternitate est nunc unum, quod semper sistit fixum, atque immobile. Immortalia itaque atque perpetua, tempore non mensurantur, ideoque nec quidpiam patiuntur in tempore.

Aeterna non mensurari tempore.

LIBER QUINTVS, DE Diuisione motus, in suas species.

Quinto Physicorum libro, de Motus diuisione in suas species, siue in partes subiectiuas essentielles in praedicamento locabilibus determinatur. Et de quiete, deque unitate, & motus contrarietate, quae omnia motui accidunt, discernendi erit ratio. De eius itaque diuisione, breuissimum hunc accipe typum.

i Diuisio

Divisio motus in suas species.

Motus capitur duplici- ter.	Generatim.	Generatio.	} Augmentatio.	
		prout se ad mutationem		Corruptio.
		extendit. &		Alteratio.
	Proprie.	Diminutio.	} Loci mutatio.	
		sic sex sunt eius species.		Secundum nomi- na, & sunt qua- tuor species.
		prout distin- guitur con- tra mutatio- nē, bifaria.		Secundum prædi- camentā, & erūt 3.
scilicet motus ad.	} Quantitatem.			
				Vbi.

Quomodo
sumatur
hic motus.

Ex quo sequitur, quod motus in hoc loco tantummodo pro mutatione accidentali sumitur. & ideo generatio & corruptio, hic motus non dicuntur, sicut in tertio huius institutionis libro, vbi motus accipitur pro quacunque mutatione seu exitu de termino in terminum, siue id fiat successiue, siue instantaneē. & ideo isthic numerantur sex motus species, hic tantummodo tres: quia motus semper terminatur ad aliquam formam, quæ est ens, & mutatio de subiecto in subiectum. Et ideo motus proprie dictus non est ad substantiam & relationem, neque ad actionem & passionem. Non ad substantiam, quia omnis motus est de contrario in contrarium. Ad substantiam nihil est contrarium, ergo ad substantiam non est motus. Nec ad relationem, quia aduenit alicui sine omni mutatione. Ad actionem quoque & passionem non est motus, quia

quia sunt idem cum motu. Concluditur itaque, quod motus proprie dictus, solum terminatur ad dicta tria prædicamenta.

DE QUIETE.

Quies motui contraria est, priuatio motus in eo subiecto, cuius aptitudo est ut moueatur. Et est quies triplex, naturalis scilicet, qua res in sua forma locoque quiescit: ut homo in sua forma humana, terra in mundi centro, ignis in sublimi. Animalis quies est, cum animal cessat à suo motu: ut in somno dormiendo, quiescit ab appetitu, & motu progressiuo. Violenta quies est, qua res non in sua forma accidentaria, aut substantiaria quiescit, nec etiam in suo loco: ut si coruus arte dealbatur, lapis in turrin suscollatur.

DE VNITATE ET CONTRARIETATE MOTUUM, ATQUE CORUNDEM ACCIDENTIBUS.

Ex quo unitas, continuïtas, uelocitas, uniformitas, regula-ritas, & id genus alia accidentia motus existunt, de eis pauca dicamus necessum est. Continuus igitur motus dicitur, in quo nulla fit temporis interruptio: e contrario discontinuus. Vnus dicitur motus, qui fit in uno subiecto mobili, ad unam formam acquirendam, uno continuoque tempore. & ideo qui continuus est, idem & unus est: & contra dicitur diuersus. Velocem item motum dicimus, per quem minori tempore maius quid uel acquiritur, uel deperditur. Tardum contra. Vni- formem, quo mobile iuxta partes suas, æquè uelociter aut tardè mutatur: & per contrarium difformis. Regularem, quo mobile æqualiter, atque similiter primo, medio, ultimoque tempore mouetur. Irregularem, e diuerso. Regularis itaque & uniformis rectus habetur. Perfectus, qui ad finem ab solutionemque suam peruenit: rursum imperfectus, qui

terminum suum non attingit.

Motus naturalis. Sunt praeterea & alia motus species, scilicet, Naturalis, qui est secundum naturam rei: Animalis, qui fit ab anima: Et Violentus, qui fit contra naturam. Cuius quatuor sunt species, scilicet pulsio, tractio, uectio, & uertigo. Motus uero contrarij sunt, qui ex contrariis terminis in contrarios terminos euadunt: ut motus de albo in nigrum, de calido in frigidum. Alius est motus medius, uel diuersus, ut cum album fit frigidum, & frigidum tepidum.

LIBER SEXTVS, DE DIUISIONE MOTVS IN PARTES MAGNITVDINIS.

Diuisio motus in partes integrales. IN sexto hoc Physica tractationis libro, de diuisione motus in partes integrales, quae diuiditur in spacia, sicut numerus in unitates, agitur, quas parteis quantitatuas, ex diuisione mobilis ac temporis recipit. Motus itaque in parteis integrales, partibilis est secundum diuisionem mobilis, & temporis. Primum liquet, quoniam motus accidens est in mobili, tanquam in suo subiecto existens, quare ad sui subiecti partitionem diuidi necesse est. Secundum manifestum est. Nam omnis motus fit in tempore, & mensuratur eo. mensuratum autem aliquo diuiditur ad mensuram suam diuisionem. Quinque autem comperiuntur circa motum & mutationem, habentia ad se inuicem mutua diuisionis proportionem: scilicet,

- Motus ipse.
- Spacium, per quod fit motus.
- Tempus, in quo fit motus.
- Mobile, substantia ipsius motus.
- Moueri.

Quorum tria propria, per se diuisibilia existunt, quoniam

quantitatem habent per se. Vltima uero duo, quantitatem habent per aliud. Consequens est: Omne continuum, hoc est magnitudinem omnem, ex indiuiduis constat esse, operabile est. id est: Omne continuum diuisibile est, in semper diuisibilia. Cuius species sunt: Linea, superficies atque corpus, quas licet ex sequentibus descriptionibus satius accipere.

Linea est magnitudo, quae secundum unam diuisionem, scilicet longitudinem, diuisibilis est.

Superficies, quae secundum duas, scilicet longitudinem & latitudinem partibilis est.

Corpus, quod omniquaque diuisibile est, scilicet longitudine, latitudine, & profunditate.

Continui species

Vnde sequitur: Quod continuum est id, cuius partes conpulantur ad communem terminum, non separate. sic puncta continuant lineam superficies continuatur a lineis. Corpus autem habet cotinuas superficies. Quapropter cotinuas sunt, quorum ultima sunt unum: ut lignum indiuisum. Contigua autem sunt, quae se mutuo tangunt, separata tamen sunt: ut doctum & uinum, & omne corpus locans & locatum.

Continuum quid.

DE DIUIDVO ET indiuiduo.

Diuiduum, quod alias diuisibile uocatur, est, quod secundum suas partes diuidi potest sicut, quantitas continua & discreteta. Indiuiduum autem est, quod nequit in minorem quantitatem, aut alias partes secari. Ut in quantitate continua punctum, in tempore momentum, in numero unitas. Finitum

igitur & infinitum, ad cōtinui rationem pertinent. Nam mobile non potest esse infinitum: si tempus & magnitudo sunt finita, quia partes mobilis & temporis proportionantur, eo quod in parte temporis, pars mobilis pertransit aliquod spacium: & sic oportet accipere tot partes mobilis, quot partes tēporis: sequitur, quod mobile quod mouetur, in toto tempore finito est finitum. ex quo concluditur item, quod mobile, motus, tempus spacium super quod fit motus, & moueri ipsum, aequaliter diuiduntur penes finitum & infinitum. Hæc itaque de diuisione motus in parteis integrales quantitatis, pro breuitate abunde sufficiunt.

Conclusio

LIBER SEPTIMVS DE computatione motuum, ad motores & mobilia.

Cōparatio motuum ad motores & mobilia.

In hoc septimo Physicæ auscultationis libro, qui est proloquium octauæ, Aristoteles de cōparatione seu motuum assimilatione ad motores & mobilia determinat. Ex quibus concludit, primum motum, primum motorem, ac primū mobile esse. præmittendo primò hoc axioma, Quod mouens & mobile esse simul, sit necesse: quod in omnibus speciebus motus, quæcunque fuerint, manifestum est. Tum primum motum ac primum mobile inquisiturus, talem uidetur necere rationem.

Axioma.

Ratio.

Probatio.

Omne quod mouetur, ut ab alio moueatur necesse est. At in mouentibus & motis non est progredi in infinitum. Ergo deueniendū est ad aliquod unum primū mouens seipsum, quod sit omnino mobile. Primam huius rationis partem probat primo: Quia cum aliquid ab extrinseco moueatur, & mouendi principium extra ipsum cognoscitur, manifestum est ab alio moueri

Maiores probatio duplex.

moueri. Cum uerò ab extrinseco non moueatur, uim intrinsecam latentem & motiuam retinet, à quo ipsum mouetur: ut corpus ab anima, & omnia naturalia, quæ à principio intrinseco mouentur, sibi coniuncto: quemadmodum grauias & leuias, quæ à forma grauitatis & leuitatis feruntur: effectiue tamen, ab extrinseco scilicet generante, utroque tamen modo mouentur ab alio.

Secundò, Nihil quod quiescit motu suo, ad quietem alterius, mouetur à seipso. Omne autem quod fertur, quiescit à latente sua, ad quietem alterius: ideo nihil mouetur à seipso. Id quidem propalam existit, in omni motu uiolento, naturali ac animali: quoniam quiescente mouente, quiescit & res lata, ut quiescente anima, corpus non mouetur. Secunda pars diuisionis rationis patet. Nam si in mouentibus & motis foret progredi in infinitum, necessarium esset, motum infinitum fieri tempore finito: quod ad impossibile euadit, ut dictum est: ergo illud, ex quo infertur. Nam quemadmodum dictum est, si mobilia finita sint, possint moueri tempore finito, & tamen motus infinitorum mobilium erit finitus: fieret ergo motus infinitus infinito tempore. Non est igitur in mouentibus & motis processus in infinitum. Ergo deueniendum est ad aliquod unum primum mouens seipsum, omnino mobile. Nam mouens est duplex, scilicet immobile, & illud est Deus: & mobile, & illud est cælum primum mobile dictum, quod est omnino mobile. De motuum cōparatione non ignores, quod ea quæ existunt unius ordinis, sunt adinuicem comparabilia. Non igitur omnis motus omnimodum motui comparabilis existit. Nam motus alterationis non est motui locali comparabilis, propter inæqualitatem, in qualitate & quantitate. Ob id quoque motus omnium prædicamentorum non sunt mutuo cōparabiles. Nec motus rectus circulari,

Motus uolentus. Naturalis Animalis. Minoris propositio nis probatio.

Conclusio

Motuum comparatio cuiusmodi.

culari, quorum comparatio fieret secundum uelocitatem, sed ea non esse per idem spacium, manifestum est. Sed de his satis. Nam septimum hunc librum, ut quintum & sextum, pau- cis absolueret curauimus, ne bonas horas in re parum utili disceptando frustra locare uideamur.

LIBER OCTAVVS, DE PRI- mi motu, primi motoris, & primi mobilis perpetuitate.

Motus & motor primi quis. **O**ctauo, & eo quidem ultimo Physicorum libro, de primo motu, primo motore, & primo mobili differitur. Quis praeterea motus perpetuus, & quae motoris primi proprietates, determinare contendit philosophus. Primum ita-

Primus que agit hanc questionem: Vtrum primus motus sit per- motus an perpetuus. **Aristote-** suo modo probat Aristoteles ita esse. Concluditque motum les hic con- fuisse ab aeterno, mundumque esse perpetuum, nunquamque tra dogma desitutum, hac ratione: Si mundus & motus incoepisset per Christia- mouens aliud, & illud iterum per aliud, & cetera: & sic esset num decer- abire in infinitum, quod ad impossibile euadit: ergo motus nit motum & mundus non incoepit, sed fuit ab aeterno. Sed quia manife- esse sempi- stum est, fidei nostrae firmitate, motum naturaliter non incoe- ternu, sem- pisse, neque suapte natura desinere unquam posse, nisi iussu perque fuis- Dei, per quem omnia facta sunt, non naturae necessitate, sed li- mundi as- bera & incommutabili eius uoluntate bonitateque: dicimus ferit esse a- itaque mundum creatum, & certo tempore incoepisse, neque ternum. tamen desitutum unquam, quamuis post extremum diem mu-

At mundus tandus sit, non secundum formam & essentiam, sed solum se- creatus ne- cessario. cundum qualitates. Purgabitur enim & immutabitur, seu in- nouabitur, fietque multo quam modo est, amoenior. Ceterum haec missa faciamus operae precium est. De primi autem motus unitate,

unitate, perpetuitate, & primi mobilis mobilitate, & pro- prietatibus eiusdem, quantum natura Epitomes patitur, pau- cis differamus oportet. Quod tribus thematibus, & eis qui- dem breuissimis, absolueret curauimus.

De unitate primi motoris, primi motus.

& primi mobilis perpetuitate.

Thema I.

Vnum esse primum motorem, seu mouens immobile, iam **Vnus me-** in libro ostensum est. Quod autem unum sit ex eo constat. **tor primus,** Nam motus quem causat primus motor, unus est, & regula- & motus r: ergo & motor unus erit: qui ut sit perpetuus, necesse est. **vnus perpe-** Quoniam cuius effectus perpetuus est, causam quoque perpe- tuam esse oportet. Motus autem perpetuus erit, stante mundi **tuus.** perpetuitate: ergo motorem perpetuum esse est necesse. Prae- **Aliatio.** terea tempus est perpetuum, igitur & motus erit perpetuus, quia tempus sequitur motum, & est eius numerus, & affe- ctio. Et is quidem motus perpetuus, est motus circularis, pri- mi circuli, seu primi mobilis, qui unus est, cōtinuus, regularis, ac perpetuus, naturaliter loquendo. Et illud primum mouens **Primus me-** immobile est, ita quod ab alio minime moueatur, quia illud **uens immo-** est extra genus praedicamenti, & generum entia. Mouens au- **bile, Deus.** tem primum in genere, ab eo quod est extra genus mouetur. **Motus pri-** Nam anima mobilis in genere, mouetur ab appetibili aliquo: **mus in ge-** quod est Deus, qui est immobilis, existens primus motor ex- **nere.** tra genus, qui immobilis permanet, datque cuncta moueri.

Quis motus sit perpetuus.

Thema II.

Inter motus, primum, localem, & circularem, oportet esse **Motus per-** perpetuum: quoniam aeternum est, ante quod nihil est. At au- **petuus.** tem motum localem, circularem, nihil existit. Est igitur omnium **Aeternum** quid. **quid.** primus

primus, unus, ac perpetuus, quoniam ab uno primo ac perpetuo motore proficiscitur.

Qua primi motoris proprietates.

Thema III.

Primus motus infinite uirtutis est, unus, impartibilis, sempiternus, incorporeus, nullam habens magnitudinem, sine fatigatione perpetuo mouens, in primi mobilis circumferentia, seu circuli habens residentiam, qui dictus est uelocissimus & eternus.

Epitomes octo librorum Aristotelis
Physicorum Finis.

IN LIBROS DE
COELO AC MUNDO

Prefatio.

DE COELO atque mundo disserturi, quid cœlum ac mundus sit, enarrare operæ præcitiu duximus. Cœlum itaque est corpus simplex, sphericum, perpetuo mobile, actu complurimis sphaeris, stellis, ac astris pulcherrimè inornatum, & ornatum. Et id quidem uariè accipi pluraque significare, manifestum est. Nam ipsum primum mobile, extremum mundi corpus, quod aliàs firmamentum, & cœlum stellatum Aristoteles uocat, dicitur.

Secundo significat omnes sphaeras contiguas in regione ætherea. Sic cœlum appellamus supremum mundi spaciū, intra primum mobile, & elementa. Tertio capimus cœ-

Cœli quid.

Eiusdem si-
gnificatio-
nes.

lum pro toto mundo: & ab hoc quatuor elementa, & quicquid cœli ambitu continetur, simili appellatione mundum nominamus. Hinc quoque maiores nostri ærem cœlum nuncuparunt.

Mundus autem est substantia corporea, complectens orbem suum cœlum ac terram, & eas naturas quæ in cœlo & terra continentur. Hunc Græci κοσμος (hoc est mundum) ab κοσμος ornatu & pulchritudine sua uocauerunt, quod secundum Deū nihil sit neque pulchrius, neque ornatius, uel admirabilius.

Hunc uniuersitatem, uel uniuersum appellant, eo quod mundus tanquam sedes amœnissima, & capacissima complectitur, atque contineat omnia, uniuersaque simplicia mixtaue corpora. Si autem materiam cœli ac mundi peruestigare uolu-
lucris, scire licet, materiam cœli, & corporum cœlestium longe aliam esse quàm elementorum, aut corporum mixtorum.

Nam elementa & corpora composita sunt generabilia, & corruptibilia. Cœlum autem ingenerabile est, & incorruptibile, ut postea suo loco docebimus. Materia quoque, mundi ex qua sit conflatus, nulla est. uel enim creatus, uel eternus est mundus. Si creatus est (ut credimus) ex nihilo factum esse oportet. Si eternus est, certò ex nullo factum esse constat, cum nec cœperit, neque finietur unquam, ut placet Aristoteli: quod tamen ab orthodoxis in nostro dogmate minime recipitur. Ceterum cum de creatione uel eternitate mundi humana ratio nil certi, neque perpetui definire queat, fide intelligamus, uerbo Dei aptata esse secula. Veruntamen materia mundi improprie significat omnes partes eius, simplices uel compositas. Forma autem substantialis mundi est ipsa perfectissima essentia mundi, cum suis partibus. Hæc sensibus nõ est exposita, sed imaginatione animi perceptibilis.

Verum ista forma est inanimata: tametsi Plato cœlum animatum

Mundus quid.
Kóσμος.
Uniuersum.
Uniuersitas.
Materia cœli quæ.

Materia cœli quæ.

Materia mundi nulla.

Hebr. 11.
Forma substantialis mundi.
Anima mundi.
Iusca li. 2.
matum

de caelo & matum fecit, de anima mundi pleraque disputans.
 mundotbe- Ceterū accidentaria mundi forma est orbicularis & spha-
 mate, l. 11. rica, quae tanquam perfectissima perfectissimo debetur cor-
 Caelum ani- mati dicit. pori: ut patebit.

Efficiens Efficiens autem causa mundi, tamen si apud Peripateticos
 causa mun- nulla sit, cum eum aeternum esse asserant: attamen scriptura
 di. authore ac fide, Deus est mundi opifex, creator, & seruator:
 Rema. 1. quod nemo negare potest. Nam inuisibilia Dei, à creatura mū-
 di, per ea quae facta sunt, conspiciuntur. Finis uerò mundi est,
 Finis mun- gloria Dei, & commoditas hominum. Effectus uerò eius, est
 di. suis lationibus & influentijs hae inferiora mouere & uege-
 tare. Etsi tamen finitus sit mundus, hoc est finitam habeat ma-
 gnitudinem, tamen omnia intra sese complectitur, adeo ut ex-
 tra mundum nil sit prorsus, de quibus postea abundantius.

Finis Praefationis.

QUATVOR LIBRORVM
 de caelo & mundo Aristotelis,
 Epitome.

Argumen- tum. **I**n libro de Coelo & mundo, de corpore mobili ad ubi, scie-
 Corpus mo- licet de natura motūque locali caeli, & quatuor elemen-
 bile est sub- torum, tanquam de eius rei materia agit Aristoteles: quem in
 stantia cor- quatuor secuit libros, quorum primo de uniuersi mundi ma-
 pore a com- china generatim disserit, ubi primū mundi integritatem,
 posita ex- secundo finitatem, tertio unitatem, quarto perpetuitatem uis-
 materia. prima & Gilanter disquirere conatur, quem nos sequuti, librum hunc
 substantia primū in octo breuissimas propositiones, seu themata
 liforma. digessimus.

Prima propositio.

Corpus ma- Corpus de ratione continui existens, est magnitudo perfe-
 ta.

ta. Nam omne, totum, & perfectum, idem sunt sed corpus to- gnitudo
 ta est magnitudo, & omnis habet enim tres dimensiones, quae perfecta.
 sunt omnes. Est igitur magnitudo omniuaque perfecta. Numerus
 ternarius
 perfectus.

Secunda.

Vniuersus mundus corporeus est omniuaque perfectus.
 habet enim tres corporis dimensiones, quae sunt omnes. Com-
 plectitur enim omnium corporum perfectiones. Mundus ita-
 que hic capitur pro substantia corporea, complectens suo or-
 dine caelum & terram, & eas naturas quae caelo terraque p-
 tionibus.
 continentur, sic quoque & caelum capi, hoc loco necesse est.
 Est enim corpus simplex, sphericum, perpetuo mobile, actu
 stellis & astris pulcherrime munitum, ut dictum est.

Tertia.

Totum mundum ex quinque corporibus simplicibus con-
 statum esse, est necesse. Quoniam praeter quatuor elementa,
 dicta corpora simplicia, quae motu recto natura feruntur, est
 aliud corpus simplex, quod suapte natura circulariter agita-
 tur. & id quidem philosophi quintam essentiam uocant: &
 ea profecto omnia, cum simplicia existunt corpora, ex alijs
 minimè composita, uniuersa motu simplici moueri necessum
 est. Sunt itaque tres motus simplices secundum locum: quo-
 nam omnis motus simplex, aut est circularis, & is fit ei-
 ca mediū: qualis est motus primi caeli. Vel igitur talis est re-
 etus simpliciter, & id quidē bifariam accidit. Vel enim est à
 medio, & sic est motus sursum, sicut motus ignis, & aeris: uel
 ad medium, & sic est motus deorsum, quemadmodum motus
 terrae & aquae. Mixta uerò mouentur medio modo, iuxta ele-
 mentorum praedominantium naturam.

Quarta.

Caelum neque graue, neque leue existit, neque aliqua eius
 partium: & in hoc ab omnibus elementis distans est. Nam
 caelum
 que graue,
 neque leue.

Celum neque mouetur sursum, neque deorsum, sed suapte natura torquetur motu circulari, tanto naturam nobiliorem gerens, quantum a sensibilibus semotum separatimque existit illis supereminens. Est igitur corpus sempiternum, & omnium primum. Neque aliqua eius partium grauitatem aut leuitatem recipit: quoniam parteis totius naturam comitentur necesse est.

Quinta.

Celi ingenitum & incorruptibile, non augmentum, non decrementum sustinens: ergo neque alterationem aliquam, ut reliqua sensibilia suscipiens. Quoniam in eo tot annorum millibus, ut aiunt Astronomi, in nullo uidetur transmutatum: esse igitur sempiternum, manifestum est.

Sexta.

Mundus non magnitudine, sed duratione infinitus, & tantummodo unus. Quando corpora uniuersum mundum constituentia, mouentur natura ad sua loca propria, ergo alium mundi locum constituere nequeunt. Igitur mundi infiniti numero esse non possunt. Quod autem sit tantummodo unus mundus, patet. Quoniam est tantum unus motus caeli regularis: ergo erit tantum unum primum mobile, & unus mundus. Nam si essent plures mundi, plures quoque ac diuersi motus locique extra caelum essent: sed id abhorret natura.

Septima.

Extra caelum non est corpus, locus, uacuum neque tempus. Quoniam aeterna non sunt suapte natura in loco, neque in tempore, nec illis mensurantur: uerum extra caelum (hoc est, extra caeli influentiam) sunt entia, optimam uitam ducentia, & per se quidem sufficientissimam, quam toto complent aeterno, non senescunt in tempore, in loco non transmutabilia, inalter

in alterabilia, impassibilia, ab omni motu, mutationeque aliena. Quia nequeunt aliquid a substantia rei abijcere.

Octaua.

Mundus duratione, ut diximus, sempiternus est, ac perpetuitate infinitus. Nam omne ingenitum ac incorruptibile, sempiternum existit. At mundus ingenitus est, & incorruptibilis: ergo sempiternus existat necesse est.

Mundus quo modo perpetuus.

DE COELO ET MUNDO,

libri secundi Epitome.

Secundo libro de caelo atque mundo, de uniuersi mundi corporea, tanquam primaria eius parte, quae est corpus simplex, quod quintam essentiam uocant, scilicet de proprietatibus, motu, & figura totius, & partium earundem differit Aristoteles: quae in uniuersum quatuor ac decem Thematibus discussuri sumus.

Thema I.

Caelum neque factum est, neque corrumpi contingit: sed unum sempiternum principium est, consumptionem non sustinens, in se infinitam temporis seriem continens. Nam totus mundus sempiternus est, ergo & caelum (quae eius pars existit) sempiternum est & immortale, loquendo naturaliter. Estque locus sursum deorum habitaculum, quod non Atlantibus sustentatur, ne mole sua procumbat deorsum, quem admodum fabulantur poetae.

Atlantis fabula.

Thema II.

Tametsi caelum moueatur motu sempiterno, fertur tamen sine fatigatione & poena. Fertur enim secundum propriam suae naturae inclinationem: & quod sic fertur, est infatigabile, poenam non sustinens.

Celi moueri sine fatigatione & poena.

Thema III.

Caelum omnes positionum differentias continere naturaliter manifestum est, quemadmodum in animatis omnibus.

In caelo omnes positionum differentiae.

Est

Caeli animatum. Est enim caelum animatum, cum animae nobilis inclusione. Patet igitur thema. Nam in caelo polus antarcticus est sursum, polus uero arcticus est deorsum: Oriens, a quo incipit motus, dextrum: Occidens autem, sinistrum: meridies autem, septentrio uero retro. Consequens igitur est, polum nobis inuisum esse sursum: uisum autem, deorsum, secundum motum primi mobilis. Et sic nos sub terra degimus. Secundum relationem autem ad motum planetarum, qui primo mobili retrogradus est, polus Arcticus nobis sursum est, sic nos supra terram agimus: alij quos Antipodas uocant, infra.

Thema IIII.

Plurima esse corpora caelestia est necesse pluribus motibus mota. Ad saluandas generationes et corruptiones rerum naturalium, plures circulorum sphaerarumque operationes esse operae precium est. Nam secundum motum primum ac diuersum uniuersus mundus aequaliter se habet. non potest ergo suapte natura esse causa generationis, et corruptionis. Quid idem eodem modo se habens, semper natum est facere idem. Consequens igitur est, alium esse motum, qui relationem habeat in diuersos effectus. Et is est motus solis in zodiaco circulo, et aliorum planetarum. Caelum igitur moueri pluribus motibus operae precium est.

Thema V.

Caeli sphaerica figura. Totum corpus caeleste sphaericam sibi uendicare figuram necessum est. Nam haec figura et substantia primo caelo conuenientissima est, magisque idonea, et perfectissima, quae perfectissimo debetur corpori, quod est caelum. Est igitur sphaerica figura.

Thema VI.

Motus caeli unus est, et regularis: quoniam ab uno motu, et eo quidem regulari proficiscitur. est igitur unus, et regularis.

regularis, quemadmodum octauo Physicae institutionis docuimus. Sequitur itaque, caelum esse corpus simplex, aethereum, et sphaericum, perpetuo mobile, stellis et astris pulcherrime munitum: quod modo singillatim ostensuri sumus.

Thema VII.

Astra seu stellae, de natura suorum orbium in quo feruntur, et non ignea esse oportet. Est enim stella densior sua orbis pars, retinens lumen, quo uisui est subiecta, nullius elementanti naturam suscipiens. Quoniam inalterabilia sunt uniuersa corpora caelestia, atque eius partes. Astra autem sunt caloris effectiua, communi luminis uirtute, propria autem uim alios obtinent effectus. Est enim eorum altera uis siccare, humectare, infrigidareque. Inter quae solem magis calefacere, inssu Dei, manifestum est, luminis sui reflexione.

Thema VIII.

Omne astrum aliud a sole lumen suum recepat. Quoniam omne astrum, solis collustratione fit lucidius, quam sui natura esse possit. Est quoque sol stellarum omnium maxime lucidus. Est enim primum eius generis, causaque posteriorum. Astra itaque proprium lumen sunt habentia, fragile tamen: quod luna eclipsata, experientia uidemus. Stellae quoque scintillare uidentur, propter nimiam a uisu distantiam: comasque representare cernuntur, quas habent nullas. Astra quoque, sidus et stellae, hoc libro pro eodem accipi, non ignores: licet differre uideantur.

Thema IX.

Astra sonum non sunt causantia, quemadmodum Pythagorici opinati sunt. Nam illorum sonos nusquam audiri, neque sensus ab illis aliquid pati absolum est. Non igitur edunt sonum et harmoniam.

Thema X.

*Situs acm
merus cor
porum ce
lestium.
Corporu ce
lestiu spha
re, carum
que ordo.*

Nona sphaera nullum habet astrum, octava continet multa
titudinem eorumdem. Sed in septem sphaerarum sequentium
spacio est tantum unicum astrum, in diuersis orbibus distinc
tum. id quidem ita esse, ex Astronomica scientia cognitum
habetur. Consequens est, nomen esse corporum celestium
sphaeras. Quarum Aristoteles diui Platonis autoritate solam
octo esse commemorat. Primam, primum mobile firmamentum
seu coelum stellatum esse asserit. secundam Saturni, tertiam
Iouis, quartam Martis, quintam Solis, sextam Veneris,
septimam, Mercurij, octauam Lunae. Quod autem sint in di
uersis orbibus distincti, liquet. Nam non habent se semper in
aqua distantia ab inuicem. Alij statuunt coelum crystallinum,
alij empyreum, sed eos conspexisse coelos, propter nimiam
nobis elongationem, uidi adhuc neminem.

Thema XI.

*De motu
corporu ce
lestium.*

Quanto orbis coelestes sunt supremo orbi uiciniores, tanto
uolucius feruntur motu diurno, & motu proprio tardius.
Motus enim primi mobilis simplicissimus & uelocissimus est.
ideo sphaeras inferiores uolucius secum rapit, remotiores ue
ro tardius. Huic quoque motui omnes inferiores sphaerae
contraferuntur, quia sunt illi primae lationi uiciniores pluri
tempore; qui uero remotiores, minore & medijs medio modo.
Et quia coelum stellatum propinquius existit primo mobili,
ideoque secundum Astronomos complet circulum suum in 24
horis, qui diurnus uocatur. Est quoque coelum stellatum maius in
ferioribus orbibus, nam in aequali tempore mouetur per aequale
spacium, & per consequens est motu diurno uelocius, tardius
uero motu proprio, qui compleitur in 49. millibus annis quem
magnum Platonis annum uocant. Saturnus uero complet mo
tum

*Coelum stel
litum reli
quis orbi
bus maius.
Magnus
Platonis
annus.*

tum suum in 30. annis, Iuppiter in 12. Mars in duobus. Sol
in 365. diebus & 6. horis, annum constituentibus. Venus &
Mercurius quoque in uno anno solari circiter. Luna diebus
28. qui mensem lunarem faciunt. Sed de his satis, quoniam
Astronomi est ista exquisitissime uestigare. Sequitur, quod
Saturnus & reliqua errantia sidera seu planetae pariformi
ter in 24. horis complent motus suos diurnos, & hoc quidem
motu raptus primi mobilis. Motu autem proprio, qui retro
Gradus coelo existit, complent motus suos, ut dictum est.

Thema XII.

Astra omnia sphaericam sibi uendicare figuram, instar sui
orbis, in quo, & secundum quem feruntur, necesse est. Expe
rientia enim comperimus, solem atque lunam orbiculariter
eclipsari, ut uocant, seu deficere: quod Mathematicorum pro
blemata liquidius probant. Nam eclipsis lunae est, interpositio
terrae inter solem & lunam, quod fit in oppositione. Eclipsis
solis autem est, interpositio lunae inter aspectum nostrum
& corpus solare: quod fit in coniunctione plerumque. Appa
ret uterque figurae circularis, propter reflexionem radio
rum per corpus circulare, scilicet terrae, aut lunae.

*Quanto tem
pore plane
tae perficiunt
motus suos.*

*Astrisphae
rica figura
Sol, Luna.*

*Eclipsis
quid.*

Thema XIII.

Terra centrum mundi existens, in medio ipsius, scilicet
mundi, locatur, illicque quiescens: est quoque sphaerica figu
ra, & quantitatis paruae. Mouetur namque terra ad mundi
medium, tanquam ad suum locum naturalem, ibique natura
liter quiescit. Eamque sphaericae figurae esse, quemadmodum
alia elementa, docent astrorum occultationes ex diuerso ter
rae situ. Quantitatis uero paruae existit tellus, intellige per
relationem ad astra reliqua.

*Terra si
tus, figura
& quanti
tas.*

DE QUATVOR ELEMENTORUM natura, figura, situ, & ordine.

Annotatio.

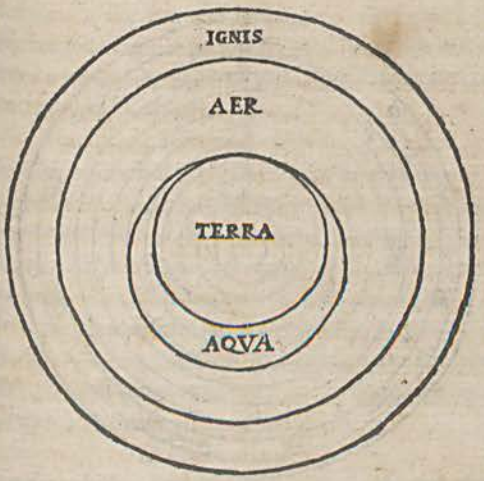
Ignis. Ignis est corpus simplex, peruium, supremum elementorum existens, sphaera lunari proxime subiectum & conterminum. Est q; omnium elementorum leuissimum, calidissimum quoque, & siccum.

Aer. Aer est elementum leue in respectu ad aquam, calidum & humidum, complens omnem locum, non repletum aliquo corpore terrestri, uel aqueo.

Aqua. Aqua est elementum graue, per relationem ad aërem, frigidum & humidum, circumquaque naturaliter terram alluens non cooperiens totam propter animantium salutem. Nam situs terrae non est naturalis, sed fatalis, uisus Dei ita factus.

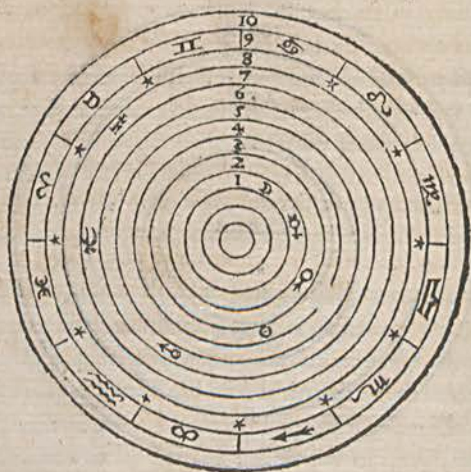
Terra. Terra est elementum graue simpliciter, frigidissimum & siccum, secundum se totum immobile, mundi centrum, ut dicuntur in his inferioribus pura, sed mere mixta. ideoque ignis hic uolenter reseruat, neque lucet nisi adiecta ei materia externa. Aer uero poribus miscetur, aqua terrestreitate, terra uero humoribus. Est autem in centro corpus simplex. Author sphaerae mundi, cui cosmographia affinis est, hoc loco consulendus erit, qui cunctis de Coelo libros intelligere probe uolentibus non parum utilis est. hic nedum elementorum sphaeras, sed & planetarum atque primi mobilis seriem ostendit, quorum exemplar hic breuissime subiicimus, hoc modo:

TYP

Sequens sphaera aetherea peruia seu lucida, à variatione omni sua immutabili essentia immunis existit, motu continuo circulariter incedens.

k 3 TYP

DE COELO ET MVNDO LIBRI
tertij & quarti Epitome.

Liber hic tertius à plerisq; commentatoribus tanquàm superuacaneus præteritur.
Tertio ac quarto de Cælo ac mundo libro, Aristoteles, de corporibus simplicibus motu recto mobilibus, quæ sunt quatuor elementa, disputat, quorum motus per gravitatem & leuitatem determinatur, quæ sunt illorum corporum simplicium interna & uera principia. Et hoc primum, secundum antiquorum opiniones, uarie de quatuor corporum simplicium natura disceptantium, quorum fabulis ac nugis prætermisissis, ex quarto de Cælo libro, ueritatem sequuti, quatuor iecimus themata.

Thema

Thema I.

Elementa partes sunt uniuersi mundi corporei, ex quibus mundus iste sensibilis constat: quorum moles tametsi spherica seu rotundæ figuræ sunt, ut diximus, attamen motus eorundem naturalis non est circularis, sed rectus in leui per se sursum, in graui quoque deorsum.

Elementorū motus.

Thema II.

Due sunt grauiū atque leuium differētia, ex quibus quatuor elementorum essentia sumuntur. Nam aliud est graue simpliciter, & aliud ad alterū, siue in respectu, seu relatione. Aliud item est leue simpliciter, & aliud ad alterum relatum. Graue simpliciter est, quod omnibus substat: ut terra. Leue simpliciter est, quod omnibus supereminet: ut ignis. Graue autem & leue ad alterum sunt, quæ quibusdam supereminēt, & quibusdam substant, ut aer & aqua. Neutram enim eorum simpliciter graue est, aut leue.

Grauium atq; leuiū differētia.

Thema III.

Qualitates primæ motiue sunt interna ipsorum motuum elementorum principia, quorum sunt quatuor. Nam unum est Elementum semper natum ferri sursum, & ei contrariū semper natum est ferri deorsum. & sunt duo, quæ modo sursum, modo deorsum, comparatione sumpta ad alterum, feruntur. Sunt igitur tantum quatuor elementa, quorum qualitates sunt interna ipsorum principia & uirtutes motiue. Sunt autem elementa in locis proprijs grauias atque leuias. Grauias autem non actualiter, quoniam non tendunt aut feruntur deorsum, aut sursum. Loca itaque grauium ac leuium sunt causæ externæ motuum ipsorum. mouentur enim ad sua loca, tanquam ad suum finem.

Principia elementorū motiua

Elementorum grauias atque leuias.

Causæ grauitatis & leuitatis in rebus naturalibus.

Thema IIII.

Neque figuræ, uacuum, neque plenum, possunt esse causas grauias & leuias.

se grauitatis aut leuitatis in rebus naturalibus, sed loca ipsorum naturalia, & ipsa natura. Licet enim corpus acuta figura citius descendit per medium, lata uero tardius, id quidem est pure per accidens. Sed quia uacuum nullum est, nullius igitur causa esse potest, nec grauitatis, neque leuitatis. De graui itaque & leui, quatenus sunt corporum simplicium differentie, & qualitates motiue, dictum sit satis. Nam de elementis secundum quatuor qualitates primas, in libro sequenti de Generatione dicturi sumus abundantius.

Conclusio.

Librorum de Cælo ac Mundo Finis.

IN LIBROS DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE Prefatiuncula.

In tertio Naturalis philosophiæ libro, Aristoteles de generatione & corruptione, deque natura genitorum atque corruptorum, & eorundem causis ac proprietatibus determinat, scilicet de corpore naturali, quod est mobile ad formam aliquam mixti perfecti: hoc est, de corporum simplicium, scilicet elementorum transmutabilitate, quomodo ex eis generationes fiant. Nam cum uniuersæ naturalis philosophiæ subiectum est substantia corporea, uel corpus mobile, quatenus est motui uel mutationi obnoxium, ut dictum

Subiectum totius naturalis philosophiæ.

Etum est: Sic ergo in philosophia naturali, non solum tractatur de rerum naturalium principijs, & de his quæ principijs sunt connexa, atque quæ ex eis oriuntur, sed etiam de mundo qui mouetur quidem secundum parteis, atque alteratur. Sic cæelum solum quoque est corpus mobile, quod motu locali tantum mouetur & fertur, non tamen est mutabile secundum formam & qualitatem. Elementum quoque est corpus mobile, quoniam ipsa inuicem mutantur: quemadmodum omnia mixta & composita ex elementis sunt corpora mobilia, de quibus hoc libro agitur. Est enim corpus mobile, substantia corporea, composita ex materia prima, & substantiali forma, quæ definitio conuenit & cælo & mundo, & elementis, nedum mixtis corporibus, quia tametsi cæelum & elementa sint corpora simplicia, hoc est non composita ex alijs corporibus, sunt tamen composita ex materia prima, id est Chao, & ex forma, quod suo loco explicabimus liquidius.

Cælum solum secundum locum moueri. Elementa. Corpus mobile. Materia prima Chaos.

Prefatiuncula Finis.

LIBRORVM DVORVM DE GENERATIONE & CORRUPTIONE Aristotelis, Epitome.

Libro, & eo quidem primo, de Generatione & corruptione, seu corporum simplicium transmutabilitate, tractabimus quid generatio, quid corruptio, alteratio, augmentatio diminutio, loci mutatio. Et de his quæ requiruntur ad huiusmodi motus: scilicet, de contactu, actione, passione, atque mixtione: unumquodque breuissimè suo ordine explanaturi.

Generatio.

Generatio est mutatio materiæ à forma substantiali prima, in aliam formam substantialem, quæ nondum inest, sed mox inerit ei materiæ. Est enim formæ substantialis acquisitio.

Generatio quid.

Duplex generatio, ut cum de non homine generatur homo. Est autem duplex generatio. Propria, quam simplicem uocant, ut cum generatur substantia: impropria, quam secundum, quid, aut qualem uocant. Est enim accidentis acquisitio, ut cum albedo generatur in homine, aut aliquid huiusmodi.

Corruptio.

Corruptio est mutatio & amissio forme substantialis, quae prius inerat materiae, sed nunc non inest eidem. ut in corruptione hominis forma, hominis amittitur, & euanescit, quae inerat materiae eius: iam uero non inest amplius, quia suscipit aliam formam, & fit cadauer. quo fit generationem unius esse corruptionem alterius: ut si generetur pullus, corrumpitur ouium. In corruptione autem elementorum mox fit resolutio in materiam primam, quae est ingenerabilis & incorruptibilis. Verum in corruptione mixtorum ex elementis, siue animata siue inanimata fuerint, non fit statim resolutio in materiam primam. Materia autem prima, quae est omnium generabilium & corruptibilium una, subiectum est generationis & corruptionis. Materia uero proxima, hoc est secundaria, alia & alia existit.

Est autem materia prima, sub ea ratione accepta, quae est ens, in pura potentia, denudata & spoliata, per intellectum ab omni forma, & substantiali, & accidentali. Et ideo materia prima, est non ens simpliciter, & prope nihil: est non nisi intellectu perceptibilis, est chaos informe. Materia uero proxima, siue secunda, est materia considerata seu apprehensa per intellectum, ad formae determinatae susceptionem: & illa non est omnibus transmutationem habentibus una & eadem. Alia enim esse leonis membra, aliaque bouis, manifestum est. Differunt autem generatio & corruptio. Nam generatio est motus a non ente actu, sed potentia ad eius actum. Corruptio

Materia prima quid
Materia secunda.
Generatio nis & corruptionis differentia.

ruptio uero est motus ab ente actu, ad non ens.

De alteratione.

Alteratio est mutatio, & progressus, a qualitate sensibili, ad aliam sensibilem qualitatem contrariam, aut mediam: ut si ex albo nigrum, & dulci amarum fiat: & ex incolumi corpore, fit agrum. Causa itaque efficientes sunt, qualitates naturales primae atque secundae. Differt autem alteratio a generatione, & alijs motus speciebus, quia alteratio est in praedicamento qualitatis, augmentatio uero & diminutio in praedicamento quantitatis, quemadmodum in Physicis diximus.

De augmentatione.

Augmentatio est mutatio, de minore quantitate (ut magnitudinis) ad maiorem acquisitio: ut si cubitale crescat in bicubitale. Proprium autem augmentationis est, ut qualibet pars corporis aucti, ipsa quoque augeatur, si modo incolumis sit, & non laesa. Nam in habente membrum arefactum, pars illa laesa non augetur.

De diminutione.

Diminutio est mutatio de maiore quantitate in minorem, manente eodem subiecto, corpore mutabili: ut cum quippiam bipedale per defluxum partium, aut condensationem, fit pedale.

Diminutioni affinis est condensatio, quae est diminutio corporis, sine ablatione partis, uel corporis: quod in macerata carne perspicuum est. Augmentationi autem affinis est rarefactio, condensationi opposita, atque contraria.

De latione.

Latio est mutatio, ac motus, de uno loco in alium: sicut motus ignis sursum, & terrae deorsum. Angelus quoque ferri moueri que dicitur, a caelo in terram: metaphorice tamen.

Est

Est autem motus secundum locum triplex: rectus, circularis, & mixtus. quod alibi dictum est.

De contractu.

Contactus quid. Contactus est applicatio duorum corporum, positionem habentium in continuo secundum exteriores superficies suas, sine medio corpore, mixto præsertim, necessaria ad actionem: ut ignis & aer proximus, quia cõtigua sunt. Est & cõtactus improprius & metaphoricus, quem alij innaturalem uocant, ut cum aliquid mouet alterum. sic quod non agit in ipsum, nec patitur ab eo: & hoc modo dicimus tristitiam agere in nos.

De actione.

Actionis descriptio. Actio est asimilatio qualitatis sensibilis, agentis ad qualitatem patientis, transmutans corpus motum, forma accidentaria: id est, nouam qualitatem supeditans, sensibilem corpori passo, ut cum aqua calefit ab igne.

De passione.

Passio. Passio est asimilatio qualitatis sensibilis patientis, ad qualitatem agentem sensibilem, transmutans motum forma accidentaria: hoc est, adferens nouam qualitatem sensibili corpori passo. Agens itaque refertur ad causam efficientem, quoniam est causa unde fit motus. Patiens uerò refertur ad causam materialem, quia habet proprietates materiae. Nam forma est agere, materia uerò pati.

De mixtione.

Mixtio quid. Mixtio est alteratorum & miscibilium unio, quia fit corpus naturale compositum, scilicet sub una forma mixti. Dicitur alteratorum, & non corruptorum compositio, quoniam mixta proprie non corrumpuntur, sed alterantur, & recipiunt aliam formam: ideo non corrumpuntur, quia corruptio terminatur ad non esse, mixtio uerò minimè, terminatur enim ad esse mixti, ut cum aqua uino miscetur.

DE

DE GENERATIONE ET

Corruptione libri secundi

Epitome.

Secundo de Generatione & corruptione libro Aristotelis de natura generabilium & corruptibilium, deque elementorum transmutatione, & de causis transmutationis eorundem agitur: quem in tres partes diuisimus. Prima, de principio materiali & formali elementorum dicemus. Secunda, de eorundem ad inuicem transmutatione, & mixtorum generatione. Tertia, de causa, principijs, & perpetuitate huiusmodi generationis ipsorum.

DE PRINCIPIO MATERIALI
atque formali elementorum: Pars prima quae
que continet propositiones.

Prima.

Materia prima, ens existens in pura potentia, est principium materiale elementorum, siue generatorum, & corruptorum. Nam quaecunque sunt ad inuicem transmutabilia, ex una constant materia. At elementa sunt prima corpora mutuo transmutabilia. Igitur unam habent materiam, quae ens existit in pura potentia. Nam cum prima sunt corpora, in alia priora resolui nequeunt: resoluuntur ergo in materiam & formam.

Secunda.

Quatuor qualitates tactiles, siue tangibiles: non ut sunt substantiae absolutae, sed in quantum sunt actiuae & passivae, sunt elementorum principia formalia: quia dant esse formale.

Tertia.

Solum quatuor qualitates primae, sunt elementorum formales differentiae. Sunt enim duae actiuae, scilicet calidum & frigidum: duae uerò passivae, humidum scilicet & siccum, quae

Qualitates tactiles.

Calidum. quæ hoc modo describuntur. Calidum est, quod congregat homogenia, & heterogenia se iungit: ut ignis quemadmodum aurum) congregat ea quæ sunt eiusdem tribus atque cognationis, & quæ alienigenæ sunt naturæ, separat. **Frigidum.** quod & congenia & heterogenia cōiunt & congregat. **Humidum.** indeterminatum termino proprio, bene terminabile alieno. **Siccum.** bene terminatum termino proprio, & male alieno. Et hæc sunt qualitates primæ. Nam illa dicuntur prima, quæ non constant ex prioribus uel ex se inuicem, siue ex alterutris.

Quarta.

Septem contrariarum qualitatum differentia. Ex aliarum tangibilium qualitatum contrarietatibus, sumuntur qualitatum secundarum septem differentia: scilicet calidum frigidum, humidum siccum, leue & graue, durum molle, lubricum & aridum, asperum & leue, crassum subtile: quæ sic reducuntur. Nam frigidum causat graue, calidum autem leue: siccum causat durum, humidum molle atque lubricum: siccum causat aridum & asperum & crassum, humidum uero subtile. Constat igitur quomodo omnes aliæ qualitates secundæ causantur à primis, & ad ipsas reducuntur.

Quinta.

Tantum quatuor elementa. Quatuor sunt elementa, & non plura, secundum combinationem quatuor qualitatum primarum desumpta. nam calidum & siccum combinantur, & constituunt ignem, calidum & humidum aërem, humidum & frigidum aquam, frigidum uero & siccum causant terram. Est igitur numerus elementorum quaternarius. Aliæ autem qualitates licet combinari uidentur, nihil tamen constituunt: sicut calidum & frigidum, humidum & siccum.

DE ELEMENTORVM AD INVICEM TRANSMUTATIONE, & MIXTORVM GENERATIONE. Pars secunda, quatuor continet propositiones.

Prima.

Omnia elementa sunt immediate, ad inuicem transmutabilia: facilius tamen, symbolū in qualitatibus habentia. Sunt enim contraria, quæ sunt ad inuicem transmutabilia. Facilius tamen ea, quæ una qualitate tantum discrepant: ut aër & ignis, aqua & aër. In his enim alterna generatio.

Secunda.

Tametsi elementa existant prima corpora ad inuicem transmutabilia, non tamen potest unum elementum esse omnium rerum naturalium subiectum, seu materia, ex qua manent secundum substantiā, in re factares naturales omnes constituerentur. Nam si sic, omnia essent unum elementū, ut si ignis esset rerum omnium materia, omnia essent ignea & sic de reliquis dicendum foret. Præterea omnis materia & forma, est prior formato, quoniam omnis causa est prior suo effectu. At elementa constant ex materia & forma: ergo elementa habent sua principia priora, scilicet materiā & formam, & per accidens priuationem. Sequitur, elementa principia esse mixtura, non primò rerum naturalium. Elementa quoque secundum se tota non transmutantur, hoc est non generantur, neque corrumpuntur, aliā uel mutationē subeunt, sed creata perdurant in sua essentia.

Tertia.

Elementa sunt prima corpora sensibilia, generabilia, & corruptibilia, quoniam unum illorum non est principium generationis aliorum, ut dictum est, nec habent aliquod corruptum distinctum ab eis, quod est prius ipsis, ex quo alia generantur. Consequens est, ipsa esse prima corpora generabilia, & cor

Elementa mixtorum principia. Principia physica sunt, quæ ex alterius natura physici principii minimè constituntur. priora enim nō habent, neque unū ex altero constituntur. sed ex ipsis res naturales constituntur omnes.

& corruptibilia. Elementorum itaque alterna est generatio hoc est, alterum ex altero gignitur.

Quarta.

Ex concursu quatuor elementorum, circa mundi medium existentium, nascitur mixtorum perfecta generatio, cum ad medium temperamenti sit reductio, non eadem quantitate, sed ipsorum ad inuicem proportionem. Nam ex his sumus, ex quibus nutrimur. Nutrimur autem ex mixtis, quoniam pura elementa non nutriunt. Constat enim in hac terra uix ullum elementum deprehendi merum, sed partibus suis mixtum & impurum. quare nutrire uidentur & aqua, & terra, animalia & plantas. Elementa tamen in suis locis naturalibus pura existunt, terra circa centrum. nam hic alterata pluuijs, calore &c. impura est. nutritque.

Elementorum impuritas.

DE CAUSA, PRINCIPIIS,

& perpetuitate generationis & corruptionis:

Pars tertia, tribus absoluitur

propositionibus.

Prima.

Generationis & corruptionis tria sunt principia: scilicet materia, forma, & efficiens, ad generationem & corruptionem requisita. Nam nihil est mobile, nisi habeat materiam: & materia nuda non potest esse mobilis, cum non possit existere. Ergo in motu requiritur forma. & cum nihil reducit seipsum de potentia ad actum, ergo requiritur efficiens. Nec sufficiunt ad generationem & corruptionem particularia agentia, nisi adiungatur eis causa uniuersalis, cœlum motum ab intelligentia, sine quibus reliqua entia esse habere nequeunt. unde dici solet, Homo generat hominē, & sol: homo tanquam causa particularis, sol uerò tanquam uniuersalis. Nam stante motu cœli, cessabunt omnes generationes & corruptiones.

Tria generationis & corruptionis principia.

Secundum

Secunda.

Perpetua est generationum & corruptionum series: quia causa, scilicet motus cœli, perpetuus est, ergo effectus illius perpetuus erit: si naturaliter loqui uoluerimus. Motus autem primi mobilis, nequit esse completa & sufficiens causa perpetuitatis generationis & corruptionis. oportet ergo subdere alias lationes uario modo incedentes. Relinquitur ergo, motu cœli sub obliquo circulo causam esse diuersitatis generationis & corruptionis. quia idem, in quantum idem, semper natum est facere idem: ut secundo Cœli dictum est.

Ex perpetuitate motus cœli & motoris sumitur perpetuas generationis & corruptionis.

Tertia.

Tempus generationis, est æquale tempori corruptionis, & e contrario. Quia tēpus accessus solis & recessus ad nos, & à nobis, est æquale: unde sequitur, unamquamque rem naturalem habere propriam periodum suæ uitæ.

Libri de generatione & corruptione finis.

IN QUATVOR METEORORVM LIBROS

Proœmium.

Metēris imposuere Græci nomen, à sublimitate, speculatione que sublimium. Nostri uocant impressiones, eo quod plerumque in sublimi aeris regione tales effectus imprimuntur. Est enim meteoron, corpus compositum, imperfectum, ex uapore & exhalatione effectum, in aere peruenire que apparere solitum. Quorum aliud est igneum, aliud aqueum, aliud medium, scilicet aereum: quorum summa in sequenti formula in uniuersum perspicitur, postea autem speciatim omnia paucis perstringemus. Impressiones itaque meteorologicae sunt quadruplices: scilicet, igneae, aereae, aqueae & terreae. Ignæ rursus duplices, flammeae & phantasmata. Flammeae, quæ uerè ardent. Phantasmata uerò, quæ non ardent, sed solis uel alterius astri lumine collustrantur, quorum hæc est summa.

Meteoron quid, eorum que diuisio- nes quæ adri- faria.

l IMPR

162 METEORORVM
IMPRESSIONVM ALIAE SVNT,

Flammæ	}	Phantasmata	Stipula	}	Hiatus	De quibus agitur primo libro.
			Aeges		Illuminaciones	
			Dali		serotina	
			Syduus uo.		Vorago	
			Cometes.		Colores.	

Aqueæ	}	Item	Pluvia	}	Grando	De quibus determinatur libro secundo.
			Ros		Fontes	
			Pruina		Flumina	
			Nix.		Mare,	

Aereæ	}	Quædam rationum apparitione: ut	Venti	}	Halon	De omnibus his agit libro tertio.
			Terræ motus		Iris	
			Fulmina		Virgæ	
			Tonitrua		Parelij.	
			Ecnephas			
Typhon.						

Terreæ	}	Reliqua metallaria, lapidesque que in terra ex concreto generantur uapore, de quibus pauca tractat finis libri tertij. at copiosius de ipsis agitur in libro Mineralium.	Aurum
			Argentum
			Cuprum
			Stannum
			Plumbum
			Ferrum
Orichalchum.			

Libro autem Quarto, de operationibus quatuor qualitatum primarum, actiuarum & passiuarum, differitur.

LIBRI

EPI T O M E. 163
LIBRI PRIMI METEORORVM Aristotelis Epitome.

Liber primus Meteororum duabus absoluitur partibus. Prima, de causis effectiuis materialibus, & locis in quibus generatur huiusmodi meteora seu effectus, ex elementorum atque mixtorum imperfectorum alteratione causatis, agitur. Secunda, de his que generantur in alto ex materia calida & sicca: scilicet, de meteoris igneis. Prima pars quatuor continetur propositionibus, seu potius præcognitionibus.

Prima.

Cælum causa est efficiens impressionum Meteorologica- rum, hoc est mixtorum imperfectorum in sublimi apparentium. Aqua autem & terra, materia: id est, materiam unde fiant, præstant. & talis est exhalatio calida & sicca, uel uapor calidus & humidus. Finis est salus animantium, eo quod exhalationes fetidæ, putrescentes, uenenosæ, ne animantibus noceant, comburantur.

Secunda.

Necesse est hunc mundum sensibilem esse contiguum, latitudinis superioribus, ut tota uirtus eius inde gubernetur: quo fit, ut elementum ignis locatum sit in concavo orbis lunaris, & semper concuum unius elementi, in concavo alterius, ut per medium continuum cœli influant uirtutes in hæc inferiora, quia in uacuo nullus est motus, neque esse potest.

Tertia.

Cælum influit in hæc inferiora, triplici instrumento: motu, lumine, & influentia. Motu quidem effectiue, adaptans materiam: lumine suo, formaliter: influentia, finaliter, influendo ipsius motoris uirtutem.

Quarta.

Tres sunt aeris regiones, seu partes, secundum diuersas
1 2 qualit

qualitates differentes: scilicet, suprema, media & infima. Suprema, exc. siue calida & sicca existit, propter ignis uicinitatem, cui contigua est, atque circulariter cum ipso ad motum caelorum rapitur. semper enim unum elementum circumsat alterum, & est altero in decupla quantitate maius. Media autem est perpetuo frigida, quia radiorum solarium reflexio eo pertingere nequit. Frigiditatem eius, effectus in ea gemitu probant. Infima tepidior euadit, est enim calida atque humida, temperata per accidens: quandoque frigida, ob solis elongationem seu distantiam multam. Et illae aeris regiones, sunt loca in quibus generantur impressiones igneae & aquae.

Aer receptionem seu distantiam multam. Et illae aeris regiones, sunt loca in quibus generantur impressiones igneae & aquae.

SECUNDA PRIMI LIBRI PARS de Meteoris igneis, flammeis, & phantasmatis tractat, quae ex exhalatione calida & sicca generantur, & continent quatuor titulos.

De meteoris flammeis. Tit. I.

Impressionum ardentium generatio. Halitus Antiperistasis. Stipulae ardentis. Aeges. Stella cadens. Draco uolans. Faces, trabes.

Flammeorum uere ardentium haec est uera generatio. Terra a sole calefacta, duplicem emittit spirationem: unam calidam & siccam, & talis exhalatio siue halitus, est materia impressionum, ut uocant ignitarum, quae in suprema aeris poratione, ignis uicinitate inflammatur, aliquando in infima per Antiperistasis, hoc est iuxtapositionem sui contrarij, a qua inflammantur. Acquisita enim exhalatione calida & sicca praepinguis aliqua figura uel multitudine, uel paucitate, sortuntur sibi talia nomina. Nam cum exhalatio lata est discontinua, & longa, dicitur stipulae ardentis. Et cum per globos accenditur, & scintillat, dicitur Aeges, uel caprae saltantes. Et si transcurrit repente aera, stella cadens uocatur. Et si incuruatur, obueniente aliquo obstaculo, draco uolans appellatur: a similitudine figurae quam imitantur. sic faces, trabes, colum

columnae, seu lampades ardentis apparere uidentur. Aliam spirationem, seu exhalationem calidam & humidam, quae uapor dicitur, emittit tellus, ex qua impressiones, seu effectus humidae, siue aquae generantur, de quibus libro & eo quidem secundo commentabimur.

Columnae. Lampades Vapor.

De phantasmatis seu nubium coloribus. Tit. II.

Ex exhalatione calida & sicca, per calorem solis & aliorum astrorum sursum lata, secundum diuersam luminis astris receptionem, uaria causantur phantasmata, noctu existente serenitate, quae uocantur, Vorago, hiatus, & sanguinei colores. Nam stilla exhalatio est in medio crassa, ampla & multa, in circumferentia uero subtilis, & rara, apparet uorago. Si uero fuerit parua, rara, & peruia in medio, densa autem seu opaca in circumferentia, apparet hiatus, quasi parua celi apertura. Et hoc modo secundum diuersitatem exhalationum, sursum latarum ex luminis incidentia, iam apparet color sanguineus, uel medius: purpureus, aut albus, siue purpureus.

Vorago. Hiatus.

De Cometis.

Cometa est materia calida & sicca, pinguis, uiscosa, terrestris, cuius partes sunt densae, seu spissae, uirtute corporum celestium sursum latae usque ad supremam aeris regionem, ubi propter ignis uicinitatem, & materiae habilitatem inflammatur, ferturque circulariter, ad motum supremae regionis aeris, quae motu raptus ita mouetur: quem nostri aliquando stellam crinitam uocant, uel caudatam, aut barbata, horrentem crine sanguineo, secundum quod dispartitur materia inflammata. Diu quandoque durat, propter materiae continuos sursum latae adiectionem. Hic dicitur esse pestilentiae & bellorum signum, principum quoque obitum significare. nam

Cometa. Stella crinita, caudata, barbata.

Presagia. ubi cometa porrexerint comas suas uel orientem uel occidentem uersus, isthic minantur futuros bellorum motus, & fune rara regum. Si uero steterint, certoque loco uestigia fixerint, a finitimis bellum parari, mouerique indicant, clademque populorum. Plures etiam cometa uno eodemque tempore uisi sunt, & id quidem rarissime.

De galaxia. Tit. IIII.

Galaxia quid. Galaxia est coma maximi circuli albi, in caelo apparentis, propter segregationem subtilis exhalationis sursum lata, quem alij ex multarum stellarum luminis emissione causari uolunt.

LIBRI SECUNDI METEORORVM Epitome.

Met. humida. Libro, & eo quidem secundo, de meteoris humidis, ex uapore calido & humido natis agitur: quorum sunt quinque, scilicet pluuia, ros, pruina, nix, grando. Quibus adiciuntur fontium, flumiuorum, & marium generatio, & continentur hic liber secundus quinque titulis.

De pluuia. Tit. I.

Pluuia. Imber. Pluuia est nubes liquefacta, in aquam distillantem soluta, si cum impetu copiosior decidit, uocatur imber. est enim pluuia nihil aliud quam uapor calidus & humidus, a corporibus humidis & aqueis, hic in terra existentibus, calore solis & aliorum astrorum ad mediam aeris regionem sublatus: ubi cogente gelu condensatur, liquaturque uapor, abit in nubem, & nubes in aquam, ad ima guttatim ruentem super terram, propter animantium & terrae nascentium salutem. Existente itaque isthuc uapore plurimo, copiosa redditur pluuia: pauca, e contrario. Et talis uaporis in aquam mutatio facile accipitur, hoc crasso exemplo. Nam cum uapor, uel aer calidus & humidus, tangit corpus aliquod frigidum, abit mox antip

Vaporis in aqua mutatio quomodo fiat.

antiperistasi in aquam, ac defluit: quod cantharus frigidus in hypocaustum calidum delatus palam indicat. Et hac de causa fenestrae uitreae sudorem uidentur emittere, & generare pruinam.

De rore & pruina, & serenitatis ac pluuie signis. Tit. II.

Ros generatur, cum uirtute corporum caelestium, sursum Roris generatio. fertur uapor subtilis, modicum caloris obtinens, non potest ideo multum ferri sursum, subsidet ergo in infima aeris regione, ubi aduentu frigiditatis noctis soluitur in aquam, & demittitur ad ima, humectans sitientes herbas, atque reddit terram fecundiorum. Si autem a locis putridis eleuatus, uapor in rorem, aut pruinam uersus, ceciderit, enecat aliquando animalia. Fitque frequenter tempore ueris, & matutino. Pruinam & tunc est frigus intensus. Pruinae autem generatio fit, quemadmodum & roris, adiecta maiore frigiditate noctis. Hic enim priusquam uapor in aquam uersus congelatur, abit in guttulas modicas, irriguasque, ferturque ad ima, adhaerens arboribus & pilis animalium, atque aliis rebus. Et fit hyeme, & autumnino, magisque hybernis locis, & sunt plerumque signa serenitatis aeris, ob materiae sursum latae, paucitatis consumptionem. Sunt praeterea & alia complurima pluuiae atque serenitatis signa: ut aurora rubens, quae uespertino serenitatem significat: sol atque luna pallens, pluiam, unde dici solet:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serena. Ventorum item ab austro in aquilonem mutatio, pluuiae futurae signum est: roris matutinae penuria, uaporum in aere frequentia, auium in aquis degentium uolatus, capita undis obiectantium, caelestis arcus apparitio, garrula cornix, ranae in limo querulae, uirgarum & pareliorum freques apparitio, l 4 ritio,

Tempus roris. Pruinae generatio.

Serenitatis atque pluuiae signa.

ritio, & id genus alia.

De niue & grandine. Tit. III.

Niuis gene-
ratio.

Nix generatur ex uapore calido & humido, ad mediam usque aeris regionem lato, ubi uigore frigiditatis illic existens, priusquam in humorem stillet, nubes concresecunt, gelidæque frigore congelate pariunt niuem, quæ ob sui grauitatem ruit deorsum, terramque reddit fertile. Et est nix alba quæ admodum pruina, quoniam albescit omnis concretus aquarum humor. Grandinis autem cum niue, eadem sunt cause, eademque generatio, nisi quod antiperistasis, quæ contrariorum constantia est, coit in eius generatione. in grandinis autem generatione materia uaporis est maior, quam niuis, & uelocior mutatio, ubi constrictæ guttæ, rigido gelu compactæ concreteque in magnas partes, deorsum demittuntur.

Grandinis
si niue ca-
de genera-
tio.

De fontium ac fluiorum generatione.

Tit. IIII.

Fontium
& fluiorum
generatio.

Fontes generantur, & ex fontibus erumpunt fluij, ex aere in altis speluncis sub ima tellure introcluso, in aqua liquato, continuo subeunte nouo aere. Signum est, quoniam ex magnis montibus magni fluij atque stagna gigni in confesso est, quorum impetu, temporis diuturnitate, montes quoque generantur, sicuti maximi in diluuiio Noe geniti sunt.

Montium
generatio.

De maris generatione, aestu, & causis salsetinis eiusdem. Tit. V.

Mare natura ingenerabile et incorruptibile.

Mare secundum sui naturam ingenerabile, & incorruptibile est, quamuis secundum partem generari ac corrumpi, & aquæ materiam naturamque occupare est possibile. nam totum mundus ingenerabilis est, & incorruptibilis, secundum se totum pariter, & secundum omnes eius partes. Mare autem est pars mundi, & unum elementorum: & ergo secundum se totum est ingenerabile & incorruptibile. Est quoque loc

que locus aquæ naturaliter circundantis terram, cuius perpetuitas sumitur ex accessu aquarum in ipsum fluentium. Nec perpetuo seruat eundem locum. Compertum enim est, quod ubi nunc est mare, aliquando fuisse terram aridam, & e contrario. Aestus autem eius causam esse lunam, compertum habemus: ut quæ ipsum certis interuallis trahunt ad suam faciem, propemodum effugiat. Bis enim Gallicum mare, intra duos lunæ exortus, effluit, remeâtque. Salsedo eius quodam adusto, terrestri admixto generatur, subtili calore solis exhalato.

Aestus maris unde.

Causa salsetinis maris.

LIBRI TERTII METEORORVM Epitome.

Tertio hoc Meteororum libro, de residuis impressionibus naturis, siue effectibus meteoris, quæ ex exhalatione calida & sicca, in aere atque terra gignuntur, differere fas est. quæ sunt,

Venti	Typho
Terræ motus	Halon
Tonitruum	Iris
Coruscatio	Virgæ
Fulmen	Parelij
Ecnephiæ	Metallaria.

De ventis.

Ventus exhalatio est calida & sicca, lateraliter circa terram mota, quæ ob exhalationis grauitatem sursum ferri nequit. subsidet ergo, & transuersaliter fertur. Efficiens causa uentorum, sunt sol & astra. Materia, exhalatio calida & sicca, frigiditate mediæ regionis aeris deorsum propulsa. Finis est, facere aeris & aquæ commotionem, ne nimia quiete putrescant, & ne putredine sua animantia enecent. Quorum sunt quatuor primarij, magis qualitibus suis ex diuersis

Ventorum descriptio & generatio.

Ventorum numerus, contrarie-

tas, & qualitas.

diametris spirantes, murmurantesque sunt contrarij, scilicet orientalis, qui spirat ab oriente, calidus & siccus, pluias ascendens. Occidentalis, frigidus & humidus, pluias adferens. Meridionalis, calidus & humidus, pluias aduehens. Septentrionalis, frigidus & siccus, pluias prohibens. Hoc modo de natura uentorum, scilicet secundum combinationem, quatuor qualitatum primarum, prout conferunt ad bonam corporis habitudinem, dictum sit satis. Sunt præterea Astrologorum autoritate duodecim uenti, nam sunt duo ad decem principia terram mouentia & alterantia, balium è terra elicientia scilicet 12. signa zodiaci circuli, ergo erunt duodecim uenti, non coincidentes, sed insigniter distincti ac distantes, qui breuiter his continentur uersibus.

Sunt Subsolanus, Vulturinus, Eurus, ab ortu.

Affricus occasum, Corus, Fauonius, afflant.

Aq; die medio Notus errat, & Affricus, Auster.

Sed ueniunt Aquilo, Boreas, & Circius, arcto.

Sunt præterea duo ac triginta uenti nautici, de quorum nominibus atque differentijs lege Methodum nostram priorem.

De terra motu.

Motus terre. Vera causa motus siue tremoris terræ est exhalatio calida & sicca in uisceribus, seu cauis antris abdita, introclusaque, exitum petens uiolentum ad sua loca naturalia, rumpit terram, causatque terræ motum uiolentum. Causa efficiens est sol & astra, & spiritus telluri inclusus: materia est, exhalatio calida & sicca. Finis est, petere sua loca naturalia. si plurimus istis fuerit balitus, magnos generat terræ motus: e contrario, minus. fitque frequenter circa maria, ubi tellus lato ponto est circumdatus, ubi in locis cauernosis plurimus continetur balitus, qui quandoque inflamatus incodit & euertit ciuitates, atque

atque loca uicina, quandoque etiam erumpunt cineres nonnunquam & aqua. De his lege Pontanum.

De tonitruo, coruscatione, fulmine, ecnephys, & typhonibus.

Tonitrus, siue tonitruum, est sonus factus in nubibus, ex Tonitruo uiolenta percussione exhalationis calidæ & sicca ad latera nubis. Coruscatio est inflammatio exhalationis calidæ & sicca, extrusa eiaculataq; à nube leuiter, quæ & fulguratio dicitur. Fulmen est ignis halitu accenso è nube expulso, coruscatione acrior. Tonitruum itaque, coruscationis & fulminis cause efficientes sunt sol & astra, materia exhalatio, finis exhalationum toxicarum combustio, & salutis animantium conseruatio. Quorum generationes hæ sunt. Nam cum plurima exhalatio calida & sicca, sublata in auras cum uapore humido, ad mediam usque aeris portionem, cuius tactu uapores ob loci frigiditatem perpetuam, congelata abeunt in nubes: exhalationes uerò aggregantes ueniensque se ad medium nubis, ibique adactæ, antiperitasti quoque munitæ, petentes exitum, errantes hinc illincque moti feriunt uiolenter latera nubis, ex qua percussura causatur sonus, dictus tonitruum. Vbi uerò exhalatio inflammatur, & emittitur à nube largius atque mitius, ac liberè, fulguratio dicitur. Si autem concepta flamma uiolenter detrusa eiaculataque fuerit, fulmen est: ubi scilicet micant corusci è nubibus ignes, fulgètque igniferis fulgoribus æther, sic igitur coruscatio, & fulguratio, à fulmine perparum distant. Dicitur enim fulguratio, lux illa, & quasi uibratio luminis, quæ ante cernitur, quam tonitruum audiatur, cum simul fieri certum sit, nec mirum est, quoniam lux sonitu longe est uelocior, & uisus semper anticipat auditum, quod ex lignorum sectione uideri solet. Fulmen præterea uariam recipit

Coruscatio

Fulmen

Fulguratio

Fulminis natura

recipit naturam, seu effectū scindit enim, findit, & urit, anti-
maliaque tactu enecat quandoque: si uenensum fuerit, dus-
ra adurit, rara penetrat. si uerò sine flamma fuerit, uentus
Ecenephas uolentus, tumultuosus, ac procellosus generatur, qui *Ecene-*
phas dicitur, torquens nemora, edificia deiiciens, & aquora
pulsans. Vbi uerò una pars alteram insequendo impellit, hic
Typhon spiritus *Typhon* appellatur, qui est uentus circularis, & e-
Cuneus ful- Generatur insuper nonnunquam lapis in nube, cuneus fulmi-
minis. nis dictus, tam ex materia uiscosa nubis, quam exhalationis.
coquitur enim in nube, quemadmodum later in fornace. qui
uiolenter detrusus, scindit & findit, quicquid tangit:

De Halone.

Halonis de Halon est circulus albus, illuminatione uaporis sub aliquo
fructio, & astro causatus circulus, quoniam undique ab eodem ad idem
cur circu- existente nubis equalitate, equaliter radius frangitur, &
laris. causat circulum album, qui halon appellatur.

De Iride.

Iridis de- Iris est trium colorum apparitio, in nube rorida, soli aut
scriptio & luna opposita, seu obiecta, ordine quodam in semicirculari fi-
generatio. gura, cuius generatio hæc est. Nam cum ex opposita parte ad
solem, nobis rorida defluit in guttas pluuia, quæ candentes
reflectunt radios solares ad uisum nostrum: & quoniam
ille guttulae parue sunt, figuram solis representare ne-
queunt, colorem seu lucem tantum efficiunt: & quia illæ gut-
tulae dense sunt, apparent quasi continuæ. & ideo iris con-
Iris cur cõ- tinua, & non interrupta apparet, quia reflexio fit secun-
tinua & dum naturam corporis reflectentis & secundum uarium re-
arcualis fi- gura. flectendi modum. & ideo in iride apparent diuersi colores.
Est autem semicircularis, seu arcualis figura, quia omnes li-
neæ ductæ ab illo puncto, quod uocatur centrum Iridis, usque
ad circumferentiam sunt æquales. Sed quia radius proce-
dens

dens à sole pertransit oculum uidentis, & sic consequenter
porrigit sese ad umbram: & quia dirigitur circa superficiem
terræ, tangit centrum nubis, & sic apparet medij circuli por-
tio. Est igitur semicircularis figura, & est iris pluuia signū.
nam & ipsa apparet actu pluit. *Iris pluuia signum.*

De uirgis, ac parabelijs.

Virgæ sunt radij solares, diffusi per nubes & uapores hu-
midos, à terra sursum latos. Parabelius uerò est nubes rori-
da, densa, continua, ad latus solis sita, representans eius simi-
litudinem, & figuram. nam nubis soli propinqua, & in aqua
uersa, in qua sel fracto radio, ob debitam densitatem & con-
tinuitatem suam figit similitudinem, quemadmodum in ære
polito, seu speculo, ad eius latus imago apparet, parabelius
uocatur. Sunt autem & uirgæ & parabelij apparentes, plu-
uie signa, cæteris magis efficacia. *Virgæ. Parabe-
lies quo-
modo gene-
retur.
Signa plu-
uie.*

De mineralibus, seu metallaribus.

Ex exhalatione calida & sicca, in uisceribus terræ intro-
clusa, actione corporum cœlestium generantur mineralia,
dicta fossibilia, quorum tota natura est terrestris, magis hæ-
bens exhalationis sicca, igitur hæc fossibilia dicuntur. Gene-
rantur enim lapides, & gemmæ hoc modo. Nam cum exhalati-
o est fumosa, & terrestris, non potens disrumpere terram,
condensatur à frigiditate ipsius, & illi exhalationi commi-
xto uapore, qui condensatione uersus in lutum, decoquitur,
tale lutum à caliditate exhalationis calidæ & sicca fit lapis.
Ex uapore uerò seu spiritu calido & humido, terrestribus
partibus commixtis, actione corporum cœlestium generantur
metallaria. Nam exhalatio uaporosa multo tempore à frigi-
ditate terræ decocta, constringitur, & generantur metalla
fossibilia. Ex quo patet, quæ sit causa materialis mineralium
omnium, & quæ efficiens, quæ est corporum cœlestium in-
fluentia, *Minera-
liū seu me-
tallarium
generatio.
Lapidū &
gemmarū
generatio.
Cause mi-
neralium.*

fluentia, & præcipue planetarum. nam Saturno attribuitur
plumbum, Ioui stannum, Marti ferrum, Soli aurum, & Veneri
cuprum, Mercurio argentum uiuum, Luna argentum: de quibus
Alchemistæ, quoniam species rerum permutare non possunt,
ardua disputant. De his autem in genere dictum sit satis,
quoniam speciaticim de his agere, ad librum de Mineralibus
spectat, quem temporis iniuria intercidisse aiunt: ad cuius per-
fectam notitiam habendam operationes qualitatum actiuarum
& passiuarum in mixtis existentium præcognoscere ope-
rationem est. De quibus Aristoteles in quarto Meteororum
libro abundè differit, quem nos hic breuitati incumbentes,
si quid agatur, consulto omisimus, ut si quid hic desideraretur, illinc haberi
posset. Ad reliqua igitur pergamus propositi.

Libermine
ralium.

Meteororum
libro quar
to quid aga
tur.

De Meteoris satis dictum sit. sequitur
liber de Anima.

IN ARISTOTELIS DE ANIMA LIBROS,

Proloquium.

ARISTOTELES summus omnis Peripate-
ticæ ueritatis author & princeps, atque acer-
rimus iudex naturæque miraculum, auidus uni-
uersarum rerum naturalium consecrator simul
atque solertissimus indagator: is ut superioribus naturalis
philosophiæ libris, rerum principia, uniuersique mundi ma-
chinam describendo, opus ab opifice conditum, audax &
egregium facinus patratum est, multa aggredi ausus quæ supra
homi

hominum captum assurgunt: ita & nunc in hoc libro, animæ
naturam inuestigaturus, pro uiribus describit eius essentiam,
potentias, & uires, in cunctis etiam animatis existentes. Eo
factum est, ut nonnulli admiratione ducti, hunc diuini inge-
nij felicissimum hominem ob ingentem naturæ cõtemplatio-
nem, cuius secreta liquidissimè rimatus est, falso demoniacum
fuisse accusarent, eo quod ex demonum relatione per multa in
Meteoris & in omni Physiologiæ naturæ abdita percunctatus
sit, quæ tamen partim à receptissimis antiquissimorum phi-
losophorum assertionibus, partim suo ingenio (quemad-
modum C. Plinius fecit) adinuenit: ea etiam admiratu digna,
quæ profecto ab hominum oculis lōge sunt seposita, quæ quo-
que mortalium intellectui uisu sunt impossibilia. hic enim ut
summo studio rerum naturas uestigaret, septies in die admi-
ratus, rerum naturalium causas secum librasse fertur, ita ut
ex nimio literarum studio minus mente compos euaderet.
eumque animi morbum contraxisse ferunt, ex quo non con-
ualuerit amplius: hincque causam mortis fuisse eius, produnt
auctores celeberrimi. Ad eodè enim existimabat summam homi-
nis beatitudinem uersari in recondita rerum scientia, quæ
nihil felicius ac beatius mortalibus contingere posse puta-
bat. Quapropter hunc de Anima librum, potissimam natura-
lis philosophiæ partem, exactissimè, tantæque diligentia scri-
ptitare conatus est scripsitque, ut ex rerum naturalium cog-
nitione serè ad animi immortalitatem cognoscendam, diuina
no quodam intellectus lumine euectus sit: eamque animæ post
hanc miseram caducamque uitam, nos quoque aliam multoq;
beatiorè quàm nunc agimus, uicturos, expectaturosque, &
eam quidem immortalè, nullisque incommodis obnoxiam.
quem eam ob causam complures in numerum beatorum
referre (innixi argumentis suis) contendunt, propter exis-
tiam

Arist. mors.

Aristotele
à multis

riam

in numerū
b. atorū
referri.

miam & probam eius uitam, quam ipsum uixisse testantur egregie: quod nos quoque negare nequimus, eo quod de Pompo & morte libello, diuino quodam afflatus numine, dixisse fertur (ea enim eius extrema uera fuisse aiunt) O ens entium miserere te mei: quod miseretur profecto omnium in se sperantium, Scriptura teste ait enim conclusisse deum omnia sub incredulitatem, ut omnium miseretur.

Rom. 11.
Gal. 3.

Finis proloquij.

TRIVM ARISTOTELIS

librorum de Anima Epitome.

Tres sunt de Anima, Aristotelis libri, in quibus de natura animæ, potentij seu uiribus ac officijs eiusdem, secundum quod communis est omnibus animatis, agitur. Quorum primo naturam & qualitatem, seu animæ essentiam, iuxta antiquorum philosophorum opinionem enarrat, qui paucis duabus abscluitur partibus. Prima, partes proxijs agit: in qua huius scientiæ nobilitatem, utilitatem, & difficultatem; multis persuasionibus ostendit. dignitatem, quoniam est scientia quæ omnibus honorabilis est. nobilitatem, ob subiecti eius (quod est anima) considerationem. difficultatem, ratione essentiæ & potentiarum seu passionum eiusdem difficultissimam inuestigationem, quam Aristoteles multis difficultatibus proponit: nec immerito nam genus & differentias animæ proprias afferre est impossibile. Nemo itaque ausit asserere, seu sperare, se posse substantiam animæ per imaginationem, nedum uerbis concipere. euehit enim super hominis caput. Est igitur quælibet animæ definitio, tantum quasi nominis expositio, cum reuera essentiam atque formam animæ naturalibus rationibus nequeamus assequi. A fine ergo & effectis & accidentibus tanquam à posteriori licet eam notificare. accidentia enim ad cognoscendum quod quid est, non

Anima de
finitio.

non parum conferre uidentur. Secunda huius primi libri parte philosophus, quemadmodum in Phisicis facere consuevit, ita & hic antiquorum naturæ interpretum de anima opiniones operose censet, confutatque. Multa enim semper controversia fuit inter eruditos, ac præcipuos phisicos, de substantia animæ: quam alij incorpoream & separabilem, immortalemque rectè dixerunt, alij corpoream ac inseparabilem, atque mortalem, unà cum corpore nasci, & simul interire, ut in plantis & bestiis uidemus, censuerunt. quæ cōtrouersia uidetur orta partim ex quadam dissentendi libidine, & peculiari quodam sapiendi ambitu: partim ex dissimilitudinis atque ambiguitatis modo, dum alius phisicè, alius medicè, alius metaphoricè & figuratè loquitur, dum plerique etiam à solis effectibus substantiam animæ indicant: dum item alius de solo hominis rationali, alius de animantiū anima, plantis suam abnegans: alius de toto spiritu illo loquitur, qui mouet & uegetat quodlibet animatum corpus, cuius animæ nobilissima pars animus dicitur, qua intelligit atque eligit: quarum opinionum Aristoteles 12. fuisse primarias testatur. Prima fuit Democriti & Leucippi, asseuerantium animam esse ignem & calorem quendam ex sphericis atomis conflatum, hoc est spiritum insertum atomis. Secunda fuit quorundam Pythagoricorum, uirtutem atomorum esse motricem animam. Tertia Anaxagoræ, existimantis intellectum esse animam. Quarta Empedoclis, uolentis animam ex quatuor elementis, lite & amicitia constare. Quinta Platonis, in Timæo ponentis animam ex numeris & idæis compositam. Sexta Xenocratis, qui animam numerum seipsum mouentem esse dixit. Septima Thaletis Milesij, asserentis aliquod motiuum esse animum. Octaua Diogenis, dicentis animam esse aerem. Nona Heracliti, igneum uaporem fore animam. Decima Alcmeonis,

Animus.

IN hoc secundo de Anima libro Aristoteles determinat de anime natura, quid sit ipsa anima, que eius potentie siue uires sint, & hoc quidem secundum opinionem propriam & ueritatem: quem nos breuitati fauentes, in quinque diuisimus partes. Prima duas anime definitiones, eius potentias, & uite gradus enarrabimus. Secunda de potentiis seu uiribus anime uegetatiue agere constituimus. Tertia de potentiis anime sensitiue externis disserturi sumus. Quarta de sensibus, seu potentiis anime sensitiuis interioribus determinabimus. Quinta de potentia appetitiua & potentia motiua secundum locum tractabimus.

DE ANIMAE DEFINITIONIBUS

bus, eius potentiis, uite gradibus, ac anime partibus: Pars prima quatuor continet capita.

De duabus anime definitionibus.

Cap. 1.

Aristoteles inuestigaturus anime naturam, quiditatem & essentiam eius, duas enumerat anime definitiones, quarum prima est: Anima est actus primus, substantialis, corporis physici, organici, uitam habentis potentia. Est enim actus primus, hoc est forma substantialis, & essentia corporis animati, que dat primo esse corpori, cui insidet ipsum agens & mouens. & id quidem est uiuere. nam in uiuentibus, uiuere est esse. Et dicitur εντελεχεια, hoc est actus primus secundum essentiam, quia est plane forma substantialis, a qua procedunt actus secundi: scilicet uita & sensus cum suis potentiis & operationibus. nam Entelechia proprie significat actum, hoc est essentiam cuiusque rei, & formam ad eod. secundum

Anima definitio 1.

Entelechia quid.

dum quam, & ex cuius uiribus, corpus naturale quodlibet mouetur, & operationes suas exercet. Sequitur itaque quod anima est substantia incorporea: sed tamen infusa corpori animato, & tanquam materia sue forme affixa, & non sicut naua in nau. Dicitur corporis physici, hoc est naturalis, organici, habentis determinata organa, scilicet membra, per que anima exercet uite operationes: ut sunt cor, caput, cerebrum, hepar, stomachus, & id genus alia. Vitam habentis potentia, id est, posse exercere operationes uitales, per uim anime secum habentis. Nam sicut se habet scientia ad considerationem, ita se habet anima ad corporis uiuentis opera. sed habens scientiam, nunc considerat, nunc uero non habitum tamen habet: sic animam habens, nunc uigilat, ceterasque operationes exercet, nunc uero minime. est ergo anima, uitam habens potentia. Ceterum cum haec prima de anima definitio non est hominis tantum, & rationalis anime, uerum etiam plantae, animalisque anime sensitiue, aut uegetatiue, & ideo communis uocatur, eo quod de omnibus datur animantibus, & nulli propria est. Neesse ergo est dare aliam porro peculiarem, secundum diuersas particulas, cuiuslibet anime conuenientem in specie. & ideo secunda anime definitio est.

Quomodo anima in corpore.

Similitudo.

Cur altera anima definitio necessaria.

Anima est principium primum quo uiuimus, sentimus, mouemur, & intelligimus. Est enim primus actus & principium uiuendi, sentiendi, appetendi, mouendi & intelligendi. Viuimus enim primo anima, secundo corpore. ergo est actus primus, & forma corporis animati: quemadmodum innuit prima de anima definitio. Hic nunc mox post dictas anime definitiones, eiusdem diuisio in uegetatiuam, sensitiuam & intellectiuam locanda foret: sed ut postea facilius accipiantur dicenda, primum gradus uite & genera potentialium anime absolvere curauimus.

Secunda anime definitio.

De quatuor gradibus vite.

CAP. II.

Gradus vite. De gradibus vite hic nobis incumbit determinatio. nam per hos inest cunctis uiuentibus uita, suo cuique ordine, ab omnium rerum conditore indita: qui gradus in secunda anima definitione liquido innuuntur. & sunt numero quatuor, realiter ab inuicem distincti, scilicet: Vis

Ugetandi	Viuerē, ut plantis.
Sentiendi	} qua reb. { Sentire, ut animalibus imperis
Mouendi secundum locum	
Intelligendi	Intelligere, hominibus.

Dicuntur gradus uite distincti, quoniam sunt principia uiuendi separata, quoniam uegetatiuum reperitur sine sensitiuo, & sensitiuum sine motiuo, & motiuum sine intellectiuo. sed non e contrario, quia sensitiuum sine uegetatiuo non comperitur, neque motiuum sine sensitiuo, neque intellectiuum sine motiuo. Sensitiuum tamen sine motiuo reperitur in conchilibus & ostris, ceterisque animalibus terre affixis, quibus inest sensus, & non motus localis, nec est eis necessarius: quoniam habent nutrimentum sibi coniunctum. mouetur tamen

Quando gradus vite sunt potentie anime, et quomodo anima. men motu dilatationis & constrictionis. Et cum huiusmodi quatuor gradus uite comperiuntur in uno atque eodem uiuente, tum sunt potentie, seu partes anime. In diuersis uero comperte, sunt anime distincte. Semper enim inferior gradu admodum includitur in superiori, sicut trigonum in tetragono.

Nam quemadmodum figura triangularis in quadrangulata uegetatiuum in sensitiuo clauditur, & priores potentie in posterioribus. Cuius simile est de foetu imperfecto, in utero materno. Viuit enim embryo primo uita platea, anima scilicet uegetatiua: subinde sensitua, demum motiua: postremo anima

Pulchra similitudo de embryo ne.

anima rationali superueniente: cum scilicet perfectus fuerit hominis foetus, uiuit anima intellectiua. ubi omnes dicti gradus uite sunt in homine, rationalis anime potentie, & non anime distincte. Alias enim in eodem composito essent plures forme substantiales, sibi inuicem non succedentes. Et sic una res a pluribus formis substantialibus esset plures res, quod ad impossibile euadere necesse est. & ideo distinguuntur in animalibus uegetatiuum & sensitiuum, ab intellectuuo: sicut perpetuum a corruptibili.

De quinque generibus, seu uiribus potentiarum anime primariis.

CAP. III.

Potentie anime sunt, uires & operationes ab animabus profecta, quarum sunt quinque primarie, scilicet Potentia Vegetatiua	} Cuius obiectum est {	Alimentum	Potentia anima quid.
Sensitiua		Sensibile	
Appetitiua		Appetibile	
Loco motiua		Inquisibile	
Intellectiua		Intelligibile	

Appetitiuum itaque licet sit genus potentie anime, non tamen est gradus ab aliis seiunctus, nunquam enim separatur a sensitiuo: quare nullum efficit gradum. Nam quibuscunque inest sensus alimenti, scilicet tactus, illis inest delectatio, & tristitia, que sine appetitu esse nequeunt. Nanque quatenus animalia tactum habent, eatenus etiam appetitum & motum habent. Quod enim non tangit, illud neque appetit, neque afficitur, neque mouetur. unde sequitur, quod stirpibus uis uegetandi sola adest, animalibus omnibus uis sentiendi, cui semper appetitiua coniuncta est. Quibusdam preter has potentias

Quomodo potetie seu uires sint in animalibus corporibus.

potētia seu vires sunt in animis corporibus. tias uirtus mouendi adest, ut bipedibus & quadrupedibus omnibus. quibusdam intellectus & cetera animae potentiā in sunt, homini uidelicet. Relinquitur itaque notum, potentias animae quibusdam animantibus inesse omnes, quibusdam plus res, & aliquibus tantum unam.

De tribus animarum generibus, partibus seu speciebus, & animae potentis omnibus.

Tres tantū anima.

Cum anima sit principium in corpore animato effectiuum, quo primō uiuimus, sentimus, appetimus, loco mouemur, & intelligimus: quod secunda animae definitione, & superioribus capitibus abunde satis explicauimus: sic scimus tantum tria esse animarum genera, seu animae partes, siue species, de quibus in hoc secundo libro acturi sumus: non tamen ita, quasi anima sit diuisibilis in partes, quantitate mensurabiles: nec quasi species sint separate, aut inter sese dispartatae: uerū ut uulgo utimur partis uel speciei nomine, in accidentibus quoque incorporeis. Sunt ergo cōsensu communiori tres animae species, quas suis locis definiemus, scilicet, Anima-

Vegetatiua	} Ab officio	Vegetandi
Sensitiua		Sentiendi
Intellectiua		Ratiocinandi.

Vegetatiuam tantum habent plantae. Sensitiua complexens uegetatiuam, est in brutis: hoc est, in animalibus ratione carentibus. Rationalis, complectens uegetatiuam & sensitiuam, simul est in homine. atque ita homo non habet tres animas, sed unam tantum (ut antea diximus) uidelicet rationalem, fungentem officijs quoque sensitiuae ac uegetatiuae animae. Neque brutum habet duas animas, sed unam

unam tantum, scilicet sensitiuam, fungentem quoque officijs uegetatiuae animae. Plantis tantum unica inest anima, & simplex, scilicet uegetatiua, quia non sentiunt, nedum ratiocinantur. & ferē species animae sic se habent, ut numeri, qui & perse queunt persistere, ut unum, duo, tria, quatuor: & in aliis queunt comprehendi, ut duae monades in binario, tres monades in ternario: duo binarij in quaternario. sic in posteriore anima includitur prior, sic in nobiliori anima includitur ignobilior: quemadmodum superiori capite secundo, de gradibus simili exemplo significauimus. Concluditur itaque ex omnibus iam dictis, tria esse animarum genera, scilicet uegetatiuum, sensitiuum, & intellectiuum. quatuor gradus uitae, uidelicet uegetatiuum, sensitiuum, motiuum & intellectiuū. quinque genera potentiarum animae, scilicet uegetatiuum, sensitiuum, appetitiuum, motiuum secundum locum, & intellectiuum. Dicuntur autē dictae potentiae animae genera quaeque, quoniam sub se multas habent species. Vegetatiuum tres scilicet, nutritiuam, augmentatiuam, & generatiuam. Sensitiuum, quod & apprehensiuum dicitur, eo quod species rerum sensibilium apprehendit, uel percipit praesentes tantum, diuiditur in quinque sensus exteriores: nempe in uisum, auditum, olfactum, gustum, & tactum. & in quatuor sensus interiores, uel potius in tres, ut alij uolunt, uidelicet in sensum communem, uirtutem imaginatiuam, cogitatiuam, & memoriam. Appetitiuum uerē complectitur sub se potentiam irascibilem, concupiscibilem, & uoluntatem. Anima autem rationalis quatenus est intellectiua, tres habet alias potentias, scilicet intellectum agentem, passibilem, & uoluntatem. At illae potentiae actualiter manent, anima separata à corpore. Aliae autem permanent uirtualiter & radicaliter. Unde relinquitur notum, septem ac decem esse potentias, siue uires

Quare potentia animae dicuntur genera, & quae eius species.

Quinque sensus.

Animae rationalis potentia.

animæ rationalis, corpore coniunctas, quarum anima in communi est primum principium. Habes itaque hic breuem catalogum, & indicem eorum satis perspicuum, quæ nobis hoc libro, & sequenti tertio, compendiaria ratione sunt dicenda: ad quem ordinem obseruandum, suffragabitur tibi typus potentiarum animæ supra scriptus, cuius tamen ordinem hic quoque obseruaturi sumus, ab anima uegetatiua & eius potentijs siue uiribus orsurus.

Typus potentiarum animæ.

De anima uegetatiua, eius potentijs, & operibus: Pars secunda.

In hac parte huius libri secunda, de anima uegetatiua, & eius potentijs siue uiribus agitur & continet duo capita.

De descriptione animæ uegetatiua, & suarum potentiarum. CAP. I.

Anima uegetatiua.

Anima uegetatiua est, secundum quam rebus inest uiuere, quoniam primum principium uiuendi est ab ipsa anima uegetatiua. Nam anima uegetatiua est actus substantialis corporis organici physici, quoad ipsum nutritur, augetur, & generare potest. sicut anima plantæ est uis qua corpus nutritur, crescit, & seminale genitaleque uim habet, ad propagandam suam speciem, quod in cunctis uiuentibus perfectis naturalissimum esse perhibetur. Per hoc enim uiuens iungitur suo principio, esse habens perpetuum, atque diuinitus quod generatione acquiritur quodam modo, cum non idem numero, sed specie generatur. Generans autem semper est causa geniti. Consequens itaque est, quod hæc anima uegetatiua tres habet potentias, siue uires, & tria opera ex natura rei distincta: scilicet, Potentiam

Anima uegetatiua opera.

Nutritiuam	} Cuius opus est	} Nutrire Augmentare Generare
Augmentatiuam		
Generatiuam		

Quæ

Quæ sic describuntur. Potentia nutritiua est, quæ nata est saluare suum subiectum nutritione. Est autem nutritio, alimenti extrinsecus aduenientis in substantiam aliti corporis mutatio, per uim caloris naturalis, quæ recuperat corpus quantum perdidit. Estque alimentum cibus & potus, quatenus animatum fieri potest, nepe pars aliti corporis, propriæ potentiæ nutritiue obiectum. cui tribuuntur quatuor operationes siue uirtutes: scilicet, attractio, retentio, digestio, & expulsio seu extrusio. de quibus tractare, ad medicos pertinet, quorum refert istiusmodi fusius tractare. Augmentatiua autem est potentia, prouehens suum subiectum ad debitam quantitatem sibi à natura institutam. Generatiua uero est potentia, generans sibi simile, quale ipsum est in specie. Fit autem generatio ex propagato semine, quod super suum est alimenti: sed de his satis ac super. Nunc ad animam sensitiuam, eiusque potentias explanandas pergamus, operæ precium est.

Potentia nutritiua.

Nutritio.

Alimentis.

Augmentatiua potentia.

Generatio.

DE ANIMA SENSITIVA, DE QUÆ eius potentijs, scilicet sensitiuis, seu de sensibus & sensibilibus: Pars tertia.

In hac tertia huius secundi libri de Anima parte, de anima sensitiua, eiusque potentijs seu uiribus sensitiuis, hoc est, de sensibus & sensibilibus primum in genere, & de sensibus exterioribus in specie determinatur. Et ideo enarratur hæc pars tertia undecim capitibus.

Quid sit anima sensitiua, & qua eius diuisio.

CAP. I.

Anima sensitiua, est actus substantialis, corporis naturalis organici, quo id ipsum uiuit, sentit, diiudicat, appetit spirat, & loco progreditur: quæ & uitalis cognominatur. Est enim spiritus uiuificans corpus, & cognoscens discernensque mate

Anima sensitiua.

materialia sensibilia, & ea prosequens, ordinatus à primo membro, scilicet cerebro, ad specialia organa: ut anima in corpore equi, est ille actus, illa uis, qua equus uiuit, uidet, spirat, audit. Huius autem animæ sensitivæ obiectum in genere est qualitas sensibilis, quam Dialectici tertiam qualitatis speciem uocant, passibilem qualitatem. organum uero eiusdem in genere est membrum à quo principaliter emanant operationes sensibiles, quas medici uirtutes uitales uocant, in organa specialium sensuum. sicut ab epate principaliter emanant operationes uegetatiuæ, in organa specialia potentie uegetatiuæ, qualia sunt, os, stomachus, uenter, uena, intestina, & renes. In specie uero sensitiva organa sunt, membra corporis recipientia speciem & motum, à qualitate sensibili, ut nerui, oculi, &c. Nunc autem ad animæ sensitivæ diuisionem pergamus, quam plerique partiuntur in duas potentias, scilicet in potentiam apprehensiuam, quæ species rerum sensibilium apprehendit, & percipit præsentem, uel absentes (quia sensus recipit species rerum naturalium abstractas sine materia, sicut cera suscipit sigillum, uel imaginem, ab annulo abstractam, sine auro argentiue sibi coherentem) & potentiam motiuam, qua corpus animatum mouetur, uel motu externo, uel spiritu & impulsu interno. Deinde subdiuidunt potentiam apprehensiuam in sensum exteriorem, cuius subiiciuntur quinque species, scilicet tactus, uisus, auditus, gustus, & olfactus: & in sensum interiorem, cuius species secundum ueritatem sunt tres, uidelicet sensus communis, phantasia, & memoria. Motiua autem potentia rursus in duas diuiditur partes, nempe in imperantem & prosequentem. Et imperans item partitur in cupiditatem & iram: cuius sunt duæ species, scilicet metus & dolor. Sed motiua prosequens rursus diuiditur in uitalem, quam proprie

Organum.

Animæ sensitivæ diuisionem.

Motiua potentie diuisionem.

proprie animalem uirtutem Medici uocant: huic subiicitur pulsus, & respiratio. & in progressiuam: huic subiicitur contractio, incessus, saltus, uolatus, reptatio. & operatiuam, de quibus quoque in fine huius libri capite ultimo dicturi sumus. Hæc breuiter dicta sint, ne ex ignotis agere uideamur.

De sensibus exterioribus. CAP. II.

Sensus exterior est potentia sensitiva, in animato corpore, quæ species rerum sensibilium præsentem non absentem percipit extrinsecus (quorum sunt quinque numero, ut dictum est) sic uisus speciem albi, nigri, rubri, uarioloris, non nisi præsentem, non absentem oculis percipit. Sic auditus somni, non nisi præsentem, & ad aures pertinentem, non absentem auribus percipit. Et sic de alijs sensibus & sensilibus patet. Necessè est autem ad sensum, præcipue exteriorem, concurrere obiectum & instrumentum, hoc est organum, & uim sentiendi perfici: neque enim is uno tantum perficitur. Sic ergo ab oculo uidente obiectum, fit tandem uisus. Est autem uisus partim potentia actiua, quia cum obiecto suo sensationem facit: partim potentia passiua, eo quod ab obiecto feriat & mouetur, ut à colore feritur uisus: nam omnis sensus recipit speciem sensibilis. Et quia recipere quidem pati est, ergo omnis sensus est uirtus passiua, ad actum reducibilis per sua obiecta, quia est natura obiecti potentie passiue, reduce re potentiam ad actum per sui præsentiam, quoniam omne agens in agendo repatitur. Quare sequitur, quod omnem excellentem obiectum sensibile, corrumpit sensum: ut ab intuitu radiorum solarium corrumpitur uel debilitatur uisus, quia obiectum nimis excellit sensum. Sic & è contrario, obiectum nimis deficiens, mutat sensum: ut à uisibili nimis tenui, debetatur uisus, debilitanturque oculi. sic ab obiecto inconueniente & incommodo debilitatur sensus, ut candidus color ni-

mis

mis dispergit uisum, atque ita hebetat eum: ut insuavis sonus obtundit aures, & grauis odor perturbat olfactum: ut distemperata qualitas offendit tactum. Ratio est, quia sensus necessarius habet esse in organo, habente determinatam proportionem in sua compositione. illam autem dissoluit excellens sensibile: organo autem dissoluto, sensus ut corrumpatur necessarius est. De potentia uero intellectiua secus se habet, cuius excellens intelligibile perficit intellectum, ut postea dicitur.

De diuisione sensibilis seu obiecti sensuum exteriorum. CAP. III.

Sensibile triplex.

Sensus est, alicuius obiecti sensibilis sensus. Est autem triplex sensibile. unum est sensibile per se proprium, quod tantum ab uno sensu percipi potest, & circa quod non contingit ipsum sensum errare seu decipi: ut color a uisu, sonus ab auditu, & sic de ceteris sensuum obiectis. Aliud est sensibile per se commune, quod a pluribus sensibus percipi queat: ut magnitudo a uisu & tactu, & talia sunt quinque, scilicet magnitudo, motus, quies, numerus & figura. Est quoque tertium sensibile, uidelicet per accidens, quod per se & uirtute propria non agit in potentiam seu sensum, nec mouet ipsam nisi per accidens, nempe per aliud quod sibi coniungitur: sicut substantia particularis, quae non recipitur nisi ratione coloris, ut hoc album est fabri filius. Dicitur est, sensum non errare, nec decipi posse circa proprium sensibile: & id quidem uerum est, tribus obseruatis conditionibus. Prima est, quod organum non sit male affectum: & eam ob causam febricitantes, ut uocant, habentes linguam partesque gulae infectas amara cholera, non possunt ferre iudicium de saporibus. Secunda est, quod sit aptitudo seu proportio medij: & ideo de coloribus nemo potest iudicare in tenebris. Tertia, quod sit aequa distantia inter sensum & sensibile. ob id minus recte iudicat uisus

uisus de stellarum quantitate, propter disproportionem medij. Sed nunc de sensibus & sensibilibus in genere dictum sit satis. Dicamus igitur de quolibet sensu atque sensibili, & eius obiecto in specie: a tactu, qui est omnium primus, auspicaturi.

De tactu & tactili. CAP. IIIII.

Cum sensus tactus sit omnium sensuum primus, cunctis animalibus communis ac necessarius, etiam imperfectis, quo sine alij sensus animali inesse nequeunt, neque animal dici animal, neque uiuere posse: per quem denique ea quae dolent refugit, & quae delectant prosequitur motu suo, si non locali, at saltem spiritali. Cum sit proprie is sensus ad nutrimentum & uegetationem animalibus necessarius, eo quod sine contactu neutrum potest operari. Recte igitur tactus primo loco narratione prosequendus est, quid scilicet sit, quod eius organum, medium, & obiectum. Est itaque tactus potentia sensitiua exterior, ordinata in neruis, expansis per totum corpus, media cute & carne, ad apprehendendum qualitatem tactilem. Ex quo patet, obiectum ipsius tactus, esse qualitates tactiles primas, scilicet calidum, frigidum, humidum, & siccum. Aut secundas, ut asperum, leue, aridum, lubricum, graue, leue, durum, molle, crassum, subtile, & si quae sunt qualitates similes. Instrumentum uero, uel organum ipsius tactus, est neruus quidam multiplex, & ramosus multis surculis, & capillatim quasi per totum corpus, sub carne & cute dispersus & expansus, tanquam rete quoddam. atque nerui maiusculi, exigui, uel etiam sua tenuitate excedentes uisum, unicum maiore neruo illo, ex cerebro tanquam a radice emanant molliusculi. sicque adeo totum fere corpus, est instrumentum ipsius tactus. Caro autem uel cutis est medium inter tactile, & neruum tangentem eam. Ceterum ossa, pili, ungues, cornua, & similia non sentiunt tactum, neque qualitatem, quia

quia isti nervi tangentes non sunt per ea ducti, & sparsim nam caro nervosa sentit solam qualitatem, atque etiam caro illa ossibus duris illisa offenditur. Sicut & cutis sentit qualitatem, non per se quidem, sed per nervos istos sibi partim mixtos, partim subiectos. Atque ita tactus est sensus, per omne corpus quasi diffusus. In animalibus vero, quæ carent uel nervis, uel carne, aliud est organum tangens, isti nervo æquivo pollens. tametsi piscium quoque caro suis nervulis & uentis non careat omnino.

De visu seu potentia visiva, organo medio, & eius obiecto.

CAPUT V.

Visus. Visus est sensus exterior, percipiens oculis species colorum, & coloratorum, lucidorumque corporum, ad cuius actum tria requiruntur necessariò, quemadmodum ad sensationem omnium sensuum: scilicet obiectum, organum & medium. hæc hic tenere satis sit. Obiectum itaque visus in genere, est uisibile. Uisibile autem est, quod sensu visus est perceptibile. & id propriè color est, qui est per se uisibilis: quia ex se species præbet, qua uideatur. Et non uidetur, nisi lumine extrinseco in aliquo corpore dèso, seu opaco terminato: licet sint quædam uisibilia, innominata, quæ non uidentur lumine extrinseco, & sub colore alieno, quæ in tenebris cient efficiuntque sensum, ut ignita, fungi, quorundam animalium cornua, piscium capita, squamæ, oculi, putres arborum trunci, carie sitique maridi. Organum autem visus est oculus, ad quem protenditur colorum nervus opticus, hoc est uisuum, bifurcatus à cerebro ad oculi pupillam, ubi uirtus uisibilis in nervo contentus, idolum siue formam ab humido crystallino, quod est in oculi pupilla: & defertur ad sensum communem, ubi sit iudicium & colorum discretio. Creauit itaque natura

ra ut

ra ut plurimum in animalibus binos oculos, ut alter alterius defectum suppleat, & alter alterum adiuet, quos tanquam speculatores sub fronte locauit natura propter animalium salutem. Mediū uerò ipsius uisus est perspicuū, seu diaphanes, uel liquidus & perspicuus aer uel aqua, aut gēma, uel uitrum, & similia perspicua: quod scilicet corpus perspicuum saltem in extremitate, qua coniunctum est colori, sit translucidum. in quo color à lumine excitatus, remittit ad speciem puram oculis offerendā. Nam radius uisuum est lumen pyramidale, multiplicatum ab obiecto uisibili, præsertim lucido, continuata generatione luminis ad oculorum uisum. & ergo per radium uisuum, species, idolum, & figura rei uisibilis peruenit ad uisum, cui offertur per medium perspicuum, cuius quidem radius basis est in re uisa, conus autem in oculo uidente, quod ex perspectiua cognitū habetur. Fit igitur uisus non extramittendo uirtutem uisuum, ut quidam existimant: sed intus suscipiendo. Defertur enim coloris species ad medium diaphanum reflexum, ad organum uisus, in neruum opticum: ubi fit sensatio, quæ defertur ad sensum communem. Anatomiam & organam compositionem medicis relinquimus determinandam.

Quid color, quæ eius species, & unde causentur colores.

CAPUT VI.

Color est extremitas perspicui, in corpore terminato. hoc Color est, color est, qualitas uisibilis in extremitate corporis opaci terminata, quæ perspicuū tangit, & beneficio luminis uideatur. Causatur enim color ex luminositate ignis & perspicuo aeris, & aquæ, atque ab opaco terræ, cooperantibus primis qualitatibus. mouet enim actu perspicuum. Coloris autem septem sunt species. duo enim sunt colores extremi, tanquam aliorum parentes, & quinque medij.

n Albus

Albus, Extremus.
 Violaceus }
 Croceus }
 Rubeus } Medij { Naturam participantes extre-
 Purpureus } morum.
 Viridis }

Niger, Extremus.
 Colorū ge- Quorum hæc est generatio. quoniam albus fit à luminis
 neratio frigiditatis, & coloris multitudine. Niger à luminis paucita-
 te, & frigiditatis multitudine. Ruber fit ex commixtione albi
 & nigri. Violaceus, siue flavus, ex pluri albo, & pauciori
 rubeo. Croceus, ex pluri rubeo, & pauciori albo. Viridis ex
 pluri nigro, & rubeo pauciori. Purpureus, ex pluri rubeo
 & pauciori nigro.

Quomodo ad videndum colores, requiritur
 medium & lumen.

CAP. VII.

Cum nihil uideri queat sine lucè & lumine, necesse est in-
 quirere quid sit lux, & lumen. Est igitur lumen qualitas sen-
 sibilis, quam corpus opacum recipit à lucido corpore per me-
 dium illuminatum. Lux autem est actus corporis lucidi, quæ
 tenus lucet. Et est hæc qualitas indita lucidis tantum corpo-
 ribus statim à prima creatione, ex nulla elemētari mixtione.
 Nam simplicissimi. quæque corpora sunt ferè lucidissima, ut sol,
 luna, stellæ, quæ sua natura lucēt. iam sequitur quod ad uiden-
 dum colores requiritur mediū, & lumē: quod requiritur pro-
 pter medium, & non propter ipsos colores. Nam illud quod
 nequit uideri nisi per medium actuatū, requirit medium &
 lumen: & talis est color. Quod autem requiritur medium,
 patet quoniam sensibile positum supra sensum, non facit sensu
 sat

sationem. sicuti si color ponatur super oculum, uideri non
 potest. Requiritur ergo medium proportionatum. Aer ita-
 que medium est trium sensuum propriè, scilicet uisus, auditus,
 & olfactus. Nerusus autem, seu cutis superior medium existit
 aliorum duorum sensuum.

De potentia auditoria, eius obiecto,
 medio & organo.

CAP. VIII.

Auditus est sensus exterior, auribus percipiens qualita-
 tem ex aëris commotione prouenientem, scilicet sonum, me-
 dio aëre uel aqua. Vel auditus est potentia, id est uis sensiti-
 ua, ordinata, in neruo expanso ad aures, à cerebro: appre-
 hendens formam soni, aduenientis sibi ex commotione aëris,
 qui colliditur inter corpus percutiens, & percussum. Vtra-
 que hæc definitio innuit, quod ipsius auditus obiectum est so-
 nus, medium aer uel aqua. Organum est auris, foris patula,
 intus autem tortuosa, & flexuosa, ne facile elabatur sonus. &
 in imo auris est pellicula quædam supra os extensa, porosum
 & siccum, uocata Miringa, uel auris tympanum, connaturali
 aëre repleta. & sicut folliculus, transmittens aërem sonorum
 per neruum, ad sensum communem, qui neruus mollior bifur-
 catum quasi à cerebro ad ambas aures discinditur, quasi duo-
 bus ramis, per quem neruum bifurcatum auditui spiritus
 percipit sonum, extrinsecus receptum. Nam aer connatura-
 lis auri complantatus, continuus est aëri exteriori, qui motus
 agit interiorē, & neruum continuantem sonum ad orga-
 num. Debet autem aer ille connaturalis esse insonabilis, hoc
 est expers omnis soni, ut omnes soni differentias seu species
 percipere queat, quæ sunt

- Soni species seu differentiae 7.
 - Acutus
 - Clarus
 - Dulcis
 - Suauius
 - Circumflexus
 - Raucus
 - Stravis.

De sono, & eius generatione.

CAP. IX.

Sonus Sonus obiectum auditus nihil aliud existit, quam aer motus, organo auditus orbiculariter obiectus, quoad omnem positionis differentiam percipi queat. Est enim qualitas auditu perceptibilis, ex collisione uel scissione aeris inter bina corpora proueniens. Ad cuius generationem tria requiruntur, quae sunt, corpus percutiens, percussum, & medium actuatum. Percussio enim edit sonum: quorum alius est uox, alius non uox. Sonus uox, fit ab ore animalis, cum alicuius significatio nis imagine: cuius organum est uocalis arteria, a qua per illam inspiratur aer, & refringitur. Sonus autem non uox, fit ex collisione duorum corporum extremorum, ueluti fragor arborum, strepitus pedum. & id genus alia. Ad cuius perfectionem requiritur, quod corpora sint dura, leuia, & concava. leuia ut aequaliter diuidere queant. concava, ut aer sonans subito effundatur: ut in tintinabulo, quod campanam uocant, manifestum est. Saep tamen aer uice percussi corporis, simul & medij collisi, aut scissi fungitur, ut in sono flagri, uirgae, & in ruptura panni: ubi duae aeris partes se mutuo collidentes sunt causa soni quia propter rupturam panni, aliamque corporis scissionem, subito subintrat aer ad replendum locum eum, quem antea opplebat pannus, uel corpus integrum, ex quo

quo motu subeuntis aeris partes se inuicem collidunt, ex qua collisione generatur sonus. Fit ergo sonus percussione uel scissione corporum, moto aere. Est & alia soni species, quae Echo dicitur. hic est sonus quidam secundarius, causatus ex aere moto: cum primario sono editus, per repercussionem alicuius obstaculi, per quod reuerberatur seu reflectitur, causaturque sonus priori similis, Echo dicitur: qui semper redditur cum sono principali, quamuis non semper audiatur. Fit enim semper editus, seu aeris moti reuerberatio, cum sono primario, scilicet cum a solidis, concavis, & planis exceptus refringitur sonus. Consequens est, quod uox solius animalis est, et si non omnium. Nam animalia sanguine carentia, uocem non formant: ut cancri, ostreae, apes, formicae, & id genus alia. nec omnia animalia sanguinem habentia formant uocem, sed ea tantum qua habent calidum sanguinem. Cuius ratio est, quia uox generatur per attractionem & respirationem aeris. Sed animalia non habentia calidum sanguinem circa cor, non attrahant, neque respirant a erem: ergo non edunt uocem, nam circa cor, locus primus.

Echo.

Vox solius animalis, non autem annis.

De potentia gustatiua.

CAP. X.

Gustus est potentia sensitiua exterior, apprehendens sapores per linguam, medio humido saliuoso. cuius organum est lingua, cum suo gustante neruo, ut mox patebit. Medium est saliuosus humor, uel superior linguae pars, ut alij uolunt. Obiectum uero est sapor, qui est qualitas gustabilis, ex humido digesto in sicco terrestri, per calorem solis, uel qualicumque. Diuerso autem modo concoquitur ille humor, & miscetur sicco: quare etiam diuersi sunt saporis species scilicet,

Gustus.

Dulcis	Inspidus
Pinguis	Stipticus
Ponticus	Vinctuosus
Acris	Insuavis
Acetosus	Asper
Salsus	Durus
Amarus	Mollis

Et si qui similes sunt, de quibus consule medicos & delicias Epicuros. Organum gustus, ut diximus, est lingua & nervus à cerebro descendens, quasi ramose, instarque rete expansus super carne lingue porose, quæ imbuta humore salivoso, percipit species saporum, atque per eum nervum transmittit ad cerebrum. Est autem hic sensus gustus apprimè ad vitam nutritivam & ad voluptatem deliciâsque necessarius, tanquam certissimum habet, quo evincimus & superamus omnia animalia. hinc fit, quod homo omnium animalium prudentissimum habetur. Attactu enim mentis aptitudo & ineptitudo deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò carne, bene aptos esse dicimus. Sunt tamen gustus & tactus distincti sensus, quia habent distincta objecta, & organa distincta.

De potentia olfactiva.

CAP. XI.

Tametsi Aristoteles referat, de odore atque odorabili de terminare non esse facile, eo quod olfactum habeamus perdebilem, quare hominem multis animalibus, ut canibus & vulpibus, hoc sensu inferiorem esse dicit, cum homo non nisi delectatione aut fastidio odorum differentias percipiat, ob organi intemperantiam, frigiditatemque, quod in visu & auditu minimè accidere videmus: attamen nos eam difficultatem

tem, si qua dici debeat, olfactus definitione diluimus, quæ talis est. Olfactus est sensus exterior, apprehendens odorem naribus medio aëre uel aqua. Vel olfactus est potentia sensitiva, ordinata in duabus carunculis, per nares superiores à cerebro, ad apprehendendum odorem, quem affert aer attractus. Obiectum olfactus odor est, qui est qualitas odorabilis ex sicco concocto, per vim caloris in humido. uel, Odor est fumus per calorem resolutus in re odorifera. cum enim siccum terrestre coniunctum vi caloris in humido digeritur, tunc odor nascitur, quem aer naribus ingerit, in respiratione assidua: ut poma, sicco terrestri decocto, demum fiunt odorifera. & quia diuerso modo & inæqualiter siccum decoquitur, miscetur siccum cum humido: hinc fiunt diuersæ odorum species, quorum uocabula sumuntur à similitudine saporum, uel ab obiectis. ut,

Odor	Dulcis
	Vinctuosus
	Acetosus
	Grauis
	Fœtidus
	Putridus

Et si quæ aliæ species sunt, illæ referuntur ad superiores. Organum olfactus est sub cerebro, proximè supra nasum, in iunctura frontis & nasi, ubi sunt duæ caruncule caue, porose, sicut anteriores mamillæ: quæ cooperiuntur pellicula recipiente & remittente aerem odoriferum, assidua respiratione, instar follis. Est autem olfactus omnium sensuum minus necessarius, adeo ut multa animalia careant eo. Seruit tamen peculiariter ad sanitatem conseruandam. sentit enim

Et tangit subtilissimè aerem corruptum, quem homo sentiens
refugere potest. Hi ergo sunt quinque exteriores sensus, per
quos interiores suscipiunt ipsas species qualitatum passibili-
um, id est sensibilem, per quos item sensus uoluptas aut do-
lor, animo uel corpori queritur, quorum tactus et gustus
sunt maximè communes homini cum bestijs, ad uoluptatem
uel dolorem. reliqui tres sunt homini peculiare, utpote uisus
et auditus, ad doctrinam consequendam: olfactus uerò, ad sa-
nitatem conseruandam.

Diectorum epilogus.

Ad cognitionem cuiuslibet potentie sensitue exterioris
tria sunt requisita, organum, medium, et obiecta.

Organum itaque

Visus, est oculus seu neruus opticus ad ce- rebrum terminatus.	Me- dium	Aër	Color
		Aqua	
Auditus, est auris seu miringa in aure.	Me- dium	Aër	Sonus
Olfactus, sunt duæ papillæ in naribus contentæ.		Aqua	
			Odor

Gustus, est inferior pars linguae, et gu- le parteis.	Me- dium	Neruus, uel superior pars linguae.	Sapor
		Neruus, sub carne, uel cu- te totius cor- poris supe- rior.	
Tactus, est rete sub cute per totum cor- pus extensum.	Me- dium	Aër	Qualita- tes qua- tuor tacti- les.
		Aqua	

DE

DE POTENTIIIS SENSITUIVIVIS
interioribus. Huius secundi libri pars quarta, septem
continetur capitibus.

Quid sensus interior, et quot numero sint.

CAP. I.

Sensus interior, est potentia sensitua in animato corpore,
quæ species rerum sensibilem non solum presentes, ue-
rum et absentes percipit, dijudicat, discernit, comparat, et
diutius conseruat. Sic per memoriã, canis conseruat speciem
eius hominis, à quo semel atque iterum percussus est: sic quo-
que per phantasiã canis hero suo adulatur, ignotum uerò
adlatrat. Ita multo nobilior est sensus interior exteriore, ta-
meti absque hoc nihil admodum possit sentire internus sen-
sus. Quia sicut fenestra immittit lumen solis aut lunæ in ha-
bitaculum alioqui caliginosum et opacum: sic exteriores sen-
sus per sua organa immittunt species qualitatum sensibilem,
et idola, ad sensum communem, et reliquos interiores. in qui-
bus tametsi plerique in horum numero uariant, atque etiam
ut posterius dicturi sumus, superstitioni sunt: attamen sim-
pliciter dico, tres omnes esse sensus interiores, scilicet sensum
communem, phantasiã, et memoriã: qui homini cum be-
stijs sunt communes. intellectus uerò soli homini proprius est,
et is quidem à sola anima intellectiua proficiscitur: de quo
in sequenti tertio libro, Christo auspice, pro uiribus com-
mentabimur.

De sensu communi, eius obiecto, et organo.

CAP. II.

Sensus communis est potentia sensitua interior, apprehen-
dens sibi transmissas species sensibilem, quæ obiecta sunt sensui
sibus particularibus, id est exterioribus, easque phantasiæ
offert. Obiectum uerò ipsius, est qualibet passibilis et sensi-
bilis

11 5 bilis

bilis qualitas, nepe qualitas tactilis, color, sonus, sapor, odor, quarum qualitatum species abstractae & multiplicatae, transmittuntur per sensus exteriores, uelut per fistulas aut canales, ad cerebrum, cui insidet sensus communis. Organum huius sensus communis est anterior cerebri uentriculus: cui cerebro medici tres cellulas, aut uentriculos siue pelliculas eas partes tribuunt, qui uentriculus anterior plus humiditatis habet, aptus est ad recipiendas quaslibet species, sicut cerae molliori facilius imprimuntur formae. Tametsi Aristotele testis spiritus quoque uitales a corde progressi, adiuuant sensuum exteriorum & interiorum organa, a cerebro deriuata. Est itaque sensus communis origo & radix omnium sensuum particularium & exteriorum a cuius organi centro omnes nerui illi sensitiui progrediuntur, ac inde per sua corporis membra & organa disperguntur a cerebro, instar retis expansi: qualis est neruus tactilis, opticus, audituus, gustabilis, olfactiuus. Sunt praeterea sensus communis tria officia, uel operationes, siue actus. Primum officium est, cognoscere & discernere actus & operationes sensuum exteriorum, hoc est sentire & iudicare utrumque, quod caro tangit, oculus uidet, &c. Item deprehendere cessationem eorum, hoc est sentire quod oculus non uidet, auris non audit, &c. Secundum officium est, discernere & diiudicare obiecta exteriorum sensuum, praesentia uel absentia quantum inter se conueniant, aut dissentiant, ut percipiatur hoc esse calidum, illud frigidum, illud dulce, illud album, hoc sonorum non esse nigrum, hoc gustabile non esse sonorum. Sic ergo planissimum est, quod medici dicunt, sensum commune esse eum qui tangit, uidet, gustat, audit & olfacit. atque hinc etiam nomen habere, quod communiter sensuum exteriorum officio fungitur. Tertium officium est, cognoscere & diiudicare proprie sensibilia communia

Sensus communis.

munia, quae sunt septem, ut ante diximus, scilicet magnitudo, corpus, numerus, motus, tempus, locus, figura. haec enim proprie cognoscit ille, & diiudicat: quae tactus atque uisus non nisi improprie, mediis qualitatibus, aut coloribus apprehendit.

Quid sit phantasia.

CAP. III.

Phantasia est potentia interior, sibi imprimens alius species sensibilibus, praesentium ac absentium, atque ex his similes species sensibiles, aut intentiones, conceptusque eliciens. sic canis lupum uiso, elicit conceptum inimicitiae. sic canis baculo uiso, elicit conceptum percussiois. sic equus audito classico, elicit conceptum praelij. Huius itaque phantasiae obiectum, est sensibile per se sensatum in communi, in quantum comprehendit, cognoscit, discernit, reseruat, & speciem cum specie componit. Organum uero eius est medius uentriculus cerebri, paulo siccius interiore, ut specie receptas a sensu communi per neruos diutius retineat, sicut cera siccata durabilius retinet formas impressas. Habet autem phantasia circiter quinque officia, quorum primum est, species sibi a sensu communi oblatas imprimere alius, in absentia quoque obiecti. Secundum officium est, discernere & diiudicare substantiam particularem & singularem, & quodque singulare. Tertium est, discernere & diiudicare certius atque exactius a sensu communi incognita. Quartum, elicere ex specie sibi obiecta, aliam similem, aut dissimilem speciem, sensu exteriori quoque perceptibilem. ut uidens leonem pictum, concipit speciem eius, & gestum ac impetum. Vel etiam potest concipere uarias & monstruosas quoque species, ac imagines, quarum similes sensui exteriori uix unquam offerunt: ut concipere centaurum, ex homine & equo conflatum: uel minotaurum, chimeraem, uel montem aureum. Et hoc quartum officium

ficiam, speciem cum specie componere & comparare dicunt. Quintum est, elicere ex specie sensibili imaginarium conceptum, hoc est intentionem. Est autem intentio, species rei non corporea, neque sensu exteriori percepta, sed tantum imaginatione. sicut ovis uiso lupo concipit inimicitias, quas natus uas lupi cum ouibus exercent: atque inimicitia est insensibilis species exteriori sensu.

De memoria & reminiscencia.

Memoria. Memoria est potentia sensitiua interior, quae species rerum sensibilibus, ab alijs sensibus interioribus receptat, & res seruat. Cuius obiectum est sensibile, per se sensatum, ut conseruabile. Conseruat enim species, quas concipit uirtus imaginatiua, scilicet phantasia. Organum memoriae est posterior cerebri uentriculus, scilicet sincipitis. Secus autem definitur memoria, in libello de Memoria & reminiscencia, cum inquit: Memoria est habitus & passio, de prius sensatis, cum factum fuerit tempus. sed non capitur istic proprie, sed pro operatione. Et dicitur memoria habitus, cum fuerit permauens: & passio, cum fuerit transiens. & memoria hoc modo accepta non est praesentium, quia illorum est sensus exterior: nec futurorum, sed solum praeteritorum. ratio est, quia nemo dicit se memorari, quae coram uidet, aut uidebit, sed eorum quae antehac uidit, audiuitque. Reminiscencia autem distat a memoria: quia memoria respicit speciem rei, per quam rursus cognoscit rem: sed reminiscencia amittit speciem, & cum intelligit rem aliquam, reinuenit rei speciem. Et ideo definitur, quod sit resumptio sensus, uel memoriae: hoc est, actus sentiendi, uel consiliandi. Hinc est quod bene memoratiui sunt difficulter reminiscitui: & contra.

De

De somno, uigilia, & insomnijs.

Cum ipsius sensus communis atque exterior affectus sit somnus somnus & uigilia, recte ergo sensibus haec materia subnectitur. Est itaque somnus, impotentia & cessatio sensuum propter fatigationem uigilandi, a calore & fumis crassis orta intrinsicus. & ideo refert Philosophus in libello de Somno & uigilia, quod sit immobilitas sensus communis, seu passio primi sensitiui. Est enim reciprocatio caloris naturalis ad interiora corporis, propter uapores condensatos circa cerebrum, obstruens meatus spirituum sensitiuorum, ob salutem animalium. Igitur uigilia est reuersio caloris naturalis ad exteriora corporis membra, consumptis ac digestis uaporibus obstruentibus meatus spirituum sensitiuorum. Neesse enim est, omne animal quandoque dormire, & quandoque uigilare. nam omne animal habet sensum: & cuiusque conuenit sensus, illi quoque competit illius immobilitas seu ligatio, quae dicitur somnus. Oportet enim sensus, & quodlibet animal, quandoque a sensuum operationibus quiescere. quapropter oportet omne animal quandoque uigilare, quandoque uero capescere somnum. Habent enim somnus & uigilia fieri circa idem subiectum. sunt enim contraria. Somnium autem est phantasma aliquod in somno apparens, a motu inexistentium seruatarumque simulachrorum in somno facta apparitio. Est enim quaedam apparitio, facta in sensu interiori, a speciebus die reseruatis in animali simpliciter dormiente. Est illius, quam patimur in somno, de quorum diuinatione ad alium spectat librum. non enim est intentio nostra, de hisce rebus hoc loco pluribus agere.

uigilia.

Somnium.

Quae

Qua sit de numero sensuum interiorum apud
physiologos dissentio.

CAP. VI.

De numero sensuum interiorum apud plerosque supersti-
tiosa semper fuit disceptatio: & adhuc quidem sub iudice
lis est, quis illorum melius dixerit. Alij enim quatuor sensus
interiores esse asseuerant: scilicet sensum communem, imagi-
natiuam siue aestimatiuam, cogitatiuam, & memoriam. Alij
superaddunt quintum phantasiam, quae uere cum imaginati-
ua atque cogitatiua seu aestimatiua idem existit. Facile itaq;
tollitur coniuratorum inter se, suis opinationibus ob-
stinata haec controuersia. uolunt enim primi tot
esse sensus interiores, quot sunt illorum or-
gana, obiecta, & operationes siue
actus. Ergo erunt quatuor sen-
sus interiores. nam secun-
dum eorundem opi-
nionem, Orga-
num

*

Sensus

Sensus communis est
in anteriori capitis
parte supra dextrum
oculum in primo
cerebri uentriculo
situm.

Imaginatiuae uirtu-
tis siue aestimatiuae,
est supra sinistrum
oculum in secunda
cerebri cellula lo-
catum.

Cogitatiuae, est in su-
periori interioriq;
capitis, siue cerebri
uentriculo situatū,
seu locatum.

Memoratiuae uirtu-
tis, est in interna po-
sterioris capitis seu
parte cerebri, scili-
cet sincipitis si-
tum.

Sensibile per se sensatum in
comuni, cuius actus est cogno-
scere, apprehendere, & diffe-
rentias inter sensibilia sensuū
exteriorum ponere.

Sensibile, per se sensatum in
comuni, in quantum reserua-
bile, cuius actus sunt appre-
hendere, cognoscere, speciesq;
rerum sensibilibus compone-
re, & diuidere.

Cuius ob-
iectū est } Est sensibile per se sensatum,
siue per accidens, cuius
actus est praeter dicta, eli-
cere speciem non sensatam,
ex specie sensata. & com-
ponere intentionem cum
ipsa specie.

Est sensibile per se sensatum,
ut conseruabile. cuius
actus seu operatio est con-
seruare intentiones, quas
elicit uirtus ipsa cogita-
tiua.

Consequens est, quod ea quae cognoscit sensus communis
per species sensibiles sensuum exteriorum, altius reseruat
uirtus imaginatiua: & ea quae cognoscit uirtus cogitatiua,
reseruat uirtus memoratiua. Est autē species sensibili-
littudo rei sensatae, relictā in sensibus extremis, quae, 1
littudo
Species sensibilibus quid-
seu

seu species, siue imago, aut conceptus immaterialis uel spiritalis, ulterius facit nouam similitudinem siue speciem in sensu communi, & subinde in alijs sensibus interioribus. Alij autem qui adijciunt dictis quatuor sensibus interioribus quintum sensum interaneum, nepe phantasiam, eo quod habet distinctum actum seu operationem ab alijs sensibus internis, quæ est diuina

Phantasia dere & cõponere res imaginatas. Ego autem dico, phantasia quid. ab imaginatiua & cogitatiua non esse realiter distinctam & ideo definitur ab Aristotele, quod sit motus factus à sensu in communi sentiendi potestate: hoc est in sensu communi, siue interiori. extendit enim se hic sensus & operatio eius ad omnes sensus interiores. Sunt nanque phantasia, imagines rerum animo insidetes, quæ omnibus sensibus interioribus sunt cõmunes. & ideo uirtus imaginatiua & cogitatiua cum phantasia idem sunt, ut dictum est. Vnde sequitur, tantum tres esse sensus interiores secundum ueritatẽ, quod ab initio diximus: scilicet sensum communem, phantasiam, & memoriam, qui homini cum bestijs sunt communes. Et ideo illi tres sensus interiores solummodo definiuntur ab Aristotele, & non alij.

DE POTENTIA ANIMAE APPETITIUA, & potentia loco motiua pars quinta & ultima.

Hac quinta & ultima huius libri parte, de potentia animæ appetitiuæ, & potentia loco motiua differendi, exigit orationem determinationem, quam hic paucis absoluturi sumus (eo quod de anima sensitua, parte tertia, capite primo in summa loquuti sumus) diuidentes hanc partem quintam in duo capita sequentia.

De uis seu potentia appetitiua.

CAP. I.

Ex si

Ex superius dictis constat, duplicem esse animæ uim: unam scilicet apprehensiuam, cuius sunt sensus exteriores & interiores. Alteram uero motiuam, cuius sunt appetitus, hoc est motus animales, perturbationes seu motus animorum, hoc est affectus sequentes sensum: & hæc uocatur uis appetitiua. Sunt item motiua potentia alij motus, uel sequentes appetitum. Item animales, & hæc uocatur uis prosecutiua: uel nullum appetitum sequentes, ut uitales motus, & hæc uocatur uis aut motus spiritalis. Est itaque appetitiua potentia, seu facultas, inclinatio siue impulsus in eam rem, quam uel sensus, uel intellectus ut bonum prosequendam, aut malum fugiendam approbat. Sic canis speciem carnis oculis uisam, & cognitam imaginatione spe sequitur & inhiat, fustem autem metu auersatur. Et diuiditur hæc potentia siue uis animæ appetitiuæ, in concupiscibilem, irascibilem, & uoluntatem. Concupiscibile est appetitio eorum quæ delectant, & hæc est communis omnibus animalibus, cuius obiectum est bonum conueniens sensui. Organum siue instrumentum est iecur, seu hepar. Irascibilis ab ira dictus, quæ est ulciscendi de iniuria illata ratio, siue fuerit uera, siue apparens. Obiectum eius est, bonum arduum: organum cor. Ex his itaque duabus quæ sensitua uocantur appetitiones, proprie oriuntur affectus, qui sunt motus uehementiores, quorum genera sunt quatuor, scilicet delectatio, spes, dolor, metus. Delectatio fit, quando sensus utitur conuenienti obiecto. Spes fit, quando imaginatio ostendit aliquod futurum bonum. Dolor, quando præsens est sensui obiectum non conueniens, sed corrumpens naturam. Metus fit, quando imaginatio ostendit obiectum disconueniens. Voluntas autem appetitiua, est eorum quæ rationis iudicio, hoc est, deliberatione & consilio, semel recepta & probata sunt. Hinc intellectualis appetitio uocatur. Nam ut cupiditas & ira uolunt

uoluntas intellectui coniuncta est. cuius obiectum est bonum honestum, utile, iucundum. Organum, siue instrumentum est cerebrum.

De potentia anima motiua locali, & speciebus eius.

CAP. II.

Potentia loca motiua seu migrandi uis, est que ab ea re que expeti aut declinari nata sit, imaginatione gignitur. Cuius species sunt, uis gradiendi, uolandi, nandi, reptandi. Hanc uis uisus actio, est mutatio loci, ad cuius perfectionem duo concurrunt, scilicet obiectum. & est id ipsum quod appetitur bonum siue commodum consequendum, & uitandum incommodum. Subiectum siue organum, sunt ipsi muscoli, uel ea que his proportionantur. Sequitur itaque primo, quod due sunt potentie localiter motiue: scilicet appetitus & intellectus, cum phantasia, que sub intellectu continetur, nam omnia animalia que mouentur localiter, uel sequuntur intellectum, uel appetitum: intellectum, ut homines uiuentes secundum rationem, uel phantasia: & appetitum sensitium, sicut bruta, & homines non utentes ratione. Ergo aliud est principium motus localis in animalibus imperfectis, & aliud in hominibus, nam in animalibus imperfectis, est phantasia indeterminata, que solum presentia cognoscit. In hominibus uero est ratio deliberans, que est cognitio rei absentis, & ad futura respicit, & ideo intellectus semper est rectus: appetitus uero & phantasia sunt recta, & non recta, quia possunt aliter se habere. Appetitus enim non mouetur ab appetibili ad omne bonum, sed ad bonum presens, & particulare. Possunt itaque appetitus esse contrarij, quia ratio & concupiscentia sunt aliquando contraria, nam intellectus propter malum futurum, quodammodo iubet presens bonum esse fugiendum. Concupiscentia uero

uero que non iudicat de futuro, propter presentis boni delectationem iubet tale esse prosequendum: fit ergo contrarietas: quia ratio semper deprecatur ad optima. Nam in qualitate actione intellectus practicus utitur syllogismo practico, cuius maiorem propositionem semper ficit idem intellectus, scilicet practicus. Esi idem intellectus, subsument minorem proportionem, non fit in conclusione error: sed si minor propositio subsumentur per appetitum sensitium, aut phantasia, tunc committitur in conclusione error circa agibile: quia conclusio sequitur semper debiliorem premissarum propositionum partem. Nam cum maior est propositio uniuersalis, & minor particularis, ergo & conclusio erit particularis. Exempli gratia: nam intellectus practicus sumit in qualibet operatione hanc propositionem: Omne bonum est faciendum, & omne malum fugiendum. Cum ergo sub tali propositione intellectus practicus subsument aliquid simpliciter bonum, non fit error in conclusione. Si autem phantasia, aut appetitus inferior sensitius subsument sic, quod delectatio presens in aliquo prater rationem est bonum, tum accidit error in conclusione, propter admissionem, seu assumptionem boni particularis. Sequitur ex iam dictis secundo, quod ad motum localem perfectum requiruntur quatuor mouentia, & unum quod mouet tantum, quia ad motum requiritur primum mouens immobile, scilicet appetibile, & id mouet appetitum, & appetitus mouet organum, & illud alia membra, & sic mouetur animal ad prosequendum aliquid bonum, aut ad fugiendum malum, uerum, uel apparens. Sed de his satis ad super. Ad tertium igitur librum pergamus operis precium est.

Sequitur Liber de Anima

tertius.

binā illa erunt idem quoque numero: tamen si officiis differant
communi quam uocant differentia. Prima diuisio duplex est
intellectus scilicet agens, & passibilis. Intellectus agens est po-
tentia animae rationalis cognitiua, quae abstrahit species in-
telligibiles à phantasmatibus, easque transmittit intellectui pas-
sibili reseruandas. Et haec hic plane ingenium hominis, id est
acumen inueniendi, & aliquid ex seipso sine doctore aut mo-
nitore excogitandi. Ex ista definitione patet, duo esse officia
intellectus agentis. Vnum, quod uocant illuminare phantasma-
riale, à quolibet phantasmate: si re quo non sit intellectio.
Oportet enim quemlibet intelligentem phantasmata specula-
ri. Nihil enim est in intellectu, nisi prius fuerit in sensu. Alter-
rum officium est, quod uocant illuminare intellectum passibi-
lem, hoc est illas abstractas ex phantasia species & imagines
diuidicatas, ab intellectu agente transmitti ad intellectum pas-
sibilem, non solum cognoscendas sed & reseruandas, memo-
riaeque reponendas. Atque utriusque uim experimur ipsi, cum ali-
quid de uirtute, de uitio, de alioque quolibet loco communi alio
cuius professionis studiosè audientes, ac inde meditantes, ac
expedientes speciem aliquam ac ideam certam, aut definitio-
nem, & simile animo reponimus. Sicque agens intellectus est,
tanquam doctor docens: sed passibilis, est tanquam discipulus
addiscens. Intellectus autem passibilis, quem quidam passibi-
lem uocant, est potentia animae rationalis cognitiua, quae spe-
cies intelligibiles ab intellectu inuenias, excogitatas, sibi que
transmissas, etiam diuidicat, & confert inter se, & retinet.
Exempli gratia, ut si in aliquo consilio plures sint, quorum
uni in mentem uenit utile consilium, reliquis non animaduert-
sum, ille est usus intellectu agente alij qui auditum consilium
percipiunt, & agnoscunt utile esse, etiam si ipsi inuenire non
potuerunt

potuerunt, utuntur tantum passibili intellectu, ut dictum est.
Secunda diuisio: intellectus aut est speculatiuus, aut practi-
cus. Speculatiuus est, qui habitu uel actu speculatiuo instru-
ctus, finem habet speculationem, scientiam, & ueritatem: cuius
obiectum est uerum & falsum. practicus uero est, qui ha-
bitu, uel actu practico instructus, bonum opus intelligit tan-
quam finem suum, & illud exequitur: cuius exemplum in fine
secundi libri attulimus, cuius obiectum est bonum & malum.
Tertia diuisio: intellectus aut est habitu, aut actu. Intellectus
habitu est, qui ociosus, non intendit se in speciem intelligibi-
lem. Intellectus uero actu est, qui actu rem aliquam intelligit,
conuersus in speciem intelligibilem. Quarta diuisio: intel-
ctus alius est simplex, alius compositus. Simplex est, quando
cognoscit simplex & incomplexum, ex uno aliquo praedica-
torum quolibet, cuius notitia incomplexa, uel absoluta in-
tellectio uocatur. Obiectum uero est indiuisibile, id est, termi-
nus incomplexus. & haec uocatur prima operatio intel-
ctus scilicet simplicium apprehensio, qua simpliciter iudi-
cat intellectus hoc esse, uel non esse. Compositus uero intel-
ctus dicitur, cum cognoscit propositionem ueram aut fal-
sam, cuius notitia est complexa & intellectio comparata, quae
& passibilia, & impossibilia comparat per propositionem.
Huius obiectum est diuisibile, & multiplex intelligibile. id
est, propositio quae diuiditur in compositos terminos. & haec
est secunda operatio intellectus, quae uocatur compositio & di-
uisio. Et hic compositus intellectus rursus est duplex: scilicet
componens, id est affirmans, hoc est, affirmatiuam propositio-
nem concipiens, in qua praedicatum componitur, & coniun-
gitur suo subiecto, ut Achilles est fortissimus, & Graecorum. &
diuidens intellectus, id est negans: hoc est, negatiuam pro-
positionem concipiens, in qua praedicatum negatur seu sepa-
ratur

ratur à subiecto, ut Therites non est fortissimus Græcorum. Alij addunt tertiam operationem intellectus, scilicet ratiocinari & indicare.

De proprietatibus, seu officiis intellectus.

CAP. III.

Aristoteles intellectus humani complurimas enumerat proprietates, quarum prima est. Intellectus habet potentiam recipiendi quālibet speciem intrinsecus, cum nulla ei species sit prorsus innata. Nam anima primitus est tanquam tabula rasa, in qua nihil dum actu scriptum, aut pictum est, sed tempore suo potest ei tabulæ quid inscribi. Secunda: intellectus est uirtus passiuā, quoniam sensus est uirtus passiuā, ergo & intellectus: quia intelligere fit sicut sentire. Nam quemadmodum sensus sentit in hoc, quod suscipit speciem sensibilem: sic quoque intellectus. attamen intellectus non est passiuus uirtute corruptiuā, sed perfectiuā: quia patitur ab intelligibili, à quo perficitur. Tertia: intellectus est uirtus immixta, non alligatus certæ alicui speciei, uni, nam alioqui intus existens, prohiberet extraneum: sicut uisus, si uni colori esset deditus, tum non perciperet alios colores. Quarta: sensus hebetatur assidua operatione, intellectus uerò crebra meditatione redditur acutior & agilior. Quinta: sensus præsentia tantum & præterita apprehendit, intellectus etiam futura prospicit, nam, ut ille ait: Istuc est sapere, non quod ante prædes modo est uidere, sed etiam illa quæ futura sunt prospicere. Sexta: sensus est uirtus in organo, intellectus uerò minimè, nam organum est determinatæ naturæ, & constitutionis, si igitur esset in aliquo organo, ex tunc naturam illius organi non cognosceret, neque cognita haberet uniuersalia, sed solum singularia. Et licet intellectus sit in corpore mediante anima, non tamen est in organo, mediante quo recipiuntur rerum

Terent. in
Adelp. act.
4. Sc. 1.

rerum species. Præterea intellectum agentem sequuntur septem aliæ conditiones, seu proprietates, quarum prima est: Intellectus in actu separatus est ab organo corporeo, uel ut alij dicunt, separabilis simul cum anima rationali. Secunda: intellectus agens impassibilis est, quia non potest pati passionem corruptiuā, cum non habeat materiam quæ est principium illius passionis. Tertia: quod sit immixtus, id est, non est compositus ex rebus corporalibus, cum sit omnino immaterialis. Quarta ut sit substantia actu ens, per se subsistens. Quinta: quod scientia rei scitæ est, eadem cum intellectu in actu, sicut subiectum & accidens. Sexta: quod intellectus in actu, est prior intellectu in potentia. Septima: intellectus perfectè est in actu, cum actu intelligit.

De specie intelligibili, ipsius intellectus, & eius obiecto.

CAP. IIII.

Species intelligibilis, est qualitas intelligibilis immaterialis, mouens intellectum, cui allata imprimuntur: sicut scriptura tabulæ appingitur, sicut imago ari liqua facta infigitur, ut altius & diutius hæreat: sic intellectus est quasi tabula apta ad recipiendam speciem quamlibet sibi adpictam, aut infusam. Sicut autem res alia materialis est, alia immaterialis: & sicut duplex est species sensibilis, scilicet materialis à corporeo, immaterialis ab incorporeo, per phantasiam collecta: sic & duplex est species intelligibilis, scilicet materialis à specie sensibili rei materialis, manans ex phantasia in intellectu, ut cum intelligo & concipio pomum, plantam: & immaterialis, à specie sensibili rei immaterialis, manans ex phantasia in intellectu: ut cum intelligo & concipio angelum, iustitiam, dolum, & quamcunque aliam rem immaterialem. Ex his itaque dictis intelligis, quoniam modo intellectus concipit & intelligit essentiam alicuius rei, substantiæ, uel accidentis, materialis

terialis uel immaterialis, uerè uel imaginariè. Nunquam tamen intelligimus immaterialia sine ope materialium, & absque similitudine collationeque harum. Tamen rectè eam uocamus rem intelligibilem, quæ ab intellectu quoquomodo intelligitur. unde sequitur, quòd proprium ipsius intellectus obiectum, est essentia rei cuiuslibet uerè aut imaginaria sic essentiam hominis, essentiam iustitiæ intelligo, & concipio. Alij autem dicunt, quòd intellectus intelligit quidditatem rei materialis, sicut suum proprium obiectum, hac permoti ratione. quoniam aliud est suppositum habens naturam aliquam, ut Socrates: & aliud est ipsa natura, quæ est quidditas suppositi, scilicet in ordine ad potentiam cognitam, quia per aliud, & aliam potentiam cognoscuntur. Sed suppositum siue singulare cognoscitur per sensum. oportet ergo quòd quidditas suppositi cognoscatur per intellectum. nam singulare cognoscitur per sensum, uniuersale uerò per intellectum.

De conuenientia & differentia intellectus & sensus.

CAP. VI.

Tametsi intellectus & sensus sunt animæ diuersæ potentie, sunt tamen illorum aliqua conuenientia, atque differentia. Conueniunt enim primò in hoc, quia sicut sensus est uirtus passiva, & ducitur in actum per sensibile: ita similiter & intellectus ab intelligibili. Secundò, quia sensus est omnia sensibilia in potentia, ita intellectus est omnia intelligibilia in potentia. Quare dicitur, quòd intellectus est quòdammodo omnia. est enim omnia sensibilia per sensum, & omnia intelligibilia per intellectum: non secundum esse naturale, sed secundum esse intentionale & proportionis. secatur enim scientia & sensus, sicut res. Et ideo lapis non est in anima, sed species lapidis. Tertio, sicut sensus non corrumpitur à medio

medio rei sensibili, ita nec intellectus ab ullo intelligibili, quamlibet arduo. Quarto, sicut sensum sequitur appetitus sensituius, & affectus bestialis: sic intellectum sequitur uoluntas & appetitus, uel effectus rationalis. Quinto, sicut sensus communis omnia sensibilia diiudicat, sic intellectus omnes species intellectus cognoscit & diiudicat. Sextò, sicut sensus abstrahit speciem sensibilem à materia obiecti, ita & intellectus abstrahit intelligibilem speciem à materia, uel ab immateriali phantasmate. Differunt quoque intellectus & sensus. Primò, quia sensus est corruptibilis, nò autem intellectus. Secundò, sensus est uirtus in organo, intellectus uerò minimè. Tertio, intellectus dependet à sensu, & non e contrario.

De ratione seu intellectu humano, de ratione in brutis, deque memoria intellectiua.

CAP. VI.

Ratio est intellectus conferens inter se plures species intellectas & conceptas artibus speculatiuis, uel practicis: ut cum confero dialecticam cum rhetorica, uirtutem cum uirtute, scientiam cum opinione, angelum cum anima, aut quamlibet speciem intelligibilem cum qualibet specie, singulare cum alio singulari, aut uniuersali suo, uniuersale cum inferioribus suis, aut singularibus, aut cum alio uniuersali, propositionem cum alijs propositionibus ueris aut falsis, definitionem cum definito, partes cum toto, & contra speciem cum proprio, accidentia cum subiecto, & cætera similia. Atqui summa ratio est intellectus, plura simul concipiens, eaque conferens inter se, ita ut uel partem rerum, uel nihil, uel omnia probet, nempe uera aut bona: aut contra improbet, nempe falsa aut mala, & plura similia inde uel dissimilia sibi eliciat, ac rationetur. Intellectus ergo unā rem uel propositionem

sitionem concipit, nobilissimæque pars est ipsius intellectus, que docet probare uerum aut bonum, & reprobare falsum aut malum optima uoluntatis magistra. De ratione in brutis pauca differamus oportet. nam animalia irrationalia, aut bruta, habent mortalem animam sensitiuam, que & uegetatiuæ officia præstat. hæc autem animalia uegetatiua in plantis, ac sensitua in brutis, est quidem substantia incorporea, id est, spiritus & spiraculum uitæ, sed unâ cum planta, aut animalis corpore nato nascitur, & mortuo moritur, ut inquit D. Augustinus. Spiritus omnium animalium irrationalium, tam diu spiritus sunt, quam diu in corpore uiuunt. & anima que rationis capax diuinitus facta non est, cum carne sua (id est, sui animati corporis) incipit & desinit uiuere. nam quam diu uiuit, tam diu in carne manere poterit: & dum à carne sua separatur, statim extinguitur. Aliqui ex doctis quoque contemplantes mirabilem industriam, non in magnis tantum, sed etiã in minutissimis bestiis præ admiratione, quandam rationis particulam irrationalibus quoque tribuere dignati sunt, que non intellectu, sed mero ductu, instinctu, & impetu nature, imitatione & consuetudine uidentur ratiocinari. De memoria autem intellectiua scire conuenit, communem esse homini cum bestiis memoriã, quam sensitiuam, retinentem phantasmata sensibilia, & organicam appellamus. Sed memoria intellectiua soli homini peculiaris est, & propria, custos & conseruatricis conceptuum & imaginum, uel rerum quarum species sunt ab intellectu perceptæ, & hæc potentia est non organica: sicut & intellectus, cuius ipsa pars est. Illius autem memoriæ obiectum est præteritum, id est species intelligibilis, iam admodum animo cogitata & infixæ. Nemo enim dicit se meminisse futurum, sed coniectare futura: neque præsentis meminisse, sed cogno-

gnoscere præsens obiectum. Itaque memoria est potentia intellectiua, non sensus, neque coniectura, sed habitus quidam referens species, post aliquantum temporis exactus, ut ediscens experiuntur. Duo sunt præterea memoriæ officia, scilicet retinere species intelligibiles, semel intellectui passibili impressas: & referre ac renouare quoties libet, & opus fuerit. Secundum officium est species impressas, ac obliuioni tamen traditas, que intellectui uel animo semel aut sæpius exciderent, illas renouare, & quasi mortuas species resuscitare: & hoc uocatur reminisci, & reminiscencia. Nam reminisci, est obliuioni tradita recordari: quod opportunissime fit à circumstantijs personæ temporis, loci, &c.

De uoluntate humana, seu de intellectu, uel rationali appetitu.

C A P. V I I.

Ex his que antea retulimus, propalam est, duas esse hominis partes primarias: intellectum scilicet, uel rationem, & uoluntatem, ubi uoluntatem quandam uocauimus irrationalem, hoc est appetitum sensitiuum, quem sensualem indocti dicunt, hoc est cum bestiis communem, de quo hic non loquimur: uerum hoc capite agimus de hominum propria uoluntate, quam recte appellamus intellectiuum & rationalem appetitum, ita: Voluntas est potentia animæ rationalis motiua, qua homo intellecta cupit ut bona, uel reuuit ut mala. Intellectus ergo, uel ratio docet, & explanat, quid faciendum fugiendumque sit, que uacare debet temeritate & negligentia. Voluntas autem, id est appetitus hominem huc & illuc rapiens impetu suo, debet rationi obtemperare, nihil que agere aut uelle, nedum præstare, cuius non possit probabilem causam reddere. Nam ratio est metrum & regula actus uoluntarij, etenim ratio semper deprecatur ad optima, ut diximus:

ximus: & semper ad optima quæque hominem adhortatur. Obiectum autem uoluntatis, est proprie bonum appetibile, uel malum abominabile, intellectum, perceptum, & diiudicatum à ratione: quemadmodum de potentia appetitiua, ead quoque obiter attigimus.

Ad Lectorem.

Non mireris ornatissime lector, me in hoc commentario per sepe aliorum imitatum esse. Minervam: nam si C. Plinto, alijs quoque receptissimis autoribus licuit, non solum aliorum sensu, uerumetiam integra capita sibi uendicare: cur mihi non liceat. (cum sciamus omnibus in medio scribendi palmam esse positam) doctissimorum scripta imitari, & philosophiæ initiatis in meliorem usum, ordinem ac frugē reponere: Faciat & idem censor, & nemo criminabitur illum. Quod autem non raro stylo humiliori in his opusculis usi sumus, atque nonnunquam uerborum insolentia, ueni nobis danda erit, quando cuique professioni & arti sua phrasia (propter obscuritatem cauendam) permittenda est, nec eodem sermone omnibus seculis usi sunt eruditi. præterea qualibet scientia (si Aristoteli credimus) sua propria habet principia, proprios terminos, proprias propositiones, questiones, atque conclusiones. Vale bene, Lector optime, atque purgationem nostram æquo animo admitte.

HIERONYMI AURIMONTANI Vuildenbergij, *Moralis Philosophiæ Epitome. Ethices, Politices, & Oeconomicæ principia luculentissime enarrans.*

REVE

REVERENDISS. IN CHRISTO PATRI, DOMINO Tidemanno, Varmiens. Ecclesiæ Episcopo: Hieronymus Vuildenbergius Aurimontanus,

S. P. D.

VANDO post felicia domini Ioannis Dantisceni à Curijs fata, Reuerendissimi, consultissimique Varmiensis olim Diocesis Præsulis, innocentiissimi, Sacra Maiestas Regia dedit nobis clarissimam Celsitudinem tuam, animarum pastorem, Episcopum, & Antistitem vigilantissimum, à consilijs terrarum Prussiae consultissimum: non parum gauisus est uniuersus Ecclesiæ Varmiensis sacerdotum cœtus, ac reliqua nobilitatis multitudo, populisque uniuersus: eum se nactum esse Pontificem, profecto summa dignitate, summa uirtute præditum, merito solenniter uocatam: qui ut propria uirtute & doctrina, quibus omnis generositatis palma (ut Stoici uolunt) est tribuenda, clarus est: ita stemmata te, natalibus, seu familie nobilitate insignis, plerisque prudentia & uirtute longè antecellit: qui fortune bonorum minime expers: animi dotibus excellens: qui dies atque noctes æquitatem fouet, & amplectatur: qui nec transuerso quidem digito à iustitia recedit: qui uelut in librili perpendit omnium beneuolentiam: qui uniuersa ad rempublicam Christianam pertinentia, autoritate regit, sapientia pensitat, dexterate moderatur: qui sacram religionem nostram, ad pristina dignitatem, amplitudinemque restituere, pro uiribus molitur, nutuque gubernat: meditatur indies, Episcopatum opus esse, non regnum. Probe itaque Sigismundus Augustus,

stus, in chlyti regni Poloniae rex clementissimus, animaduertens, quod sine gubernatore nauigium periclitatur, sine auriga quadrigae praecipites ruiunt, sine rectore cuncta labascunt atque uacillant. Quales enim est in gubernanda nauis gubernator, in custodienda arce praefectus, in regenda ciuitate magistratus, in administranda prouincia praeses: ita in dioecesi Episcopus eligendus, uocandusque erat, qui in prouecta etate Nestorem habeat sapientiam, de cuius uirtute ac praestantia, apud Maiestatem Regiam abunde iudicatum esse uidetur: de quo nobis omnia polliceri possumus, quae ab hero optimo, equissimoque nobis praestanda, merito existimamus. Quare pro uiribus enitere, praesul amplissime, meditare, contendere, quod de te magnifica expectatio illa, perpetuo floreat, uigeatque: ut cuncti te rectorem, tanquam ducem uenerentur, infectentur, obsequanturque: quod dioecesis haec tua, tanquam rerum diuinarum humanarumque expertissimo moderatori concredita, crescat, augeatur, et illustretur continuo: qui probitate, innocentia, integritate, solertia, nulli postponendus uenit, neminique secundus. Nam uniuersa Prussia non habet alium, te uno praestantiorum, uel magis pium, uel qui Christum uerius sapiat, qui iuuentutem ad bonas literas perdiscendas tanquam unicum eruditionis praesidium, parat, consultat, et impellit: qui Culmensi ingenuarum disciplinarum gymnasio, ac honestorum morum praeclearo domicilio, pro usu patriae pulcherrime antiquitus constituto (cuius alumnium semper egisti eximium) etiam nunc ope et opera tua, ut par est (testamenti loco) non deerit: quod precamur literarum studiosi omnes, precibusque contendimus singuli: in quo adolescentes ipsi, qui futurae Reip. Christianae rectores et cardines fore debent, optimis artibus, cultis et praeclearis moribus non paucis ante annis instructi, etiam modo imbuantur, erudiantur.

antur, doceantur: quo rebus pub. pro tempore, non modo praesse, uerum etiam prodesse queant. quibus hanc philosophiae moralis partem, quae de moribus, et omnibus honestis actionibus humanis liquido tractat, exarare curauim. Nam qui ingenuis artibus excellunt, et morum ciuilitate deficiunt, in humanis beluis non multo dissimiles iudicantur: eo quod hoc doctrinae genere non sunt exculti. Quapropter adolescentibus ut in reliquis philosophiae partibus prodesse studui, ita et hic illis me profuturum spero, ubi me primum ab Aristotelis Moralis philosophiae, quae Ethice nominatur, libris, in quibus de morum urbanitate tractatur, paucis absoluam: subinde de Politicis, quae de Reip. et ciuitatum administratione luculentissime pertractant, in quibus leges, senatus populi que decreta breuiter docentur, multa denique quibus domi forisque uiuatur, commodè narrabo: tandem Oeconomiam, quae est de gubernatione domus et familiae, recensero, non contentenda, neque inutilia. Quibus quoque interieci Isocratis aurea dicta, et Senecae morum elegantissima decreta: pulcherrime literarum ordine concinnata, quae breuiter et liquido docent, quas res oporteat adolescentem desiderare, et quae rursus opera uitare, qualibus inter homines se coniungere, et quomodo suam ipsorum uitam instituere debeant. Quae omnia Reuerendae Paternitati tuae dicaui, nuncupauique. nec immerito: quando nouo Heroi noua conueniunt literarum lucubratiuncularum praeconia. Ea itaque ut aequo ac iucundo animo, hilarique fronte admittat clariss. Amplitudo tua, mirandum in modum rogo, et oro. Nam hoc pio officio tradantur ad cohibendas cupiditates uitae communis praeccepta, quae spero innocentissimae Celsitudini tuae non fore ingrata, iuuentuti que utilissima. Dij igitur saxint, quod istud sit perpetuum pignus ac monumentum meae erga te fidei ac obseruantiae. Vale, Pontifex clementissime: et me inter clientes tuos adscribito.

HIERONYMI AVRIL-
MONTANI VILDEN-
bergij Philosophiæ Moralis
Epitome.

QVID PHILOSOPHIA MORALIS,
et quæ eius partes.

Moralis
philosophiæ
descriptio.

Philosophia moralis est, quæ de præclaris ho-
minum uirtutibus, honestisque actionibus
pertractat. scientia, notitiam legis naturæ
continens. Est enim notitia præceptorum de
Moribus, et honestis actionibus quas ratio
intelligit naturæ hominis conuenire, et in ciuili consuetudine
ne uitæ necessarias esse, quæstis fontibus præceptorum, arte
et demonstrationibus, quantum fieri potuit. Hæc in tres par-
tes, scilicet in Ethicæ, Politicæ, et Oeconomicæ, diuisa est.

Philoso-
phiæ mora-
lis diuisio.

Quarum prima, uniuersam bene uiuendi rationem continet.
Altera eam, quam sibi proposuerunt ij, qui in Reip. luce uer-
santur. Tertia, quam sibi quisque priuatim, intuenta re fami-
liari, domi cum uxore ac liberis, constituit. De quibus omni-
bus in hac Epitome, nos paucis absoluere statuimus, præ-
missis omnium primum in 10. Aristot. libros argumento: in
quorum

In 10. libr.
Ethic. ar-
gumentum.

1. Primo Ethicorum libro, Aristoteles inuestigat, quid sit
summum bonum, quod omnia appetunt: et quid felicitas.
2. Secundo, agit de uirtute intellectuæ, et morali.
3. Tertio de Fortitudine, et Temperantia: de uoluntario et
inuoluntario.
4. Quarto, de Liberalitate, Magnificencia, Magnanimi-
tate.

tate, Modestia, Mansuetudine, Affabilitate, Verecundia, et
Veritate.

5 Quinto, de Iustitia, Iniustitia, et Iniuria.

6 Sexto, de Recta ratione, de duplici uirtute, et arte, par-
tibus Animæ: de Scientia, Prudentia, Intellectu, et Sapiëntia.

7 Septimo, de Heroica uirtute, continentia et incontinen-
tia, uoluptate, et dolore.

8 Octauo, de Amicitia, et eius speciebus.

9 Nono, quid amicis debemus, et quæ amicitia opera.

10 Decimo, de Voluptate, et de Felicitate.

Consequens est, quod Aristoteles in libris Ethicorum bene
beatæque uiuendi uiam et rationem instituit, quam beatam
uitam, beatitudinem, et felicitatem, seu summum hominis
bonum appellat: à quo capit disputandi exordium, in eoque
in fine decimi conquisit.

IN MORALIS PHILOSOPHIAE
Epitomen, ad Lectorem
exordium.

Habito itaque omnium librorum Ethicorum Aristoteli
argumento, ex quo quicquid in unoquoque libro
agitur, colligere queas, optime Lector: nunc ad descriptionem
ues uirtutum atque uitiorum me uertere operæ precium esse
dixi. Nam quicumque bene beatæque uiuere statuerit, reue-
ntis uitis, sese uirtutibus munire debet, et optimis moribus
incumbere: ad quorum cognitionem peruenire nequit is, qui
non omnium penè uirtutum uitiorumque descriptiones cog-
nitas habet, ex quibus boni mali que discrimen colligere
et elicere queat. Quapropter omisis perplexis, obscuris, et
confusis Moralium librorum commentationibus, breuissimè
ad primaria et insigniora Philosophi in Ethicis dicta colli-
genda

Pollicetur
uirtutis de-
scriptione.

Primaria
se traditu-
rū promit-
it.

genda me conuertere statui.

Ordo dicen
dorum. Primum igitur, quid sit Virtus, dicendum: subinde quot,
& quæ sint uirtutes morales, intellectualesque, explicandum
erit: præcipue tamẽ, omnium uirtutum moralium genera &
species nominatim, tanquam in catalogo enumerabo, legenti.
Virtutum
omnium ca
talogus. Quarum aliæ Morales, aliæ Intellectuales dicuntur: atque
in mediocritate duorum uitiorum oppositorum, alterius se-
cundum excessum, alterius secundum defectũ, consistere pro-
palam est: quod in sequenti diagrãmate liquido perspicere queat.

VIRTUTES MORALES

sunt duodecim.

<i>Superabundantia</i>		<i>Defectus.</i>
<i>Audacia</i>	<i>Fortitudo</i>	<i>Timiditas.</i>
<i>Intemperantia</i>	<i>Temperantia</i>	<i>Insensibilitas.</i>
<i>Prodigalitas</i>	<i>Liberalitas</i>	<i>Illiberalitas.</i>
<i>Ruditas</i>	<i>Magnificentia</i>	<i>Pusillitas.</i>
<i>Lenitudo</i>	<i>Magnanimitas</i>	<i>Fusillanimitas.</i>
<i>Ambitio</i>	<i>Modestia</i>	<i>Honorum contemptus.</i>
<i>Ira</i>	<i>Mansuetudo</i>	<i>Ira uacuitas.</i>
<i>Adulatio</i>	<i>Affabilitas</i>	<i>Contentio.</i>
<i>Arrogantia</i>	<i>Veritas</i>	<i>Disimulatio.</i>
<i>Scurrilitas</i>	<i>Comitas</i>	<i>Rusticitas.</i>
<i>Plus</i>	<i>Iusticia</i>	<i>Minus.</i>
<i>Plus</i>	<i>Amicitia</i>	<i>Minus.</i>

VIRTUTES INTELLE-

tuales sunt quinque.

<i>Ignorantia</i>	<i>Scientia</i>	<i>Sinistra persuasio.</i>
<i>Sultitia</i>	<i>Intellectus</i>	<i>Error intellectus.</i>
<i>Insipientia</i>	<i>Sapientia</i>	<i>Error sapientie.</i>
<i>Atechnia</i>	<i>Ars</i>	<i>Error artis.</i>
<i>Imprudencia</i>	<i>Prudentia</i>	<i>Error prudentie.</i>

Sub pru

Sub prudentia continentur scilicet,

<i>Bona consultatio.</i>	<i>Sagacitas, id est,</i>
<i>Sententia.</i>	<i>Synesis.</i>
<i>Continentia.</i>	<i>Heroica uirtus.</i>
<i>Voluntarium.</i>	<i>Verecundia.</i>
<i>Fœlicitas.</i>	<i>Delectatio.</i>

Dictarum autem uirtutum omnium, atque uitiorum diui-
siones, definitiones, & probationes afferre, non est admodum *Regula.*
neesse. Nam artium, uirtutumque definitiones ac diuisiones,
uim habent principiorum: quæ aliter se habere non possunt,
quoniam per seipsa, & non per alia fidem habent.

QVID SIT VIRTUS,

& quot uirtutum genera
ac species.

Aristoteles in primo Ethicorum libro, ostendens sum-
mum bonum esse finem hominis, & uirtutes ipsas esse
gradus quosdam per quos pateret facilis ascensus ad illud
summum bonum, quod omnia appetunt: illud quidem non in
uoluptate, nõ in diuitiis, non in secunda fortuna, neque in ho-
nore, neque in uirtute consistere dicit: uerum potius Deo tri-
buendum, aut in actione uirtuosa existere oportere. Et ideo *In quo con-*
uirtutem habitum esse asserit, qui in sola actione uersatur: & *sistit sum-*
omnium uirtutum actiones, ratione fieri oportere, dicens: Om- *mum bo-*
nis ars, omnis doctrina, omnis actio, omne studium & institu- *num.*
tum, ad bonum aliquod refertur. Itaque probè ueteres sum- *Prima pro-*
mum bonum definiuerunt, id ad quod omnia referuntur. Vbi *positio, &*
summum bonum esse ex ui & natura finis, & in actione con- *enumeratio.*
sistere, non in unica, sed in pluribus reiteratis, concludit. Et
ideo officium hominis esse, uiuere ex uirtute, seu actione uir-
tutis, in qua summum bonum locauit Aristoteles, scilicet in
uirtute omnium perfectissima, & in uita completa & con-
fecta.

p 3

fecta. Et tamen beatitudinem ipsam in uita perfecta consistere non posse: quia nemo in hac uita beatus. Et ideo definitio nem uirtutis multis ambagibus enumerat: & secundo, tertio, quarto, & quinto libris concludit, dicitque, quod

Virtutis definitio.

Virtus est habitus electiuus, in mediocritate consistens, et que ad nos est, definita, recta ratione, & ut definitur ipse sapiens: cuius officium est iudicare, quid agendum sit, aut fugiendum. Et ideo uirtus est habitus, qui inclinatur ad obediendum recte rationi, & efficit mediocritatem in effectibus

Habitus electiuus.

& actionibus. Habitus autem electiuus significat idem quod sciens, suscipiens, aut agens aliquid iudicio, stabili animo, & consulto. Et ideo Philosophus docet, uirtutem moralem esse uoluntariam, & uitium uoluntarium, actionesque esse uoluntarias, atque in dolore & uoluptate uersari. Quod autem uirtus efficiat mediocritatem duorum uitiorum, alterius secundum excessum, alterius secundum defectum, patet. Nam fortis in comparatione ad timidum, dicitur audax: & in comparatione ad audacem, dicitur timidus. Ita de temperantia, liberalitate, & de reliquis uirtutibus dicendum erit. Sic constat omnem uirtutem inter duo extrema, opposita, uitiosa locari: quemadmodum in catalogo coram cernis.

Definitio uirtutis moralis declaratio.

Ad uirtutis itaque moralis perfectam cognitionem tria requiruntur. Primum, quod uirtus moralis sit habitus electiuus, id est, ex electione proueniens, eo quod nascitur ex operationibus per electionem factis: & in hoc distat a uirtute intellectuali, que non ex electione paritur. Secundum, quod huiusmodi habitus intellectiuus, quem uirtutem moralem esse diximus, consistat in ea mediocritate, que uoluntatem nostram respicit, ne scilicet excedat secundum plus aut minus: id est, ne fiat secundum excellentiam, aut defectum. Tertium, quod huiusmodi mediocritas, in qua uirtus moralis consistere dicitur, ita est

ita est, definita est per rationem, circumstantiasque prudentie: quemadmodum definit & ipse sapiens, qui ad bene uiuendum recte eruditus est.

Pro enarratione habituum est sciendum, quod habitus est

Duplex	Corporalis, qui fundatur in corpore, ut in subiecto: sicut agilitas, pulchritudo, palestrica.	Concreatus: ut habitus angeli sicut scientia illis concreata: & habitus primorum principiorum, ut synderesis.
	triplex.	Acquisitus, duplex est.

Intellectus duplex.	Practicus, cuius finis est opus, ut ars, prudentia.
	Speculatiuus, cuius finis est scire, ut intellectus scientia, sapientia.

DE DIVISIONE VIRTUTUM.

Sunt autem duo uirtutum genera. Alterum menti rationi, seu intellectui attribuitur: ut prudentia, sapientia, intellectus, scientia, & ars: de quibus dicturi sumus. Alterum appetitui, ut relique uirtutes morales: quarum unaquaque uersatur circa proprium obiectum, scilicet materiam propriam. Nam ipsa fortitudo uersatur circa timores & fiducias, que sunt passionis. Temperantia, circa gustus

Virtutum diuisio. Intellectualiales. Morales. Circa quid uersantur moralium singula.

Et tactus, uoluptates & tristitias: quæ itidem sunt passionēs. Liberalitas, circa dationem aut acceptionem pecuniæ, quæ est bonum fortune. Magnificentiæ, circa honorabilia, & magna dona, quæ etiam fortune bona sunt. Magnanimitas, circa honores, inhonorationes, fortune prospera ac aduersa: quæ itidem fortune bona sunt & mala. Modestia est circa mediocres honores, qui bona sunt externa, & fortune. Assuetudo, circa uoluptates & dolores congressionum humanarum, quæ sunt affectiones. Mansuetudo, circa iræ excessus & defectus: quæ est passio animi. Veritas, consistit circa hominum sermones. Iustitia, circa negotiationes, ad alterum: ut emptiones, & uenditiones, & distributiones. Comitas, circa ludorum delectationes. Amicitia uero, circa utilia, delectabilia, & honesta, in hominum communionibus: quarum omnium descriptiones patebunt in locis suis. Ex quibus notum relinquitur, quod omnis uirtus moralis uersatur circa perturbationes, affectusque, & circa fortune prospera & aduersa: quas omnes ordine alphabeti, diligens lector perquirat. Quibus adiecimus plerumque alia, ad morum integritatem cognoscendam plurimum conducentia.

Corollarium Ceterum prius de uirtutibus intellectualibus, cum se semper habeant ad uerum, circa quas res uersentur, paucis etiam explicare necesse est. Sed quia mentis due sunt partes, una uis est contemplatiua, ac sciendi, qua ea quæ aliter ut sese habeant, minime fieri potest, contemplamur: altera uero, qua ea quæ aliter se habere possunt, perspicimus. Et hæc uis actiua, administratiua, consilatrix, & subducendi ratio nominatur. Et ideo *Scientia*. Scientia est omnis habitus contemplatiuus, speculatiuus, atque theoreticus, partis contemplatiuæ habitus: quoniam est habitus conclusionis, per demonstrationem acquisitus. primo *Sapientia*. Posteriorum. Sapientia, est scientia & intellectus eorum, quæ

quæ honorabilissima sunt in natura. Intellectus, est habitus principiorum. Principia sunt, quæ cum aliter se habere non possunt, per seipsa, & non per alia fidem habent. Ars uero est habitus, circa ea quæ aliter se habere possunt, uera cum ratione factiuius. Prudentia est omnino circa hominis bona & mala, uera cum ratione actiuius habitus: quæ si unum hominem in suis rebus agendis dirigit, prudentiæ nomen retinet, aut Monastica prudentia dicitur: si domum rei familiaris, Oeconomica: si ciuium multitudinem, Ciuilis prudentia, & ciuilibus facultas, atque Politica nominatur.

Sunt præterea prudentiæ tres aliæ species: scilicet deliberatio, seu bona consultatio, sagacitas, & sententia. Sub quibus continentur: heroica uirtus, continentia, uerecundia, uoluntarium, delectatio, scelicitas. Quarum omnium descriptiones, sequens ordo alphabeti abundè indicat.

DE INCIPIENTIBVS ab A.

Abstinentia est, à cibo & potu subtractio, ratione regulata. Est enim cohibitio gula, luxuriæ, cupiditatis, auaritiæ, ambitionumque, & superbiæ. Commentator 1. Ethicorum.

Abusio, siue Abusus dicuntur, cum aliqua re per licentiam male utimur. Nam abuti, est perperam uti, siue nimis licenter uti. Cicero: Noli nimis abuti patientia nostra.

Acceptio personarum, est iniuria, qua persona personæ præfertur, in conferendo aliquid, quod ex debito iustitiæ alteri esset conferendum.

Adolescentia, autore Aristotele in Topicis, est flos ætatis, uel extrema pueritia: ab adoleo, quod modò signat accresco, quia crescentes pueri, cum primum puberes fiunt, olerè hircum incipiunt.

Adulatio, est fallaci laude seductio.

Aemulatio dicitur imitatio uirtutis, & aegritudinem significat Rhetor. 1.

Aequanimitas in tolerandis tribulationibus, est patientia.

Aequitas est iustitia, dulcore misericordiae temperata.

Affabilitas est uirtus, qua homo se habet in dictis & factis, prout decet, humaniter. Vide Comis.

Affectus seu animi affectiones, dicuntur ab afficio, quod est commoueo: unde afficere dolore, afficere iniuria, molestia, dicitur. Hinc fit

Affectio, quae secundum Ciceronem definitur, animi & corporis ex tempore, aliqua de causa mutatio: ut sunt, gaudium, letitia, misericordia, cupiditas, metus, modestia: & alia quae modo affectus, modo perturbationes dicuntur à nostris, tanquam morbos appellamus. Hinc etiam fit Affectio uerbum, quod est, nimio affectu & anxietate quero.

Affectuum sequutor existens, inaniter & inutiliter auerget civilem disciplinam: cum ipsius finis non cognitio, sed actio sit.

Ambitio, est dignitatis appetitus immoderatus, ratione honoris.

Amicitia, est amor, mutuae benevolentiae cum charitate consensus. Cicero de Amicitia. Et est amicus, is qui amat, & amatur. Et ideo definitur amicitia, quod est studiorum omnium, uoluntatumque consensus. Et ubi haec est, seditiones absunt.

Amor, est affectio animi, in rem quae amatur: & in bonam & malam partem accipi potest.

Amicitias malorum tempus exiguum dissoluit, & bonorum

rum actorum, omnes quidem cui tractus extinguit: tales nunquam sectari conducit, qui praesentes amicos uenerantur honore, absentes beneuolentia prosequuntur.

Amicis, affinis & cognatis tuis, dum queas, ser opem, si grati fuerint.

Ars est habitus circa ea quae aliter se habere possunt, uera cum ratione factiuus. Ethic. 6.

Anima post separationem à corpore, non eget organo corporeo, sed est similis intelligentijs. Nam rationales sumus, & dii, sed mortale additum nobis, separat nos ab illis. Et differunt anima & animus. Nam anima est, qua uiuimus: Animus, quo sapimus: & pro mente capimus. Intellectus est pars animi rationalis, quo cuncta percipimus.

Arrogantia, quae modestiae contraria est, per quam temeritas atque impudentia, uanam sibi comparat auctoritatem. Et ideo arrogans dicitur, qui sibi temere, aut insolenter tribuit, quae in eo non sunt.

Assentator est, qui placendi studio, omnia laudat, nemineque aduersatur. 4. Ethicorum.

Audacia est pertinacia, timiditati opposita.

Auaritia, est quarumlibet rerum insatiabilis & inhonesta cupiditas: Autore Augustino, libro 3. de Liber. arbit.

DE INCIPIENTIBVS

à B.

Beatitudo, est summum bonum, & ultimus finis, rationalis naturae tantum. Lege felicitas.

Beatus uir dicitur, qui omnibus uirtutibus instructus est, & ornatus. Cic. lib. Tuscul. quæst. Beatus dicendus est, qui sit in bonis, nullo adiuncto malo, qui rebus omnibus ad uitæ usum ornatumque spectantibus abundat.

Bellum, est dissentio, per quam arma mouentur. Bella legitime

legitimè suscipiuntur, à legitimis potestatibus, ad propulsandam iniustam uim, uel ad puniendum manifestum scelus alii cuius populi. Et ideo iusta bella gerentes, fiunt ueri domini corporum & rerum.

Beneficentia, est exterior amicitiae uel charitatis actus: sicut Beneuolentia.

Beneficium, est quaedam beneuola actio, gaudium tribuens capienti: cuius aestimatio capientis est, non dantis. 9. Ethicorum, cap. 1.

Beneuolentia, est bonorum erga proximum uoluntas. Cuius opposita sunt, odium, & inuidia. Dicitur enim bona uoluntas: cuius contrarium est maleuolentia.

Benignus dicitur liberalis, beneficus, clemens. Vnde benignam terram dicimus, abundè reddentem. Plinius de Aegypto: Nulla est benignior tellus, nullus ager fertilior. A quo benignitas, liberalitas, clementia. Vnde benignè, liberaliter, clementer.

Blasphemia, est contumelia, uel conuicium in iniurià creatore, per quam de Deo falsa dicuntur.

Bonum est id quod opponitur malo. Est nomen generale, & honesta simul, & utilia complectens. Vt bonum animi, bonum corporis, bonum fortunæ. Summum autem bonum, solum Deum esse constat.

Bona animi sunt uirtutes, & scientia: Corporis sunt, sanitas, pulchritudo: Bona autem fortunæ sunt, diuitiæ, Ethicorum 1.

DE INCIPIENTIBVS

à C.

Castitas est uirtus specialis, circa ueneria: sicut abstinentia, circa cibos.

Cautio est, qua discernimus à uirtutibus uitia, qua capiuntur

piuntur bona, & uitantur mala.

Ceremonia, sunt opera exteriora ad cultum Dei pertinētia. Sunt & ceremoniæ seculares, quæ fiunt in nuptijs, funeribus, &c. Hinc dictæ sunt pompæ nuptiales, funebres.

Ciuitas est, nō quæ moenibus definitur, sed est societas quæ sufficitur ex pluribus pagis. Est enim multitudo ciuū per se sufficiens, ad bene beatèque uiuendum. 1. Polit. 3. & 4. & in Oeconomicis. Differt autē ciuitas ab urbe: quia ciuitas propriè sunt ciues, Vrbs uerò moenia & edificia.

Ciues, socij sunt unius ciuitatis.

Ciuitatem omnem uidemus esse societatem quandam, & omnem societatem boni alicuius gratia constitutam. 1. Polit. 1.

Circumspectio, est contrariorum uitiorum cautela. & est pars prudentiæ.

Clementia, est lenitas superioris aduersus inferiorem, in constituendis poenis: autore Seneca. & est pars temperantiæ, secundum Cicronem in Rheto. Eius contrarium est, Crudelitas.

Comitas est, cum moderatione iocatio. 4. Ethic. Comis igitur est, benignus, facilis, mansuetus, non insolens, non iurgator, neque contentiosus.

Commodare, est alicuius rei usum ad tempus admittere.

Conciliatio idem est, quod placatio: & ideo reconciliare, est in gratiam redire, & in pristinam beneuolentiam cum eo, cui dedisti offensam. Et in malam partem nonnunquam accipitur: ut, Tu concilias tibi inimicitias.

Concio, est populi multitudo, congregata ad audiendum aliquem orantem, pro communi utilitate: & tum ipsa concio appellatur.

Concor

Concordia, est consensus uoluntatum, qua res magna crescunt: ut Discordia res maxime dilabuntur, Salustio autore, in bello Iugurthino. O diuina concordia uis, quae dissipata connectit, infirma corroborat: sine qua magistratus non saluatares, sed detrimentosi in suis urbibus efficiuntur.

Concubina, est mulier quae domi quasi uxoris loco tenetur.

Concupiscentia, est tam bonarum, quam malarum rerum appetitus, à concupisco ueniens, quod est opto, & desidero. Est enim appetitus delectabilis sensitiuae, qui dicitur sensuualitas. Vnde Concupiscentia, dicitur amor desiderij: Zelus, amoris: Abominatio, odij: Acidia, tristitia, praesumptio spei: Audacia, confidentiae: furor, irae.

2. Ethic. Confidentia est, per quam magnis & honestis rebus, animus multum in se fidentiae collocat. Cic.

Coniuratio est, quando aliqui rebelles auctoritati, in unum se colligendo, iuramentum inter se dederunt. Et est idem quod conspiratio, quae raro sortitur bonum finem.

Consanguinitas, est propinquitas quaedam in naturali communicatione fundata, super actum generationis, qua natura propagatur.

Consilium, est appetitus faciendi ex cogitatione. Cic. Consilium malum, consultori pessimum.

Consultatio, est de rebus incertis. Nam quae manifesta sunt, & certa, in consultationem non ueniunt.

Constantia, est uirtus, faciens firmiter persistere in bono, contra difficultatem: quae prouenit, quibuscumque impedimentis: ex terroribus, alijs ab impedimento diuturnitatis.

Consuetudo, est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. cap. consuetudo. distinctio

atione prima.

Contemptus, est transgressio legis, ex hoc quod uoluntas rerum subicitur legi, uel regulae.

Contentio, est impugnatio ueritatis, cum confidentia clamoris: de qua dicitur 46. dist. in principio: Nihil est impudentius arrogantia rusticorum, qui garrulitatem, auctoritatem putant.

Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Cic. in Rhet. Et est pars temperantiae.

Contractus, est ultro citroque obligatio, ex uoluntate & pacto surgens partium, in emptionibus & uenditionibus.

Conuicium, est maledictum, cum contumelia. Cicero: Maledictum autem nihil habet propositi, praeter contumeliam. inde contumeliosus.

Credulitas est facilitas in credendo: quae solet esse aut discredita, aut temeraria & leuis.

Criminatio, est contentiosa contumelia. Est enim crimen proprie, quod per contentionem alicui obicitur.

Crudelitas, est atrocitas animi in poenis exigendis: ait Seneca in libro de Clementia.

Cupiditas, est improba uoluntas, uel est inordinatus amor pecuniae, uel effrenatus habendi appetitus.

Curiositas, est studium perscrutandi ea scire, quae ad se non pertinent.

Cultura animi est, ingenuas disciplinas amplexari. Cultura animi, est ipsa eloquentia, quae una est de summis uirtutibus: quae sacra & uenerabilis, quae rerum publicarum gubernatrix praecleara esse fertur: quae aliarum artium studijs uenit anteponenda: quae denique, efficitur, ut reliquis hominibus tanto studio praestemus, quanto homines bestijs antecellunt.

Lege Eloquens, lege Studium.

DE INCIPIENTIBVS

à D.

Dedecus est ignominia, & ueluti infamia quaedam, ita & Dedecet, pro eo accipitur, quod est inconueniens, ineptum, & turpe est.

Delectatio, est operatio habitus, secundum naturam, sine impedimento. 7. Ethicorum. Est enim uoluptas, suauitate suum animum deliniens: secundum Cice. 4. Tusculanarum question.

Deliberare, est consilium mentis capere, & praemeditari. lege, Consultatio.

Depositum dicitur, quod custodiendum alicui datum est. Desperatio est aegritudo, sine ulla rerum expectatione meliorum. Lib. 4. Tuscul. quest.

Detractio, est occulta maledictio, ad denigrationem famae per impositionem falsi.

Deus est infinita substantia, qui solo uerbo creauit & seruat omnia.

Deus, est incorporealis mens, quae per omnem naturam diffusa, & intenta, uitalem sensum cunctis animantibus tribuit: auctore Lactantio, de ira Dei.

Diuitiae, sunt ad necessarium usum, opes ad magnificentiam: ait Cicero de amicitia. Et dicitur diues, à diuis. Nam qui diues, quasi Deus, nullo indigere uidetur: teste Varrone.

Docilitas, est prudentiae pars erudiendi imperitos.

Dissensio, est animorum discordia, diuersa sentientium.

Dolor, est passio animae, in appetitu sensitio, sensibilis alienus.

Dolus

Dolus est, omnis calliditas, fallacia, astutia, ad circumueniendum fallendum, decipiendum alterum adhibita: ut habetur libro 1. ff. de Dolo.

Duellum est pugna duorum, pro probatione uirtutis: ut qui uicerit, probasse dicatur: & si non uicerit, defecisse in probatione putetur.

DE INCIPIENTIBVS

ab E.

Electio est praconciliata uoluntas, quae est uoluntatis actio.

Eloquentia, à loquor descendit. Est autem loqui, uerba proferre. Differtque à dicendo, quoniam dicere est, eleganter & facunde loqui, quod proprium est oratoris: à quo eloquentes. Eloquentia autem, est dictio ex omni parte perfecta: unde M. Antonius dicere solebat, Se uidisse disertos multos, eloquentem uero neminem.

Eloquendi uis: Haec domina rerum, ut uos soletis dicere (inquit Cicero libro 2. de Natura deorum) eloquendi uis, quam praeclara est, quamque diuina? quae primum efficit, ut ea quae ignoramus discere, & ea quae scimus, alios docere possimus. deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos: hac deducimus perterritos à timore, hac resistentes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque restringimus: hac nos iuris, legum, urbium societate deuinxit: haec à uita immani & fera segregauit.

Eloquentiae haec studia, adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis solatium & refugium praestant, domi delectant, foris non impediunt, pernoctant nobiscum, peregrinantur, & rusticantur.

Erratum excusat ignorantiam facti, non iuris: non autem in uoluntarijs delictis.

q

Ethica

Ethica dicitur moralis scientia, & Ethicus Moralis. Vnde de dicuntur libri Ethicorum, de Moribus tractantes.

Erubescencia, est timor in conuitij expectatione: & dicitur à rubeo, & rubeo. hinc erubesco, id est, rubeus fio. Hæc erubescencia in iuene laudanda est, propter rerum inexperientiam. In sene uero improbanda uenit, propter inexperientiam. Lege Verecundia.

Experientia, est rerum multarum cognitio. Est enim notitia singularium, sicut Ars uniuersalium.

Expostulatio, est uerborum animorumque dissensio, que contentione fit.

Exprobratio, est ingestio improprij in facie, sicut oblocutio est occulta detractio.

DE INCIPIENTIBVS

ab F.

Factio, est diuisio ciuium in diuersa studia, cum aliqui se principes ac primarios facere in ciuitate conantur, inter quos emulatio est: & qui eos sequuntur, seditiosi dicuntur. Cicero: Inter bonos amicitia, inter malos factio est.

Facilis, exorabilis dicitur: ut difficile, quod non fit sine labore. Vnde facilitas & difficultas: & difficiliter, & facilliter.

Facultas, pro opibus capitur. Item facultates dicuntur artes, & disciplinae, quod per eas facile instruamur, & facultas pro ui & potestate ponitur. Plinius: Si mihi facultas daretur, utrum malem eligendi.

Facundia, est iucunda eloquentia. Vnde facundus, sicut iucundus. Et dicitur facundia, à fando: & facundus, dicitur disertus. Est itaque facundia, facultas disserendi, cum gratia & facundè aduerbium, pro disertè.

Fama, est inanis de aliqua re rumor, sine ueri cognitione sine

siue bonus siue malus. & hoc tantum differt à rumore, quod rumor semper de re recenti dicitur: fama uero de re inueterata, firmataque in hominum opinione. fama tamen etiam ponitur pro laude & celebritate: & sic dicimus famatus uir, non famosus.

Fatum, est connexio & perpetuus ordo causarum & effectuum, dependens à providentia primæ causæ, imponens necessitatem rebus fatalibus inuitabilem. Et dicitur à fando, eo quod necessario fiunt, que Deus fatur.

Felix, dicitur fortunatus, beatus & prosperus: & felicitas, prosperitas. Cuius contrarium est infelicitas. Lege Beatus. Est enim felicitas, secundum uirtutem hominis operatio, & in uita perfecta.

Fides, est dictorum & conuentorum constantia, & ueritas: dicta, quod fiat quod dictum est. que quandoque dicitur sponsio, item fidelitas, item conscientia, item creditum, uel collectio creditorum, item sacramentum. Hæc semper seruanda est, etiam inimicis.

Finis hominis, secundum Aristotelem, est obedire rationi: hoc est, uirtutis actio. Nam actio cuiusque naturæ, est finis eius. Actio autem uirtutis est maximè propria hominis, ergo est finis hominis.

Finis autem hominis Christiani est, obedire Deo, & illustrare gloriam eius. Sunt enim conditi homines, ut per eos patefiat Deus. Ita recta ratio ac Philosophia statuere debet, finem esse hominis, obedire Deo. Nihil nobis de Epicuri opinionone, qui definit uoluptatem esse finem bonorum.

Fortitudo animi est aggressio terribilium, ubi mors imminet, propter bonum commune saluandum. 3. Ethic.

Fortuna nihil aliud est, quam fors. Quid casus, quid euentus, nisi cū sic aliquid cecidit, sic euenit, ut uel non cadere

atque euenire potuerit. De Diuinatione Cicero libr. 2.

DE INCIPIENTIBVS

ab G.

Gaudium, est affectio animi, alicuius presentis boni opinionione concepta. Et differt gaudere & letari. Nam letari, est extrinsecus: Gaudere uero, intrinsecus. Sic gaudemus nobis, gratulamur alijs.

Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude, teste Cicerone in Rhet. Gloria est illustris ac peruagata multorum & magnorum, uel in suos ciues, uel in patriam, uel in omne genus hominum fama meritorum.

Gratia est, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & remunerandi uoluntas continetur, secundum Ciceronem in Rhet. Et est gratia uirtus specialis, reddens gratiam benefactori: secundum Theologos, sicut gratitudo.

Gravis homo, constans dicitur: Leuis autem, inconstans.

Gratus est, qui memor est accepti beneficij: & contrarium eius est ingratus. à quibus gratitudo & ingratitude, & ingratitude deriuantur.

DE INCIPIENTIBVS

ab H.

Habitus, est animi qualitas, acquisita ex frequentibus actibus.

Habitatio ciuem non facit. Nam alijs ministri & serui nobiscum habitantes, ciues essent. 3 Ethic.

Hæreticus est, qui sectam aliquam uel instituit, uel sequitur: præcipue aduersus uerbum Dei.

Heroica uirtus est, quæ supra nos existens, omnem superagreditur humanorum uirtutem.

Historia, est rerum gestarum expositio: Annales, plurimum annorum: Diarium, unius diei.

Homo

Homo est animal rationale, morti obnoxium, ad imaginem Dei conditum.

Honestas, est nobilis composita que dignitas.

Honor, est reuerentia & dignitas, quæ quauis ex causa alicui exhibetur. Est enim maximum bonorum exteriorum. 4. Ethic.

Humilitas est uirtus, quæ uerissima sui cognitione, sibi ipsi quilibet uilescit. Est enim contemptus propriæ excellentiæ.

DE INCIPIENTIBVS

ab I.

Iactantia, est inanis de se ac stulta prædicatio, quæ quis se extollit supra id quod est.

Idea, est species & forma exemplaris, quæ res sunt & conuoscuntur: quæ est in mente artificis.

Indignatio, est passio laudabilis, quæ quis de malorum prosperitate dolet.

Indulgentia propriè est, mollis & delicata permissio. Est enim indulgere, obsequi, & aliquid, delicate concedere: quare non significat ignoscere. Mantuanus: Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

Infamia, est, læsa dignitatis qualitas, reprobata quantum ad uitam, & mores, per argumentum à contrario sensu. Sicut fama est illa sæ dignitatis status, uita & moribus comprobatus, & in nullo diminutus.

Ingratus est, qui est beneficiorum immemor acceptorum: hinc Ingratitude.

Innocentia, est puritas animi omnem iniuriæ illationem abhorrens. Cic. in Offic.

Inuidia, est tristitia in apparèti felicitate alterius. 2. Top.

q 3 quod

quod & Inuidentia significat. Inuidiosus est, qui aliena felicitate torquetur.

Interesse vocatur, quod debetur alicui, uel quia damno affectus est, uel quia lucrum aliquod repetitum est. Ideo distinguitur interesse: aut oritur propter damnum emergens, aut propter lucrum cessans. Si debitor certo & statuto die solutus non tenetur ad solutionem: precipue si damnum post solutionem accepit, & mutationem.

Ira, est libido puniendi eius qui uidetur laesisse. Cic. Tusc. questionum. Iracundia uero, est excessus irae.

Insolentia, pro arrogancia accipitur. Inde Insolenter.

Intellectus, est uis animae quae inuisibilia perficit: uel, est habitus principiorum. Principia sunt, quae aliter se habere non possunt: per se ipsa, & non per alia fidem habent: Ideo non egent probatione.

Ius nihil aliud est, quam quod natura, uel ciuitas aut populus, uel gens, uel consuetudo iubet. Et differt à lege: quod ius generale est, lex uero species: & ius ad non scripta etiam pertinet, lex ad ius scriptum. Et diuiditur ius in naturale, gentium, & civile. Et ideo ius proprium ciuitatis leges, plebiscita, senatus consulta, principum decreta, sunt iura scripta.

Ius praetorium, est ius quod praetores statuerunt. Aliud est ius consuetudinis, aliud militare: Aliud pontificium, quod Romae pontifices sanxerunt.

Ius aliquando pro loco in quo ius redditur, in quem locum definiunt.

Iuridicum dicitur, quod secundum ius est: ut iuridicus dies, quo rite ius dici potest: & iuridica actio, quae secundum ius est. Iurisdictio, facultas atque potestas iuris dicendina, ius dicere, est praesse iuri dicendo, & legibus gubernare, & iustitiam gubernare.

iuris

Iurisconsulti, iuris prudentes, sunt iuris interpretes: & qui excellunt, iuris Antistites dicuntur.

Iustitium dicitur, quasi iuris statio, iuris intermissio.

Iurare, est promittere, adhibitis testibus, ita seruaturum, ac si ius esset.

Iusiurandum, est affirmatio religiosa, quod quasi Deo teste promiseris, tibi Deum in testem uocaueris.

Iustitia, est habitus animi, per quem iustorum operationes fiunt, per quem agunt & uolunt res iustas quanto Ethicorum.

Iustitia, uirtus est, qua singuli sua secundum leges possident. 1. Rhet. Nam iustitiae proprium est, unicuique tribuere quod suum est. Est enim iustitia uirtutum omnium praclarissima: & ipsa est omnis uirtus. 6. Ethicorum.

Iustus est, qui legibus obtemperat, & qui reddit aequale.

Iniustus est, qui non obtemperat legibus, nec reddit aequale, & qui defraudat alterum.

DE INCIPIENTIBVS

ab L.

Labor, est functio quaedam uel animi uel corporis, grauioris operis uel muneris. Cic. Tusc.

Letari. Vide Gaudere.

Leuis homo. Vide Grauis.

Lex est ratio summa, insita in natura, quae iubet ea quae facienda, prohibet quae contraria. Eadem ratio cum est in mente hominis confirmata, & confecta, dicitur Lex: Cicer. Primo de Legibus. Lex est neque hominum ingenijs excogitata, nec scitum aliquod populorum, sed aeternum quiddam, quod

q 4

quod uniuersum mundum regeret, imperandi, prohibenda
que sapientia. Cic. lib. 2. de Legibus.

Liberalitas est uirtus, pecunijs benefactiua: cuius con-
trarium est illiberalitas: Lib. 4. Ethicorum. Est enim uir-
tus beneficiorum erogatrix, quam pro affectu benignitatem
pro effectu beneficentiam dicimus. uel, Liberalitas est mes-
diocritas circa pecunias dandas. Nam liberalis dabit pro-
pter honestatem, & recte quibus oportet, & quando oportet. 4. Ethic. Illiberalis est, qui dando deficit, aut accipiendo
exuperat.

Libertas, est naturalis facultas eius, quod cuique facere
libet: nisi quod ui aut iure facere prohibetur. Cuius oppo-
situm est seruitus. A liber uenit Libertus: & est is, qui cum
esset seruus, factus est liber. Inde & libertini, qui iusta serui-
tute manumissi sunt: sicut ingenui, qui libera matre nati, nec
postea serui facti.

Longanimitas est uirtus, qua habetur animus in aliquid
distans, respicitque magis spem quam timorem, uel audaciam,
uel tristitiam: sicut magnanimitas.

Luxuria, est concupiscentia explenda uoluptatis, uel con-
cubitus. Estq; proprie immoderata appetitio cuiuscunque
rei gratæ, rationi non obtemperans. Capiturque pro immo-
derata profusione. Cic. Intelligimus quam sit turpe, diffluere
luxuria.

DE INCIPIENTIBVS

ab M.

Magister appellatur, qui alicui rei præ ceteris curam
gerit. Hinc Magistratus dicitur superioritas ciuitatis, plu-
rium, uel unius habentium summam autoritatem. Magistri
etiam dicuntur proprie artium præceptores. transfertur ta-
men

men hoc nomen ad omnes, quibus præcipua cura rerum
incumbit.

Magistratus magnos permittere illis, qui neque opes ha-
bent, neque uirtutum existimationem, nequaquam est tutum,
propter iniustitiam & ignorantiam. 3. Ethic.

Magnificencia, est magnarum rerum, & excelsorum sum-
ptuum effectiua. Cic. in Rhet.

Magnanimitas, est uirtus magnorum beneficiorum esse-
ctiua. 4. Ethic. Cuius contrarium est pusillanimitas. 1. Rhet.

Malenolentia, est uoluptas ex malo alterius, sine suo emo-
lumento: secundum Cic. Tusc. q.

Mansuetudo, est mediocritas circa iram. Aristotel. 4.
Ethicorum.

Matrimonium, est legitima societas inter uirum & femi-
nam, in qua ex pari consensu semetipsum alteri debet: quod
fieri debet uerbis de presenti.

Mendacium, est falsæ uocis significatio, cum intentione fal-
lendi: autore Augustino.

Metus: lege Timor.

Miseria, est copia tribulationum, & inopia consolationis:
quando multifarie quis patitur, & à nemine releuatur.

Misericordia, est a gritudo cordis, ex miseria alicuius in-
uicte laborantis suscepta.

Modestia, est in animo, continens moderationem cupidi-
tatum Cic. lib. 3. Rhet. no.

Molestus dicitur, qui alicui grauis est, nec sinit eum quie-
scere. à quo molestia, sollicitudo & grauitas. & molestè,
grauiter: & Molesto, ango, sollicito, & quasi molem afferro.

Moribus bene institutum esse oportet eum, qui de hone-
state & iustitia, omni civili rationi sufficienter sit auditorus.

1. Ethic. cap. 4.

Mors est recessus animi à corpore. Aristotel. de Pomor & morte.

DE INCIPIENTIBVS ab N.

Naufragium, est nauis fractio, rerum & corporum submersio: quod plerunque fit casu fortuito, propter uim tempestatis. Et accipitur ut plurimum pro damno.

Nobilitas, est quedam maiorum claritas. 2. Rbet. Vel est honorabilitas progenitorum. Nam attenditur secundum uirtutem generis. Nobilitas siue ingenuitas, est uirtus & diuitie antiquae. 4. Pol.

Novos conscribere patres periculosum est: cum sepe accidat aut electione mala, aut factione ciuium, seditiosos homines, aut gerendis rebus parum aptos, atque inuitiles creari magistratus. Caveantur, qui rerum omnium premuntur inoplia.

DE INCIPIENTIBVS ab O.

Obedientia, est uoluntatis propriae subiectio ad Deum & hominem, cum debita reuerentia minoris ad maiorem.

Obseryantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. Cic. in Rbet. Huius contrarium est Despicientia, cum quadam animi auersatione.

Oeconomia, est dispensatio rei domesticae. Haec autem est prudentia, reuera multitudinis, unius familiae: cuius finis est ultimus, totum bene uiuere, secundum domesticam conuersationem.

Odius saepe pro molesto accipitur: Odium enim est beneuolentiae oppositum.

Officium, est actus congruus cuiusque personae: uel est, quod quisq

quisque efficere debet, pro sua conditionis & personae ratione, in quo animaduertere debet, quid loco conueniat, quid tempori, quid rerum aut personarum dignitati.

Opinio est actus intellectus, declinantis in unam partem contradictionis, cum firmitudine alterius partis. Haec opponitur scientiae, sicut suspicio: quae non dicuntur uirtutes, quia sunt principium mali, quod est contra rationem uirtutis.

DE INCIPIENTIBVS à P.

Parens est non modò pater & mater, ut uulgus putat, sed auus proauus, aua & proauia. Quinetiam Caius Iuriconsultus sentit, omnes superiores parentis appellatione contineri.

Pareus est qui dando deficit: & tenax nominatur.

Parsimonia est, qua animi, honesti & utilis causa, ne dispendium faciant, & bona sua operum nomine uel facultatum appellata, inutiliter, inhonesteque consumant, sed tueantur, atque prudenter custodiant, gubernantur.

Patientia, est uirtus, contumeliarum & omnis aduersitatis impetus aequanimiter portans: secundum Cic. in Rbet. Patientia est honestatis & utilitatis causa, rerum arduarum & difficilium uoluntaria ac diuturna perpessio. Ibidem Cic.

Patria, est urbis seu oppidum, unde orti siue oriundi sumus: dicta, quòd communis omnium parens sit. & aliquando prouincia ipsa ex qua orti sumus, patria dicitur.

Pecuniae nomen à pecu maiores nostri deduxere, sunt autem cuncta pecuniae ipsius uoce accipienda, quae nummo censentur: ut Aristoteli ac Iuriconsultis placet.

Plebs, quam communitatem, turbam, populum, seu uulgus uocant, est bestia multorum capitum, hydræ persimilis: cui

cui si abscinditur caput unum, subcrescunt alia septem. Vnde de Vulgus.

Politica, est scientia de regimine ciuitatis. & Politicus ciuilis.

Perseuerentia, est in ratione bene instituta, stabilis & perpetua permansio. Cic. in Rhet.

Præscriptio, est antiqua sensuum ac iusta possessio: & illa excusat conscientiam. Nam cum lex magis sit domina rerum nostrarum, quam ulli priuati domini, & sit ordinatio diuina: sequitur eos ordinatione diuina & iuste dominos fieri, quibus lex attribuit res. Lex itaque constituit dominia præscriptione, ne in infinitum sint certa dominia, & infinitæ lites.

Priuilegium, est priuatum ius indultum contra ius commune. Est enim priuata lex, quia respicit singulares personas.

Prodigalitas est incontinentia: ob intemperantiam, peccuniarum profligatio. 4. Ethic.

Prosperitas, est felicitas, & ad uotum successus. Venit autem à spe. Vnde & prosper, felix: hoc est qui spem nostram implet. Vnde prospera, sidera, tempora, loca, fines, actiones, successus. Item scilicet, qui spe sua potitus est.

Proteruita, petulantia est. Nam proteruus, petulans, procerax, hæc tria multum similia sunt, quandam enim lasciuam libidinemque declarant, tum iniuriam in dictis & in factis. Dicitur proteruus, in quo impudens & arrogans; audacia proterendo: qui omnia sub pedibus esse uelit, & cui nullus sit pudor in petendo & audendo.

Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur, antequam factum sit: secundum Cic. in Rhet. Est enim prouidentia, notio, futurum pertractans euentum. Cuius officium est,

est, ex presentibus futura perpendere, aduersus aduenientem calamitatem se consilio præmunire: secundum August. de spiritu & anima.

Prouidentia Dei, est ipsa diuina ratio, qua is cuncta præterita & futura uidet & cognoscit.

Pudicitia est animi uirtus, qua quis uerecundatur, ut sunt affectus ueneri: secundum Aug. lib. 4. de Ciuit. Dei: & dicitur à pudore. Est autem

Pudor, timor iustæ uituperationis, sicut uerecundia.

Pulchritudo, est corporis quedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate: secundum Cic. libr. Tusculanarum.

Puelle nuptui tradi debent, circa ætatem XVIII annorum. Masculi ducere uxores circa XXXVI, Iuuenes post VII. annos dandi scholis.

Pusillanimitas opposita magnanimitati, secundum defectum: præsumptio autem, secundum excessum. Pusillanimitas, Aristotele teste, est uitium, quo impotentes uidentur animi, ad felicitatem, infelicitatemque, honorem & dedecus sustinendum.

Prudentia est recta ratio agibilium: 6. Ethic. Vel est mentis uirtus, qua de bonis ac malis quæ ad felicitatem pertinent bene possumus consulere. Arist. 1. Rhetoricorum.

Prudentia est uirtus dirigens ad rationis normam uniuersa quæ cogitat, quæq; agit, ac nihil præter rectum uel laudabile facit. Partes eius sunt: Ratio, intellectus, memoria, circumspectio, prouidentia, docilitas, & cautio. Quid autem sit unaqueque harum, suo loco uideri potest.

DE INCIPIENTIBVS

ab R.

Ratio est affectus mentis, quæ bonum malumque discernit, uirtu

uirtutes eligit, Deum diligit: authore Augustino lib. de Septuaginta et anima. Nam ratio, ut est pars prudentia, est discursus intellectus, quo applicantur uniuersalia principia agibilia, ad particularia.

Rektor mundi unus est, atque gubernator beatificus, inenominabilis, ultramundanus, qui solus cuncta ratione dispensat, uirtute gubernat, nutu moderatur.

Reminiscencia est inquisitio eius quod excidit à memoria: & prior ea est tantum in parte sensitiua, & tantum in homine.

Respublica est paucorum potestas, in qua censu magistratus declaratur. i. Rhet. Et est respub. authore Augustino de ciuitate Dei, res populi.

Respublica, est eorum qui in ciuitate degunt institutio, uel ordo. Differunt autem Respub. & res familiaris: quoniam in Republica plures imperant, in re familiari uero unus duntaxat est imperator & rector.

Reuerentia, est honor exhibitus in testimonium uirtutis: & illa reuerentia, quemadmodum honor, non est in honorato, sed in honorante: hoc est in potestate honorantis.

DE INCIPIENTIBVS

ab S.

Sacramentum apud ciuiles est, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur: unde sacramentum militare dicitur.

Sacerdos est is, qui Deo dicatus est, ad sacrificia facienda: à quo Sacerdotium, ipsum sacerdotis munus, officiumque.

Sagacitas, siue synesis, est prudentia, seu rerum gerendarum

rendarum scientia.

Sacrilegium, est sacræ rei uiolatio, seu uirpupatio. Et accipitur uiolatio pro quacunque irreuerentia, aut dehonoratione.

Sanctitas est, scientia colendorum deorum: secundum Ciceronem Lib. 1. de Natura deorum.

Sapientia, est multarum & mirabilium rerum scientia 2. Rhetoric. Ciceron. Et secundum Aristotel. 1. Metaph. est cognitio primarum & altissimarum causarum. Cuius contrarium est insipientia.

Scientia est habitus demonstratiuus: 6. Ethicorum. Est enim determinatio intellectus ad alteram partem, cum certitudine.

Seditio, est mutua impugnatio inter partes multitudinis, uel preparatio ad pugnam: Rixa uero est unius ad unum, uel paucorum ad paucos. Sed bellum est inter diuersas multitudines: & utrumque est pugna, in actu.

Seditio est, cum in populo secum discordante, res ad manum uocatur: qualem ciuitatis statum Virgilius describit primo Aeneidos. Ac ueluti magno in populo cum saepe coorta est Seditio.

Senectus, est occasus uitæ: authore Cicerone in Topicis.

Sententia, est prudentiæ species, qua lex à nullo deficit, & rectè iudicat.

Seruitus est institutio Iuris gentium, quia quasi domino alieno contra naturam.

Seruus est, qui ministrat uni necessaria: qui autem publicè, uiles & sordidi sunt.

Simplicitas, est uirtus, ad quam pertinet, directè se præseruare à deceptione.

Simulatio est propriè mendacium, in signis factorum

exte

exteriorum.

Societas, est duorum pluriūque coniunctio, contracta ob commodiorem usum, & uberiorem quæstum.

Societas, est maximè secundum naturam, mari & foemina: quæ diuina prouidentia, utriusque natura ordinata est.

Solertia, est inuentio medijs, in non prospecto tempore. Post. Est enim solers, quasi omni tempore prudens. Cuius contrarium est Iners, quasi sine arte. uide Inertia.

Sollicitudo, est ægritudo animi cum cogitatione. Cicer. T. q. Est enim rationale studium, ad aliquid consequendum.

Sponsalia sine consensu parentum facta, non debent esse rata: quia parentes non debent priuari iure suo naturali. licet autoritate pontificum sæpe secus fieri solet, ubi tunc contractantes, dote priuari possunt.

Summum bonum hominis est secundum uirtutem optimam & perfectissimam, in uita perfecta, in qua beatitudo non consistit: cum nemo in uita sit beatus. Solus Deus est summum bonum. 1. Ethic.

Superbia est peruersæ celsitudinis appetitus, secundum Augustinum. Est enim amor propriæ excellentiæ.

Superstitio, est uitium religioni oppositum, seu contrarium.

Suspicio est acceptio unius partis, cum fortitudine alterius. secundum Ciceronem Lege Opinio.

Stipendium est æs militare, dictum à stipe: hoc est, numero pendendo.

Studium, est uehemens applicatio animi circa magna, cum uoluntate ad aliquid agendum. Cic. 1. Rhet. Studiosum autem esse, est uirtutes habere. quare dies ac noctes studio impendere oportet: hoc sit ocium nostrum, hoc negotium: in hoc labor, in hoc quies reponatur. lege Cultura.

Stultitia

Stultitia est in factis dictisque per ignorantiam recti ac boni erratio.

Stuprum est illicita uirginum defloratio, sub parentum cura existentium. id aliquando pro incestu ponitur.

DE INCIPIENTIBVS à T.

Tabellio est publica persona, habens officium scribendi. *Tabellarius autem*, qui literas defert.

Taciturnitas est, qua mente circumspiciētes quid deceat, quid non silent cogitabundi, nec putant proferendum, antequam mature cuncta adamusim disputent, ne ex ore magis quam è pectore erumpat oratio. Huius oppositum est linguacitas. Vnde dicaces, locutuleios, blaterones, lingulaces, & sutiles, à ueteribus sunt nominati.

Tacere melius est, quàm malè loqui. Vnde dici solet, Nil tacuisse nocet, sæpe nocet esse locutum.

Temeritas est, cum inconsiderata dolorū perpeffione, gladiatoria periculorum susceptio. 4. Rhet. Et est species imprudentiæ, quæ fit cum præcipitatione mentis.

Tenuis homines in Rempub. non recipiuntur: ex magno enim censu ad honores Reipub. peruenitur.

Temperantia est, rationis in libidinem, atque alios nõ reffos impetus animi, summa & moderata dominatio. Cicer. in Rhet. Cuius partes sunt, continentia, clementia, & modestia. Est enim temperantia, moderatio cupiditatum, rationi obediens: quia est mediocritas circa uoluptates corporis. 3. Ethicorum. Cuius species sunt 5. Abstinencia, sobrietas, pudicitia, castitas, uirginitas. Cuius cõtrarium est intemperantia.

Timor est metus mali impendentis: siue expectatio mali. 2. Ethic. Fit enim ex imaginatione futuri mali dolorem impendentis. 2. Rhet.

3

Tyrann

Tyrannus est dominatus unius, ad proprium commodum. 4. Polit. Et differt à Rege, quia tyrannus est, qui quod sibi conferens est, pro suo æstu facit: rex uerò, quod est utile subditis. 8. Ethic.

Tristitia, est apprehensio disconuenientis, in appetitu intellectiui, uel uolitiui, nobis nolentibus, euenientis. Tristitia igitur inter omnes animæ passionis, maxime corpori nocet. Ideo tristitiam, si potes, non admiseris: si non potes, omnibus non ostentes.

Turba: lege Plebs.

Tumultus, est perturbatio tanta ut maior timor oriatur. Et tumultuarius est, qui turbas excitare solet.

DE INCIPIENTIBVS

ab V.

Uestigal est, id quod præstatur ex rebus quæ uenduntur. Est etiam uestigal, quod soluitur uectori, siue aurigæ.

Vehementia, est quædam acritudo, dicta à ui & impetuum mentis: secundum Gellium.

Verecundia, est timor neglectiois, uel dedecoris. 4. Ethic. Est pulchra uirtus, & suauis gratia, quæ non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus, ne modum progrediaris loquendi, ne quid indecorum sermo resonet tuus. Ambrosius. 2. Offic.

De Inuen.
lib. 2.

Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut fuerunt, aut futura sunt dicuntur. Cic. in Rhet.

Virginitas est, per puram continentiam, ab omni concubitu immunis, & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio: auctore August.

Virilitas idem est, quod fiducia: ideo est pars fortitudinis. Nam à uir uenit uiriliter fortis, magnanimus: ita & uirago, mulier fortis, quò uiro similis sit.

Virtus

Virtus heroica, est uirtus supra nos excellens, secundum dignitatem & excellentiam, qua excedit humanam, circa uirtutum studia, consuetudinem.

Virtus est affectio animi, constans, conueniensque, laudabile efficiens eos in quibus est: & ipsa per se sua sponte separata, etiam utilitate laudabilis secundum Cic. in Rhet. Est enim mediocritas duorum uitiorum, alterius secundum excessum, alterius secundum defectum. 2. Ethic.

Vitium est, quod uirtuti opponitur: & est habitus animi, nature, non rationi repugnans. Nonnunquam sumitur pro errore. Plinius: Librum uitii plenum. Est itaque uitium habitus, aut affectio animi in tota uita inconstans, à se ipsa dissonans: auctore Cicerone.

Voluntas, est appetitus boni, cum ratione. Lib. 1. Rhet. Voluntarium autem est, cuius principium est in ipso sciente. 3. Ethic. Inuoluntarium est, quod per uolentiam, aut ignorantiam factum imputabile non est.

Voluptas, est iucundus motus in sensu. Cic. libro secundo, de Finibus bonorum & malorum. Cuius contrarium est Dolor.

Urbanitas, est morum ciuitas, qua significamus proprium quandam gestum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tantum eruditionem.

Usura est, lucrum ex mutuo pacto debitum, uel exactum. Vel, Usura est, quodeunque solutioni rei mutue accedit, ipsius rei usus gratia pactione interposita: uel hac intentione habita post contractum. Est enim usura, quicquid præter sortem accedit, sine iusto titulo, siue sit in mutuis, siue in contractibus.

Usura itaque est pretium pecunie mutuate, uel cuiuscunque rei, cuius usus est consumptio, uel distractio eius.

r 2 Vulgus,

Vulgus, est propriè ignobilis multitudo. Virg. Sævitque animis ignobile vulgus. Est enim ignobilis multitudo, à uoluntate dicta, quòd stulte huc atque illuc uoluatur. Hinc uulgaris dicitur, hoc est, nullis, & communis.

Voluntas libera, est hominis externa agendi libertas, & naturalis actio. & illa in rebus humanis, est libera: in spiritalibus non itè. & in naturalibus, non penitus insidens concedat. Non est igitur in potestate nostra, bene agendi libertas: sed in gratuita gratia, & dono Dei.

SEQVUNTUR AV-
REA ISOCRATIS AD

*Demonicum decreta, ad ordinem
Alphabeti redacta,*

Quæ olim maiores nostri, quemadmodum, & reliqua Sapientum dicta Moralis Philosophiæ loco vsurparunt.

ISOCRATIS AD DEMON-
icum parænesis præceptio, seu admonitio: quas res oporteat adolescentes desiderare, & quæ rursus opera vitare: qualibus item se hominibus coniungere, & quomodo suam ipsorum vitam instituere, docens.

A Rodolpho Agricola, viro doctissimo, è Græco sermone in Latinum traducta, & hic in Alphabeti seriem redacta. Sed quoniam quidè omnes ferè antiquissimi Ethnici Philosophi, frugique omnium bonarum artium auctores, hominum mores vitamque instituentes, in primis deos colere, parentes obseruare, & amicos, non immeritò Isocrates hic noster inquit.

Primum

Rimùm quidem piè diuina colas, non solum sacrificans, uerù etiam quod iuraueris præstans: illud enim affluentiæ opum est signum, hoc morum probitatis indicium. Numen igitur uenerare semper quidè, præsertim quòd ciuitas colit: sic enim uideberis sacra Deo facere, legibusque obtemperare. Deum igitur time, parentes honora: Amicos reuerere, legibus obedi: uoluptates sectare, gloriæ uincas, oblectatione enim cum honestate nihil melius, sine illa uerò nihil est peius. Reliqua literario ordine leges, ab Aliter aorsurus.

A

Adolescentum probitas istis uidetur comprehendi: Modestia, pudore, iustitia, temperantia.

Ama rerum non immensam possessionem, sed moderatam perfruitionem.

Amicis cunctis te benignum præbeas: neque crebrò conuenias eosdem, neque diu cum eis agas. Satietas enim est omnium.

Amicum nullum fac, nisi exploraueris antè quo pacto sit usus prioribus amicis. Spera nanque erga te futurum talem, qualis & erga illos fuit.

Amicus tarde fias: factus autem, da operã ut permaneas. tantundem enim dedecoris est, & nullum amicum habere, & crebros subinde amicos mutare.

Amicos neque cum damno probes, nec inexpertus ipsorum esse uelis: hoc autem faciens, & cum nullius indigeas te similes indigere, & illa quæ uulgari nihil referat, ue uiti ocultanda concedas. Deceptus enim opinione, nihil offensus: non deceptus, mores illorum rebus fictis nosces.

r 3

Amic

Amicos proba & ex uita aduersitate, & ex periculis societate. Aurum enim igne perspicimus, amicos uero inter aduersa cognoscimus.

Amicus hoc pacto uteris commodissime, si nondum ab eis rogeris, expectes: sed pollicens ultra ipsi in tempore succurras.

Aequè putes turpe, & ab inimicis superari iniuriis, & ab amicis superari beneficiis. in familiaritate, proba non solum malis tuis indolentes, uerum etiam bonis non inuidentes. multos enim qui cum infelicibus mereant prosperitate illorum inuidia torquet.

Amicorum absentium fac memineris apud praesentes: ut rationem istorum quoque absentium habere uidearis.

Amicitiam quorum tibi conciliare uelis boni quippiam de eis praedices, apud illos qui sunt renunciaturi. Principum enim amicitiae, laus: inimicitiae, uituperium, seu conuicium.

Amicos si amplexus fueris, qui ad pessima gratificantur: non habebis unquam, qui tibi ad ea quae sunt optima sequentium obstant.

Adulantes auersare, perinde atque fallentes. utrique enim, cum eis fides habetur, iniuria afficiunt eos qui sibi crediturunt.

B

Benignum te praebas cunctis, optimis autem utaris: sic & illis inimicus non eris, & istis amicus fies.

Bonis bene fac. honestus enim thesaurus est gratia, quae a bono uiro debetur.

Bene feceris si malis: simile tibi continget, quod qui alienos canes pascunt. illi enim danti, sicut temerè occurrenti alant: mali quoque eos qui profunt, sicut qui nocent, similitur

liter

liter offendunt.

C

Comis fac ut sis moribus, uerbis autè affabilis. Est autem comitatis, benignè obuios appellare: affabilitatis, familiariter cum ipsis uerba communicare.

Comem te praebas, quibus cum conuersaris, & non insolentem. superbiorum enim factum uix serui quoque perferet: at morum comitatem, cuncti benigniter acceptant.

Comis autem eris, si neque iurgator sis, neque implacidus, neque cum omnibus contendas: neque iræ eorum cum quibus agis, celeriter occurras, neque si iniuste quidem fuerint irati: sed efferuescentibus concedas: deinde ipsos, ubi relanguerit ira, reprehendas. Neque inter ridicula seris, neque inter seria ridiculis gaudeas. Intempestiuum enim, ubique est molestum. Neque ingrati gratiam in eas, quod multis euenit, qui faciunt quidem, sed agra, cum amicis inseruiunt. Neque cupidus fueris uel culpandi, quia graue est: uel castigandi, quia est acerbum.

Calamitatem nulli exprobraris: communis enim est fortuna, & futurum incertum.

Corpus laboribus exerce, animo pericula subibis: neque extra modum diuitias expete: praesentibus frui bonis, ueluti mortalis: gerasque curam futurorum, ueluti immortalis: neque contempere uitam instituas, sed eleganter.

Consulturus alicui praeterita sumas in exemplum futurorum. Latens enim, ex eo quod apertum est, expeditissime poteris cognoscere.

Consulturus super rebus tuis, cum aliquem in consilium tibi adsumes, considera primo, quo pacto suas ipse res gessit. Qui enim male administravit suas, nunquam bene consulat in alienis.

r 4

Consul

Consulendo ita poteris maxime excitari, si calamitates, quas affert temeritas, spectes. Sanitatis nanque tunc praecipue curam habemus, cum ualitudinis aduersae dolorum recordamur.

Consentaneum puto perinde malis non credere, quemadmodum fidem bonis habere.

D

Diuitiarum studio occupatos contemne, atque iis quae habent uti nescientes. Simile nanque contingit illis, quod equum possidenti bonum, & equitare nescienti.

Diuitias adnitere tibi, pecunias scilicet, atque possessiones apparare. Sunt autem pecunia illorum, qui recte ipsis fruis sciunt: Possessiones, qui ipsis uti queunt.

Dicitur quicquid es, prius apud animum tuum expendere. Multorum enim cogitationem lingua praecurrit.

Dicendo duo tempora tibi deputa: uel cum sint aliqua de quibus exploratum habeas, uel de quibus dicere est necesse. In solis enim istis, potior est silentio sermo: in reliquis melius fuerit tacere, quam loqui.

Disces multa, si cupide didiceris: quorum habes doctrinam, ea meditationum custodia cures. At quae nescis, ea praecipue adiunge, doctrinis. Aequum nanque turpe est, eum qui utilem audit orationem, non addiscere: & cui datur ab amicis munus aliquod, non recipere.

Dedecus magis uitae, quam periculum. oportet enim malis formidabilem esse finem uitae: probis uero, uitam cum turpitudine coniunctam.

E

Exercitationibus corporis firma te, non iis quae roborant, sed quae sanitati conducant. id assequeris, si desinas laborare, tolerando adhuc labori sufficiens.

Exerce

Exerce spontaneis te ipsum laboribus, ut adactos quoque perferre queas.

F

Facultates quas habes, dilige duas ob causas: ut & magnum aliquod damnum resarcire, & amicis probis laborantibus possis opem ferre: ad reliquum uitae usum non plus aequo, sed moderate ista concupisce.

Familiaritate proba amicos, lege inimicos.

G

Gaude, cum tibi contigerint bona: moderateque dole, si tibi inciderint mala. neutrius tamen animi in alijs uelis esse manifestus. Absurdum enim est, reconditas in domibus opes asseruare, & cogitationem in propatulo positam circumferre.

H

Humanarum rerum puta nihil esse firmum: ita neque in prosperis laetitia gesties, nec in aduersis dolore concides.

I

Iusurandum adactum propter duas accipito causas, uel ut te ipsum turpi crimine exoluas, uel ut amicos tuos a magnis periculis serues: pecuniarum autem gratia nullum numen iuraueris. Videberis enim alijs peierare, alijs pecuniarum cupidus esse.

Iter non pigeat longum facere, ad eos qui conducibile aliquid docere profitentur. Turpe nanque fuerit mercatores tanta transire maria, quo cumulatiores suas opes efficiant: Adolescentes uero, ne terra quidem sustinere proficisci aliquid: quatenus meliorem suam faciant mentem.

Ira talis sis aduersus peccantes, qualis delinquenti tibi esse alios uelles in iucundis.

Inhonestam nullam rem neque dicto, neque facto iuueris. Vis deberis enim ipse talia facere, qualia facientes alios tueris.

Iniusti

Iniustitia quibus lucro est, neminem tibi iunxeris eorum: sed potius eos, qui propter iustitiam ferunt iacturas. Iusti enim, & si nulla alia re superent iniustos, honesta tamen spe ipsos antecellunt.

L

Legibus obsequere, quas reges statuunt: firmissimam tamen legem, mores illorum putes. Sicut enim qui Rempublicam gubernat, opus habet populum obseruare: ita sub principatu uiuentem, ita maxime regem decet honorare.

Laborum ut sis corpore patiens, da operam: animo sapientiam appetens, ut illo perficere possis decreta, hoc decernere facienda.

Loqui quibus de rebus te pudet, uisque cum amicis aliis quibus de eis conuenire, uerbis ueluti de aliquo negotio utere: sic & illorum sententiam nosces, teque ipsum haudquamquam manifestum reddes.

M

Modestiam tanto meliorem immodestia putes, quantum est, quod alia quidem omnia peruerse facta lucro sunt eis qui illa admittunt: sola autem immodestia damno afficit eam habentes. Plerumque enim quos uerbis affecerunt, illis rebus poenas luunt.

Magistratu praeditus, nemine ad obeundum ministeria male utere, quae enim ille deliquerit, eorum in te culpa referatur. Ex publicis administrationibus ab eas, non opibus cumulatior, sed gloria honestior, multis enim opibus praestantior est multitudinis laus.

Meliora quaeras, & amplectere praesentia.

N

Numen uenerare semper, & c. ut supra.

Nemini dixeris quae nolis offerri, nisi tantum modo expectat

dicit ea taceri, & tibi dicenti, & illis qui audierunt.

Neminem tibi iunxeris eorum, quibus iniustitia lucro est.

O

Obreftationes deuites: quae tametsi fuerint false, uulgus autem ueritatem ignorat, opinionemque potius spectat.

Occultando sic facito cuncta, uelut neminem celaturus. Tametsi enim parumper occultes, postea tamen detegeris.

Ocium uitae studio percipiendae eruditionis impende. Sic enim difficulter ab alijs inuenta, facile tibi percipere continget.

P

Parentes erga talem tete exhibeas, quales exhibere se tibi uoles ex te progenitos.

Præceptionum multitudinem puta, multum opibus esse potiore. istae enim celeriter dilabuntur: illae in omne permanent tempus. Sola enim rerum omnium immortalis est sapientia.

Potandi consuetudinem in primis caue. quod si quando tulerit tempus, ante ebrietatem surge. Cum fuerit mens uino corrupta, patitur idem quod currus solent, qui suos effuderunt aurigas: illi nanque nullo ordine (suis destituti rectoribus) feruntur. Animus quoque plurima peccat, ratione subuersa.

Prosperitatem contingere à Deo puta, à nobis ipsis prudentiam.

Paupertatem elige iustam potius, quam diuitias iniustas. Tanto enim praestantior est opibus iustitia, ut ille solis diuitibus profint, haec uero defunctis etiam gloriam praestet: & illae

Et illæ passim improbis contingant, hæc malis proorsus sit inaccessa.

Providus sis, omniumque curam gere, quæ ad vitam pertinent: maximèque omnium providentiam tui ipsius exerce: maximum enim in minimo est, mēs bona in humano corpore.

R

Regum imitare mores, illorumque vitæ rationem sectare: videris enim amplecti illos, uel æmulari. itaque apud multitudinem tibi maiorem continget laudem adsequi, et constantiore regum benevolentia perfrui.

Risu non sis proclivis, neque in uerbis confidens: illud enim stulti est, istud furentis. Quæ factu turpia sunt, ne dicta quidem putes honesta.

S

Superior ut alijs esse possis, sic te compara: sis tamen æquo contentus, ut iustitiam uidearis expetere, non propter imbecillitatem, sed propter æquitatem.

T

Temperantiam serua. Nam à quibus turpe est animum uinci, eorum omnium temperantiam exerce: Lucri, iræ, uoluptatis, doloris. Id autem continget, si lucrum putaueris id quo gloriam augeas, non quo diuitijs addas.

Tacenda quæ nolis efferrī, nemini dixeris: nisi tantundem expediat ea taceri, et tibi dicenti, et illis qui audierunt.

Tristis esse non assuescas: sed cogitabundus: propter illud enim ferox, propter hoc prouidus esse, credēris.

Turpe æque putes ab inimicis superari iniurijs, et ab amicis superari beneficijs.

V

Verborum magis quam pecuniarum deposita tuere. Decet nanque uiros iureiurando se fideiōres præstare.

Verbis

Verbis nõ quibusque confidas. furentis enim, et stulti est. Voluptates sectare, gloriæ iunctas. Oblectatione enim cum honestate, nihil est melius: sine illa uerò, nihil est peius.

Vulgus ueritatem ignorat, opinionemque potius spectat. Vestitu elegans, non splendidus esse uelis. Est autem elegantis quidem magnificum, splendidi uerò esse profusum.

Vitam in primis conare in tuto collocare. quod si tamen contigerit in periculum te deuocari, quære in bello salutem, cum honesta opinione, et non cum pudenda fama. Mori nanque prouidentia decreuit: sed honesta uita decedere, id bonis tantum uiris proprium natura concessit.

AD LECTOREM.

Sed de his hæctenus. hæc itaque collectanea nostra æquo animo admitte, optime lector, rogo. Sin autem quid comperies, quod tuæ ætati et studio minus competit, susque deque seras. Non enim omnia possumus omnes. Bene uale.

LVCII ANNAEI SENECÆ, DE MORVM VR-

banitate, dicta pulcherrima ad iuuentutis usum diligenter selecta.

VM huic labori nostro finem imponere uellem, chare lector, suggestit mihi animus, ne Senecæ dicta, quæ morum urbanitatem, uirtutumque moralium descriptionem liquido docent, nostròque labori quadrant, præternitterem: quorum non pauca in libello de Quatuor uirtu-

Annot. Libellus de quatuor uirtutibus nõ est Senecæ, sed martini Episcopi Dumien- sis qui clauditur, 40. à nauitate.

in scripto insunt. Quare hæc quoque paucis legentibus inuentu ut sint aptiora, in ordinem redegi, hoc pacto.

A

Autoritas dicentis moveat te: nec quis dicat, sed quid dicatur, attende.

Altiori rei te non applies. & altiora te non quaeris. Adscribes tibi non ea, quæ non feceris: nec maior quam es, uideri uelis.

Adulationes si continens es, euita: sitque tibi tam triste laudari à turpibus, quam laudari ob turpia.

Audax non eris, nec atrox, nec pertiuax: summittes te, nõ proicias, dignitatis grauitate seruata.

Admoneberis libenter, & reprehenderis patienter. Ad uersitatibus actus, esto firmus. In prosperis cautus, & humilis occultator uirtutum sicut alij uitiorum.

Ablata aliena restitue.

B

Bona esse duplicia scias. quædam enim sunt quæ uidentur esse bona, & non sunt. Et quædam non uidentur esse bona, & sunt. Quæcunque autem de transitorijs possides, non mireris, nec magni pretij existimes, quia caduca sunt. Nec apud te quæ habes, tanquam aliena seruabis: sed pro te tanquam tua dispenses, & tanquam tuis semper utere.

Boni est uiri, etiam in morte neminem fallere.

Benignus esto cunctis, blandus nemini, paucis familiaris.

Bonæ famæ, neque tuæ seminator, nec inuidus alienæ.

C

Causam cuiusque facti inquire: & cum initia rerum inuenieris, exitus cogitabis.

Cogitationes inutiles, & uanas, uelut somnio similes, non in men

in mentem recipias: quibus si animus tuus se oblectauerit, cū omnia bene disposueris, tristis remanebis.

Cogitatio igitur tua stabilis & firma sit siue delibet, siue quaerat, siue contempletur, & nunquam redeat à uero.

Consilia salubria tunc tibi aduoca, cum tibi alludit huius uitæ prosperitas: tunc te ueluti in lubrico retinebis, aut stites.

Continentiam si diligis, superflua circuncide, & desideria tua in animum constringe.

Considera tecum, quantum natura poscat, & non quantum cupiditas expetat.

Continens si fueris, eò usque peruenias, ut teipso contentus sis. Nam qui sibiipsi satis est, cum diuitijs natus est.

Concupiscentiæ tuæ impone frænum: & omnia blandimenta, quæ occulta uoluptate animum trahunt, reijce.

Conuiuio obserua te: nec uel in qualibet uitæ communitate imitaberis, quos damnare uidearis: nec presentibus delictijs inhærebis, nec desiderabis absentes.

Continentiæ si studes insudare, non habita amœnè, sed salubriter: nec dominium uelis esse notum à domo, sed domum à domino.

Continentiam si diligis, turpia fugito, antequam eueniant.

Continentiæ difficillimum opus est, assentationes adulatorum repellere, quorum sermones animum quadam uoluptate resoluunt. Nullius per assentationem amicitiam merearis, nec ad tuam promerendam gratiam, per hanc ad te aditum alijs præbeas.

Contententi facile cede.

Conti

Continens si es, animi & corporis tui motus obserua, ne indecori sint: nec illos ideo contemnes, quia latent. Nam nihil differt, si nemo uideat, cum tu ipse uideas.

Clementiæ sis cultor, seuitiæ detestator.

Controuersiam ex nulla uocis ambiguitate nectas, sed animi qualitatem speculari: nihil tibi interfit, an affirmes, uel neges.

D

Disce id, quod scire potes.

Dicentium esto tacitus auditor, auditorum promptus re-
petitor. Te querenti facile responde.

Doctrinam quam nosti, sine arrogantia postulanti impar-
tire: quæ nescis, sine occultatione ignorantia tibi postulanti
impartire.

Dubium non definias, sed suspensam tene sententiam.

E

Ede citra satietatem, bibe cum sobrietate.

Ebrietatem uita.

Exiguæ si tibi sint res, non tamen sint angustæ. Ne tibi
desideas, nec aliena mireris.

Errori facile dato ueniam.

Aequus omnibus esto: seuerior iudicio, quam sermone:
uitæque, quam uultu.

I

Inexpertum nihil affirmes, quia non omne quod uerissimile
est, statim uerum est: sicut & sæpius, quod primum incredi-
bile uidetur, non continuo est falsum.

Ignoscere, est magnum & honestum uindictæ genus.

Iocos ergo si tempus exigit, hos quoque cum dignitate sæ-
pienter gere: ut te non grauet quispiam, tanquam asperum:
nec contemnat, tanquam uilem.

Impru

Imprudenciam nullius despicias.

Iustitia est tacita naturæ conuentio, in adiutorium multo-
rum adiuuenta.

Iustitia non est nostra constitutio, sed diuina lex & uin-
culum societatis humanæ. In hac autem non existimamus quid
expediat: expedit enim illa quicquid dictauerit.

Iustitiam quisquis sectari desideras, primò Deum time,
& eum ama, ut ameris ab eo. Amabilis autem eris Deo, si in
hoc illum imitaberis, ut omnibus uelis prodesse, nulli nocere.
Et tunc cuncti appellabunt te uirum iustum, & omnes te se-
quentur, uenerabuntur, & diligent.

Iustus ut sis, non solum non nocebis, sed etiam nocentes
prohibebis. Nam nulli nocere, non est iustitia, sed alieni abe-
stinencia.

L

Letior esto, quoties displices malis: & malorum de-
te existimationes paruas, ad ueram laudationem tibi ad-
scribe.

Lauda parce, uitupera parcus. Nam similiter reprehensibilis
est nimia laudatio. Illa siquidem adulatione, ista uerò
malignitate suspecta est.

M

Mobilis esto, non leuis: constans, non pertinax.

Mendacio uti si aliquando coarctaris, utere non ad falsi,
sed ad ueri custodiam. Et si contigerit ueritatem mendacio
redimere, non mentieris, sed potius excusabis, quia ubi honesta
causa est, iustus secreta non prodit: tacenda enim tacet, &
loquenda loquitur.

Magnanimitas, quæ & fortitudo dicitur, si in sit animo
tuo, cum magna fiducia uiues liber, alacer, & intrepidus. Ma-
gnū enim hominis donum est, non uacillare, sed sibi constare,
s & finem

Et finem huius uite intrepidè expectare.

Magnanimus si fueris, nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri. De inimico dices, non nocuit mihi, sed animum nocendi habuit: Et cum illum in potestate tua habueris, uindictam putabis, uindicare potuisse.

Magnanimus eris, si pericula non appetas ut temerarius, nec formides ut timidus. Nam timidum nil facit animum, nisi reprehensibilis uite conscientia.

Mendacium crebrò sub specie ueritatis occultatur.

O

Officiositate reddenda ne sis negligens, neque acerbus extor appareas.

Obiurgauerit te meritò aliquis, scito quia prodesse uoluit.

Opta, quod coram bonis et honestis optari potest.

Opiniones tue sint iudicia.

P

Prudentiam ergo quisquis sequi desideras, rectè per rationem uiuas, et omnia prius existimes atque perpendas: et dignitatem rebus, non ex opinione multorum, sed natura earundem constituas.

Prudentiam si amplecteris, ubique idem eris: et pro ut temporis rerumque exigit uarietas, ita te accommodes temporis: Nec te in aliquibus mutes, sed potius aptes te.

Prudentis est proprium, examinare consilium multorum. Et non citò aut facile credulitate ad falsa prolabi.

Prudens si esse cupis, in futurum prospectum intende: et que animo tuo contingere possunt, cuncta propone. Nihil tibi subitum sit, totum antè conspicias. Nam qui prudens est, non dicit, Ego non putauit hoc fieri: quia non dubitat, sed expectat: non suspicatur, sed cauet.

Prud

Prudens fallere non uult, nec falli potest.

Prudens nunquam ocio marcet: habet autem aliquando animum remissum, sed nunquam solutum.

Prudètia tarda accelerat, perplexa expedit, dura mollit, temperat aspera, ardua exequitur, scit enim, qua uia aggredi debet sua, et singula citò cognoscit, rectè et distinctè uidet consilia petitorum, ut ex apertis obscura extimet, ex paruis magna, ex proximis remota, ex partibus tota.

Promittas cum consideratione: sed plenius, quàm promiseris, presta.

Placeas non multis: sed quibus placeas, cogita.

Paruo redime desideria tua. Id quære, quod inuenire possis.

Pauper nunquam eris, si ad naturam uiuas. Si alicui sua non uidentur amplissima, si totius mundi dominus sit, miser est. Qui cum paupertate bene conuenit, diues iudicetur. Desideria tua paruo redime: quia hoc tantum curare debes ut ea desinant, atque ita quasi ad exemplar diuinum compositus, à corpore ad spiritum, quantum potes, abducere te festina.

Paupertas non sit tibi immunda, nec parsimonia sordida, nec simplicitas neglecta, nec lenitas languida.

Pares tibi omnes facies, si inferiores non contemnes, superiores rectè uiuendo non metuas.

Pax illi alta est, et secuta etiam tranquillitas, ut dum mali à malis uincuntur, ab isto etiam mala uincantur.

R

Risus reprehensibilis est, si immoderatus fuerit: et si pueriliter effusus, si muliebriter factus. Odibilem facit hominem risus, aut superbus, aut elatus, aut malignus, aut fatuus, aut ex alienis malis prouocatus.

Rumoribus, criminibus, suspicionibus, minimè credulus sis:

s 2 sed

sed potius malis, qui per speciem simplicitatis ad nocendum aliquibus surrexerint, honorem surripientes, contrarius sis: ad iram tardus, ad misericordiam pronus.

Religio & fides ibi agitur, ubicunque de ueritate tractatur. Nam etsi Deus iureiurando inuocetur, & inuocando, testis: non erit tamen unde non transeas ueritatem, nec iustitiæ transilias legem.

S

Sermo tuus non sit inanis, sed aut suadeat, aut moneat, aut consoletur, aut præcipiat.

Studio tuo semper adsit alterna requies. Non semper in actus sis, sed interdum animo tuo requiem dato: Et requies illa plena sit sapientiæ, studij, & cogitationis bonæ.

Sermones, utiles, magis quam facetos & affabiles ama: & rectos potius, quam facundos.

Scurrilitas tibi non sit, sed grata urbanitas.

Sales tui sint sine dente, ioci sine uilitate, risus sine cachinnis, uox sine clamore, incessus sine tumultu, quies sine desidia. Et cum ab aliis luditur, tu sancti aliquid, honestique tractabis.

Sermonis esto rari, loquentium patiens auditor: seuerus, ac serius, sed hilares non aspernans.

Susurro neminem appetas, neminem suffodias, palam agere palmam: nec gere conflictum, nisi prius indixeris. Nam fraudes & dolos, imbecillum decent.

Sapientiæ sis cupidus, & docilis.

T

Testimonium ueritati, non amicitie reddas.

Tristitiam huius mundi hilaris despicies, tumultuosa, expectabis quietus, & ad extrema securus properabis.

Tolerabilia omnia, præter turpitudinem.

Virtus

V

Virtus est habitus, qui inclinatur uoluntatem ad obediendum rectæ rationi.

Virtutes primariæ, quas cardinales uocant, sunt quatuor: scilicet prudentia, magnanimitas, siue fortitudo, continentia, seu temperantia, & iustitia: quibus animus humanus compositus ad honestatem uitæ possit accedere.

Victus tibi ex facili sit: non ad uoluptatem, sed ad cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non sapor.

Verberes nec quenquam alium plus, quam te.

Verba blandia timebis, non acerba.

Vitiis tuorum esto fugax ipse, aliorum uerò non curiosus scrutator, neque acerbus reprehensor, sed sine exprobratione corrector, ita ut admonitionem semper charitate & hilaritate præuenias.

FINIS.

DE OPTIMO CIVI ATQUE MORVM CIVI

litare, ac Resp. gubernatione, Politia, huc Epitome merito adiecta.

Ristoteles in libris Politicorum octo, tanquam Iuriconsultus, de gubernatione ciuitatum & Reip. tractauit, non abs re, eo quod Politica est de optimo hominis statu, qui in hac uita haberi potest: Et ideo inquit Philosophus i. Politicorum: Omnem ciuitatem esse societatem quædam, ex pluribus pagis propagatam, perfectamque, & omnem

s 3 societ

societatem boni alicuius gratia constitutam.

Quapropter, bene ueteres bonum id ipsum esse enun-
ciauerunt, quod omnia appetunt. Et iccirco dicit scriptu-
ra, Non est bonum, hominem esse solum: quoniam naturali so-
cietate, iussu Dei, homo est animal ciuile & politicum, quod
ex sermone, qui soli homini à Deo optimo maximo, tanquam
uinculum societatis humane datus est, liquidò constat: ut sese
mutuò iuuare & intelligere queant, quo sibi uicissim obse-
quantur ac seruiant. reliquis uerò animalibus negatus est.
Quare homo solitarius (nullius indigus) aut bestia, aut Deus
est. In hominum itaque communitate necessarius est principatus,
ad cohibendam ruditatem, morositatem, & malitiam
populi. Ideo Deus & natura condidit quosdam in hominum
generatione, qui reliquos ratione & ingenio antecellerent, ca-
terisque præstarent atque dominarentur. Reliquos uerò cor-
pore robustiores, naturaliter fecit aliorum seruos. Ut autem
talis gubernatio prudentum in Repub. probè fiat, hunc libel-
lum de Optimo ciue, qui libris Politicorũ multum affinis est,
condidi: quo de regimine ciuitatum & populi, adolentes,
qui sunt rerum publicarum futuri Ciues, discant prudentiã,
& harum rerum ciuiliũ non sint ignari.

QVID CITEM OPTI-
mum in gubernanda ciui-
tate deceat.

Tametsi hoc sit philosophi doctissimi ac sapientissimi mu-
nus, describere, quid optimum integerrimumque ciuẽ in gu-
bernanda ciuitate deceat: attamen pro uirili mea portuicula,
aliorum fretus minerua, eloquar, quod à uiris, & eis qui-
dem clarissimis accepi: & primũ ex Platina ad Laurentium
Medicem subinde ex aliis. Impium enim esset, me eius
quod ab aliis uel didicissem, uel accepissem, laudẽ & gloriam
prærip

præripere illis mihi que uendicare. Nam obnoxij animi, &
infœlicis ingenij est, deprehendi in furto malle, quam mu-
tuum reddere, inquit Plinius. Incipiet itaque mihi de Reip.
administratione disputare. facile apud omnes nature ratio-
nem contẽplantes perspici potest, homini multum à Deo ter-
optimo maximo, natura tributum esse: in eòq; mentẽ ipsam,
magnam uim rerum optimarum continere. Hinc faciendũ
quod honestum, & euitandũ quod turpe, rationem colligi-
mus: quòd natos esse nos, & in lucem editos ad decus & hone-
statem, cernimus. hoc etiam naturalis societas, hoc hominum
coniunctio inter ipsos expetere uidetur: quoniam ex re illa
quam querimus, Respub. nascitur: quæ est (ut Aristoteli pla-
cet) eorum qui in ciuitate degunt, institutio: cuiusque finis
est, bene beatèque uiuere. Sed quoniam res tanta gubernari
bene sine parente & ductore omnium non potest, ab eo exor-
diamur necesse est. Deo enim duce, errare nemo potest. Præ-
terea uerò ingrati uideremur, cum Poetæ fabulas narraturi,
uana numina innocent, si nos Dei optimi maximi nomen præ-
teriremus: nos inquam, quos prouidos, sagaces, acutos, memo-
res, plenos rationis & consilij fecit. Solus enim homo, ex tot
animantium generibus atque naturis, rationis particeps, &
cognitionis est: ob eamque rem Deo propius accedit, à quo
igitur religiose colendus est.

RELIGIO FVNDAMEN-
tum singulare est ad constituen-
dam Rempub.

Principiò quidem cõparandæ autoritatis, constituendæq;
Reipub. singulare fundamentum, religio est. Non enim pa-
rum fidei apud ciues suos ille sibi comparat, qui & deum im-
mortalẽ asserit omnia posse: firmiterq; credit: potestq; quic-
quid humanum genus, prouidum, acutum in se, præclarum

& excelsum habet, non propria industria & sagacitate, sed diuini numinis gratia obtinere. Non est igitur hic opus inuis meris Ethicorum exemplis, & historiis. fides enim Christiana satis nobis esse debet. Iubet enim scriptura, primum querere regnum Dei. subiungitque: Quicquid petieritis in nomine meo, dabitur uobis. Et item: Certa nos habet fiducia, Deum nihil negare petenti, si secundum uoluntatem eius petierimus. Deum enim habemus authorem, in cuius nomine cuncta facienda. Hic prosperabit omnes conatus nostros, omni dubitatione semota. Religio itaque nostra, uera est, & sancta. nihil superstitionis habens, ut Iudaica: non aniles fabulas, ut gentiles: non turpitudinis, ut Mahometica: ad iustitiam nos impellit, ad fortitudinem, ad modestiam, ad pudicitiam: nobis proponit pudorem, fidem, constantiam, honestatem. Contra uero, petulantiam uitare, stuprum, turpitudinem, libidinem, iniquitatem, luxuriam, ignauiam, temeritatem, nos admonet preceptis, & institutis, quibus pie credere oportet.

Superstitio igitur religioni contraria, maximopere fugienda est nobis. de qua Cicero ait sentitque: Maiores nostri, iniqui, religionem & superstitionem separarunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sibi sui liberi superstitis essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui enim omnia quae ad cultum deorum pertinent, diligenter tractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi: ut elegantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim uerbis omnibus inest uis eligendi eadem, quae cum religioso. unde alterum uitij genus est, alterum laudis. Est autem religio, ueri Dei cultus: superstitio, falsi: ut illud Poetae, Vana superstitio ueterumque ignara Deorum.

HYPOC

HYPOCRITAS ESSE

fugiendos.

Hypocritas fuge, ne te suis artibus superstitiosum reddant. Est enim genus hominum perniciosum, & molestum. hos quidem, ut rerum omnium simulatores, & dissimulatores, Saluator ipse in Euangelio detestatur, & accusat. Occultum quippe scelus est, nec ut alia uitia facile dignosci potest. Virtutis enim ac sanctitatis nomen semper in ore habent, contemnere omnia uidentur, Saluatoris & sanctorum simulachra publice magis quam priuata uenerantur & adorant: oborto ambulat collo, demisso uultu, squalida barba & ueste. Atque ij quidem magna ex parte ignaui, rudes, sordidi, sola ostentatione & uultus pallore conspicui hominibus, tanquam inuitiles fuci, & alienis laboribus insidiantes, infesti sunt. Quare bene a M. Tullio dictum est, nullam capitaliorem pestem esse, quam eorum qui cum mali sint, id tamen agunt, ut boni uiri esse uideantur. Ad Lucilium uero scribens Seneca, hominem monet, ne quid hypocritarum more agat: qui non perficere quod ostentant, sed conspici cupiunt. Cautè igitur cum huiuscemodi hominibus uiuendum est, ne circumueniaris, neue in aliquam superstitionem eorum fraudibus incidas: qui certe etiam in crimine deprehensi, puniri non possunt, quod eorum uitia interposito religionis nomine obteguntur. Dubitant enim homines, rectè ij, an perperam agant. Fugiendi itaque sunt tanquam inuitiles fuci, & ciuitatibus graues. Sed his omisissis, ad alia pergamus.

CHARITATEM ERGA

patriam, amicos & Rempub.

seruandam esse.

Stoicorum quidem mos fuit, ubi de religione differuisent, secundo loco charitatem patriae, disceptandi, & ueri

s s inue

inueniendi causa præponere: quod certè non abs re factū est. Nam cum omnia (ut ait M. Tullius) ratione animoque lustraueris, omnium societatum nulla est gratior, nulla charior, quam ea quæ cum Repu. est. Vnicuique nostrum cura sunt parentes, liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium ciuitates patria una complexa est, pro qua quicquid bonus non dubitat mortem oppetere, si ei sit profuturus. Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerant omni scelere patriam, & in ea funditus deleta sunt occupati. Augere enim patriam imperio, agris, honestis uectigalibus, optimi ciuis est proprium: quæ ex re certe apud omnes bene sentientes, si nanciscuntur gloriam non mediocrem: sicut Curioni, Fabricio, Catoni seni obtigit. Contra uero in uitio sunt, qui posthabitis commodis ciuium, explenda avaritiæ ac uoluptatis causa exigunt & extorquent, quicquid in mentem uenit. Potuitne uox illa sceleratior uideri, quam illa. Catilina, ob avaritiã & imperandi cupiditatem: qui dicente Cicerone, incendiũ ab eo excitatum: sentio, inquit, & illud quidem: sed si aqua non potero, ruina saltem extingua: patriæ excidium minatus. Adducere infinita exempla, nisi breuitas cohiberet. Laudanda est contra Deciorum charitas, quorum alter bello Gallia, alter Latino, pro salute patriæ sese deuouere. Iniecit se in lacum Curtius armatus, adolescens sane nobilis, equo calcariibus in uoraginem adactus. Intellexerat enim uatum responsis, hiatum terræ coire non posse, nisi ea re iniecta, quæ populo Romæ plurimum ualeret. Hoc autem Curtij factum ita laudarunt ciues, ut in eundem lacum singuli quique honoris gratia quadrans tem contecerint. Amor itaque patriæ ita amplectendus est, ut bonorum exemplo ea opibus, authoritate, dignitate, imperio, quantum fieri potest, usque augeatur. Interitus autem ipsius semper descendus. Commoda igitur patriæ, prima sibi quisque putare debet, deinde parentum, tertia iam supremamque nostram.

CAVEN

CAVENDVM, NE NIMIA

libertate ciuium, respu. à tyrannidis opprimatur.

Quoniam quidem libertatem natura omnes appetunt, quæ est potestas uiuendi ut uelis: Tyrannus uero est, qui omnia pro suo æstu facit, recta sint, nec ne, quod boni ciuis non est. Bonum ciuem appello, qui periclitanti patriæ consilio & manu opitulatur: qui aduersus Senatum, nullam conventionem, nullam coniurationem admittit: pacat turbam optimis consilijs ac honestis persuasionibus, ut quilibet sua sorte contentus sit, nec in Rempub. curiosus. Contra uero facientes, mali ciues sunt, & Tyranni dicuntur, qui nemini subesse uolunt: quod nimia licentia ciuium fieri solet, qui sibi propter diuitias nimiam auctoritatem uendicant, & se principes ciuitatum faciunt, & Tyranni efficiuntur. Tales in Repub. sunt cauendi, atque ab urbe pellendi: non mox interficiendi, nisi aperte in coniuratione contra Senatum apprehensi fuerint. Gubernatorem Reip. multa dissimulare oportet. Ideo dici solet: Qui nescit dissimulare, nescit regere. Et pulchre inquit C. C. Illus: Difficile est gerere Remp. & cuique administrare iustitiam, quoniam si iuste iudicaueris, offendes homines: si iniuste, Deum. Et eam ob rem Chrysippus interrogatus, cur Rempub. legibus, non prudentia regeret: Respondit, periculosam esse rerum publicarum gubernationem: quoniam recta & legitima administratio homines, iniusta uero Deos offendit. Pestimum itaque est, ubi populus contra magistratum insurgit: factiones & seditiones excitat. Quamobrem probe inquit Anaxarxes philosophus: Infelix ciuitas, in qua optimates consulant, & imperitorum multitudo decernit: cuius est proprium, in rebus maximis minimè prospicere, & in minimis maximè trepidare. Oportet igitur rectè prospicientes Reipub.

non

Alias re-
gnare.

non porticus legum tabulis replere, sed in hominum mentibus aequitatem infigere. Quippe non decretis, sed bonis moribus, ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atque edoctis, nulla est legum, etsi exacte praescriptarum, reuerentia. Contra uero probe institutis, praecipua bonis moribus sufficiunt. Haec illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus prius male uiuentes afficerent: sed potius, quibus tandem rebus assequi possent, ne ciues quid poena dignum uelent patrare. Id demum censebant munus esse suum, maximeque moderatores ciuitatis decere. Nam de poenis cogitare, hoc est hostem agere, non ciuem. Docet Isocrates: Optime ista regi ciuitatem, ubi optimates et maiores mandata et constitutiones ciuibus iniunctas, in primis integre et inuiolate obseruare ipsi student. Vnde Claudianus:

Tu ciuem patremque geras, tu consule cunctis,
Nec tibi: nec tua te moueant, sed publica uota.
In commune uiues, si quid censesque tenendum,
Primus iussa subi: tunc obseruantior aequi
Fit populus, nec ferre uetat, quum uiderit ipsum
Autorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta ualent, quam uita regentis.
Mobile mutatur semper cum Principe uulgus.

AMICITIA SIMVLATA

ciuitatibus summo studio
cauenda.

Simulata amicitia, inuito foedere, eod plerunque populum deducunt, quibus natura hostes sunt, ut uel sponte, uel coacti iugo seruitutis colla subijciant. His igitur tantum fidei praestabis, quantum uita tyrannica exigit, inuigilabisque, ne ciuitatem imparatam offendant. Id autem per commode fiet,

fiet, si populos fuitimos, si principes foedere et amicitia patriae deuinxeris, siue milites paratos ad omnes casus habueris. Ad hanc uero rem pecuniae opus est, quae (ut Demostheni placet) Reipub. nerui sunt: uel ut Aristoteli, ita necessaria, ut eueriti popularis Reipublic. statum necesse sit. nisi ciuitas suos prouentus, sua uectigalia habuerit. Facultates habeant ciues oportet, ut sit unde respubli. opportune uires suscipiat.

OBLIGAMVR OBEDIRE

parentibus, educatoribus, ac
familiaribus.

Plato ait: unusquisque debet existimare, omnia quae possidet, eorum esse qui nos genuere, quique educauerunt: secundo loco, eorum quibus cum geniti et educati sumus. Nam si conscientio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum debeamus, post Deum et patriam sequentur parentes, quorum beneficij, et quidem grauissimis, astricti sumus. sequentur liberi, fratres, et bene conuenientes propinqui. Hoc etiam in mandatis habemus: Quo diutius uiuas, patrem honorato, et matrem, Praeterea uero qui dixerit fratri suo Rhaca, reus erit gehennae. Virtutum enim omnium ipsa charitas (ut Ambrosio placet) fundamentum est: qua neglecta dissensio esse inter parentes et natos, fratrumque inter sese, sine nephario scelere non potest. Fratrem itaque tuum amato. Non enim fieri potest ut cuiquam charior sit amicus, quam frater bene conueniens, ex eodem utero natus, eisdem uerbis alitus, eadem disciplina imbutus. Non tamen ideo anteferretur socio et amico, a quo tutius consilium sumere queas, quam ab alieno et externo.

AMI

AMICI QUI COLENDI

quique à nobis eligendi.

Verum quia ad amicitiam fortunati ciuis, multi consue-
re solent: deligendi à te sunt, qui ob sapientiam, uirtutem,
& integritatem, amicitia tua digni habeantur, quique meri-
to boni uiri appellari possint. Nunquam enim aliter ue-
ra amicitia dici possit, nisi fuerit in uirtute, cōstantia, ac per-
petuitate fundata: qualis fuit illa Scipionis & Lelij, Ores-
tis & Pyladis, ac duorum Pythagoricorum Damonis &
Pithyæ. Dilige uerò ex ciuibus tuis, qui ob uirtutem fir-
mi amici, stabiles & constantes futuri sint. Tales autem esse
puta, quorum uita omni ex parte probata fuerit. Nec eos
amicos existimes, qui uoluptatum instrumenta sunt, quique
meritò ob flagitia omnium seruorum turpissimi sint uerna.
Prius autem, ex Isocratis sententia, diligenter scrutabere,
qualis existimationis apud bonos, & rerum humanarum
gnaros, ij sint, quos in amicitia recepturus es. Nam eius inge-
nij persfacile iudicabere, cuius illi fuerint, quos tibi familiarita-
te & amicitia adiunxeris. Præterea uerò, si boni erunt, bono-
rum integritati te ac Remp. tutissimè committes. Si mali, in te
unum omnis ferè culpa uertetur: maxime uerò, si quid detri-
menti patriæ tuæ istorum culpa acciderit. Bonos igitur deli-
ge ex omni numero: potissimum autem, ex nobilitate: & eos
quidem doctos, & rerum humanarum peritos.

NOBILES, ET VIRI

boni, qui, & quomodo
noscendi.

Scribens ad Q. Fratrem Cicero, de petitione, co. sula-
tus, cum de Antonio & Catilina loqueretur: Nequaquam
sunt ij, inquit, tam genere insignes, quàm uitij nobiles. Est
enim nobilitas, secundum Stoicos, splendor quidam, ex pro-
pria

pria uirtute proueniens, cui omnis generositatis palma tri-
buenda est. Quare mirari satis non possum, quod Aristoteles,
homo omnium, qui unquam fuisse, sapientissimus, in libro de
Repub. eos nobiles sibi uideri dicat, quorum maiores uirtute
& diuitijs aliquando floruerint: cum uera nobilitas non Lib. 4.
aliunde, quàm in ipsa uirtute oriatur. Alioquin pirata & la- Cap. 4.
trones, ob diuitias hoc modo nobiles haberentur. Præterea
non est quòd eos nobiles censeas, qui nobilitatem in desidia
collocant. Nihil enim agere post crapulam & ebrietatem,
in purpura autem & subsejlijs uiuere, sericas ferre uestes,
aurata calcaria, gemmatis habere digitos, accipitrem circum-
ferre, unguenta sapere: in nobilitate quidam ponunt, quo cer-
tè nihil est à generositate magis alienum. Apud Roma-
nos olim mos fuit, ut equites propter rem in bello egregie
gestam annulo, fibula, & armillis decorarètur: quæ uirtutis,
non autem ignauia monumenta & pignora habebantur. Ita-
ctare item res gestas maiorum, atria imaginibus referta, por-
ticus signis ac tabellis ornatas, aedes splendide constructas
ostentare, plus admirationis quàm nobilitatis in se habet.
Erunt tamen & hæc adiumento, si maiorū nostrorum uirtu-
tem, & animi præstantiam imitati fuerimus: secus uerò, dede-
cori ac turpitudini. Huiusmodi autem nobilitatè irridens Dio
Genes ille Cynicus philosophus, malitia & ignauia uelamen
esse dicebat. Quare illi Catonem, priscum illum, quem Cen-
sorium uocauerunt, non genus, non diuitia (Tusculi enim na-
tus erat, obscuro genere, tenui censu) sed eximia pulcherri-
mæq; uirtutes nobilitauerunt. Idem & de Marco Tullio, &
non paucis alijs dici potest. Ipsam quidè nobilitatè quadrifa-
riã diuidit Plato. Primã enim ait eorū esse, qui claris, bonis,
iustisque parentibus sunt orti. Secundam eorū, quorum paren-
tes aliquando principes extitere. Tertiã, cū maiores nostri sa-
ma &

Lib. 3. cap. 2. Polit.

ma & rebus bello gestis, uel publicis certaminibus parta corona claruerunt. Quartam eorum, qui praeclara aliqua doctrina, & animi magnitudine excellunt. Hos autem ut uere nobiles, caeteris omnibus Philosophus anteponit. Platonem uero Aristoteles secutus, eosdem scripsit sibi uideri nobiles, & uirtutis studiosos: in sola nimirum uirtute nobilitatem collocans. Seneca quoque ad Lucilium scribens, idem sentire uidetur. Non fuit (inquit) Socrates patricius, non eques Romanus: hunc tamen, & Platonem philosophum, uirtus non claros accepit, sed nobiles reddidit. Sola enim uirtus est, quae nobiles facit, quaeque posteros in nobilitate continet. Ex his igitur, ut generosa stirpe, tibi amicos delige, quorum opera & praesentia ad uirtutem excitere.

ASSENTATORES AC adultores uitandi.

Cauendum item est tibi, optime ciuis, ne circumueniatur adulatione, blanditijs, assentatione quorundam leuium hominum, atque fallacium, nil ad ueritatem, sed ad uoluptatem omnia loquentium: qua peste nulla certe maior adhiberi potest, ijs praesertim, qui plurimum opibus & dignitate in aliqua praestanti Repub. ualent. Nam quodcumque dixeris, fecerisue, sine discrimine laudant, assentando extollunt, uultum fingendo ad nutum (ut ait M. Tullius) non autem mentem & uoluntatem obseruando, de quibus Terentius: Assentaturba gnatonum: ait quis, aiunt: negat quis, negant: is

In Ennuc.

quaestus apud quosdam non bene institutos, est multo uerberimus. Hoc autem facit assentatio illorum perniciosissima, ut cum postea uerum quis dixerit, id audire fortunati isti nolint. Illo enim ueneno imbuti, cum se plus quam caeteros sapere arbitrentur, bene admonentium consilia & sententias contemnunt, coruis (ut aiunt) oculos etiam in uita praebent

praebentes. Assentant illi, assentantur, assident, mirantur: nec uerbum ullum proferens, quod non ponderetur, ad eorum uelut lucrum faciat. Praeterea quaestus gratia, omnes animi affectus (quod quidem difficile uidetur) inuertunt. atque ut Satyricus inquit: Ridens maiore cachinno Concutitur: sicut, si lachrymas conspexit amici. Assentatores (ut Aristoteli placet) sordidi, humiles, ac seruilis conditionis sunt, & penitus reiiciendi: quoniam maior omnium sancta ueritas.

DE LATORES ET DETRACTORES fugiendi.

Est & aliud genus hominum, huic haud multum dissimile, hominum genus inquam execrandum, & bonis perniciosum: cuius fallacijs & maledicentia, in maximum discrimen adducuntur ciues: hos delatores uulgo appellant. Inde oriuntur sepe odia, simultates, caedes & exitia. quos delatores difficile uita uita possumus: quoniam omnia ut expiscantur ex bonis ciuibus, fallacijs agunt uniuersa, ut ita eos tradant. Detractoribus hi sunt persimiles, qui societatem humanam, qua nihil in uita melius est, maledicentia tollunt. Detrahere enim, ut ait Cicero, aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam caetera quae possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. Contemnendi ergo & pellendi ij sunt, ut sacrilegi, & perniciosi, ut furiae Phlegetonis. & ideo, quid quisque dicat, considerandum de quibusue dicat in hominum corona, aut conventionibus. Hi enim persaepe apud principes & maiores, suis uenenis officiant, quo senatores eximij non designentur consilio, in usum Reipub. sed potius boni uiri exaurentur, & pestes ac monstra subrogentur.

QUID

QVID CIVI REMPVBLICAM
administranti agendum.

Scribens ad Quintum fratrem Cicero, hominem admonet, ut in gubernanda provincia ante omnia facilitate utatur, in adeundo: lenitate, in respondendo. Et tanquam gubernator Reip. audiat desideria cunctorum: & ut alter Alexander, ex duabus auribus alteram accusatori præbeat, alteram reo: ita ut nulla largitione, nulla gratia, nulla cupiditate transuersum agatur à recte consulendo, recteque iudicando: ad amicum singula pensans, controuersias omnes diligentissime componat, nullumque à sermone suo tristem abscedere permittat, seueritate comitatem permiscens. Nihil est enim quod æque ciuem gratum omnibus faciat, & populare, quam ipsa comitas: cui non sine causa bonitas, liberalitas, & amicitia connexe sunt. quibus profecto ex rebus conciliari hominum beneuolentia solet: ut contra morositatem, duritatem, & acerbitatem admittit. Verum est certe, quod Cyru dixisse aiunt, iucundior multo, acceptiorque hominibus uideri in optimo uiro, humanitatis, quam belli opera. Bella enim plurimum mali intulisse mortalibus, humanitatem uero plura bona importasse. Et ideo, quando magistratum in ciuitate adeptus fueris, qui ipse per se hominibus terrori esse solet, memineris quæso uocis illius diuine, quo usum Titum Imperatorem ferunt: uelle quidem se talem priuatis exhibere, quales se priuatos habere cuperet. Ut enim nihil perniciosius est, quam odio haberi: ita nihil utilius, quam diligere & amari. quod certe humanitate, lenitate, facilitate comparatur. Nam ut superbia Rempublicam labefactat, ita humanitas labefactam aliquando confirmat, ac hominum contumaciam ita interdum frangit, ut ad sanitatem male sentientes traducat. Huc o optimi ciues oculos, animum, cogitationes, huc studia uestra conuertite: æquitatem in pri-

mis custodite, & iustitiam amplexamini, sine qua reges tyranni nuncupantur, sine qua optimatum consensus factio est: sine qua nec domus, nec ciuitas, nec hominum genus uniuersum, nec ipse mundus consistere potest.

FACILITATE NE QVIS CONTEMNATUR, curandum.

In prouerbio est, Nimia facilitas contemptum parit. Quare facilitati ego grauitatem adiunctam uelim, propter temeritatem & ambitionem quorundam, omnia sibi licere sine discrimine arbitrantium. Hos autem cupiditate & appetitu omnia metientes, facillime propelles, si ea in te fuerint ornamento, quæ in optimo ciue esse debent. Præesse nanque ciuibus suis non debet, qui non didicit prius, qua id ratione fiat: quod quidem studio, diligentia, doctrina, usu comparatur. ut intelligas te non ad otium, sed ad negotium: non ad somnum, sed ad solertiam: non ad uoluptatem, sed ad modestiam esse natum, & ueras animi uirtutes spectare oportere. Facile nimirum contemnentur, qui nihil uirtutis, nihil animi, nihil neruorum habent, nec sibi, nec alteri profunt, ut dicitur. Contra uero, in admiratione omnium sunt, qui anteire cæteros uirtute putantur: atque his uitij carere, quibus alij non facile possunt obistere. Hos præterea admirantur populi, hos amant, hos colunt, ut semideos. fieri enim non potest, ut eum quis contemnat, quem scit curare & eniti, ut omnes ciues quam beatissime uiuant. Nam qui dat operam, ut ex æquo & bono suum quisque teneat, quisque omni diligentia & studio incumbit, ut ciuitas moribus, industria, gloria, facultatibus augeatur: is certè admiratione omnium, & laude dignus est. Graue enim pondus est, quod optimus ciuis humeris suis sustinet, florentem scilicet secunda fortuna ciuitatem confer-

uare, & si quando acciderit, eiusdem calamitates atque pericula propulsare. Hanc itaque ob rem, ut dixi, fuisse, qui hos semideos appellarent. Quid enim utilius dari ciuitati potest, quid fructuosius, quam ciuis bene institutus, qui sciat omnia prudenter ac modeste agere, iustitiam colere, libertate uti, circumuentos defendere, opem amicis ferre, premia uirtuti tribuere, prodesse quamplurimis. His autem uirtutibus qui septus est, non ubique a ciuibus contemnitur, non a flagitiosis iniuria afficitur. Nam cum Metellus repetundarum accusatus, causam diceret, ac tabulae administrationis inspicienda iudicibus traderentur: omnes certe qui tum aderant, auertere oculos: indignum rati, charta, & non integritati eius fidem praestari, cui populus Romanus tantam prouinciam commississet.

CONTRA ARROGANTIAM
& ambitionem remedia.

Contra ambitionem & arrogantiam, duo grauissima mala, plurimum certe ualet iustitia: siquidem & fidem e medio tollit nimia principatus ambitio. Vnde praclare scriptum est apud platonem, similiter facere eos qui inter se contenderent, uter prius Rempub. administraret: ut si nauis in periculo certaret, quis eorum potissimum gubernaret. Quod si imperia non sunt expetenda (ut ait Cicero) aut potius non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam: uel si tantummodum suscipitur omnis ambitio ex arrogantia uitanda est, ne si elati nimium uidebuntur ob delatos honores, beneuolentiam omnem, ex animis hominum abradamus: quae non minuenda fastu, sed augenda est clementia, & humanitate.

QUIS CIVIVM PRIMVM LO-
cum in Republ. obtineat.

Primum locum in libera Republica obtinet is, qui cupit

ditatibus suis imperare potest, refrenare libidines, spernere uoluptates, iracundiam frenare, auaritiam cohercere, carere rāsque animi labes repellere, & ciuitatem in pace & tranquillitate regere. Et hic quidem non fraudatur suo merito, scilicet gloria: & ille potissimum, qui non de uno tantum, sed de pluribus bene meritus est, huius autem praemium non erit aurum, non gemmae, non puellae captivae, ut est apud Homerum: sed uera & integra gloria, quae est (ut ait M. Tullius) consentiens laus honorum, incorrupta uox bene iudicantium, excellentie uirtute. Vnde & apud maiores nostros, his qui in Republ. res praeceras gessere, trophaea, triumphus, staturae, coronae, laudationes, tum in uita, tum in morte sunt inuentae. Adde & historiam, & poesim, ac musicam, quae in conuiuijs ad citharam, heroum praeceras res gestae canebantur. Heroum dico, quia tota uita in uirtute, & non in ostentatione locata est. Praclare certe Socrates hanc uiam, & quasi compendariam dicebat: si quis ageret id, ut talis esset, qualis haberi uellet, Quod si qui simulatione, & ficto non modo sermone, sed etiam uultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur, uehementer errant. Nam uera gloria alte radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam flosculi decidunt. Nec simulatum quicquam potest esse diuturnum. Non igitur querendum, quis quisque sit, sed qualis: neque quam procerus, sed quam probus ac eruditus.

DE SPLENDIDIS CIVIVM
structuris.

Ad dignitatem praeceras & excelsi ciuis, supputatis sumptibus, quibus tamen modus imponendus est, pertinet struere domos magnificas, ubi res pecuniariae non defuerint, non solum ad usum, sed ad ciuitatis ornamentum, splendorem

que: in loco honestissimo, pro dignitate, ex lapidibus. Non tam
men tota, ex domo, querenda est dignitas, ne in cemento & la-
pidibus uanam gloriam reposuisse, quæsisseque uidearis. Do-
mus præterea tua, splendida si fuerit, nihil effœminatum in
picturis gerat, ne muliebris lasciuia accuseris.

DE VICTV ET AMICTV
ciuium.

In uictu, quemadmodum & in amictu, modestia querenda
est bonis ciuibus non disfluentia, uarietate & luxu. Conuiuia
instituant amicitia comparandæ gratia: sed moderatione &
mediocritate condita. Victus enim cultusque corporis, non
ad uoluptatem, sed ad ualitudinem, & ad uires sunt referen-
da. Nam qui nature humane dignitatem & excellentiam
considerat, intelligit, quàm turpe sit disfluere luxuria, & de-
licatè mollitèrque uiuere: quàmque honestum, parçè, con-
tinenter, seuerè, ac sobriè etatem consumere. & ideo rebus
in omnibus laudanda est mediocritas.

DE SOMNO, LVDO, ET
reliquis corporis exercitijs.

Dormiendum non esse, nisi corporibus labore & exerci-
tjs & sollicitudine defatigatis, ad recuperandas uires, cen-
suit Socrates: & si alicui parum dormire licet, cui magis
conueniat, quam optimo ciui, non uideo. Aristoteles autem
ostendit: cum felicitas hominis in actione non autem in ocio
& somno reposita sit. Volo quiescat, non marefcatur somno &
ocio: uolo dormiat, non stertat ad multam noctem. Præter-
ea uerò ludos decentes ac liberales, animi laxandi gratia,
post cibum concedo. Et quando ad hæc parua descendimus,
non pudeat discere quod sentio: ludus sit tessera, chartæ pi-
ctæ,

Lib. 1. cap. 13. Ethic.

ctæ, latrunculi, alueolus. Sed absit inter ludendum omnis fu-
cus & auaritia, quæ solent fieri in indecentibus ludis, & in-
terdum concitare ludentium animos, ut ex ludo ad conuicia
& contumelias transeant. Omnem enim aleatorem menda-
cem, periurum, alieni appetitissimum, sui prodigum esse oportet:
qua ex re, in furta plerunque & rapinas passim dilu-
buntur. locus postremo, qui in uerbis est, modò careat scur-
rilitate & rusticitate, conditissque sit facetijs, & salibus. Is
enim iocus, qui non illiberalis est, non mentem solum recreat,
ac reficit, uerum etiam ad dicendum & respondendum, inge-
nium acuit. Quod autem ad corporis exercitationem per-
tinet, exercitia tua si non motu corporis fieri queant, sint ho-
nestæ de rebus Reipubl. utilibus collationes, quæ ingenium
acuant, ac delectent. Sonoros autem gnationes, ac mimos, qui
obscenitate uerborum & turpitudine indecentes motus ac
gestus dedecorent, omnino rejice.

RESPUBLICA FELIX
quam sapientes regunt.

Sic Plato, diuini ingenij atque doctrinae princeps, diuina ^{Supra in}
illa scientia sua docet: Tum denique beatas fore Resp. si aut ^{pres. Phy-}
docti & sapientes homines eas regere coepissent: aut ij qui ^{sicorum.}
regerent, omnes suum studium in doctrina & sapientia col-
locassent. hanc coniunctionem uidelicet potestatis & sapien-
tiæ saluti ciuitatibus censuit esse posse, si is summam potesta-
tem haberet, qui in doctrina, uirtute, prudentia, studium om-
ne suum collocasset. Interrogatus igitur Aristoteles, quo dif-
ferrent docti ab indoctis: Quo inquit, uiuentes à mortuis.
Philosophiæ igitur danda opera est, quo nihil optabilius, nil
præstantius, nil melius esse homini potest. Verum est certè,
quod M. Tullius ait, ex quatuor locis honestis, illum qui in
ueri cognitione consistit, maxime naturam attingere huma-

nam. Omnes enim trahimur ad cognitionis ac scientie cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus. Labi autem errare, nescire, decipi, malū & turpe ducimus. Vt enim quisque maxime prospicit, quid in unaquaque re necessarium: quique acutissime & celerrime potest uidere & explicare rationem, is prudentissimus & sapientissimus haberi solet.

AD OPTIMOS QVOSQVE
Reipublice maiores, pro iuuentute
cohortatio.

Proh dii immortales, quam deploranda est huius temporis corruptissima iuuentutis aetas: eo quod erudiendae, educandaeque illius nullus, aut modicus est parentum maiorumque respectus. Pueri quidem, licet paucissimis annis, ad bonarum literarum studia adigantur: adolescentes tandem facti, cum ex ephebis exceſserint, proprio arbitrio relictī, uoluptatibus student: & ante tempus, mundo iam delirante, domini fiunt, & impudentissimo uictu amictuque, potationibus & lusibus illicitis incumbunt, & principes agere conantur, decoquentes perditē patrimonia sua: posthabita omni maiorum reuerentia sine moribus, sine doctrina, sine modestia, sine futurae uitae prouidentia, incautissime uiuunt, parentum, maiorumque indulgentia: idque ob doctissimorum praceptorum, qui uitam illorum formare habent, contemptum, & neglectum: qui penuria mercedis, ac rerum inopia preſsi, scholasticos labores relinquere coguntur, & rebus suis alio consulere. Vt recte dicatur.

Est labor in miseris, & sine fruge scholis.

Nam, ut inquit Horatius:

Imberbis iuuenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi,
Cereus in uitium flecti, monitoribus asper,

Vtilium

Vtilium tardus prouisor, prodigus aëris.

O Principes, o magistratus, o parentes, quibus iuuentutis cura, à Deo optimo maximo concredita est, respicite. Vestrarum enim partium est, strenuè rem tueri literariam, à qua non solum religionis nostrae ornamenta, sed etiam rerum civilium status prorsus pendet. Ideo adolescentiam ad bonas artes, egregiosque mores, ipsis etiam nolentibus cohortamini, compellitque: hi enim erunt rerum publicarum ornamenta uberrima, pulcherrimaque, si ad uirtutes atque urbanos mores, à paruulo liberaliter instituti fuerint. Nam generosi pueri non sunt illiberalibus opificū sordibus tribuendi. Quales enim adolescentes in usum Reipub. educabitis, tales ciues futuros habiuri estis. Vobis igitur, uestrisque heredibus haec scripta esse perpendite. Est enim maior literarum, uis, quam uulgo existimant. Sit uobis exemplo Romanorum prudentia, qua ratione suos educauerint adolescentes, quos intra annum quindecimum, aut duodeuigesimum, Latina Graecaque lingua adamussum peritos, adhuc omnibus disciplinis liberalibus (quas uocant) praeditos, statim in militiam cōpulerunt, tradita in manum Reipubl. administrandae functione. Hinc oriebatur uiri sapientes egregij, & omnibus seculis incōparabiles, illi Camilli, Fabij, Scipiones, Pauli, Catones, & reliqui innumeri omni scientiarum genere exculti, nulloque non rerum usu exercitati. Tu igitur o florētissima adolescentia, quae hac nostra aetate uitam agis felicissimam, impendio te rogo, hortor ac moneo, bonas reflorentesque capesse literas, quas omnes diuino nutu, librorum elegantissima copia, propagam nunc esse cernis in lucem datas, quibus aetati futurae tibi tuisque consulere queas: quando solae uirtutes, & bonarum artium studia, perpetuo sunt duratura, atque nomini tuo parentibusque claritudinem immortalitatemque comparatura. Quod

Ad adolescentes cohortatio.

t s Poeta

Poeta hisce uersibus pulcherrimè complexus est, dicens:

Omnia roscidulae quaecunque sub orbe Dianae

Viuant, sunt fatis interitura suis.

Virtus sola mori diuorum munere nescit,

Cumque suis Musae uatibus usque manent.

Artibus ingenuis quaesita est gloria multis:

Viuitur ingenio, caetera mortis erunt.

Item:

QVID PRUDENTIA ET
sapientia possint.

Prudentia principium est cognoscendi, res omnes expetendas & fugiendas, exactissime contemplandas, secundum Peripateticos. Nam si in uita rebusque agendis laudatur uir prudens, cur sapiens rebus contemplandis, propria laude carebit quod si in actione prudentiae felicitas humana reposita est, cur sapientem beatissimum non appellabis, in contemplatione uiuentem non in quauis, sed in ea quae Deo (quoad fieri potest) persimilis sit: cum res diuinas, reuocato a sensibus animo, intueatur & respiciat. Ad prudentiam redeo, sine qua ciuitates bene morata nullo modo esse possunt. Est enim recta ratio rerum gerendarum, quae uoluptatibus modum imponit, fortitudinem animi regit, liberalitatis officium disponit. Transfert haec eadem sese non solum ad Rempubl. sed etiam ad familiarem: & ad res omnes non temere, sed considerate agendas. Sapientia autem, ut ueteribus philosophis placet, est diuinarum humanarumque rerum cognitio, quam quidem Cicero nunc prudentiam, nunc sapientiam uocat. Hanc itaque sapientiam qui aspernatur, quid a brutis differat, non uideo: cum sapientia ipsa uirtutum omnium princeps sit, & quidem quasi irriguus fons, unde omnes bene uiuendi rationes manant.

IN

IN DELIBERATIONE ET
consultatione quid agendum.

In omni deliberatione, seruandum est tempus deliberationis, omni socordia & ignauia remotis, ad agendum aliquid ordine, & constantia, ut honestatem & decus conseruare possimus. Ipsius enim uirtutis tota laus in actione consistit. At uero in omni deliberatione suscipienda, illud maxime curandum est, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamur. quod certe non fiet, si adhibebimus ad res considerandas tempus & diligentiam. Verum non usque adeo tamen immorandum est, quod quidam hebetioris ingenij & morosi faciunt, ut occasionem & opportunitatem rerum bene gerendarum amittamus. In omni autem consultatione, publica praesertim, uidendum est, fieri ne possit quod proponitur: facultasne habeamus, & aduincula. aliter enim inanis omnis nostra cogitatio esset: ueniendumque ad id quod a sapiente uiro longe remotum esse debet, ut dicendum sit, Non putar. Sunt itaque tria prudentiae opera, in consultando obseruanda. Primum est, recte consultare, id est, consilio inquirere atque inuestigare singulas prudentiae circumstantias an oporteat, quibus medijs assequi possit, quantum expediat, gratia cuius fieri oportet. Secundum, de his quae recto consilio sunt inuenta, recte iudicare, quid melius & potius est. Tertium, recte inuenta, iudicataque, praecipere, & exequi curare. Et haec opera ordine se consequuntur. Nam prudens primum consultat, quid sit agendum, & quomodo: Deinde, de his quae per consilium sunt inuenta, iudicat, an expedientia sint: & si fuerint plura, quod eorum expedientius sit, & commodius. Vltimo autem loco praecipit ea, quae consilio sunt inuenta, & recte iudicata sunt, accommodatque ad opus.

Prudentiae
opera.

A QVI

A QVIBVS CONSILIA IN Republica sint petenda.

A prudentissimis, senibus, rerum humanarum expertis in Repub. consilia sunt petenda. Fieri enim non potest, ut ex iuvene scientia optime eliciatur, cum in prudetem cadat praeteritorum memoria, consideratio praesentium, intelligentia futurorum: quae haberi non possunt, nisi doctrina & assuetudine comparentur. Mirum illud in Solomone & Iosepho adolescentibus uideri potest, ut certe est. Diuino enim numine, non humana sapientia & industria factum putarim, ut illi praeter aetatem tantum saperent. Senes igitur, ut diximus, rerum humanarum periti in consilium adhibendi sunt. Nam senatus Romanus: quem totus orbis consulebat, a senibus certe non iunioribus, nomen accepit. Probati sunt ij, quorum sententiam in Repub. cum imitatus es, nihil habent ficti, nihil simulati, nihil fallaciae, aperti sunt & ueri. Plurimum autem in consilijs dandis accipiendisque, ualet integritas uitae. Non potest esse consilio bonus, qui ita uixit, ut ab omnibus malus haberetur. Voluptates quidem si reiiciat, auaritiam compestat, affectus denique ac perturbationes sedet, qui tibi ac Reip. utile consilium daturus est. Nam ut aurum contemnit, qui munera spernit: ita qui patriae dignitatem ac salutem ceteris rebus anteponit, facillime quoque contemnet hominum cupiditates, & honestam ac rectum seruabit.

CALLIDI, VERVSTI, ASTVTI à senatu ac consultatione quauis reiiciendi.

Quemadmodum enim sapientes & bonos in consultationem adhibendos esse, ita uersutos & callidos reiiciendos censeo: qualis fuit Themistocles, cuius profecto consilium de-

fr 11b

frangendis Lacedaemoniorum opibus, incensa clanculum ad Sytheum eorum classe, Aristides dixit perutile quidem, sed minime honestum esse. Tollenda igitur astutia sunt, eaque malitia, quae uult quidem uideri prudentia, cum absit ab ea, distetque plurimum. Mentiri enim emolumentum sui causa, criminari, fallere, praeripere, in bonum uirum cadere non possunt. Sagaces eos sane uelim, non tantum astutos. Est enim Sagacitas (ut Aristoteli placet) rerum agendarum scientia, circa principia. eosdem enim & Sagaces & bonos dicit. Si, inquit, in deliberando intentio sit honesta, uis illa laudabilis est: si improba, astutia nuncupatur. Fieri ergo non potest, ut quis spiam prudens sit habendus, nisi idem sit bonus: cum uirtus sit habitus ratione determinatus, & ipsa recta ratio prudentia nuncupetur.

QVOMODO QVIS SE IN senatu gerere debeat.

Considerandum est ergo, & circumspicendum, quid quisque in senatu sentiat ac dicat. Nam scribens ad Ciceronem Cicero: Te, inquit, in consilium adhibe, tecum loquere, te audi. Nolebat adolescentem circumueniri aliorum consilij. Audienda sunt aliorum consilia, & pensitanda, priusquam aliquid pro Republ. aggrediare. Bibe, inquit Salomon, de tuis uasis, & puteorum tuorum scaturitionibus: hoc est consilio tuo utere, etiam in ijs quae sunt prius bene sentiētibus perspecta ac cognita. Hac igitur agitatione mentis, tibi ac reliquis bene institutis ciuibus prouidendum est, ne quid ciuitati in futurum sinistri accidat, ne bello, ne seditionibus, ne charitate rerum, ne incendijs, ne rapinis, ne pestilentia populus opprimatur.

ALI

uatis ut suis, quem admodum legibus prescriptum est. Est igitur ^{Iustitia} iustitia, quæ ius suum cuique tribuit, alienum non inui- ^{descriptio} det, & propria utilitate neglecta, publicam utilitatem fouet atque tutatur.

COMMVNIA CIVITATIS cum societate quæ sint.

Communia itaque ciuitatis hæc sunt, errantes admonere, ignaros docere, aut ut doceantur curare, aquam non prohibere, pati ignem ab igne capere, consulentibus fidele consilium dare, quod ad communem utilitatem pertinet. In hac autem societate humana gradus distinguere, superuacaneum quodammodo mihi uidetur. Quis enim est qui nesciat, plus se patriæ, parentibus, liberis, propinquis, ciuibus debere, eiusdem nationis, eiusdem linguæ: quam peregrinis, & externis? Multa sunt ciuibus inter se communia (ut ait Cicero) quæ societatem humanam cõfirmant. forum, phana, porticus, uis, leges, iura, opifices optimi, suffragia, consuetudines: præterea & familiaritates, adde etiam connubia & affinitates, quibus tanquam firmissimis nodis ciuitates inter se colligantur. Hinc est propagatio sobolis, & origo ciuitatum, cuius procuratio non aliena est ab optimo ciue: quo magis simul nestantur uoluntates ciuium, quo moratio fiat populus. Sed quoniam nulla societas præstantior, nullaque firmior est, quàm quæ cum bonis uiris comparatur: cur adum erit omnibus ciuibus, ut moribus, doctrina, eruditione, si fieri poterit, imbuantur omnes. Omnia autem (ut quidam uolunt) esse cõmunia, scilicet facultates, possessiones, nullo modo con- ducit. Nã in prouerbio est, Qui laborat, m̄ aduocet. Itaque sociosi ^{desidiosi}

ALIARVM CIVITATVM euenta sint consultatori exemplo.

In consilio consulturis, ait Plato, præteritum tempus non bis exempla suppeditat, cum attenditur, quid, cur quæq; gens passa sit, ut caueamus: aut quid prudenter egerit, ut imitemur. Præsens, ut annosos muros, & ruinosos inspicimus: ita ne quid fiat temere: unde infinita mala oriuntur. Futurum, ut ceris, & patriæ tuæ bene consules, & tibi felicitatem cum gloria comparabis.

IUSTITIAM IN REP. SVM- mopere esse necessariam.

Aurea profectò uideri debet, ut certè est, doctorum uirorum sententia, asserentium, ita iustitiam in humana societate esse necessariam, ut in animante anima: quæ si insit illi, corpus interno motu cietur: si egressa fuerit, riget continuo, dissoluitur, atque putrescit. Sic si iustitia administrata, societas constat: si posthabita fuerit, languescit & exhalat. Nemo est enim, qui ut Deum quendam, iustum non inu- tueatur, & admiretur. Huic omnes committunt fortunas, liberos, coniuges, atque humana omnia: & meritò quidem, cum iustitia sit (ut Aristoteli placet) non pars quidem uirtutis, sed tota uirtus: contra iniustitia, tota uitiositas est. Ergo perpetuæ commendationis, & firmæ, iustitia crit, sine qua nihil potest esse laudabile. Et ideo uirtuti patrocinari, est ipsam uirtutem tollere. Primum itaque iustitia munus est (ut ait Marcus Tullius) ne cui quis noceat, nisi lace situs iniuria. Deinde, ut communibus pro communibus utatur, pri- uatis

Iustitia to-
ta uirtus.

desidiosique dicere de se possunt: Nos genus ignauum, frugis
consumere nati.

FIDES IUSTITIAE FVN-
damentum, quibus ser-
uanda.

Cum totius iustitiæ fundamentum sit fides, curandum erit
ut in dictis, pactisque, eam seruent ciues. Standum promissis
quidem est, & id faciendum quod iustitia & ratio exigit.
Hanc ob rem fidem ipsam Stoici dictam putant. At uero si
secus fecerimus, statim dissoluetur ea pars iustitiæ, quæ in so-
cietate humana reposita est. seruandam quoque fidem pere-
grinis & hostibus, & illud declarat, quod dii ipsi, qui uo-
luerunt longè ac latè diffundi ipsam uirtutem & iustitiam,
uinculum ipsius fidei interposita autoritate nominis sui an-
necti passi sunt. Est enim iusiurandum, affirmatio religiosa,
tota quidem ad iustitiam ac fidem pertinens. Vnde præclare
ait Ennius: O fides alma, apta pinnis, & iusiurandum Iouis.
Cum itaque iusiurandum uiolatur, fides uiolatur, quam in
Capitolio uicinam Iouis optimi maximi, Romani esse uo-
luerunt. Quod enim iuratum est, & mens concipit fieri
oportere, id obseruandum est. M. Regulus, unicum certè
inuiolatæ fidei exemplum, maluit ad certam pœnam redire,
quàm datam fidem uiolare. seruandum ergo iusiurandum
est, seruanda fides: non dico tamen prædonibus, aut pira-
tis, qui omnes omnium sunt hostes. Falsum tamen iurare,
non peierare est: sed quod ex animi tui sententia iuraueris,
sicut uerbis concipitur, id non facere, periurium est.
Scitum est certè illud Euripidis: iurauit lingua; mentem
iniuratum gero. Reguli quidem periurium fuisset, nisi fi-
dem datam seruasset.

CIVES AD REMPVBLI-
cam gerendam qui eligendi, &
ex quo statu.

Quoniam quidem ut corpus mēbris, ita & suis magistræ-
tibus ciuitas constat: uidendum profectò quàm diligentissi-
mè erit, quos potissimum ex ciuibus ad gubernandam Rem-
publ. deligatis. Nisi enim paterfamilias, qui interdum eius
uices gerat, habuerit, nulla erit prouidentia, aut œconomiæ
ratio, quod certè multo magis in ciuitatem cadit, quæ pluri-
bus curatoribus indiget, qui non ex quouis genere hominum,
licet popularis sit status ciuium, sed ex uera nobilitate (non
solum generis, sed uirtutis, quæ ueram nobilitatem adfert, de
qua antè diximus) deligendi sunt. Consentaneum namque est,
ex melioribus & uirtuosioribus ortos, meliores futuros.
Optimus gubernator legibus ipsis plerunque antefertur:
quod non uniuersa tantum, ut leges, uerum etiam partes in-
spiciat. Hos esse bonos & peritos legum, si fieri potest, oportet,
uel consuetudinis patriæ, & rerum humanarum gnaros.
quod certè non continget, nisi grandiores natu fuerint: quæ
quidem ætas potissimum magistratui conuenit, cum senes ob
ætatem, uerecundiam populis iniiciant. Præterea uerò nemo,
præsertim bene institutus, indignatur senioribus propter æ-
tatem parère, quando & se quoque, cum ad id ætatis perue-
nerit, sciat tale præmium recepturum: cum intelligat, eum
postea rectè aliis imperaturum, qui prius modeste ac constan-
ter alterius imperio obtemperarit. Sint igitur, quos delege-
ris ad magistratum obeundum, legem quidem loquentem (ut
ait Cicero) boni, modesti, continentis, iusti, fortes, prodentes,
abstinentes, & à quouis flagitio alieni, teneantque iudicandi
& imperandi modum. Tenere enim debent (ut ait Plato)
commoditatem ciuium, & quicquid agunt, ad eam referre,
u obliti

obliti commodorum suorum. Totum præterea corpus ciuitatis curare debent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Nam qui parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem sane perniciosam in ciuitatem inducunt. Nemo præterea in consulatum admittatur, qui publicè aliquo crimine accusatus fuerit. Non igitur sit homicida, nec mæchus, periurus, neque furti accusatus, omnis magistratus. Quapropter nosster Andreas Guncerus Cossenblatius, iurisperitus, ciuitatis Turumen Secretarius, olim dicere solebat: Homicidij, adulterij, furti, periurij, breue gaudium, eo quod mox post patrata facta, poeniteret talla facientem.

MAGISTRATVM GERENTIVM munus quale esse debeat.

Magistratum gerentium munus esse debeat, intelligere se ad commoditatem ciuitatis natos esse, deberèque eius dignitatem & decus sustinere, seruare leges, iura describere, tueri, que ea que eorum fidei commissa sunt, quod profectò quam diligentissime facient, si intelligant, ab optimatibus iustitiam & pietatem coli, eorumque censuræ aliquando standum esse. Magistratum autem animaduersionis omnis, & castigatio contumelia uacare debet: neque ad se, qui punit aliquem, aut uerbis castigat, ut antea diximus, sed ad ciuitatis utilitatem referre debet. Cauendum etiam est, ne maior sit poena, quam culpa, neue ad iudicandum iratus accedat, quia mediocritatem illam tenere non poterit, que est inter nimium & parum. Sint autem, qui iudicant & ciuitatem gubernant, si fieri potest, legum omnino persimiles: que ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur. Hæc ob rem Plato, Xenophon ti ad se accedenti, uel (ut alij uolunt) Spensippo: Cæde, inquit, hunc puerum: mihi autem, quoad iratus sum, id nequaquam integ

integrum est. Eadem quoque ratione usum ferunt Architam Tarentinum, offensum uillico, quod agros negligenter coluisset. Hæc etsi priuatorum hominum exempla sunt, publicæ tamen animaduersioni accommodari possunt. Magistratui itaque, & his qui cum imperio cæteris præsent, curandum erit, ne plus seueritatis quam clementiæ præse ferant: ut dictum est. Propensiores enim ad dandam uentiam, quam ad sumendas poenas esse illi quidem debent. Proprium enim magistratus est, non tam pertinaci seueritate & acerbitate, quam lenitate & clementia, adhibito consilio & maturitate, populos in officio continere. Hinc est autem, quod clementes Deo similes existimamus: contra uerò, crudeles & inimicos detestamur. Ideo crudelitate nihil est in ciue detestabilius, & humanitate nihil laudabilius. Prætori igitur attendendum, & ne ob crudelitatem alicui fiat iniuria: & ne sit rerum ad se non spectantium, ut puta alienarum ditionum index. Magistratus præterea erga bonos indulgentissimi patres, aduersus impios iustissimi iudices esse debent: si Rempub. iuste gubernare uoluerint.

QVÆSTORES, PVBLICANI, & sceneratores in Republica animaduertendi.

Quæstorum, publicanorum, & sceneratorum cupiditatem coercere in ciuitatibus, magistratus oportet. Quæstore enim publicorum prouentuum seu publicæ pecuniæ, quæ uendæ præpositus esse, nemo est qui ambigit: qui apud Romanos partim uectigalibus prouinciarum, partim ærario urbano, exigendis præficiantur. Hos quidem habere manus absinentes oportet, satis enim est, publicum in ærarium referre, nedum priuata explicent, non publici certè commodi, sed priuati causa. Multos enim uidimus in ciuitatibus qui breuis, u 2 quod

quod sine rapina fieri non potest, ingentes sibi facultates compararunt, aut accipiendo unde non oportet, aut non reddendo quibus oportet. Tales, quando uniuersis ciuitatibus perniciosi sunt, lege Iulia de Repetundis, ac de Peculatu, coercendi sunt. Bonis etiam ciuibus cauendum est, ne noua uectigalia imponant. Quod si bello urgente id facere interdum necesse fuerit, pace parta (Iustiniani sententia) tollendum omnino erit: ut quod belli timor introduxerat, hoc pacis bonitas rursum

Publicani.

consopiscat. Publicani autem, quorum illiberales & sordidi quaestus odia hominum facile incurrunt, obseruari quam diligentissimè debent. Ex his enim, quos tantopere laudat Cicero graues controuersiae, multa iniuria, magna contentiones peruenque nascuntur. Nam conductis ingenti mercede portoriis & uectigalibus, cum postea soluendo non sunt, ex alieno rapiunt & extorquent: nec à ciuibus tantummodo, uerum etiam à peregrinis cum ingenti ciuitatù iactura. Com-

Fenerator-
res coercendi

pescendi sunt etià sceneratores, qui certè detestabiliores sunt habendi, quam aut fures, aut latrones, aut piratae. ij enim magna discrimina subeunt, sitim, famem, aestus, frigora patientes, unde uiuant conquirunt, maximis interdum adeptis uulneribus: illi uerò, tecto & umbra gaudentes, tanquam sceleris sine harpyiae, ne minimum quidem incommodum sentientes, non acceptis, sed illatis ex scenore uulneribus, hominum sanguinem & carnem exedunt, ossaque corroduunt. in quo crimine qui deprehensi fuerint, ultimo Catonis supplicio sunt afficiendi.

Stulteribus
usurarij.

EMENDORVM AC VENDORVM
fraus ne committatur
curandum.

Sunt illi quidem humani generis domestici hostes, quos diximus: uerum quando & in emendis uendendisque rebus fraus permag-

permagna subesse interdum solet, deligendi è numero ciuium erunt, qui ne annonae, uinum, carnes, pisces, esculentaque omnia, carius quam ipsius anni tempora requirunt, uendantur: utq; emptori succurratur, si animalium aliquod morbosum pro ualido, sanòq; siue quid uitiosum pro sincero, fractum pro integro emerit: quod apud Romanos adilitio edicto cautum erat Aedilium quoque munus putabatur, curare, ut fora, uici, stratae uiae publicae, cloacae, & aquae ductus, cateraq; aedificia lauta, munda, integra, expeditaq; asseruentur, tum ad utilitatem, tum ad salubritatem ciuium, quod & maxime necesse erit, si Respub. rectè geri debeat, ne & diuites & pauperes succumbant, & Respub. intereat, quapropter Censores ad sint oportet, Censores praeterea, auctoritate magistratus ad stateras & pondera ciuitatis diligenter introspicere habent: quoniam bilancem dolosam abominabitur Dominus: at integrum pondus placet illi: Prouerbiorum 11. Et rursus: Statara, bilanx, iudicium, Domini sunt. Omnia pondera opus eius sunt. Pro. 16. Caue igitur, ne fratrem tuum fraudaueris in emptionis negotio.

Baumci-
str.

A V A R I T I A A E Q U I T A T I
omni aduersatur.

Scitum est, iustitiam definitam esse, aequalitatem, unicuique quod suum est reddentem, pertinentem maxime ad societatem hominum inter se. quae rursus in aequitatem & beneficentiam diuiditur, quam eandem liberalitatem & benignitatem uocamus: quibus auaritia maxime obstat, qua nihil potest esse perniciosius, in his praesertim qui Rempu. gubernant. Est enim auaritia, quaedam uehemens habendi sitis, quae ut in hydropico continuo haustru, ita in auaro frequenti etiam rapina extingui non potest. Verum est profecto quod dici solet, Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet: cum ob-

animi angustias partis etiam frui non audeat. Tollit preterea amicitiam, & sanctam societatem: cum nemini prosit, & multis noceat. Avari namque pecuniam pluris faciunt, quam patriam: aut parentes, aut cognatos. Propinquorum enim mores expectant, ob hereditatem, avaritiæ causa: nunquam risident, omnes suspectos habet, nemini credit: inimicitias, odia, maledicta nil curant, modo rem faciant. Magneti nimirum persimiles, ut enim ille ferrum trahit, sic ij aurum & argentum undique, & quouis modo rapiunt. Ea quasi malis uenenis imbuta, corpus animi uenale effeminant, neque unquam copia neque inopia minuuntur.

Sallust. in
C. uil.

DE LIBERALITATE
quid sentiendum.

Liberalitatem, quæ iustitiæ coniuncta, cæterisque uirtutibus gratiosior est, quadrifariam diuidit Plato, fieri enim pecuniis, operibus, disciplinis, oratione pro circumuentis: quæ omnia liberalitatis speciem præ se ferunt, qui communicauit iis quibus opus est. Nos autem illud genus liberalitatis, quod circa pecunias uersatur, breuitatis gratia explanabimus. Pecunias autem dico, quarum æstimatio mensuratur numo. His autem ad liberalitatem utendum est, quæ nihil habetur nature hominum accommodatius. Verum quemadmodum utare, diligenter inspicere oportet. Non enim in quemcunque, & ob omnem causam, liberalitate utendum est: sed circa bene meritos, & propter aliquam insignem uirtutem quouis premio dignos, quod profectio maximum iustitiæ fundamentum est. Ea enim liberalitate ui debemus, quæ prosit amicis, nemini noceat. Simus tamen ita liberales & benefici, ne ingratis, indignis ac flagitiosis partiamur facultates nostras, ne prodigalitati accusemur, aut in paupertatem dilabamur. Simus igitur

igitur liberalitate propensiores in amicos, & benemeritos, in quos nunquam frustra beneficia collocabimus. Liberalis igitur ac ciuis boni officium est, paruulos nutrire, pupillos tueri, uirgines pauperes commubio locare, nobiles paupertate & ualeitudine oppressos iuuare, uiduas defendere, errantes docere, esurientes pascere, uestire argentes, captiuos redimere, nexos alieno ære soluere, parentes liberos reddere sua pecunia & impensa, boni ac liberalis ciuis proprium est. Liberalitas tamen maximè à magnificentia distinguitur hoc modo, ut hæc circa dandas pecunias uersetur, illa circa magnos sumptus, & fortunato ciui conuenientes. Magnifici namque est, theatra, fora, templa, porticus, ædes pro dignitate, ita extruere, ne plus immodicæ impensæ fiat, quàm bonum ac magnum ciuem deceat quemadmodum antea de structuris optimi ciuis diximus.

FORTITVDINEM, OMNIVM
uirtutum robur, maximè iustitiæ
iunctam esse.

Ne autem iustitia ipsa, de qua diximus, ulla ex parte labefactetur, statim fortitudo, omnium uirtutum robur & uallum, subiungenda. Ut enim fortitudo, sine iustitia, iniquitatis materia est, cum ualidior imbecillioem opprimat: ita iustitia sine fortitudine terga nonnunquam uertit, atque eos deserit quos tueri deberet. Sed cum fortitudo in res bellicas & domesticas diuidatur, superius illud omittamus, amplectamurque nunc domesticam fortitudinem, quæ animi magis quàm corporis uiribus comprehenditur. Vera enim fortitudo est, seipsum primò uincere, iram cõtinerere, nullis illecebris capi, aduersis non perturbari, nec tolli secundis, & quasi uento huc atque illuc impelli. Non debet certe uinci cupiditatibus

uera fortitudo, non frangi metu, non iracundia, quæ omnino consilium tollit. Præclarum est etiam, ita animum informare, ut neque diuitias, neque uoluptates, ita in maximis rebus constituat, ut cum his omne studium conferat: quo nihil potest esse turpius, & à claro uiro magis alienum: cum eius ciuis quem optimum uolumus, sit proprium, pro religione, patriam, pro iustitia & honestate, omne discrimen subire, ac pericula, considerata præsertim, contemnuere. Hunc autem magis, excellentisque animi esse oportet, nihil in rebus humanis admirari, nihil magnificare præter uirtutem. Honores etiam non quoscumque, nec à quouis oblatos suscipiet: sed illos tantum, quos esse dignos optimo ciue arbitrabitur. Ita quoque dignitatem animi, quam diximus, in utranque fortunam seruabit, ut ab astu naturæ discedere non uideatur, si uel fortuna seuerit, uel ei blandius arriserit. Beneficia uerò contulisse letabitur: feretque moleste, si acceperit, nec plura statim reddiderit. Item ab eius natura sit alienum, commemorare beneficia, quæ in alios contulerit: accipientis enim hoc proprium est, non autem dantis. Ut enim beneficia in Atheniensis reticent Lacedæmonij, ita ab illis accepta commemorant per oportune. Superior item in omni uirtute mauult esse, quam uideri: nec id quidem inter humilis fortunæ homines, sed inter optimates exoptat. Palam autem loqui, amare, odiosum, sui ipsius proprium existimat. Timentis autem est, occultare sententiam. Motus uerò ipsius tardus esse debet, & uox grauis: sermo quoque interuallis longioribus distinctus, grauitatem quandam grauiusimo ciue dignam præ se fert. Sic uera animi magnitudo sine magna uirtute constare non potest. Fortitudine autem bellica præditi, constantissimis animis resistunt hosti, grauiusima queque incommoda pro libertate recipientes.

INTEM

INTEMPERANTIA, FONS

omnium perturbationum:

contrarium eius

Modestia.

Intemperantia fons est perturbationum omnium, quæ est, à tota mente & recta ratione dissensio, sic auersa à præscriptione rationis, ut nulla ratione appetitiones animi uel regi, uel contineri queant. Huius contrariam uirtutem Græci Sophrosynen uocant: quam nos quidem tum temperantiam, tum moderationem, nonnunquam etiam modestiam appellare solemus: cuius proprium est, motus appetentis animi sedare ac regere, semperque aduersantem libidini ac moderatam in omni re seruare constantiam. Huic autem inimica in temperantia, omnem animi statum inflammat, ac perturbat. Hinc uerò ægritudines & metus, ac reliquæ animi ægritudines gignuntur: ad quas certè sedandas, una modestia, adiuncto decoro, inuenta est. Duplex enim est, ut ait M. Tullius, uis animorum atque naturæ: quorum pars una in affectu posita est, quæ hominem huc atque illuc rapit: altera in ratione, quæ docet & explanat quid faciendū, fugiendūque sit. Ita fit enim, ut ratio præsit, appetitus uerò obtemperet in homine potissimum bene morato: cuius fundamentum ipsa uerècundia erit, quæ non sine causa prudentiæ adiuncta, ac soli homini data, ostendit aliud iuueni conuenire, aliud seni, qui à rebus leuibus magis quam iuuenis debet se abstinere.

CIVES BONOS, CONTI-

nentes & abstinentes esse

oportet.

Continentes quoque & abstinentes esse bonos ciues oportet: quorum alterum in rebus, alterum in moribus est situm.

M 5

Scipio

Scipio ille Africanus, qui totius uirtutis unicum exemplum fuit, eximie formae puellam sibi in Hispania uoluptatis causa oblatam, constanter renuit: parentibus uero accitis, aurum pro redimenda puella doti subdidit, eamque inuiolantam merito restituit. In Epiro, Achaia, Cycladibus, M. Cato Veneris & lucri copiam habens, constantissime & tanta turpitudine abstinuit, Numatio Ruffo teste. At uero cum Caius Fabricius, populi Romani legatus, audisset Cyneam Atheniensem apud Pyrrhum omnia uoluptatibus tribuentem: Vinam, inquit, talem habeant mentem omnes populi Romani hostes. Superior autem ille Cato, uir sane illustris, pellibus haedinis pro stragulis est usus. Trium quoque seruorum comitatu contentus. Hispaniam gubernauit, eodem utens cibo, eodemque uino, quo serui & nauis, ut ceteris hac ratione frugalitatis exemplum daret. Cum Pericles haberet collegam in praetura Sophoclem, isque de communi officio conuenisset, & casu formosus puer praeterriret, diceretque Sophocles, O pulchrum puerum Pericle: tum Pericles, Praetorem (ait) decet non solum manus, sed & oculos habere abstinentes. Magna profecto fuit Xenocratis, ac inuicta continentia. Is enim cum missa sibi ab Alexandro talenta intellexisset, legatos ad exiguum apparatus inuauit: cumque ab his quaereretur, cui numerari talenta uellet. Nonne, inquit, hesternae coena intellexistis, Xenocratem huiusmodi muneribus minime indigere? Natura enim, ut ait Philosophus, paucis minimisque contenta est. Ad ualitudinem quoque & appetentiam pertinere hanc in uictu modestiam intelligemus, si rerum iusti extimatores fuerimus. Nam cum Darius rex, multis antea epulis & poculis fastiditis, aquam turbidam & cadaveribus inquinatam in fuga bibisset, negauit unquam se bibisse iucundius: nunquam enim

enim sitiens biberat. Nec unquam esuriens Ptolomeus edit, nisi cum peregrinanti sordidus panis datus esset: tum enim nihil est uisum illo pane suauius.

FAMES MOTV BT EXERCITATIONE INDUCENDA EST.

Excitanda siquidem fames motu & exercitatione, non autem condimentis, cum desidiosè uixerimus. Ferunt Socratem, cum is usque ad uesperam continentius ambularet, quaesitumque ab eo esset cur id faceret: respondisse: se, quo melius coenaret, excitare in ambulando famem. Quid uictus Lacedaemoniorum in publicis? ubi cum tyrannus coenasset Dionysius, negauit se iure, quod solebat apponi, esse delectatum. Tum is qui coxerat: Minime, inquit, mirum: condimenta certe ei defuere: labor in uenatu, cursus ad Eurotam, fames, sitis: his enim Lacedaemoniorum epulae condiuntur. Victus quoque Persarum à Xenophonte exponitur, quos negat ad panem adhibere quicquam, praeter nasturcium, neque enim suauiora illa ac delicata, natura desiderat. Adde siccitatem, quae sequitur hanc continentiam in uictu: ualitudinis quoque integritatem adde. Confer ructantes, sudantes, refertos epulis, tanquam opimos boues. Est enim in desiderio, non satietate, iucunditas uictus. Ferunt Timotheum, clarum Athenis hominem, & principem ciuitatis, cum coenasset apud Platonem, eoque conuiuio maxime delectatus esset, uidissetque eum postero die, dixisse: Nostrae quidem coenae non solum in praesentia, sed etiam sequente die incunda sunt. Exempla multa nos monere possunt: sed certe nihil est quod magis nos adhortari debet, quam continentia.

INTEMPERANTES OPERAM LITERIS DARE NEQUEUNT.

Operam literis dare intemperantes nimio cibo & potu repleti,

repleti, non possunt. Extat Platonis præclara illa quidem epistola ad Dionis amicos, qua displicuisse sibi ostendit, quòd Itali & Syracusani bis in die saturi fierent, nec unquã pernoctarent soli. Quòd turpe sit omnino disfluere luxuria, Sardanapali error nobis indicat, qui incendi iussit in sepulchrum suum: Hoc habui quod edi, quòdque exaturata libido hausit. Quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non regis sepulchro incidere? Hæc autem eò tendunt, optimi ciues, ut intelligatis, uobis, si honestè ac rectè uiuere uultis, seruandam esse mediocritatem in uictu, cultuque corporis. Quid Xerxe ipso libidinoso turpius? qui refertus omnibus præmijs, donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copijs, non manuum multitudine, non infinito auri pondere contentus: præmium proposuit ei, qui nouam inuenisset uoluptatem: qua tamen ipso non fuit contentus. Neque enim unquam satiatur libido. Sedanda igitur sunt omnes libidines, cupiditatesque, sedanda egritudines. Comprimenda est & iracundia, unde prope infinita mala oriuntur: cum ratio omnis subeunte illa insania e mentibus nostris deturbetur. Hæc autem ratione si uixerimus, & prudentia in bonorum malorumque delectu, & iustitia suum cuique tribuendo, & fortitudine in laboribus periculisque obeundis, & demum temperantia in prætermittendis uoluptatibus, constantissimè utemur: bene beatèque uicturi sumus, si Deum præ oculis habuerimus.

VNIUSNE AN MVLTORUM SIT NATURALITER GUBERNATIO.

Optimum prudētissimūque artificem naturam esse, quis dubitet? quippe quæ optima & perfectissima quæque in suo genere efficiat. Ars quoque laudari tum solet, cum ad naturam quam proximè accesserit: eaque quæ secundum natu-

tam

ram sunt, optimè se habere dicuntur, quòd sibi firmiter consentiant, amicèque conueniant. Naturalissimum autem esse, regi ab uno multitudinem, superiora satis quidem aperte demonstrant. Nam, ut diximus, & in membris, è quibus existit corpus, unum est quod cæteris præest, ad cuius præscriptum illa mouentur: id autem cor esse uoluerunt. & in ipsa anima rationem iurè primam posuerunt. Mundo quoque, cuius quãta sit amplitudo atque ambitus, ne mente quidem metiri possumus, unus est qui præsidet Deus, moderator & rector omnium, quæ illo continentur, ut rectè ueteres dixerint, è caelo regium nomen uenisse. Ad hæc, si parua licet componere magnis, ut est apud Maronem: apibus quoque unus est rex, quo incolumi mens omnibus una est, amisso rupere fidem. Cum igitur naturale sit, omnem multitudinem ab aliquo uno regi, & ars naturam sequatur, ipsorumque artificum opificia eo perfectiora sint, quo maiorem similitudinem reddunt, eorum quæ natura fabricata est: manifestum est, magis secundum naturam esse, ciuitatem ab uno temperari, quam à pluribus, cum in ciuitatibus his quæ à pluribus reguntur, quo pax concordiaque uigeant, necesse sit, illorum qui Rempublicam gerunt, sententia, ut in unum omnino conueniant. quæ ubi in diuersa trahuntur, tum seditiones & intestina oriuntur bella. Contrà uerò, optimè agitur cum illo populo, florentque urbis eius opes, cuius principes unum idemque & sentiunt & uolunt. Quota enim nauis ad certum prouehatur portum, si gubernator & nauta ita dissideant, ut alius alij in iudicio aduersentur, & opera? An non medici ita commisercent, quæ egrotis dant, ut multa in unum redigantur? Quæ circa quoniam omnis conuenientia, omnisque consensus atque concordia, ipsaque amicitia, unitas quedam est: manifestum est, id quod per semet ac simpliciter quidem unum sit, aut ipsi

uni

unitati quam proximum (id autem est rex, qui unus est) multo facilius ac melius posse id a se emittere, ac efficere, quod plures nequeant, nisi tanquam unus fiat e multis. Rursus cum omnis cogitatio, omnisque intentio eorum qui Rempublicam moderantur, ac populos regunt; eò spectet, ut salui sint quos gubernandos illi susceperint: salus autem subiectorum hominum & uniuersa multitudinis bonum consistat in ciuitatis conseruatione, quae pax est, & tranquillitas ciuium: ad hanc quam dico unitatem assequendam, retinendamque longè potior, magisque natura appositus is erit, qui per se quidem unus est, quam qui plures. quippe cum & lucis & splendoris princeps causa sit id quod per semet lucidum & splendens est, & caloris item quod est suapte uè calidum: res tamen ipsa magis quam ulla disputatio, rectè reputanti certum hoc faciet. Nam paruae etiam ciuitates, quae à pluribus reguntur, assiduè ferè laborant seditionibus: cum latissima regna huiusmodi uix ullos, aut certè quam rarissimos tumultus sentiant. Et cum eos qui Reipublicae praesunt, affectibus uacuos esse deceat: quanto facilius est unum quam multos uinci cupiditate, & libidine mala: praesertim cum hic nunquam careat diuitijs, neque indigeat gloria, quibus non modo subiectos honestare atque illustrare soleat, sed & externos ac peregrinos: ex illis uerò sepe numero plures esse contingat, qui rerum omnium premuntur inopia. Atque ut curandis morbis adhibere nouos subinde medicos, sic gubernandis populis periculosum est nouos patres conscribere: cum saepe accidat aut electione mala, aut factione ciuium, seditiosos homines, aut gerendis rebus parum aptos atque inutiles creare magistratus. Quid quod usitatissimum est, ut in qua ciuitate plures Rēp. tractant, siue e plebe, siue e nobilitate, insistant tyrannidem exoriri: ut apud Corinthios, Milesios, &

At the

Athenienses legimus. Sylla quoque & Marius, uel inter crudelissimos tyrannos numerandi sunt. At reges rarissimum est in tyrannos euadere, ac delabi, idque cum minori sit ciuium damno. Quippe cum non in omnes sentire, sed in paucos soleant, nisi omnino fuerint immanissimi: ac nihilominus pacem tueantur populorum, & ne quid illorum Respu. quae suae curae ac temperationis est, detrimenti capiat, omni studio & arte curent. Vbi uerò aut e primoribus unus aliquis, aut e plebe aspirarit ad tyrannidem, necesse est turbari ac misereri omnia, domesticumque exoriri bellum, exhausta urbes non his tantum qui publicam libertatem tueri uolunt, quinque alterius sunt factionis, sed proscriptis aut trucidatis bonis plerisque, & cum his etiam innocentijs uiris. Ex quibus iudicari potest, conducibilius esse ciuitati, magisque secundum naturam ab uno regi, quam à pluribus, cum etiam uideamus, ciuitatum populorumque gubernacula initio penes reges fuisse. Nam & Romani, & Athenienses, & Thebani, initio reges habuerunt, ipsique prisca Latini & Aboriginum, Aegyptiique & Syri & Persae, sub regibus esse memorantur: & ut Cicero tradit, Omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. Etenim cum homines principio generis humani dispersi, beluarum more in agris agerent, illisque cauae arbores, aut exesi montes ac specus, domus essent: simile est ueri, unum aliquem praestantem ingenio finitimos omnes, quasi pastorem aliquem regere coepisse: paulatimque perpulisse, ut in unum locum simul conuenirent, causasque constitueret, & ne in diem uiuerent, & ut compararet necessaria ad uitum, & quaesitis pacerent. Nam quod ait Virgilius: Haec nemora indigenae Fauni, Nymphaeque tenebant, Gensque uirum truncis & duro robore nata. Quae neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,

Aut

Aut componere opes norant, aut parcere parto,
 Sed rami, atque asper uictu uenatus alebat.
 Primus ab aethereo uenit Saturnus Olympo,
 Arma Iouis fugiens, & regnis exul adeptis.
 Is genus indocile, & dispersum montibus altis
 Composuit, legesque dedit.

Hæc Poeta non tam in Saturni laudem dixisse uideri potest, quam ut hoc ipsum innueret nobis. His autem principijs, quæ à natura ducta sunt, accessit postea consensus hominum. Crescentibus enim urbibus, & grassante libidine, cum qui tenuiores erant, premi à ditioribus timerent, confugere cœperunt ad Aristidas & Catones aliquos, quos iustitiæ legumque cultores esse scirent, intelligerentque natura & moribus excellentes esse: quibus cõmuni bonorum consensu urbibus tutela permissa, iustitiæ legumque patrocinium est traditum. Nam ut Ciceronis utar uerbis, genus hoc imperij primũ ad homines iustissimos & sapientissimos deferebatur. Ad id enim res nostræ naturam sequuntur, ut si quando aut uitio, aut necessitate aliqua discessum sit, ab ea tamen haud multo post ad illam fiat reditus. Nam & puer Horatianum illud didici: Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Quin & in ipsis ciuitatibus quæ à pluribus reguntur, unus serè est, aut è plebe, aut è nobilitate princeps, ad quem omnia referuntur, & cuius consilio aguntur pleræque. Nam Romani pulsus ob superbiam & libidinem regibus, in asperis atque turbulentis rebus, ad creandum dictatorem (id enim potissimum eis remedium uisum erat) confugiebant. Quid ipsæ ciuitates, cum in pugnam exeunt, nonne unum ducent sibi constituunt, penes quem sit imperij totius summa? quodque pueri etiam decantare solent: unus est Deus, & unus est rex. Et quoniam natura ipsa ubique uim ostendit suam, muta

muta animalia & beluarum greges, ductores quosdam habent, quos sequuntur: cum ne gruum quidem sine duce uolatus, sint longiores. Ex his igitur iudicare licet, tametsi regibus parendum sit, nihilominus liberos esse nos: & quãquam liberi sumus, parère tamen oportere, ut diu liberi esse ualeamus. Nam ut Cic. ait: Legum serui sumus, ut liberi esse possimus. Etenim Rex cum sit defensor libertatis, propulsator iniuriarum, atque animaduersor dũxque ciuiliũ actionũ, legumlator & custos, ac publicè priuatimque moderator, pater, rector, quisnam liberũ se, aut uera frui libertate iure possit dicere, nisi hic ille fuerit, qui defensor è libertatis, qui propulsorem iniuriarum, atque animaduersorem, qui actionũ ducem, qui legum custodem, qui moderatorem, rectorem, patrem se habere intelligit, sibi que, ciuibus, atque urbanis rebus rectè utiliterque consulentem, eundemque uirum bonum esse, regem denique sapientem agnoscit? Ad hæc, quemadmodum rationi qui paret, docenti quid uerum falsumque sit, eademque secernenti, & quid sequi, aut declinare opus sit, monstranti, rationalis iurè ac uerè dicitur: sic & ille rectè meritoque liber uocabitur, qui moderatori suo ita paruerit, ut in omni uita, ac in ciuili maxime consuetudine, minime labatur: imò ea meditetur atque agat, quæ ab homine ad communem utilitatem nato, & ratione utente perfecta, plurimum utique ad ipsam communitatem tuendam resque illius ampliandas, possunt expectari. Contrà uerò qui utique ratione abiecta appetitioni semper seruit, is quidem uerè natura seruus est, atque in pecudum potius numero habendus, quàm hominum. Eodẽ modo, qui spreto publico gubernatore, contemptisque ac uiolatis legibus, contra ius, fasque grassatur, non modo nequam & seruilis est habendus, uerum etiam humanæ societatis hostis, ac naturæ ipsi rebellans: qui cum ad cœtus celebrandos

x natus

natus sit, atq; in ciuitate genitus, alitus, educatus, id tamen as-
 fiduè agit, quo humano generi sciens uolensque cōtinuò in cō-
 modet. & quasi malus quidam afflatus pestilentiam inducat.
 Quòd si barbaros eos dicimus, & in ferarum numero habe-
 mus, qui sine legibus sine moribus, perinde ac bestia uiuunt:
 cur non qui secundum morum, legum, rationis præscripta ac-
 ctiones moderantur suas, publicæque rei custodem uerètur,
 ac colūt, optimis ipsi artibus disciplinisque instructi: cur in-
 quam non hos liberos asseremus, ceu naturalis ueræque liber-
 tatis bonum profusè assecutos? Num quidnā filius, quòd sub
 paterna potestate uiuat, seruus est iudicandus? Quod si esset,
 nequaquam maiores nostri filios suos liberos appellassent.
 Pueri quoque & adolescentes, num minus liberi sunt, quòd
 sub præceptoris institutis, & grammatici erudiuntur seru-
 la? Mihi quidem uidetur hæc esse recta & certa ad ueram so-
 lidamque libertatem, uia. Miles, quòd ordines seruare, signa
 sequi, ac pugnare in acie, militaris illum disciplina iubeat, li-
 ber propterea nō est: imò hæc dum seruat, & ducis iussa exe-
 quitur, suæ patriæ tuetur libertatem, proque ea fortissimè di-
 micat. Nam quod libertas sit, ita quidem uiuere ut uelis: hæc
 non solum libertas nō est, sed aduersatur etiam libertati. Qui
 enim uiuit ut uult, is quæcunque appetierit, uolet, agètque: ut
 ra ipsa naturæ, & humanæ societatis uiolans, ac prosternens.
 Apud rectè uerò sentientes, illi & sunt & habentur liberi,
 qui perinde ut debent, uiuunt, fungunturque uiri boni ac fru-
 gi patrisfamilias, iusti que ciuis officii. Veræque libertas est,
 seruare leges, tueri iura, eaque agere atq; asserre in mediū,
 quæ ad tuendam stabilendamque hominū coniunctionem quàm
 maximè conferunt: illisque, qui ferendis ac seruandis legibus
 præpositi sunt, quique publicæ salutis curam gerunt, ira ob-
 temperare, ut à communi bono ne illum quidem (ut dici so-
 let)

let) recedatur. Possent his plura subiici, est enim campus hic
 latissimus: sed debemus his esse contenti, cum abundè proba-
 tum uideatur licet liberi nati sumus, tamen & regibus &
 magistratibus parendum esse: & tum maximè liberos esse
 nos, cum iis maximè pareamus. Quibus sanè rationibus ita
 mihi ipse satisfacio, ut arbitrer dulcissimum atq; uberrimum
 libertatis suæ fructum eos recepisse maximè, quibus diuino
 quodam munere concessum fuit, eiusmodi regi fuisse subie-
 ctos, de quo merito dici possit, quod de Saturno poeta no-
 ster canit:

Auræque, ut perhibent, illo sub rege ferere.

Secula: sic placida populos in pace regebat.

Atque ut in pace, sic in omni pietate & iustitia, sine qui-
 bus & perfecta pax esse non potest. De libertate autè loqui-
 sumus, non illa quidem, in quam se asseruisse dicunt, qui ma-
 numisi sunt, nec de illo seruitutis genere, quod est de iure gen-
 tium introductum: sed de libertate illa quæ naturalis est, &
 homine ratione utenti digna: deque ea seruitute, secundum
 quam natura seruus quis dicitur: quòdque qui natura serui
 sunt, legum ac Regum beneficiis assequuntur, ut ciuili &
 ipsi libertatis bonis continuè fruantur.

T E M P O R E S E D I T I O N U M

quid optimo ciui faciendum sit.

Optimus quisque ciuis, tempore quo seditiones nonnun-
 quam in ciuitatibus fieri solent, cum seuit aliquando in sena-
 tum populus, uel inter se dissentiunt, talem sese præstare de-
 bet, ne alicui partium adharere uideatur, aut cuiquam fidat
 secreta cordis sui. Conuenticula, conuocationesque commu-
 nitatis uitabit omnes, ne quouis modo unus è numero tumul-
 tuantium uideatur, neue in coniurationem seu conspiratio-
 nem ullam uel assentire, uel dissentire arguatur: sed potius

sua sorte, in animi tranquillitate, seclusa omni sinistra cupiditate, contentus abeat, seque solus & securus domi in pace contineat. Quoniam communitas bestia est multorum capitum, hydræ per similes, cui si unum caput amputetur, succrescunt septem alia. Sitque tempore tumultus, omnibus animi pax, tranquillitasque. Exhibeatur maioriati honor debitus, obedientia & reuerentia: caueaturque ab omnibus temeritas. Memores sint omnes, id quod communitas siue populus tempore seditionis contra senatum statuerit, plerunque irritum esse, ac raro sortiri bonum finem. Nam discordia facillime ex causa exorta, tardissime rarissimeque pacantur: & manent plerunque inter ciues insidia, occulta odia, diffensiones, persecutiones raro placabiles, in futuras etiam generationes perseverantes. Autoribus præterea factionum imminent pericula, cædes, proscriptiones, bonorum direptiones, supplicia, & reliqua innumera & immania mala, quibus non facile medendum. Pax itaque in utranque partem optima rerum est, omnibus amplectenda ciuibus. Caueant sibi hic omnes seditionum autores, nam tempore tumultus, senatus prudenter dissimulat, tacet, & in omnibus communitate delirante, populo consentire uidetur, ne insipientes insanientesque in furorē agat: donec opportunitatem nactus, ultionem de omnibus sumat. Expertus loquor. Caueat ergo uir quisque bonus, ne pro communitate in conciliabilis quippiam audax aut temerè loquatur, ne uniuersa discordia culpa in eum reuocetur. Nullo enim momento seditionum principes constantē esse possunt, & antequam consilia soluunt, hærentes iam sententiam, animūque dissentientes, ter quaterque mutant re. Et si quis locutus fuerit, etiam iussus, id non eorum uoluntate factum esse asserunt, inconstantissimi papelli. iam enim uolunt, iam nolunt: iam placent, iam displicent, etiam illorum prop

propria decreta, qui in rebus maximis bonorū uirorum pro pace consulta naucipendunt, & in minimis maxime formidant, & quo animum auertant (sibiipsis consci) nesciunt. Caueant præterea illi, qui in ciuitatibus aduersus auctoritatem principum, quippiam moliuntur, aut in nouis designandis magistratibus, aut in ueteribus exautorandis consulibus quippiam statuunt: ne si priuilegia electionum habent ciuitates, ea amittant, neque crimine læsæ maiestatis poenas lauant. Sin autem quippiam peccauerit commiseritque in remp. senatus, id totum referatur ad principem, si u. ciuitatis heredem: ne mo sit sui ipsius iudex. Ad pacandas itaque seditionum pestes, errabunda communitas semper eloquēte oratore & persuasore opus habet, & aduocato. Eum esse decet spectatum aliquem & insignem uirtute uirum, cordatum ac intrepidum, qui pacem publicam persuadeat populo, & corda furore læsa flectere norit, pacet ac temperet, saluberrimisque monitis hortetur, solidet, atque componat animos, & firmam uulgo spondeat eternamque in uentura secula pacem: sanctamque concordiam. Quod Virgilius in primo Aeneidos pulcherrime monet, dicens:

Ac ueluti magno in populo, cum sæpè coorta est
Seditio, seuitque animis ignobile uulgus,
Iamque faces & saxa uolant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem & meritis, si forte uirum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Accipite igitur, o optimi ciues, bonorum uirorum consilia, & animi pietate agite omnia: & dabit uobis Deus, omnis pacis autor, tranquillitas sanioresque mentes & omnium maiorum iniuriarumque finem, & pacem perpetuam, qua nihil mortalibus melius, aut iucundius esse queat: Videmus enim

nullum regnum posse consistere, si intestinis disidiis secū p̄tinet. Quod si fit, necesse est ut desoleatur, & publica ruina domus supra domum concidat. In uniuersa igitur repub. quæ malis ac bonis constat, uoluit Deus esse ordinē quendam. Atque ipse ordo per se bonum quoddam est, etiam si quis abutatur magistratu. Proinde qui perturbant hunc ordinem, Deo auctori repugnant, & qui repugnant Deo, merito poenas luēt. Ideoque modis omnibus admitendum est, ut concordibus animis agatis omnes. At id fieri non potest, nisi cupiditates mundanas, concordia pestem, & disidiarum semina, penitus ex animis uestris exigatis. Quisquis igitur est hominum, pareat publicis legibus, obtemperet magistratibus, qui qualemcunque Dei gerunt imaginem, & in malis puniendis gladium gerunt, ut cuique Dei negotium agent. Atque hætenus sanè potestas illorum à Deo proficiscitur. Proinde qui principi aut magistratu etiam impio & ethnico, suo fungenti officio, resistit, is non resistit homini fungenti, sed Deo, à quo proficiscitur omnis auctoritas. Quod si nolis legibus aut magistratibus esse obnoxius, ne putes te id assequi contumacia, sed innocentia potius. Nihil enim iure possunt, nisi in eos qui committunt quod non licet. Rerum itaque status publicus non potest consistere, nisi magistratibus sua deferatur auctoritas & ciuitatibus sue asseruentur immunitates: quibus tempore seditionum sæpe priuari solent.

DE OECONOMIA

A D N E X V M.

Iximus hætenus de Politia, quæ est de regimine plurium, scilicet ciuitatum & Reipublicæ administratione. Nunc de Oeconomica paucis ut dicamus, operæ precium est. Et ne ex incognitis proficiscamur, ad Oeconomiam descriptionem pergamus, quid

quid scilicet ea sit. Est enim Oeconomia, rei domesticæ administratio. Oeconomica uerò, quæ ad rem domesticam ac familiarem pertinet. Oeconomus autem, tam pecuniarum, quam frugum, & omnium quæ dominus possidet, dispensator. Aristoteles Oeconomica duobus libris complexus est. Nos autem breuissimè adnexum hoc, huic Epitomæ adiecimus: quod iuuentuti nunc satis esse debet, donec ad meliora elegantioraq; proficiscatur. Scire itaque primum oportet, quod rei domesticæ minutissimæ partes, ex quibus domus cōstituta est, sunt, Dominus & seruus, maritus & uxor, pater & filij: de quibus hîc passim tractaturi sumus.

DE VIRI AC MULIERIS
coniugio.

Vir ac mulier naturali quadam & legitima coniunctione, Dei nutu iunguntur. Nemo est qui id nesciat: & id quidem coniugium uocatur, quod non est uoluptatis, sed prolis gratia institutum. Huius enim rei gratia relinquet homo patrem ac matrem, & adiungetur uxori suæ, atque è duobus fit una caro: quod coniugium Paulus uocat honorabile, & cubile impollutum. quorum cohabitatio cum uniuersa eorum familia, Oeconomia, hoc est gubernatio domus & familie Græcè uocatur. Quos inter connubio iunctos, primum omnium (inuocato Dei auxilio) mutuus, uerus, ac legitimus coniugalis amor adesse debet: qui nisi adfuerit, non erit stabile, neque æquum matrimonium: quod si aderit, Deus auctor coniugij, qui iunxit uirum atque mulierem, felicitabit omnes conatus illorum. Debet igitur meminisse uterque coniunx, uocis illius diuinæ, præceptique Dei, patribus nostris ac nobis omnibus post casum dati, quo docemur: In sudore uultus tui uesceris pane tuo. Et rursum: Labores manuum tuarum quia

manducabis, beatus es, & bene tibi erit: uxor tua sicut uitis abundans, in lateribus domus tue: Filij tui sicut nouellæ oliuarum, in circuitu mēsaē tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Non uult ergo Deus ociosa & petulantia matrimonia: non uult coniuges ocio, somno, & torpore disfluere, sed utrosque undique diligenter circumspicere, ac pro uiribus laborare, incubere, artesq; exercere operarias, ac pecuniam quaerere posse, & quesita tueri. quod cum factū fuerit, fortunabit Deus omnia opera illorum. Non igitur sit gulosus coniunx, non potor desidiosus: non lusor, nec plateas obambulans, nouarum rerum studiosus: Deum amet, timeat atque ueneretur: & probè, beatèque sibi, suisque diebus uite sue consultum intelliget. Cauent hic ociosi uentres, qui sub specie religionis spernunt, contemnunt, auersanturque sancta cōiugia: ut ociosi labores fugere queāt, & suas libidines liberè exercere. secus enim docet scriptura, quòd propter stupra cauenda, suam quisque uxorem habeat, & suum quæque uirum, 1. Corinth. 7. ob indomitum ac uiolentum affectum, in quem sumus peculiariter propensi omnes.

QVIBVS CONIUGES

uitæ necessaria conquire
re debeant.

Nullum hominum genus laboris expers esse potest, quia Deus & natura nihil uult esse ociosum, neque uacuum. Laborandum ergo est omnibus, conquirendisque labore cibis qui cum uariis existat, eligant coniugati quem uelint, & quo illos delectatio (quæ conseruat operantem in opere) ducat. Habes agriculturam, quæ olim fuit in magno precio habita, nec sine mediocri lucro, usque in hodiernum diem, ad quam, habito domicilio, Aristoteles bobus opus esse uoluit: quod melius norunt felices agricolarum opificum turba. Hanc maior
res nost

res nostri felicem dixere. Vnde Boetius,

Felix nimium prior etas,

Contenta fidelibus aruis.

Et alius,

Rura oblectabant animos, studiūque colendi:

Quælibet huic curæ cedere cura potest.

Post agriculturam, infinitæ sunt artes manualiæ, & nauigatio ipsa, quibus comparantur uitæ necessaria. Est præterea mercatura, quam Cicero in sordida lana uersari dicit: quæ si rectè exercetur, ac æquum lucrum accipit, sine fœnore nō est improbanda. non enim sit sine magno labore & cura, quam inter mortales esse oportet, cum non in omnibus locis competantur uitæ necessaria. Cuilibet enim loco à Deo singulare donum & gratia data est, qua gaudere potest. Non sis igitur ociosus: comperies enim semper aliquid, quod operaberis: neque certè frustra, si uolueris. sit saltem quisque sua uocatione contentus.

QVÆ IN DOMO A

seruo domino suo præstan-
da sint.

Seruorum itaque duæ sunt species: curator & opifex. Si ergo agriculturam, mercaturam, aut quamcunque aliam rem domesticam tractare uolueris, domus tibi necessaria erit: cui famuli, famulæ, seruique sunt adhibendi. Nam seruus quædam domus pars est, atque in ipsa paterfamilias dominatur. Oportet igitur seruum illius primum, deinde aliorum qui eiusdem sunt familiæ, imperijs obedire, & mandatis rebus dare operam. Liberalioribus igitur seruis honorem, opificibus cibum, paterfamilias abundè tribuat. Quæ uerò potissimum ratione hero suo seruiat cōsentientia, metus efficiet. Nam ut illum amet, difficile est: præsertim si grãdis natus, captus, emptusue fuerit.

x s quan

quauis uernas quòd domi nascuntur, neque unquam libertatem norunt, amare heros sepenuero usuueniat. Qui uerò captus sit, amissa patria, coniuge, liberis, parentibus: qui amare aut raptorem, aut emptorē possit, non uideo: cum sciat erepta sibi ab illis ea, quæ prima mortales ducunt, libertatem. & diuitias, & cum his (quæ dixi) uxorem, liberos, cognatos. Seruum igitur obedientem metus efficiet. Nam ut est apud Plautum, & si herus absit, adesse tamen illum arbitratbitur, atque absentem metuet: quem qui non metuit, malum eum ac nequam esse necesse est, haberēque detractorem imperij. Contra uerò metus in quo sit, is mandatis rebus præuertet semper, & ut idem poeta inquit: Næ Aedepol ille multa in pectore collocabit, quæ hero placere sentiat præsentia atque absentia suo. Multæ igitur uirtutes necesse est ut quasi comites quædam metum hunc subsequantur, diligentia, taciturnitas, fides, studium, solertia, sobrietas, parsimonia, cura. Ad hæc, qui dominum uerebitur, non rapiet, non infamabit, neque loquax, neque mendax erit: cum etiam si decem habeat linguas, mutum eum esse addecat: plusque oporteat scire seruum, quam loqui, ne discedamus à Plauto. His & hæc accedunt, quòd erit tum frugi, tum animo semper attentato, instructoque ad ea faciendâ, quibus opus fuerit, quæ iniussus meditabitur seruus, ac demum heri arbitratus, non suo. Quia autem nobis Christianis serui empticij raro esse solent, gaudeant ergo serui apud nostrates ferè ea libertate, qua uti solent: sub hac tamen lege. Primum, quòd serui suos dominos honore dignos ducant, ebrietatem caueant, & inobedientiam: atque illis, in omnibus licitis & honestis pareant, placeantque: cum simplicitate cordis, non obsequijs ad oculum seruientes, quibus se non præbeant responsores, reabelles, non suffurantes, sed laborantes, etiam in absentia domini di

ti diligentes, & fidi: scientes se precio, quasi diurno denario conductos. Ideo in ea uocatione, qua uocati estis, seruite. Nam unusquisque quod fecerit boni, mercedem reportabit à Deo, siue seruus fuerit, siue liber. Et uos domini eadem facite erga illos, remittentes minas, quòd uester ipsorum Dominus est in caelis, nec personæ respectus est apud illum. Sitis ergo illis mites, & ubi oportet beneuoli atque pacifici. Paulus hoc docet, sacræque literæ perhibent.

CONIUGIUM CERTAE PRO-
lis gratia institutum esse.

Coniugium & naturale & legitimum, ut paulo antè docuimus, certæ prolis suscipiendæ gratia institutum esse constat. Quo autem ethnico more apud maiores nostros celebratum sit, paucis dicamus oportet. Cum itaque ex uiro & uxore ut diximus, constet, sitque uxor præsertim in re domestica (in alienam enim concessit domum) uiro suo inferior, & propter naturæ excellentiam, & propter leges quæ hoc iubent, erit mariti ius, potestatisque, præcipiendi uxoribus. Illarum uerò partes erunt, uereri uiros, & metuere, non tantum ut uiros, sed etiam ut patres. Quando etiam apud Romanos, quæ per coemptionem conueniebat uxor (à quo more, parum noster hic abest) erat uiro loco filiæ. Coemptio autem peragebatur hoc modo. Cicero prior Terentiam interrogabat, An sibi materfamilias esse uellet: quæ ubi uelle respondisset, & ipsa stipulabatur Ciceronem, uelletne sibi paterfamilias esse: atque ubi conceptis uerbis, & se quoque dixisset uelle, tū Terētia Ciceronē conueniebat in manum. Et hæc qui de nuptiæ per coemptionē dicebantur: quòd uir uxorq; mutuis sese interrogationibus assensionibusq; coemissent. erantq; uxores matresfamilias. Quæ si utilibus & honestis illorū præceptis parerent semper, & genialis thori legibus aduersari nollent nunquam

nunquã sapientes quidem uiri de ducenda uxore dubitassent, nec fortunatum putassent, illa carere. Ex inobedientia enim & cõtumacia lites oriuntur, ac pleraque coniugiorum mala: quibus utinam non essent & fortunatissimã domus oppleta. Vt honestissima est coniuialis uita, esset etiam felicissima, iudicio sapientissimorũ hominum. Sed quoniam difficillimum est, in rebus humanis animos mortalium semper esse unanimes, necesse est sepe accidere discrimina, quã nobis omni ex parte toleranda sunt, frangendãque cohabitantium animi, & multã patientiã committendi sunt, præsertim ubi impar est coniugium. Nihil enim omni ex parte beatum. Quare matrimonij incommoda omnino libenter, & æquo animo sunt ferenda. Cesset uiri erga uxorem iniuria, sic nec ipse iniuriam patietur.

QVAE MAXIME DE
ceant honestam uxorem.

Quamquam autem in hac hominum coniunctione, quæ prima quidem societas est, magnam esse amoris uim fatentur omnes: facile tamen amor (hominum malitia suggerente) uertitur in odium, ubi obedientia uires suas amiserit. Iubet igitur Paulus, uxores proprijs uiris subditas esse in omnibus, sicut dominis suis. Danda ergo est opera, ut proba & pudica uxor, quæ leges coniugij seruare uoluerit, amarique à uiro suo cupit, eius præceptis semper præsto sit, & secundum illius regulam uiuat. Nam quæ hæc respuerit, haud scio quid aliud ipsa, quàm adultero ut placeat, curet. Obedientia itaque, ut maiores indies amori cumulos adijcit: sic & amor qui legitimus est, pudicitie. Diuino igitur numine admonentur adolescentulæ, ut maritos suos diligant, & liberos ament: subditæ uiris suis, puarum domus custodes, quæ lites fugiat, compefcatur obiurgata, & animum.

animum uiri sic introspiciat, atque obseruet mores ut neque conuiciandi causam uiro præbeat, neque accipiat præbitam. Non enim omnes uiri Socratem induere possunt. Proprium præterea officium uxoris est, coniugem uereri, & in præcio habere, rem (ut dixi) domesticam regere: non superbentem genus, non dotes aut diuitias obijcere uiro. Et rursus uiri honesti ac probi & prudentis est, uxorem suam rursus diligere sicut seipsum, honorare, ac summa semper beneuolentia prosequi: & domi & foris negociari, ut uictus emolumentaque utrisque accedant. Indecens est quoque uiro, omnia ea scire quæ intra aedes fiunt, præsertim in familia famularum. Sunt autem uiri nonnulli, sui (id est, rationis honestatisque) immemores, gnationes socias illas coniuges esse oblit: eo quod natura sunt inferiores uiris. Ob id etiam illis sunt amarulenti, easque ancillarum loco esse uolunt, non mediocri iniuria, & nonnunquam ad contemnenda & uitiosa cogere negocia, quas non solum contumelijs, sed etiam uerbibus afficiunt, quod uiri boni non est: sed, ut diximus, honore præuenire uxores: sunt enim cohæredes gratiæ uitæ. Et quæ admodum coniugati se ipsos mutuo diligunt, amant, & obseruat: ita & pignora eis à Deo omnium cõditore collata, summo gaudio, beneuolentia, amore, atque ingenti gratiarum actione suscipienda, amplectendaque sunt, & ad laudem Dei (quo nomen illius glorificetur) alenda educandaque in disciplina Domini. quæ cum adoleuerint, nedum parentes, uerum etiam Deum, maioresque honorare perdiscant. Et cum tempus poscet filias tradere nuptui, aut nurus accipere, obsequantur parentes. Caueantque parentes, ne prouocent liberos suos ad iram, tanquam odissent eos, ne despondeantur animi illorum, neque tamen permittantur uoluntati eorum, omnia enim ratione moderanda sunt, quæ cupiditatibus nostris usque præ

prædominari debet, si prouidi & prudentes haberi uoluerimus.

VXORIS VERA IN
uirum amoris signa.

Vere beneuolentiæ & præcipui in uirum amoris sua diuque signa sunt hæc: Prolem ex illo susceptam amare: Rerum domesticarum studiosam & parcam esse: Cognatorum, affiniumque suorum rebus, uiri res præponere: De absente sollicitam esse: In ægrum officiosam, & anxiam. Inter familiares seditionem minimè facere, nec domus quærere discordiam. Hæc præcipue ubi assuerint, facillimè iudicabitur, qualis sit in uirum animus, & quod obedienciæ studium. Cuius etiam rei maximum certissimūque indicium illud est, si priuignos non oderit. Nam quæ illos amauerit, eam ut muliebri captu maiorem admirabimur.

AE QVALEM TIBI VXO=
rem quære.

Aequalem tibi uxorem ducito: adagium admonet, ne quis cupiditate, aut ambitione allectus, se potentiorē ducat uxorem. Nam eiusmodi feruè connubia inauspicatò cedere. Plutarchus in libello de liberis educandis, parentes admonet, ut eiusmodi liberis suis despondeant, quæ non sint multo uel ditiores, uel potentiores. Prudenter enim dici prouerbio, Tuæ sortis uxorem ducito. Celebratur & hoc inter sapientum apophthegmata, atque à nonnullis Pittaco inscribitur: Vxorem ducito ex æqualibus. Nam si duxeris ex potentioribus te prognatam, dominos tibi parabis, non affines. Itaque non iniuria apud Plantum ueretur ille, magnatē, dotatamque matronam ducere, ne sibi dicendum esset, Argentum accepi dote, imperium uendidi.

AD CON

AD CONIUGATOS
optima institutio.

Proba mulier uestitu & apparatu minori utatur, quam leges permiserint ciuitatis: considerans quod nec uestimentorum minor, nec excellentia formæ, nec auri magnitudo tantum ualeat ad mulieris laudem, quantum modestia in operibus ac studium honeste decorèque uiuendi. Etenim omnis huiusmodi ornatus animi optabilis est, multoque firmior ad senectutem usque, ueras laudes sibi natisque asserre. Audite hic Esaiam prophetam, o adolescentulæ, quid de luxurioso cultu ornatuque mulierum (quem mundum uocant) sentiat. Legite minas Domini. Existimare debet in primis mulier bene composita, ut antea diximus, mores uiri sui esse legem suæ uitæ, impositam sibi à Deo, per coniunctionem matrimonij atque consortij: quos si æquo ferat animo, per facile reget domum: sin contra, difficillimè.

Decet enim non solum in prosperis rebus, secundaque fortuna mulierem unanimes se uiro præstare, & inferuire uelle, & rursus uirum mulieri, uerumetiam in aduersis. Et si sit in rebus domesticis, aut bonis fortunæ defectus uel corporis ægotatio, uel alienatio mentis, æquo ferant animo, & obsequantur sibi mutuo pro uiribus. sunt enim infinita matrimonij onera. Studere debent insuper uir & uxor, primò quidem omnem curam parentibus exhibere: uir quidem uxoris parentibus, non minus quam proprijs, uxor autem uiri: deinde filiorum & affinium, & rerum domusque totius tanquam communis curam habeant, se ipsos studio ac diligentia superare certantes, ut quisque plurimorum honorum sit author & causa, meliorque existat.

VIRGINITATIS, CONN=
bij, & cœlibatus idem meritum.

Sunt

Sunt hypocritæ quidam, qui matrimonia improbant, uirginitatem & coelibatum tantum probant: existimantes, quos uis coitu contaminari corpus: quo sibi, ut hypocritæ, apud humile & incautum uulgus sanctimonie conciliant opinionem. Est autem castus quidam ac legitimus usus coniugij: sed omnibus ex æquo uitandus est illegitimus coitus. Legitimo itaque matrimonio eatenus cuique utendum, aut non utendum, quatenus id Euangelij negotio expedit, aut officit. Quæ propter Diuus Paulus sentit, non magis mereri iustificacionem propter uirginitatem, quàm propter coniugium. utraque enim, & coniuges & uirgines, statuere debent, se per misericordiam Dei iustos esse, & acceptos propter Christum, non propter dignitatem coniugij, aut uirginitatis. Quod autem Paulus laudat & suadet uirginitatem & coelibatum, hoc fit propter politicum finem, scilicet ut expeditiores simus ad discendum, docendum, & ad obeunda negotia ecclesiastica. Sic Christus laudat coelibes, ut ait Matth. 19. Sunt & eunuchi, qui se castrauerunt propter Euangelium: hoc est, discendi & docendi causa. Coniugium igitur summis semper laudibus prosequendū est, sed citra contumeliam uirginitatis, quæ nõ nisi à Deo est. Felices igitur, quibus hoc robur à Deo cõtingit. Fortassis supra uires hominis est, totum ab indomito & uiolento coitu temperare. Profecto eximia quædam res est, perpetua castitas, ob Christi negotium suscepta: sed honesta res est, & legitimum connubium, cuius author est ipse Deus. De uita autem Monastica nihil habeo hic dicere, nisi quod optarim eorum plerosque maiorum suorum instituta uitæ probitate & eruditione propius referre.

CONCLV

ELENCHVS.
CONCLUSIO.

Habes hic, ornarissime Lector, omnium philosophia partium luculentissima collectanea, paucissimis admodum mensibus perdiscenda, quæ prius compluribus annis, innumeris laboribus nancisci nequueras, pro quo, Deo optimo maximo sit laus, honor, & gloria, seculis perpetuis. Amen.

TOTIVS PHILOSOPHIAE
FINIS.

RATIONALIS
PHILOSOPHIAE
CAPITVM

ELENCHVS.

Quid philosophia rationalis, & quæ eius partes. Pætina 8.

In octo dialecticæ traditionis libros præfatio 9

Quid dialecticæ, & unde dicatur 10

Quomodo doceamus, & quibus rebus acquiratur sciëntia 11

Quomodo definiamus, diuidamus & argumentemur. ead.

Quod sit officium dialecticæ, & quot eius partes ead.

Quot sint prima quæstionum genera 12

Quomodo tractentur quæstiones simplices & cõpositæ ead.

Quomodo diuidatur dialectica ead.

Quis sit dialecticæ finis, & materia ead.

Quo pacto differat dialectica à rhetorica 13

Quæ uideatur dialecticæ facultatis causa ead.

y Quid

CAPITVM

Quid in uniuersum in singulis totius dialecticæ libris octo tractetur, Annotatiuncula 14
Elenchus authorum, quibus in his dialecticæ libris usi sumus 16

DE PRÆDICABILIBUS,
seu quinque uocibus siue uniuersalibus
dialectica tractationis Liber primus. 16

Quid sit prædicabile, & unde dicatur 17
Quid sit uniuocè & equiuocè prædicari ead.
Quot sint prædicabilia, siue uniuersalia, & quis illorum usus ead.
Quid sit uniuersale, & quo distet à prædicabili ead.
Quid sit indiuiduum 18

De Genere. 19

Quid sit genus ead.
Quotuplex est genus ead.
De specie. ead.
Quid est species ead.
Quid est prædicari in quid 20
Quare dicitur species ead.
Quotuplex est species ead.
Quid interest inter speciem & genus 20

De differentia. 21

Quid est differentia, & quotuplex ead.
Ad quid conducunt differentia ead.

De proprio. 22

Quot modis dicitur proprium ead.
Quomodo definitur proprium ead.
Quid interest inter proprium & accidens ead.

De

ELENCHVS.

De accidente. 23

Quid est accidens, & quotuplex ead.
DE PRÆDICAMENTIS,
siue decem summis rerum seu primis generibus, Liber I I. 24

Quid sit prædicamentum, tum unde dicatur 24
Quis sit prædicamentorum usus 25
Quot sint prædicamenta ead.
De diuisione libri prædicamentorum, Annotatio. 25
De Antepædicamentorū commentationibus, purgatio ead.
De ueris prædicamentis 26

De Substantia primo prædicamento. 27

Quid est substantia, & unde dicatur ead.
Quomodo diuiditur substantia ead.
Substantia prædicamenti series 27
De proprietatibus substantiæ 28

De quantitate secundo Prædicamento. 29

Quid est quantitas, & quotuplex ead.
Proprietates quantitatis 30
Ad quid conducat ead.

De qualitate tertio prædicamento. ead.

Qualitas quid, & quot eius species ead.
De proprietatibus qualitatis 31
De prædicamento ad aliquid, siue de Relatiuis. 32
Quid sit ad aliquid ead.

De proprietatibus ad aliquid 32
De sex posterioribus prædicamentis, quæ sunt

Actio 33
Passio ead.
Vbi ead.
Quando 34

¶ 2 Situs

CAPITVM

Situs	ead.
Habitus	ead.
Quis Categoriarum usus	ead.
De postpredicamentis conclusio.	35
DE DEFINITIONE ET	
diuisione, eorumque structura,	
Liber III.	
Quid sit definitio, & quotuplex	ead.
Que præcepta in definiendo seruanda	37
Quot forme definitionum rei	ead.
De diuisione	39
Diuisio quid.	ead.
Quot forme seu species diuisionis	ead.
Annexum de Methodo	40
Que & quot sint questiones Methodi in simplici the- mate	41
Exemplum Methodi de fide	ead.
DE ENUNTIATIONE, IN-	
terpretatione, seu propositione,	
Liber IIII.	
Propositio, siue interpretatio quid	ead.
Quot propositionis partes	ead.
Quot propositionum diuisiones	44
De substantia propositionis	ead.
De qualitate propositionis	45
De quantitate eiusdem	ead.
De ueritate propositionis, aut falsitate	46
De materia propositionum	ead.
De passionibus siue proprietatibus propositionum	ead.
Quid sit oppositio eiusque species	ead.
Quadruplicis oppositionis diagramma	47
De	

ELENCHVS.

De conuersione propositionum	48
Quid conuersio	ead.
De æquipollentia propositionum	49
De propositione modali	ead.
De propositione hypothetica	50
DE ARGUMENTATIONE,	
formis & modis argumentandi,	
Liber V.	
Argumentatio & Argumentum differunt	51
Argumentationis species, & partes	ead.
De syllogismo Categorico	53
De partibus seu principijs materialibus & formalibus syl- logismi	ead.
De inuentione medijs, annexum	54
De figura & modo syllogismorum	55
Quot figurarum omnium modi, de que eorundem literis	ead.
Syllogismorum figura prima 56. Secunda 57. Tertia 58	
De reductione seu perfectione syllogismorum	59
Regule generales syllogisticæ	60
De regulis specialibus Annotatio	61
De syllogismo expositorio	ead.
De enthymemate, seu syllogismo imperfecto	ead.
De inductione	63
De exemplo	ead.
De Sorite	64
De dilemmate	ead.
De syllogismo hypothetico	65
DE DEMONSTRATIONE	
siue syllogismo demonstratiuo analytico,	
Liber VI.	
Syllogismus demonstratiuus quid	66
Quid	

CAPITVM

Quid syllogismus dialecticus ead.
 Quid sophisticus syllogismus 67
 Quid demonstratio, tum etiam quid sit scire ead.
 De principijs 68
 De diuisione demonstrationis 69
 De quatuor quætionibus scibilibus 70
DE INVENTIONE LOCORUM, Dialecticorum Liber VII. 71
 Topica quid 72
 Quid locus dialecticus ead.
 Quomodo ex locis eruenda sint argumenta ead.
 De locis personarum 75
 De locis rerum 77
 De oppositis, siue repugnantibus 86
 De diuersis, disparatis, siue differentibus 89
DE SOPHISTICIS ELENCHIS, siue fallacys, Liber VIII. 91
 Quid sit locus sophisticus 92
 Sophistica argumentatio quid ead.
 Quid fallacia, tum quibus nominibus appelletur ead.
 Quomodo sophistica argumenta dijudicanda & soluenda 93
 De modis sophisticorum argumentorum, quas uocant fallacias 94. in dictione, ead. extra dictionem ead.

FINIS.

PRAECIPVORVM PHY-
SICAE CAPITVM

ELENCHVS. 102
 Philosophie totius descriptio, partes, officia, eorumque typus 108
 Totius philosophie naturalis in octo libros digestio 109
 DE

ELENCHVS.

DE PRINCIPIIIS RERVM NATURALIUM, Physicorum Liber I. 111
 Entium typus 112
 Quæ & quot rerum naturalium uera principia 114
 De materia prima ead.
 De forma 116
 De priuatione ead.
DE CAUSIS RERVM NATURALIUM, Liber II. 118
 Quid causa, & eiusdem diuisio 120
 De causis per accidens, quæ sunt casus & fortuna 122
 De fato & prouidentia Dei 123
**DE MOTU, ET EIUS DI-
uisione, at que infinito, Liber III.** 124
 Motus definitio prima, & secunda ead.
 Diuisio motus 125
 De infinito 126
**DE LOCO, VACUO, ET
tempore, Liber IIII.** ead.
**DE DIUISIONE MOTUS
in suas species, Liber V.** 129
 De quiete 131
 De unitate & contrarietate motuum, atque eorumdem accidentibus ead.
**DE DIUISIONE MOTUS
in partes magnitudinis, Liber VI.** 132
 Continui species 133
 De diuiduo & indiuiduo ead.
**DE COMPARATIONE
motuum ad motores & mobilia,
Liber VII.** 134
 DE

CAPITVM

DE PRIMI MOTUS PRI-

mi motoris, & primi mobilis perpetuitate,

Liber VIII.

De unitate primi motoris, primi motus, & primi mobilis perpetuitate	136
Quis motus sit perpetuus	137
Que primi motoris proprietates	138
LIBRORVM DE COELO	
ac mundo Epitome	ead.
Quid cælum, mundus, mundi anima, uniuersum	ead.
Corpus mobile quid, eiusque tractatio inde	140
De quatuor elementorum natura, figura, situ, ordine, Annotatione	148
Cælorum typus	150
Elementorum motus	151
Grauium ac leuium discrimen	ead.
LIBRORVM DE GENERA-	
tione & corruptione Epitome	152
Generatio quid, eaque duplex	153
Corruptio quid, item materia prima, secunda, &c.	154
De alteratione	155
De augmentatione	ead.
De diminutione, condensatione, rarefactione, &c.	ead.
De latione, contactu, actione, passione	155-156
De mixtione	156
De principio materiali atque formali elementorum.	157
Materia prima	ead.
Qualitates tactiles	ead.
De elementorum ad inuicem transmutatione, & mixtorum generatione	159
Elementa mutuo transmutabilia	ead.
Mix	

ELENCHVS.

Mixtorum principia	ead.
De causa, principijs, & perpetuitate generationis & corruptionis	160
<i>Meteororum Epitome.</i>	
Meteoron quid, eorumque diuisio	ead.
Impressionum diuisio, earumque typus	162
Mundi contiguitas	163
Elementorum mutuus complexus	ead.
Aeris qualitates	164
Impressionum uere ardentium generatio	ead.
De meteoris flammis	ead.
De phantasmatis seu nubium coloribus	165
De cometis	ead.
De galaxia	166
Meteora humida	ead.
De pluuia	ead.
De rore & pruina, serenitatis ac pluuie signis	167
De nuce & grandine	168
De fontium ac fluuiorum generatione	ead.
De maris generatione, aestu, & causis falsedinis eiusdem	ead.
De uentis	169
De terræ motu	170
De tonitruo, coruscatione, fulmine, ecnephijs, & typho-	
nibus	171
De halone	172
De iride	ead.
De uirgis ac parabelijs	173
De mineralibus seu metallaribus	ead.
<i>Librorum de Anima Epitome.</i>	
Animæ definitio	174
Animus	176
	177
	2 5 Gen

CAPITVM

Generalis animæ typus, seu diuisio	179
De duabus animæ definitionibus, eiusque potentijs, & partibus	180
Entelechia quid	ead.
De quatuor gradibus uitæ	182
De quinque generibus, seu uiribus potentiarum animæ primarijs	183
De tribus animarum generibus, partibus seu speciebus, & animæ potentijs omnibus	184
De descriptione animæ uegetatiuæ	186
Quid sit anima sensitiua, & quæ eius diuisio	187
De sensibus exterioribus	189
De diuisione sensibilis, seu obiectis sensuum exteriorum	190
De tactu & tactili	191
De uisu, seu potentia uisua, organo, medio, & eius obiecto	192
Quid color, quæ eius species, & unde causentur colores	193
Quomodo ad uidendum colores, requiritur medium & lumen	194
De potentia auditua, eius obiecto, medio & organo	195
De sono, & eius generatione	196
De potentia gustatiua	197
De potentia olfactiua	198
Sensuum organa, media, obiecta	200
Sensus interior quid, & quot sint numero	201
De sensu communi, eius obiecto & organo	ead.
Quid sit phantasia	203
De memoria & reminiscentiâ	204
De somno, uigilia, insomnijs	205
Quæ sit de numero sensuum interiorum apud physiologos	206
dissentio	206
De ui	

ELENCHVS.

De ui seu potentia appetitiua	208
De potentia animæ motiua locali, & speciebus eius	210
Quid sit anima rationalis, eiusque partes siue potentie, & proprietates	212
Intellectus quid & eiusdem diuisiones	213
De proprietatibus, seu officijs intellectus	216
De specie intelligibili, ipsius intellectus, & eius obiecto	217
De conuenientia & differentia intellectus & sensus	218
De ratione, seu intellectu humano, de ratione in brutis, de quæ memoria intellectiua	219
De uoluntate humana, seu de intellectu uel rationali appetitu	221

FINIS.

MORALIS PHILOSOPHIAE CAPITVM

ELENCHVS.

Quid Philosophia moralis, & quæ eius partes	Pag. 226
Virtutes morales & intellectuales quæ	228
Virtus quid, & quot uirtutum genera ac species	229
De diuisione uirtutum	231
Virtutum & uitiorum descriptiones, per ordinem Alphabeti	233
Isocræti Aurea decreta ad ordinem Alphabeti redacta	238
Senecæ de Morum urbanitate sententiæ, item Alphabeti ordine collectæ	269
De optimo ciue, atque morum ciuitate, ac respub. gubernatione politica.	277
Quid ciuem optimum in gubernanda ciuitate deceat	278
Relig	

CAPITVM

Religio fundamentū singulare ad constituendā rempub.	279
Hypocritas esse fugiendos	281
Charitatē erga patriā, amicos & rempub. seruandam esse	ead.
Cauendum, ne nimia libertate ciuium, respub. à tyrannidis primatur	283
Amicitia simulata ciuitatibus summo studio cauenda	284
Obligamur obedire parentibus, educatoribus, ac familiaribus	285
Amici qui colendi, quique à nobis eligendi	286
Nobiles & uiri boni, qui, & quomodo noscendi	ead.
Affentatores ac adulatores uitandi	288
Delatores & detractores fugiendi	289
Quid ciui rempublicam administranti agendum	290
Facilitate ne quis contemnatur curandum	291
Contra arrogantiam & ambitionem remedia	292
Quis ciuium primum locum in repub. obtineat	ead.
De splendidis ciuium structuris	293
De uictu & amictu ciuium	294
De somno, ludo, & reliquis corporis exercitijs	ead.
Respub. felix, quam sapientes regunt	295
Ad optimos quosque reipub. maiores pro iuuentute cohortatio	296
Quid prudentia & sapientia possint	298
In deliberatione & consultatione quid agendum	299
A quibus consilijs in republica sint petenda	300
Callidi, uersuti, astuti, à senatu ac consultatione quauis reijciendi	ead.
Quomodo quis se in senatu gerere debeat	301
Aliarum ciuitatum euentus sint consultatori exemplo	302
Iustitiam reipub. summo pere esse necessariam	ead.
Communita ciuitatis cum societate quae sint	303

ELENCHVS.

Fides iustitiæ fundamentum, quibus seruanda	304
Ciues ad rempub. gerendā qui eligendi, & ex quo statu	305
Magistratum gerentium munus quale esse debeat.	306
Quæstores, publicani, feneratores, in republica animaduertendi	307
Emendorum ac uendendorum fraus ne committatur, curandum	308
Auaritia æquitati omni aduersa	309
De liberalitate quid sentiendum	310
Fortitudinem, omnium uirtutum robur, maximè iustitiæ iunctam esse	311
Intemperantia, fons omnium perturbationum: contrarium eius modestia	313
Ciues bonos, continentis & abstinentes esse oportere	ead.
Fames motu & exercitatione inducenda	315
Intemperantes operam literis dare nequeunt	ead.
Vniūsus an multorum sit naturaliter gubernatio	316
Tempore seditioinum quid optimo ciui faciendum	323
De Oeconomia adnexum.	326
De uiri ac mulieris coniugio	327
Quibus coniuges uitæ necessaria conquirere debeant	328
Quæ in domo à seruo, domino suo præstanda sint.	329
Coniugium certæ prolis gratia institutum esse	331
Quæ maximè deceant honestam uxorem	332
Vxor uera in uirum amoris signa	334
Aequalem tibi uxorem quere	ead.
Ad coniugatos optima institutio	335
Virginitatis connubij, & cœlibatus idem meritum.	336

FINIS.

Ex Libris Antonitæ Capellæ.

INDEX

104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

L V G D V N I,
Excudebat Symphorianus
Barbier.

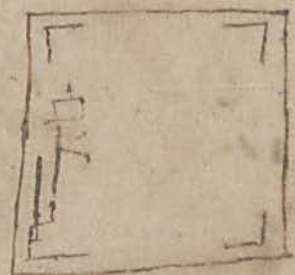

LIBRARY
Escuela Synchrona

~~El Señor~~
~~Don~~
~~Alfonso~~
~~de~~
~~Castilla~~

~~El~~
~~Rey~~
~~Don~~
~~Alfonso~~
~~de~~
~~Castilla~~

